Т. XCIII. Р. 1910, кн. I. Рік XIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ.

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. XCIII. 1910, I B. XIX Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского.

Закінчено 28/II с. с. 1910.

Т. XCIII. Р. 1910, кн. I. Рік XIX.

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN
DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. XCIII. 1910, I B. XIX Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Закінчено 28/II с. с. 1910.

Зміст XCIII тому.

Inhalt des XCIII Bandes.

Матеріяли до історії української літературної мови.

(II[1]) З євангелія Петерб. Публ. бібл. XV—XVI в. F. I. 17).

Подав: *Проф. Володимир Перетц.*

Імп. Публична Бібліотека в С.-Пб. має рукописне євангеліє, яке, як здаєть ся, належить коли не до кін. XV-го, то у всякім разї до поч. XVI ст.; воно цїкаве по части і з точки погляду історика євангельського тексту, але найбільш — з точки погляду історії мови, бо має масу особливостий, що вказують на ріжні місцеві впливи, які поклали свої слїди на мову старословянського євангельського тексту. Низше ми виберемо з тої памятки все, що скільки небудь замітне й важне, головно до історії української лїтературної мови, яка тільки що почала складати ся в XVI-ім столїтю. Євангеліє, з якого ми вибираємо подані низше матеріяли, зберігаєть ся в Імп. Публ. Бібл. під знаком F. I, 17. Воно написане на міцнім, досить гладкім папері з водним знаком „Кабан" (див. особливо — к. 168 й ин.). Почерк переписувача типовий для українських рукописів, які йшли і в писанню букв і в ортоґрафії за модним болгаро-молдавським письмом.

Склад рукопису такий:

кк. 1—70, Євангеліє Матея[2]);
кк. 71—112 відв. Єв. Марка;

---

[1]) I ч. — див. „Записки", т. LXVII.
[2]) В паґінації рукопису помилка: зараз після 55 картки йде 57.

кк. 113—184 відв. Єв. Луки;

кк. 185—233 Єв. Івана.

На к. 234 відв. під заставкою цінброю, широким вязанием написаний заголовок:

„Съборникъ вї мсцемъ исказуєть къжномꙋ ‖ стмж главъ въ еѵглїє. изважаннымъ. стымъ и праздникωмъ влдчнымъ. мсцъ семтѧбр. маетъ днїи л҃. днь маетъ час вї к нощ. вї“... і т. д.

На к. 238 широким вязанием, також цінброю.

„Исказанїе главамъ неделямъ днь еже есть на весь годъ главы еѵглиамъ въ стжа велкꙋж недлю пасхы. Єѵглїє въ їωна а҃ на вечерн. Єѵглїє въ їωна глава з҃і“ і т. д.

В рукопису декілька ріжнородних дописок пороблених переписчиком і властителями рукопису. А то:

Після Євангелія Луки на к. 184 відв. замітка:

„тω. ес правдиваѧ наоука. еѵглїе хсво.
хто вѣржеть въ хса сна бжїѧ. вѣрж
вак'ши. дѫбре. из жчи
ками вѣра ве
.оучинкжв.
.мрꙁва.
.ес.
Также оучинкы вев вѣры, мртва есть
такωж братѧ. и мы стереж''мо.
приказанѧ хсва. іак хсс.
нас наоучил. вы в'жс
час наш мал оу чжм.
Хс застанет. оутжм сжд''ти злых оучинкжх.

Друга частина дописки — цінброю.

На долині к. 84 відв. скорописю, блідим чорнилом:

„Помени гсди гаврила во царствии твоем“

Дальше — (нечитально) дата, здаєть ся „142 года“ т. є 1634 р.

На кк. 240, 241 відв. і 241 на долині запис українською скорописю XVII в., дуже нечитально:

„Реєстръ монастыра дашковского, рок бжог ахпд (1689). Язъ їереи Өеωдоръ Ѡдебралемъ Ѡ инокинѣ Єфимїи на то час Ігꙋменѣй монастира помянен'наго ω Перловѣ(?) дрь(?) пярѣ(?) на ракцыци (?)... пояс китайковы... епетрахилѣ Янтымис. Єван'гиле ωправное (?) под сребро на престолнаю ωпо(на?) едвако червоным шитаю. ликъ архиерейски, келиховъ два циновых. лижици (?)...“ Книги:

л. 49 відв. Євангелія, в половину великости ориґіналу.

„Трафолѡ̑ дрꙋкованы̑, Ѻ҃ѯтай такжє дрꙋкованы̑, Ψалтыр двѣ дрꙋкованых, єдина львовского дрꙋкꙋ а другаꙗ (?) Черниговского, Акафисты (?) и Правыло“...

Обмежуємо ся наведеними виписками, не виписуємо дальше заміток про епітрахилї, ризи і т. д.

Рукопис написаний на сильнім папері зі знаком „Кабан“. Папір з „Кабаном“ подибуєть ся в рукописах українського походження не рідко. Старші з датованих памяток, написаних на сьому папері, належать до половини XVI віку; напр. рукописи Ставроп. Інст. у Львові (див. „Опись Музея Ставроп. Инст.“, зладив д-р Свѣнцицкій, 1908 р.) — N 2 1528—1549 рр., N 61—1543 р., N 62—1548 р. NN 40 і 74 — 1551 р., N 5 — 1556 р., N 61 (59) — 1566 р.; але поруч сього маємо рукописи з тим самим знаком — що написані пізнїйше, як то N 25 — 1590 р., N 33 — 1628 р., навіть N 46 — 1702 р. коли тут не помилка в „Описи“. Окрім того треба зазначити, що у сій „Описи“ д-р Свєнціцкий вказує на більш як на 35 рук. з „Кабаном“, що свідчить про ширше розповсюдження паперу з сим знаком на Вкраїні XVI—XVII в. Почерк — півустав, звичайний для рукописів кін. XV і поч. XVI в., написаних на Українї під безсумнївним впливом молдавського письма.

З доданого зразка видно характер письма досить ясно.

Спеціяльно зазначимо велике число надрядкових знаків, придихів й наголосів, поставлених переважно зовсїм довільно й не консеквентно: на однім і тім самім слові, на однїй і тій самій сторонї — ті знаки поставлені зовсїм ріжно.

З окремих букв звернемо увагу на:

а — в виді грец. α і відтак:

[special letterforms] к. 19 відв.

ꙗ: [special letterform] к. 27 відв.

ꙋ: Ѻ̆, к. 3 і бог. ин.

о і ʘ — ʘко, к. 10, 11, 94;

ꙭ — двѣ ꙭцѝ 94; въ ꙭчи вашєю̆ 100 відв.; ꙭчи, к. 107 й ин.

ꙫ — ꙫкръть, 83, 85 й ин. (звичайно); ꙫкрстьных, 117.

ꙮ ꙮ — к 17.

є — рідко як грец. ε.

ѣ — хрестиком над рядком: им+ıaχꙋ 48 відв. й ин. д+лате́ли^{ж}, 48; деколи — скорописне, що виходить верхною частю над стрічку ѣ.

ф — ф ф

д — д: дивʼлаχжса, 124.

м = м: мимо 78, 76; мйнжвше 111 відв.

Досить богато лїґатур:

а + ѵ: аѵ, прицаѵ 95; аѵ = а тѵ 14; йз аѵ 165 відв.; аѵ = авву (?) 17.

ѧ + ѵ: идѧѵ 118 й ин.

ѡ + ѵ: ѡѵ: къ рѡѵ 133;

т + в: тв: творити 128 відв., 129, 25 відв. й ин.; съ творй 109 й ин. црс тв їа 78 відв.

т + р: тр: тре = третего 69; прострості 177 відв.

п + р: пр: пред 89; прободоно 61; прйıaшa 44 відв.; прйстжп 68 відв.

Знаки розділові: звичайно одна точка, рідко — точка з двома зверненими в бік кресками: .ʼʼ 50 відв., 129 й ин. і навіть з трьома: .ʼʼʼ 129.

Степень непопсованости тексту залежить від числа помилок, які свідчать про більшу або меншу увагу й совісність переписувача. Наш переписувач не належав до катеґорії спеціяльно пильних і тому рукопис не належить до числа поправних; похибки ріжного роду доволї часті й досить ріжнородні. А редактор або особа, яка провірювала переписувача — старав ся, як видко, проправити тільки найбільші промахи (див. низше), а дрібні лишав без поправок.

Є випадки пропуску складів й ідентичних букв, що стоять побіч себе або близько себе:

зане | вѣрова словесе^{х} мои^{х} 115, — пропущено слово не. разʼри | ши 37 — пропущено ши: в случаях: й въ | рема жатвы 29 відв. і въ | си ѡколѣшʼнѧа (accus!) 32 опущені в і въ; й | сънмищa 73 відв. опущ. с.

Пропускають ся слова й букви не ідентичні (пропущені в рук. — в скобках [ ]);

и порѫ[га]ѫтсѧ 116 відв.; ѡ҃бле[ко]ша 110; въдо[но]сь 192 відв.; младе[не]цъ 116; бе'сѣ[ме]н'но 113 відв.; Дїѡнисїю а̂рипа-[ги]тѫ 30 відв.; в сѫ[бо]ты 76; не кли[ни]тесѧ 10 відв.; и̂вино̂ про[лї]е'тсѧ 128; и̂ възне[се'т] съмиреныѫ 116 відв.; и̂ прили[пи]т-сѧ 94 відв.; и̂мѣти бѫ[де]шь съкровище 43 відв.; прине[си] 74; архела[и̂] 5; не[н]сто'в 210; при[т]к'неши 7; възв[р]атисѧ їсь 123 відв.; о̂у̂бо̂[ѧ]въсѧ та̂мо̂ и̂ти 5; кар[ав]ль 28 відв.; може бути, що туди треба віднести також и̂лтаре'м (зам. и̂ ѡ̂лтаре'м) 54 відв.

Зазначимо ще дві похибки, які — бути може — мають звукове значіннє — для характеристики індивідуальної особливости переписувача: до'м пе́рто'в (= Петров) 16 відв.; връпе'т (= вертеп) 98 відв.

В числї похибок подибуємо досить численнні випадки написання одної букви замісць другої, деколи під впливом слїдуючого самозвука або співзвука:

а̂ще присити и бѫдеть и̂ма̂ 41; лѫковоа̂ 18; вънїи̂де въ мѡ'м 116; жедове 185 відв.; изд'ѣн'ска̂ 92 відв.; въвѣрже лѣпѣ'т двѣ 102 відв.; ѡ̂пѡ'ипѡ'д 186; не възл'аж'те ни̂ е̂дина'г ча побд'ѣти̂ 63; мно̂зїи же резы (= ризи) своѧ̂ посьтила'хоу 98 — м. б., в тім випадку маємо вказівки на характер е?

Є похибки, які трудно пояснити:

даꙗхꙋ е̂мѫ питїе̂ и̂смир'но и̂ с'мене̂ вино̂ 110; и нападоша на храминѫ тѫ и нападесѧ 15 відв. (зам. не... — повтореннє одного з попередніх складів); ѡ̂се̂ꙗ и'х 118; ми̂лости хо̂щѫ ѧ̂ на жръ | вѣ 18 відв. — 19, але на к. 25 відв. правильно; а̂ще ли'ж сѡ'д не-сла'дка бѫдеть, чи̂мь ѡ̂соли'тсѧ 94 відв.

При сїй нагодї покажемо випадки народньої етимольоґїї, яка мала вплив на вимову переписувачем слів і — на їх написаннє:

го̂л'гофа и̂же есть гл҃емое̂ кра̂и̂нее̂ мѣсто 66 відв.; кра̂їнее мѣс'то 110; въ на̂р'ѣцаемое̂ крайнее̂ мѣс'то̂ 229; е̂лекто̂ръ 219; здаєть ся, тут треба застосувати також: гла'с в реме̂ (= в Римі) слы̂шанъ бы'ст 5.

Показавши досить численні похибки, не можна не сказати, щоби вони лишили ся в нашій памятцї без поправок. Подекуди ми подибуємо поправки похибок, напр. ꙗ̂ко тиви̂ти'с 75, т поправлено на д; видехѡ'м 75, е попр. на ѣ.

Одначе для характеристики рукопису і для історії евангельського тексту мають без порівнання більший інтерес ті поправки, які є результатом редакторської працї. Наводимо всї ті місця, де пороблені редакторські поправки; при тім — по лївім боцї наводимо первісний текст, подаючи в скобках [ ] закресленя, а по

правім — наводимо поправки цілих слів і додатки, також у скобках. Знаком ⱴ/ означуємо те, що пропущене переписувачем і доповнене редактором.

Текст:	Поправки:
К. 5 відв.: ѧ̂д'же сѥгѡ̀ бѣ̀ [крѫ̑шќе] и̂ мед днеїи̂...	[пр8жи̑е ї а̂криды]
К. 6: реч и̂мъ [порожѥнїе] ѥ̂хид'нова̀...	[исчадиꙗ]
К. 9: пр[ї]и̂деть... пр[о]и̂дет...	[е]
К. 9 відв.: донде́же вса ⱴ/ бѫдѫт...	ⱴ/ сиꙗ
— и̂ ⱴ/ оу̂чить...	ⱴ/ на
— а̂ще речеть братꙋ своѥмѫ̑ [рекѫчи та] повиненъ ес сън'мищѫ̑...	[рака]
К. 11: ꙗко слѫ̑[нцем своим] сїꙗѥть на злы́а...	[нце]
К. 11 відв.: ѫ̑зы̀чнїи...	*додано*... цы.
К. 12: въ та̀...	*дод.*: ...нѣ.
К. 24 відв.: прѥбы[ша]	[ли]
К. 59 відв.: ...и̂ всѣ̑ сти̑и а̂н'гли [ѥ̂гѡ̀ и̂] с'ним. то̑гда сѧдет [сн̑ь члвчскы̀и̂] на прстлѣ...	[ ] *закреслено.* [ ] *закреслено.*
— речть цр̑ъ [быв] ѡ̂дес'нѫѧ̑ ѥ̂гѡ̀...	[с8щим]
— ѿ сложенїѧ̑ [всѥгѡ̀] мирѫ̑	[ ] *закреслено.*
К. 60: тѡ̑гда реч [бы́вшим] ошю́ю ѥ̂гѡ̀...	[и̂ с8щим]
— въ ѡ̂гн̑ь вѣчны' [гдѣ̀ ѥ̂стъ оуготовино] дьволѫ̑...	[оу̂го́тованны̀]
К. 60 відв.: тѡгда ѿвѣща [вь црь] ⱴ/ гл̑а ѥдиномѫ̑ [ѿ] сихъ, меншиx [тѡ̀] и̂ ⱴ/мнѣ [не] сътвористе...	[ѿвѣщает] ⱴ/ и̂ [ ] *закресл.* [ ] *закресл.* ⱴ/ и̂.
— и̂ оу̂биют ⱴ/	ⱴ/ его.
К. 114: и̂же ⱴ/ ѥ̂гѡ̀...	ⱴ/ на
К. 132 відв.: ꙗко̑ въ и̂с'тинѣ ⱴ/ бг̑ъ люд'и̂ своих...	ⱴ/ посет и.

О скільки можна бачити з небогатьох випадків поправлювання тексту, коректор старав ся привернути назад пропуски, а де-не-де зблизити текст до традиційного словянського.

В звязку з тим спостереженнєм стоять також результати пізнання язика сеї копії євангелія. Вона не належить до числа памяток, що мають на меті дати читачеви текст „прóстою мовою“. Українізми тут — тільки припадкові появи, які вкрали ся до памятки, як й инші похибки, — з недогляду і мабуть поспішности переписувача. Одначе як раз отся випадковість, невмисне внесеннє українізмів переписувачом Євангелія в наслідок лихого знання мови — цїнний факт для дослїдника історії постепенної українізації церковно-словянських памяток письменства.

Тепер ми розглянемо ортографію рукопису, а передовсїм уживаннє ъ, ь, ѫ і ѧ ѣ і є.

Нема сумнїву, що в нашій памятцї можна говорити тільки про ортографічне значіннє тих букв, а не про фонетичне; про се говорить їх уживаннє переписувачом.

Так переписувач уживає дуже часто ъ замість о при плавних й инших співзвуках:

притрѣкаєт'сѧ 134; плъды 6, в'лъкь 210; лифос'тратѡ^н евреїс'кыи^ж гѓгъгофа 228 відв.; въ съвѣ 146 відв.; съвѣ 172 відв. і часто, тъвѣ 227; въйнїй (= воини) 67 (bis.) 110, воинь (gen.), въйнїн^ж 230; къмѫ^ж до въ йнѫю часть 229; дъ (= до) 3, не дъвълѣе^т 197 і т. д.

Одначе поруч сього й подібного способу писання — є дуже богато випадків старої руської ортографії, які свідчать про правдивий характер вимови переписувача:

възсторгающе 76, рас'тор'гнет 128, холмы 180, падѣте на ны хол'мы и покрыйте на^с 180; столпь 100, премол'чи 125; і крім жданої повноголосної форми — ѿвѡ^л ченъ 72 відв. і ѿвол'чена 72.

ъ при р вживаєть ся переписувачом замість е:

въ капрънаоумы 193 відв., ѿвръзше 4 відв., връѣзнсѧ 7, д'връ (-дверь) 209 відв., і поруч з тим — оустремисѧ 72, начертанїа 71 відв...

ъ уживаєть ся замість ѣ при плавних співзвуках:

жрьвѧ 97 відв., 98 відв.; ѡ хлѣвѣ 7; ѿ чрѣслъ^х 5 відв., въ чрѣвѣ (-чрѣвѣ) 3 і відв.

Один раз переписувач ужив ъ при плавнім навіть замість а: Мрѣфѫ 211 відв.

Разом з тим подибуємо такий спосіб писання — з повним пропуском глухого — де можна бачити не одну тільки ортоґрафічну появу, але також й ориґінальну відбитку звуків:

в'трла (заповідь) 101 відв., оумр'ла 82 відв.

Взагалі старинний глухий ъ звучав у вимові перепищика як о: ве[с] сон[м] 109, (рядом: ве[с] и сне[м] 64, лю[ди]е йс'не[м]лю[т]'сѧ 226 відв.); воливалу сѧ 80.

Переписувач уникав ь, воліючи вживати ъ; одначе деколи вживаєть ся ь:

кораблъ 81, ѡгнъ 17, — і тут таки:

ѡтрокь 16 відв., в'лъкь 210, нераскаѧсь | тесѧ 48 відв., ѿпѫ'сь | ти 89, ѿ дь | верїй 69 відв., по йськ'ни 124; здаєть ся — в тих останніх випадках ь вжите не тільки для заповнення рядка.

ь де не де замінено через е:

прельстѧтьо 103, одначе поряд: лестець 69, прельщаїте[с] 101, прелещалу 105, прелестить 103, 104, лести[т] 201 відв., прелещаєтесѧ 50; бгатество 95 відв. bis, 150 відв.

Один раз навіть під впливом наголосу на 1-шім складі, се е перейшло в и: ѩвист'вен'но 71 відв., є з ь, замість сподіваного о з ъ бачимо в отсих випадках:

сес'ца 147 відв., стегны града 157, въ стегна[х] 11 відв., 12.

Чисте старинне е, часом замінюване глухим — в слові ез'ро 136 відв. — навіть замінене малим йорчиком.

Переходимо до вживання юсів. Юс великий Ѫ стрічаєть ся дуже часто й не все на місці: 1) деколи замінюючи у і о; 2) деколи знов — діфтонґ, який розвинув ся з о:

1) Поряд з правильним писанням стрічаємо також неправильне: всѫдѹ дышѫщѫ 1, трѫжаю[т]сѧ 151, не чѫеши 14, г'робѫ 69 відв. (gen. sing.) чомѫ 42 відв., 169; лвѫ 1, орлѫ 1; нѫ 4 відв., 79 відв. і богато ин.; тѫмѫ (-тому) 27.

2) вѫкнѫ, ѿ вѫт'нимающи[х] 130.

Ортоґрафічні заміни юсів, великого і малого, в рукопису зовсім звичайні:

ѫзыкѡ[м] 45; въ дебрѣ | ѡгненѫѧ 149 відв. —150; ѡгненѫѧ 10, въ странѫ галилейскѫѧ 5; въ рѫкоу деснѫѧ 67; кѫ ѧ мѣздѫ имаєте 11 відв.; посл'ѣднѧѫ лесть (nomin.) 69, — відки по руській манері з заміною ѫ—ю:

кромѣшнюѫ 16 відв. і кромѣшюѧ (acc.) 59.

Болгарсько-молдавська ортоґрафія виявляєть ся також в уживанню ѣ зам. ѩ:

всѣко древо 6, всѣкь 8, ѿ всѣкоᵐ гл҃ѣ 7, всѣкѫ ѫзю 8, і т. п.;

а також в браку йотації пр.:

сїа, ѥа 3; бо҄л҄шаӑ 51 відв., възва а (= възва ѧ) 8.

Переходимо до особливостий руських рукописів, які подибують ся без ріжниці місцевости написання. До ряду таких загальних признаків відносять ся передовсім випадки повноголосу і властивого для них ужитя глухих при плавних.

Випадки першого повноголосу в нашім рукопису нечисленні:

ѿгородивѣ 48 відв., запороχѫ 131 ter., сороч҄кѫ 130, на борони 11; деревїе 90, ѿтеребиᵗ 220 відв., сьтережит҄сѧ (imperat.) 36, 102, 136, стережитесѧ 36 відв., 103, стереᵂᴺтьᶜ 89 відв., 104, стерегѫще стражю 118, переставайте на ѿврокаˣ вашиˣ 121 відв.; полокаχѫ м҄режа 125 відв.; взагалї форми старословянського типу з ра, ла, рѣ, лѣ — звичайні, навіть в новотворах з руським е замісць ѣ, напр. посреᵈкѫ иˣ 118.

До ряду випадків другого повноголосу (т. є поява паразитного самозвука при злуці глухого з плавним) можна зачислити такі:

полѡᶜ 229 відв., наполѣниᵗсѧ 157 відв., молънїи 56, вѣлъсви 3 відв., доволѣеᵗ 21, ѹмолъчаша 156, ѿ вълъχвъ 4 відв., ѿ вълѣχвовъ ibid., на скоропїю 146 відв., скоропїю 143 відв.

Розуміеть ся, не всї навіть із тих небогатьох написань мають звукове значінне повноголосних форм, а представляють чисту ортоґрафічну появу.

Замість загально-слов. dj — в нашій памятцї звичайно ж, рідко старо-слов. жд:

межи 40 відв., 54 відв., 94 відв., 440, 199 відв., 223, 218, і новотвір — междн (меᵂди сѣбою, 199 відв., 218 відв.), вожи 53 відв., 53, 34; преже 3, 38 відв., 148; ѿχожаше 119 відв., проχожааше 8, — поруч исχоᵂдаше 125; ражаемое 116, рожейсѧ 3 відв., пороженїа 27, чл҃вкь рѡᵂныи ѿ дˣа 189 відв., рѡᵂнїи 83, порѡᵂнїа еχыднова 121; нѫжю 157, нѫжници 24, въжажеᵗсѧ 192 (поруч — жаᵂдѹ 1 відв.), стража (particip.) 16, сьтражющe пос҄траᵂтѣ 73, стражеть 38 відв., рассѫжати 36, не ѿсѫжайте 130 відв., ѹт҄в҄ржающе 112 відв., посмражаюᵗ 12 відв.; повѣᵂ 16, виᵂ 109, 232, ѧжь (imperat.) 150 відв.; поруч з тим форми з жд, як напр. изᵂденѫ 92, сьзижᵈю 63 відв. а т. инше.

Також характеристичною загальною рисою всїх староруських памяток являеть ся уживанне genet. sing. прикметників на -ого, его

замість старослов. -аго, -ıаго; форми руського типу знаходимо й у нашому рукопису:

1) чл҃вческого 36 відв., 104, гл҃емого 59 відв., вавилонского 3, малого 111, прв҃ного 66 відв., прокаⷤного 60 відв., мнѡгцѣнного 61, каⷣлного 114 відв., живого 171 відв.; 2) заблѫⷤшего 40 відв., погыбшего ibid., грѧⷣѵщего 56 відв., неімѫщего 59, чюжего 269 відв., йск'ренего 51 відв., вы'ш'него і нижнего 68.

Замісць особових заіменників 2 особи і зворотного — переписувач уживає руські форми зі самозвуком о в основі:

тобѣ (dat. et locat.) 35, 37, 40 відв., 42, 59, 60 і відв., 62 відв. (ter.), 66 відв., 73, 75, 80 відв., 82 відв., 91 відв., 97 відв., 106 відв., 107, 114 і відв., 115 bis, 119 відв., 153, 176 и т. д. — трохи не систематично; к' тобѣ 91; собѣ 36 відв., 52 відв., 82, 85; въ собѣ 78, 91, 93, 94 відв., 105, 115 відв.; к собѣ 48, въ собѣ 49, к собѣ 92, 96 і т. п. — в цілім ряді випадків.

Наведемо ще випадки, які показують на якість шипячих співзвуків і ц. Ті співзвуки, судячи по способі написання, зберігають свого старинну мягкість; з огляду на велике число випадків такої мягкости трудно думати, щоби се був рис тільки ортоґрафії переписувача, бо молдавська ортоґрафія скорше вимагала би твердих шипячих. У нашім рукопису подибуємо:

— мягке ж ріжного походження:

ловжю 63 відв., скáжю 131 відв., стыжю сѧ 160 відв., вижю 90, йзвожю 228;

— мягке ч:

чюєте 89 відв., чюⷯ 138, чюеⷮ 11 відв., ѿчюю 48 відв., плачющи сѧ 5, притчю 49 відв. і т. д.;

— мягке ш:

прошю 48, шюма 174, чашю 45 відв., шюйца 11 відв., ѡшюйю 59 відв., 60, ѡшю'йю 67 відв.;

— мягке ц:

вчнци — дуже часто, теⷧцю 71 відв., смоковницю 47 відв., ѿцю 12 відв. і т. п.

Доторкнемо ще двох малих появ, які є властиві всім діялектам загально-руського язика; вставки і випадів співзвуків.

Вставку співзвуків у нашій памятції подибуємо в отсих випадках:

в'ъзврастѫ (dat.) 151, в'ъзврастеⷮ 135, въз'врас'тѫ 208 bis; стрѣте 80 відв., й сътрѣте (dor.) 69 відв., въ стрѣтеніе 58 і т. и.

Випадків випаду спів звуків — дещо більше:

чти (gen.) 193 відв., без чти 83, въ безнѫ 137, пра^з^ни^к^ 141, 194, пра^в^никь 120, въ праз'ни^к^ 60 відв., възвижє ю 72 відв., ѡбѧ̑занѣ (-обвязан) 213, ѡбѧзаню 213 відв., игньнїи оуши 43 відв., в скѫден'ци̑ водѫ носѧ 105 відв.

Крім ортоґрафічних рисів молдавських рукописів і звукових — загально-руських, має наше Евангеліє особливости — 1) спеціяльно білоруських памяток з натяком на близкість до области псковського говору; 2) загальні особливости — властиві і білоруським й українським памяткам, і вкінці 3) такі особливости ортоґрафії, які — відбиваючи без сумніву фонетику переписувача — показують на його виключно українське походженне.

Найперш звернім ся до першої категорії випадків. Тут передовсім повинні ми зазначити велике число способів писання — найріжнороднійшого характеру, де переписувач замісць старинного ѣ писав е, ідентифікуючи очевидно звуки, означені тими буквами:

ценѫ 66, болез'не^м^ 55, исцели (aor.) 42, детей (поруч — дѣтей) 36; виденїе 38 відв., раздрешите, раздрешень 41, прогневасѧ 42, вожи слепїи сѫть слепцемь 34, слепы^м^ прозрѣнїе 124, мне ра^д^и 91, беседа 65, кроме 32 відв., по брегѫ 18, осени̑ (aor.) 38, бежати 121, гнева ibid., ѿвеща 30, на земле 18 відв., зде (обычно), свети^л^ники и свѣти^л^никы 56 відв., 58; венець 67, веч'ный 95, проповедаѫ 72 відв. і др., семо 17 відв., бе^с^номѫ 72, посети 117 і др., стареишїй 167, г'реχѡ^в^ 117 відв. і др. — і т. д.

Дальше не можна не замітити при читанню памятки цілого ряду випадків таких способів писання, що показують ослабленне ненаголошених самозвуків й їх зміну, яка звичайно називаєть ся аканнєм і властива білоруському діялєкту:

Випадки написання а замість о:

пол'завалъ сѧ еси 32 відв., прокапаше (а пізнійше поправлено на о, як слід) 74 відв., никто^ж^ пла^да^не снѣ^с^ 98 відв, в чара вча^с^ з̃-й (м. б. описка під впливом „в ча^с^") 194, ровалма і ровола' 2 відв., арамaты 181 відв., арамaты̑, съ арамaты 230 відв.; м. б. сюди можна віднести також: сатана 146 відв. (звичайно в ст. р. пам. — сотона), а також ряд слів: карабль 17 і відв., 18, 198, къpaбль 198, въ къpaблѣ ibid., в караб'ли 8; поруч — корабль 8, 136 відв. і навіть — кара^б^ 136 відв.

Випадки відворотного написання — о замість а, як результат замішання перепищика, якого говір дуже не згоджував ся з ортоґрафією: продоно 61, ѿ аримоѳеѧ 68 від., 171; ѿ арамоѳеѧ 230;

в написанню лазорь 212, лазора 211 відв. й ін. — відголоски старинної руської ортоґрафії і вимови.

Випадки ꙗ зам. є:

Ѡсела 126, 228 відв., матфеа глама (genet.) 18 відв.

Відворотні випадки, є замість ꙗ:

йстезати[с] 58 відв., сьтезатися 89 відв. (є перероблено з и), стезаете ся 92, йстезающеся 91 відв, 92, 93; тежателе[х] 100 і тя[жа]теле[х], тяжателей ibid., потресеся 47, плащеницею 78 відв. М. б. сюда можна віднести також і такі способи написання (коли тільки воно не похибки):

помышилеете 127, помышлеше 115 відв., прещеху 167, ѡвчете (gen.) 26, време 116 відв.; можливо, що в тих останніх випадках — вмисні або невмисні сербізми — розумієть ся, ортоґрафічні. Цікавий також випадок з тої самої катеґорії заміни ꙗ через є:

цлена кроки 65 відв. — де а очевидно перероблене на е; можливо, що переписувач хотів виразити середній звук або — хитав ся в його переданню.

Випадки и замість сподіваного є:

жилезными 137, въземлиший 210 відв., пантилеимон 237 відв., будите же й чресла ваша припоясана 151 відв. М. б. — коли се не помилка — галилеяне 153 відв.

Відворотні випадки, є замість и:

на храменѫ 127, въйстеннѫ 65, 68 відв., 100 відв., 111, 99 відв., истеннѫ 222 відв. і т. п., йстенно 70, истенною 192 відв. и др., въ истенне 161, по йстенни 113, ѡ йстенни 227 і бог. ін.; поруч сього йстиннѫ 72, йстинень еси 100 відв.

Випадки ы замість о, а — характеристичний рис сильно акаючих говірок:

съвыкѫпитися 3, възылка 47 відв. Випадки а заміссць ы в суфф. -ыва-: подкапавлаются 13, йсказавати 37.

Поруч із сими рисами ортоґрафії, які говорять про говір перепищика — подибуємо й такі, які вказують на якесь відношенне рукопису (бути може — його ориґіналу) до Пскова.

Маємо на думці заміну с—ш: мысца гсна 216, аще не вержѧ еши како вторый авраха быс бе семени...[1]) 113 відв.

2) Заміна з—ж: жиждѫщіи 100 відв. — коли тільки тут не випадкове повторенне слідуючого співзвука.

---

[1]) Коли тільки не треба бачити тут похибку із „вержеши".

Риси, які властиві й білоруській й українській мові, а які найшли відбите в ортоґрафії нашого переписувача, досить численні.

Перший — заміна у і в, як результат повстання білябіяльного в — показуєть ся в масі випадків, правда — досить одноманітних:

у замість в: ѹзѧвь ѿтрóча 4 відв., ѹзѧ́лъ бы[х] 59, ѹ то[і] ча[с] 171, ѹ ланитѫ 64 відв., оу҄лóжити и[х] в кор'нáвѫ̑ 65 відв., ѹложив'шю в ср[д]цє 217; и҆ тѧ̑ бы́ла̀ ѹдо̂ва 132 відв., ѹхо[д][и]мо (part. pass.) в него 87 відв., не ѹнийдѫ[т] 166.

2) Появу в замість у бачимо в написаннях:

в него 77 відв., просѝла̑ в не҇го̑ 191 відв., в'нась 83, в тебе 130, в'ничижаю҆ще 165, и҆ вничи҆жень 92, и҆ вла[ж] вѣ҆тръ 86, ѹчисѧ въ і҃с[с]а 68 відв., в'мє́ртѝ 106 відв., вчинє́нь 132, въдари[м] (і — ѹдари) 177; въсѧ є҆же чтѫ[т] мѧ в'чащє́нїӑ заповеди члвч[с]кы̑ ӑ 87; число випадків переходу у в в в словах — учитель, учити, ученик і т. п. — дуже велике:

вч҃нкь 50 відв., 86 відв., 71, 198 і др.; вч҃нка 186 відв., вч҃нци́ 35 і відв., 36, 38, 38 відв. bis, 39 bis, 47 відв., 48, 54 відв. bis, 61, 61 відв. bis, 62 відв., 64, 69, 70 bis, 75 відв. bis, 76, 78 відв., 82 і відв., 84 відв., 86 відв., 87 відв., 89 і відв., 90, 93, 95 і відв., 98 відв., 105 відв., 132 відв. 191, 188 і відв., 198, 221, 225 відв. і т. и.; вч҃нкь (gen. pl.) 46 відв., ѿ вч҃нкь 97 відв., вч҃нкы (accus.) 45, 61 відв., 75 відв. bis, 76 відв., 80 bis, 83, 85 відв., 93, 96 відв., 102 відв. і бачимо інших; оба на ї вч҃нкы (acc.) 35 відв.; вч҃нки 98; вч҃нкѡ[в] 36 відв.; вч҃нками (abl.), 61 відв., съ[в]чнкы̑ 90 відв. bis, 88 відв., 79, 91 відв.; вч҃нкѡ[м] (dat. pl.) 37 і відв., 38 відв., 52, 56 відв., 57, 60 відв., 62 і відв., 63 bis, 69 відв. bis, 75 відв., 77, 89, 90 відв. ter, 92 bis, 103 і т. д.; въчи́тель 61 відв., 103, вчите[м] 105 відв., вчитель 39 відв., вчтл' 52 відв., вчителѧ 82 відв., вч҃тлѧ 132, вч҃тлю (voc.) 80, 144 відв., 148 відв., 231 відв., дуже часто; вчителю (voc,) 50 відв., 51 і відв., 92, 95, 97 відв., 93 відв., 100 відв., 101 bis, 102 відв. і т. д.; вч҃тли (nom. pl.) 52 відв., вчителе' 120 відв.; нѣ[с] вч҃нкъ на[д] в'чителе[м] свои[м] 130 відв.; вчи́ти 78 bis, 83, 85, 90, 128 відв.; вчиши 50 відв., вчиши̑' 100 відв.; в'ча[х] 64, вьчаше 48, вчаше 73, 78, 83, 93, 94 відв., 98 відв., 102, 123 відв., 125 відв., 201; вчиль є҆си 155, вчили есте 155; вча 73, 107 відв., 124 відв., 126 відв., 200, 202, вчаще 70 відд.; нав'чи 145 відв., навчите 70 відв., навчитесѧ 56 відв., 104 відв., навчайте сѧ̑, навчи[т] 150, 220 відв., навчиша 86, нав'чилъ сѧ 114, нав'чени̑ 70; не в'чив' сѧ 201 відв.; повчáйте[с] 173 відв., повчайте сѧ 103 відв.; вченїе 73 відв.,

201 відв., ѿ вченїи 73, 51 відв., 99, 124 відв.; въ вчнїй 78, ѿ в'ченїа 36 відв., въсжеже чтоу[т] мл в'чащє вченїа 34; законовчитє[л] 51 відв., законжвчителїє 126 відв.

3) На ґрунтї змішання і чергування (ортоґрафічного і фонетичного) ў і в повстали форми приіменика ув, що мають місце в нашій памятцї в таких випадках:

бувъ с'нѣ 66 відв., єж вид[и]стє бувъ ѿца вашє[г] 205 відв.

Перехід твердого л на ў в живій мові переписувача потягнув за собою свого роду реакцію: переписувач, контролюючи себе, мимоволї, з надзвичайної щирости писав л там, де повинно бути в (ў). Такі випадки:

ѿстави[л]шє 53 відв., ѿставил'шє м'рєжа своа и по нє[м] идоша 73, и ѿставилшє ѿца своє[г]... и по нє[м] идоша 73, ѿстави[л]шє запов'ѣд[и] бжїа и држите прєданїа своа и вченїа 87, и ѿставилшє єго и ѿидоша 100 відв., и нє ѿстави[л]ша сѣмени 101, ѿс'тавил'шє є[г] | всѣ и бѣжашє 107 відв.—108, и ѿстави[л]шє вса и вслѣд єго идоша 126 і відв., (разбойникы) съв'лєкшє єго и ꙗз'вы възло[ж]ша на[н] и ѿидоша и ѿставил'шє єго єлє жива бы'в'ша 144 відв., и стави[л]шє єго 51, пристжпил'шє и въз'ложиша 63 відв., и многы[м] ил'жє[л]свид[и]тєлє[мъ] пристжпил'ши[м] и нє ѿбр[ѣ]тоша 64, при[сту]пилши[м] два | и[м]жи свид[и]тєли и рѣша 64 і відв., пристжпил'шє стоащїи и рѣша 65, ѿни[ж] пристжпил'шє и ꙗста са за нози 70, пристж-пилшє к нємꙋ вчнци єго глюще 85, абїє пристжпил'шє к нємꙋ и гла ємж 107 відв., пристж'пил'шє и въз[д]вигоша єго 136 відв., пристжпил'шє съзл[и] и коснж са 137; избавил'ши[х]са 117 відв., и спѡ[до]бил'шии[с] вѣкь ѿны[i] бꙋлж'чи[т] 172, мо'сє[i] и илья ꙗвилшє[с] въ слав'ѣ 140 відв.

Вкажемо ще на перехід є в о після мягкого шипячого перед твердим слїдуючим співзвуком:

глющомж 28 відв., ин'шомꙋ 158, пришѡл 202 відв., 222, из'шѡ[л] 224; чого 43 відв., 96 відв., ничого 47 відв., ничого[ж] 130 відв., чомж' 42 відв., 169; ни ѿ чомь[ж] 50 відв., к чѡ[м] 158; товаришѡ[м] 126.

Р в говорі переписувача звучало твердо — прикмета спільна також Українцям і Білорусам:

црь 3 відв., 59 відв., 157 відв., 180 відв., 181, 187 відв., 215, пастырь 59 відв., мы'тар жє 48 відв., врьтоградарь 231 відв., сждарь ibid. bis.

Одначе можливо, що маємо тут справу з молдавською ортоґрафією, як і в слові чєрвь 13 і чєрвь ibid. Се останнє видаєть ся

тим більше правдоподібним, що нераз подибуємо в нашім рукопису поруч себе: чєтири, чєтиры, чътиры 1, а крім того — ряд випадків, які вказують не на ствердненнє, а на змягченнє р, подібне до того, яке тепер стрічаємо в деяких говірках української мови (Черниг. ґуб. Ніжин. пов., Полт. ґуб. Лубен. пов. й ін.); Сї випадки такі:

диржа 76, съгаржє^{т} 221, сѣвєрѫ̆ 155, гоморю 83 відв., дидрѧхва (-дидрахма) 39 відв. Пор. в українських діялектах: ряма і т. и.; також рімний-рівний...).

Одначе в нашім рукопису є випадки, що вказують безперечно на ствердненя інших співзвуків, пр.: :

Ствердненнє с: посаглю^{т} 101, 172 bis, сы̀й (pronom.) 50 відв., 47, 54 відв., 68, 75, 115 відв., 127, 193 відв.; сы̀є слово 88; сы^{х} 40 відв., протѝвѫ̆ сы̀лы̀ 58 відв., сымы 31 відв.

Ствердненнє м і н: по днє^{х} ѿс'мы^{х} 232(?); в н8^{ж} мѣрѫ 79 відв.

Ствердненнє л: николы 236, бы̀лы̀ 69 відв. (м. б. помилка?)

Ствердненнє д: иродыады 31 відв., ӥродыӕ̈ды 84.

Випадок ч^{с}ты̀ ѥ̈стє 221 — результат спільного впливу ствердненя т і заміни 1-шого і 4-ого відмінків.

Написаннє сѫ̆боти (genit) 111 відв. вказує на те, що тут, як і в богатьох наведених висше випадках и має значіннє для переписувача (як й ы) середнього и, яке вспіло виробити ся на довго перед кінцем XV стол.

При тенденції до ствердненя і й виробленя середнього українського и вповнї зрозумілі численні випадки реставрації старинного ы після χ і к, пр.:

грєχы̀ 127 bis (acc. pl.), 75; мѣχы nom. pl.) и въ мѣχи (acc.) 76, а̑р́χыє̑рєй 49 відв., 63 відв., 60 відв. bis, ѿ архысѫ̆нагога 72 відв., 82 відв., въмѧкъкы ризи ѻ̑бо̑л'чєна 22 відв.

Затрату початкового и бачимо в дієслові имѣти, имати; поряд читаєм:

з одного боку — имає^{т} 79 відв. ter, 113 відв., 136 bis, 146; имаєть 37, 38 відв., 55; нєймає^{т} 55 відв., 146, 142 відв., нєймаєть 37, 114 відв.; ӥмає̑шѝ 59, 202; ӥмає̑шь 95 відв. bis; нєймаєши 228 відв., нє ӥмамѝ 89 відв., нє имає^{м} 146; имаєтє 69, 71, 79, ӥмає̑тє 11 відв., 89 відв.; нєйматє 21; лисїӑ ӕ̈звины̀ ӥмаю̑ть 17, нєймаю^{т} 91, — з другого боку ряд таких форм: ма^{т} 227, 238, 236 відв., 237 quater; має^{т} 235 і відв., bis, 236; нє маєть 54 відв., нє має^{т} 221 відв. нє мѣв'ши 118.

Як виявляло ся г в говорі переписувача? — На підставі писання:

дрѫг'мѫ (bis) 158 відв. і поруч — дрѫхьм ibid., раз'нѣвася 50 — можна думати, що воно звучало як лат. h.

Останньою рисою нашої памятки, властивою в однаковій мірі українським і білоруським говіркам — є помішаннє приіменників изъ і съ; при тім в нашій памятці подибуємо виключно из-, ис- замість съ; крім того в деяких випадках слова, які зачинають ся від с зі слідуючим співзвуком — дістають тут початкове и, неначе-б зачинали ся від приіменника:

ис ним 86, 90, 127 відв., 134 відв., 136 відв., 212 і т. д.; из ним 130; ис нею 116 відв., идяше ис' нимї 132, 182 bis, 183, 224 відв., 226 і відв.; ис нами 183; азь ис вами єсми 70 відв., ис вами 179; ис' тобою 62 відв., 212, 232 відв., гь ис тобою 115 відв., ис' тобою в'мерти 106 відв., ис свою 120; иск | кажи намь 34 і відв.; исказавати 37, исказа 118 відв., 121, ес исказемо 82 відв., изказоваше 173, изказаше ibid.; дъ искончанія вѣка 70 відв., сія искончають'ся 103, ис'конча 131 відв., исмирит'ся 121, 156 відв., исмиряя 156 відв., исмеси 153 відв., изыш'лися 85, истяжанія 95 відв., да невѣровав'шіи испасутся 135 відв.

Такі — загальні риси. Тепер перейдемо до таких способів писання, яких поява залежить тільки від переписувача-Українця; взагалї, сї способи писання, взяті разом, можуть дати підставу для погляду на історію нашої памятки.

В рукопису, який ми обговорюємо, є передовсім дуже богато випадків помішання и й ѣ, т. є таких, де замісць старинного ѣ стоїть и, і навпаки. Такого роду помішаннє може бути властивим як українським, так і північноруському діялекту. Деякі випадки появи ѣ (яке чергуєть ся з є) замість сподїваного и могли би в нашій памятцї також знайти собі поясненнє з ослаблення ненаголошеного самозвука, звичайного в південно — великоруських діялектах (аканнє), тим більш, що деякі способи писання вказують на те, що се аканнє не було чужим вимові переписувача. Одначе, як бачимо зараз, ортоґрафічне и появляєть ся замісць ѣ і навпаки — ѣ зам. и — далеко не все в ненаголошених складах; така заміна звичайна і в складах із наголосом. До того й инші особливости мови переписувача, які відбили ся поруч з заміною ѣ/и, вказують не на південний або північний діялект руського язика, а на один із українських.

Наведемо найперш випадки появи и замість ѣ в корінних складах, відтак суфіксах й окінченнях слів.

1) никы́й 73, 92, ни́кый 43, никї́й 48 відв. bis, 92, никый 38 відв., 51 відв., 58, 95, 99 відв., 114, 144 відв., 148, 165 відв. и т. д. дуже часто; ни́кый 134, ни́кая жена 81 відв., ни́кая 145, никѫя 150 и т. д., никоего 93 відв., ни́коемѫ 134, ни́коемѫ 131 відв., ни́коемѫ 110, ни́коемѫ 40 відв., ѿ никїих 139, ни́к'торы́й 144 відв., ни́что 45 відв., ниції 70, 71 відв., 105, 108 відв., 111, 113 і відв., 140 відв., 146 відв., 200 відв., 207 відв., ни́ції 74 відв., ни́ці́й 215, 218 відв., ни́ції 153 і т. інше систематично; ниції^ж 98, 68, 128 відв., си́мо 168 відв., си́мо 157; ви^твїе 98, пи́те^д (і пѧте^д 178; заповѣ^ди виси 95 відв., не висте ли 120 відв., і́с^ъ же ви́дый... 141 відв., не видѧ^т (= не вѣдѧ^т) 170, свисив'ше 127, оутишенїѧ 122, оутишитель 222 і відв., раз'ри́ши 36, ни́ктоже смивѣ к томѫ въпросити е^г 102; по^двемѣ или-три́ма миро^м 188, въ^днѫ^ж мирѫ мирите въ^зм'ѣри^тсѧ ва^м 14, въз'мирит' сѧ 130 відв., лицемири 36, 50 відв., 52 відв. bis, 53, 53 відв. bis, 54, лицемири 148 відв., 149 відв., 153, лицимири 11 відв. (поруч — лицимѣри 12 і т. и.), лицемире (voc.) 131, 154, ѿ ва^с лицемире^х 86 відв., лецемирїи 54; иде і́с... сквозѣ сїанїа 25, сквози сїанїе 76; рѫка цила 26, исцили 35, 38, 46 і т. и. часто; при с'вичи 108, свити^лник 78, свитилни^к 148, свити^лника 136, свитил'ници 151 відв., слипы́й (pl.) 53 відв., слипый 53 ter, ѿбличесѧ 13 відв., билил'ник 91 відв., въ^злизе 167 відв., прищаху 95, заприти 17 відв., заприти (aor.) 37, 88 відв., 90 відв.; — запрети ibid.; ѿ велзаоули кнѧзи бесъвьсти^м изгони^т бисы 146 відв., послидѣ 48 відв., дръжахѫ его дабы не бижалъ ѿ ни^х 125 відв., прозрисласѧ 46, при́живеши (-прѣ...) 145, припоѧсана 151 відв., прилазѧ^і 209, прикрати^л і прик'ратѧть^с 104, поколибати сѧ 131 відв., колиблемѫ 133. Проте останні випадки: велзаоули, бижалъ, послидѣ — можна пояснювати не як українською переміною ѣ в ї, але як наслїдок білоруського акання.

2) И замість ѣ подибуєть ся в суфіксах й окінченнях в таких випадках:

свидитель 41 (gen. pl.), свѣдителство 16 і свидителство 185 і т. и., свидителства 34 відв., свидитеаьства 108, свидителствѫй 43 відв., свидител^ствѫ ете 54, видити (infin.) 50, 54 відв., 69 відв., ви^ди ти 64; ви^ди ти, ви^ди те і ви^ди ша 144, види^х 141 відв., види (aor.) 75, видихомь 59 відв., видихѡ^м 60 відв., 93 відв., ви^ди ша 120 відв., видиша 141, ви^ди вь 92; видив'ше 75 відв., ви^ди в'ше 68 відв., 70; невидити 119, невидиша 38, оуви^ди вше 114 відв., скѫ^ди лниче 65 відв., на сѣлѣ скѫ^ди лничи 66, не ѿскѫ^ди емо 151 відв., замтрив'ши 119 відв., идихо^м 166 відв., вла^ди ти 97, вла^ди ющие 118, ѿкаменило ср^дце и^х 76 відв., ѿкаменило е^с ср^дце и^х 216 відв., ра^зу-

минєте 173 відв., двѣ̀ рѫцѝи 40, нози 134 bis і відв. — bis, 135, 183 відв., 184; рѫци (dual.) 43, 50, 107, 90 (і рѫцѣ) 183 відв., 184, ѡбѣ рѫци 94, в рѫци 63 і відв., 66 відв., 93; дви ѿци (acc.) 40, двѣ рыбѣ і ѡбѣ рыбы 85 відв., ѿбѣ рыби 139 відв., двѣ ризѝ 121 відв., пѡд крыли 155 відв., ѿ вєзлоули 141, ко каѧфи архиєрєѡви 64, каіафи 226, къ Янни 226, въ мири 71, 175, 207, 224 відв. bis, 225, въ всемь мири 61, 103 відв., къ свѣти 149 відв., ѿ свѣти 175, при Авиафари 76, не ѿ хлѣби єдином 123, по хлѣби 218, въ закони 144 відв., 222, прѣжпини 101 відв., при брєзи 232 відв., въ пѡдвизи 177, въ Рими 71, ѿ народи 70, ѿ часи 104 відв., въ покровѝ 148, ѿ Іакови 97, в Єгипти 71, по всєй страни 123 відв., 132 відв., въ всєй странѝ, къ полѫдєнної страни 71, вѣтры ....ѿпрошасѧ храмини той 15 відв., члвчстим 166 відв., въ граді єрслмьстим 184, грѣшнійшє 153 відв., добрийшеі 37, длъжнійшєи 153 відв., ѿрадній 149 відв. bis; ѹдобий 43 відв., поруч — ѹдобіє рєщий 75, оудобіє 127; по малижь времені 65, въмалі 223 bis (і — въмалѣ), вз скорѝ (adv.) 93 відв., пѡзди́ж бывшю 68 відв., бывшю позди 111 відв., 198; сквози 93, 96, 98 відв., 127, 128, 135; лѣвй 13 (adverb.), досєли 188 (і дъсєлѣ 195) ѿсели 54 відв., 64 відв., 177 відв., 204; ѿтѡлѝ 41, ѿтоли 37; доколи 39, 92 відв. bis, ѿнелй же 92 відв., кромѝ 155 відв., ѿпослй же 48 відв., въкѫпи 161 відв., въкѫпи 157, 193, на кончини 72 відв., къ книзи 172, кз Марфи 212, въ слави 59 відв., 157, 140 відв., прикоснѫсѧ ризѝ 82, къ дви 115 відв., к виѳсайдѝ 58 відв., при єзєри 125 відв., въ чрєви 116 bis, 115 відв., 119; на мѣсти 195, 197 відв., 211 відв., на мѣсти свти 55 відв., на нижнєм мѣстѝ 156 відв., на мѣстѝ нікоєм 145 відв., въ силй духовной 123 відв., въ мнози 161, ѿ мѡзиі слѫжбѣ 144, 145 відв., по мнозих 159, въ сѫровѝ древи... сѫси 180, на мѣстѣ равни 129, мни (dat.) відв., за двѣсти пѣнѧзєй 85, повелй (aor.) 41 відв., 69, 74 відв., 84 відв., 85 відв., 94 відв., 167; повѣли 137 bis, види (aor.) 44 відв., прозрѝ 97 відв., 167, 208, възри (aor.) 85 відв.; єлиѡнстїй (dat.) 46 відв., к горѣ єлиѡньстїй 97 відв., 167, на горѣ єлеѡнстиі 103, въ пѫчинѣ морєстїй 40, въ оудеж славнїй и пищній 133.

В дальших двох випадках маємо перехід ѣ в и, при чім останнє ортоґрафічно перемішувало ся з ы після повстання середнього и; в результаті — неймовірні фонетичні форми:

слѣпы 53 відв., по всєй вселєный 55 відв., къ горѣ нарѣцаємыі 168 відв.

Ѣ замісць сподіваного и подибуєть в нашій памятці в досить великім числї випадків, а то — в корені:

нѣщїи 129 відв., 130, нѣщїи^ж 161 відв., нѣщемѫ 161 відв., дай нѣщи^м 43 відв., 214 відв., 218 відв.; нѣщи^х 61, 95 відв., 105, 124 і — нищи^х 161 і т. и.; нѣщаѧ 61, нѣщаѧ 156 відв., 157, нѣщаꙗ 214 відв., 218 відв., нѣщїа 105; на лѣци свое^м 62 відв., дѣвлаҳѫ сѧ 77, завѣсти радн 66, 109 відв., крѣнь сел'ны^х 151 (ib. — кринь), вѣ чрѣвѣ кѣтовѣ 27 відв., низрѣнѫли 124 відв., прѣлѣ^жно 179 (помилка?); нарѣцаше^с 71, нарѣцаемое 229, нарѣцаемаѧ 145, нарѣцае^т 52, 172 відв., — і поруч нарицае^т 52, нарѣцаемомѫ 62 відв.

Особливо часто появляєть ся ѣ замісць и в окінченнях, а то — в nomin. plur. муж. роду і ототожнених з ним відмінках:

чл҃вцѣ 36 відв., 90 відв., 118 відв., 130 bis, 148 відв., 190; старцѣ 66, съ старцѣ 70, ап^слѣ х^свѣ 84, 162 відв., 139; царѣе 39 відв.; ѻцѣ ваши 130, 142, 149, съ ѻцѣ нашими 117 відв.; ѿпрѣснѡцѣ 105, пр^орцѣ и црѣ 144, мытарѣ 121 відв., мытарѣе 133 відв., съ мытарѣ и грѣш'никы 127 відв.; три м^сцѣ 116, сребролюбцѣ 161, пастырѣ 118 (і пастырїе 118 відв.), ѿба рыбарѣ 73, в^ѣнцѣ 128 (і др.), бѫѣ есте 211, слѫзѣ 124, грѣсѣ 127, 134 відв. і гресѣ 74 відв., 75, 78 відв., 127, 134 відв.; дсѣ 77, 144; всѣ родѣ 116, гробѣ 149, рабѣ 163, сѣбероу^тсѧ ѿрлѣ 56, ѿрлѣ 164 відв., елицѣ 77, в вѣтвѣ (acc. pl.), вѣтвѣе велїе 80.

В інших відмінках бачимо ту саму заміну и на ѣ:

въ свинѣа 137, въ свинѣ 137 (acc.); въ люб'вѣ моей 221 ter, ѿ иродиꙗны женѣ бра^т свое^г 122, кесаревѣ (dat.) 51, съ нбсѣ 48, 56, 104, на нбсѣ 70 відв., 145 відв., въ законѣ г^снѣ 119, ѿ всѧкоѧ весѣ 126 відв., въ весѣ 90, ра^звѣй словесѣ 42 відв. (поруч — словеси), на оутрѣй 14, храмѣни (dat.) 131 відв. і въ храмѣнѣ 136 відв., сандалѣа 83 відв., въ ѿлекса^ндрѣ 71, асѫрѣею 118, кѫстодѣею (abl.) 69, ѿ кѫстодѣи 70, кѫстодѣю (acc.) 69, оуснѣꙗнь 72; пре^д лице^м г^снѣ^м 117 відв., при кѫпѣни 172, сѣта 154 відв., напѫстѣша 66 відв., въ црѣт'сѧ въ домѫ іаковлѣ 115 відв., въ вѣфанїи 60 відв., вифанѣю 97 відв., повелѣ (imperat.) 17 відв., прострѣ (imperat.) 76 відв., възопѣвше 106 відв., мѣрѣте (praes.) 78 відв., имѣше его (imperat.) 107 відв., левѣѡ^в 122, левѣю 127 відв., иѡсѣй (gen.) 83, при елѣсѣи пр^орцѣ 124 відв., херовѣ^м 71 відв., ерѣхѡ^н 144 відв., месѣѧ 192 відв., иѵрѣтохѡ^м месѣю 177, магдалынѣ (nom.) 61 — поруч і магдалыни 69 відв.

Як звісно, характеристичним признаком старих українських памяток мови є більше або менше число випадків, що передають діфтонґи, що повстали в складї, перед складом, який втратив ъ, в

й и. Сї діфтонґи з ѻ й є передають ся звичайно: 1) через у (ѹ, ȣ, ѫ), ю; те саме бачимо також у нашій памятці, хоч і в малім числї прикладів, а то:

ѹчинкѫв 184 відв., ѹчѫм ib., тѫ҃лко (-только) 32 відв., ѥдина пѫймаєт'сѧ 56; вѫ҃кно 127; й ѿ вѫт'нималюци ѹ тебе что є твоє й не тѫ҃жисѧ̑ йз ним 130; въ држгѫм 126 (м. б. помилка); аще бы вѣдалъ домѫ вл҃дки въ ѫкжѧ стражю нощи тать прїидеть стерюг (= стеріг) й ѹбо бы и не дабы пѡдкоповати домѫ своєго 55.

2) через ѣ, а то:

ремѣнь 72 відв., рѣмѣн 122, камѣнь 162 відв.; але поруч з тим: камєнь 7, камєнїє рас'падесѧ 68, камєнѧ 176 відв. (gen. sing.).

До катеґорії випадків переходу є в ѣ (-діфт.) і дальше в і належить написанне „хлѣбы предложинїє снѣсть 25 відв., де нове ѣ передано переписувачом через и, відповідно новому своєму звуковому значінню.

Слїдом за з'ідентифікованнем ѣ й і дальшим характеристичним українським признаком мови переписувача нашого рукопису є поява самозвука перед плавними ρ і л з початку, правдоподібно, як наслїдок повсталого плавного самозвука $\underset{\circ}{r}$ і $\underset{\circ}{l}$; сї випадки, хоч й однородні, одначе досить численні:

1) л > ил: творѧхѫ ил'жю 130, єгда глет йл'жю 206, въстанѫт йл'жи пророци 55, ил'жи пророци 56, йл'жи хсѣ й лжи прорцй 104, ил'жи хсѣ 56, искаху ил'жи свидтельсьт'ва 64, многій бо йлжи свидтельствоваху и правдивого свидтелства не было 108 bis.

2) ρ > ир: азь вамь йр'кѫ 48, азь йркѫ вам 99 відв., йр'ци 55, 103, 123, 132, 134, 134 відв., 145 відв., 150 відв., 170; й йр'ци им 231 відв., йрцѣте 49 відв., йр'цѣте 155 відв., 169.

Характер важнїйших признаків говора переписувача виходить ясним із тих небогатьох даних. Додамо ще декілька помічень над дрібними фонетичними появами, які відбили ся в ортоґрафії нашої памятки.

1) Переставка співзвуків:

притча 30 й ін. — поруч: прйчтамй 28 відв.

2) Асиміляція свистячих і шипячих співзвуків:

'истрѫш'ни 141 відв., йс' с'ч'река 114 відв., з'м'кй йзщадна 54, йж'женѫт 8 відв.

3) Перехід ск в шч:

доцицю 117, дѫщкы 188 відв.

4) Перехід сх в ск: паска, паскы 214 і др. поруч — пасхы 201,

5) Випад в: прйтдръ 227 і відв.

6) Відпад початкового и:

оу гемона 70; пре гѣмонш, гемонь, гемонѫ 66.

7) Свойого роду випадок дісіміляції: к ризѣ вет'цей 75.

8) Ледви чи не помилкою видаєть ся нам написаннє: ıако й оу з о оусть 46 відв.

Всї ріжнородні риси фонетичних наслоїв в мові нашої памятки виявляють ся в рядї власних і чужих слів, які в ньому подибують ся. Наводимо сї імена як матеріял для характеристики мови переписувачів XV—XVI вв., які тільки з трудом давали собі раду з чужими комбінаціями звуків.

Анфиногена (gen.) 237 відв., афредрономь йсходить 34 відв., вар'темей слѣпый 97, вал'ф'ромѣа 129, валф'ромеа 237, 238, мальдромѣа (acc. sing.) 77, галелейскый 115 відв., Галелеѫ 118, Гепсиманїѫ 106 відв., Деюнисѧ 235, Демıана 237 відв., Кѫс'тѧнтин 237, Лариѡна 235 відв., Логвина 235 відв., Марко 71, Малфь 226. Мрїе (voc.) 231 відв., Мрьи 237, Ѡкакый 235 відв, Ѡлезандровѫ 110, Ѡнанїа 235, Ѡнодрий 237, Петрови (dat.) 62, въ Сар'фетѫ (-Сарепту) 124 відв., къ Филифилѫ (-Феофилу) 113, къ гемонѫ Фистѫ 113, Фомѫ 77 відв., Фаддеѫ ib., Филипе (voc.) 219 відв., Фрола 238.

Тепер звернемо ся до морфольогії і, не описуючи подрібно всїх форм, не представляючи повної деклїнації й конюґації обговорюваної памятки, зазначимо тільки ті відклони від звичайного церковно-словянського язика XV—XVI в. руської редакції, характеристичні для нашої памятки.

В области деклїнації подибуємо:

nominat. pl. замінений accusativ'ом:

вчнкы 45, вчнки 98, греси 18 й грехы 18 відв., чсты есте 221.

В genet. sing. імен мужеського роду — перехід у деклїнацію інших пнїв, а то пень на -u:

ѡг'ню (genit.) 53, братовъ 162, разовь 162 відв., врачевь 82.

Основа на ї перейшла в мягке скло неніе основ на а: путь — съ пѫтѧ 45, пѫтю 171; пѫтю бжїю в'чити 100 відв., пѫтю въистиннѫ в'чиши 50 відв., на пѫтѣ 35 відв., при пѫтѣ 167; навпаки — мсцей (gen. pl.) 115.

Слово дьнь деклїнуєть ся так: по двою днью 60 відв., 105, 193 відв., трйми дньми 64 відв., 67 відв.

Voc. sing. вживаєть ся досить часто від слів мужеського й жіночого роду:

држ҃же 146, чл҃вче 150 відв., горе тобѣ Харизѝне, и҃ горе тобѣ Бидсайдо 143 відв., Лáзорю 213, звѣздо (vocat. в значеню nominat!), ѿ жено 188, 192, 229 відв., 231; поруч з сім — Марфа, Марфа 145 відв. і т. д.

Треба зазначити випадок переходу слова з середнього до жіночого роду: въ лóнѣ Ѿчѣй 185 відв.

Поруч з архаізмами подибуємо також новотвори, на ґрунті забутя старих форм і змагання наслїдувати їх:

ис҆сякнеͭ любвы многы 55 відв., рабыня (nom.) 65.

Nominat. plur. від свинїя — свинѝ 159, а за тим також і в accus. plur.: къ свиний 72 bis, паствити свиній 159.

В обсягу конюґації замітимо також тільки не богато.

Форми теперішнього часу:

азъ҃... гладомь гыблю 159, величи дш҃а моя (коли се не imperat.) 116 відв.; хочетѐ 96 відв.

Рідка форма dualis: можѣва 45 відв.

В 1-й особі од. ч. — спомагаюче дієслово дуже часто кінчить ся на — ми:

єсмѝ или єс҆мѝ 51 відв., 55, 59, 62, 68, 70 відв., 86, 101 відв., 103, 115 ter, 126, 168 відв., 178 відв., 190 відв., 199 і відв. bis, 204, 192 відв. 198, 202 відв., 207, 209 і відв., 210, 220 і відв., 221 226, 227 відв. bis.

Форми 1 особи мн. ч. досить часто мають окінченне — мо:

хощемо 96 відв., можмо 97, дамо ли или не дамо 100 відв., да Ѿвѣт дамо 176, слѣпы єсмо 209, а мы҃ моисеwвы єсмо вчниці 208 відв., сѣмя авраамле есмо 205 відв., мы єдино єс҆мо 210 відв.; поруч — имаамы 6.

Impf. стрівається в порівнанню з іншими рідко, одначе все таки — подибуєть ся:

прищлахꙋ 95, прохожаше 8 і т. и.

Аористу сильного нема. Аорист сіґматичний подибуєть ся нерідко; одначе треба зазначити, що для переписувача були його форми не зовсїм зрозумілими; відти неправильности в уживанню аориста.

1) В один. ч. ряд форм з окінченнєм т:

оумреͭ 212, алек҆торь възгласи 65 і т. п.

2) Звичайно для 3 ос. мн. ч. окінченнє —. ша:

принесоша 4 відв., прїяша, рѣша҃ к немꙋ брат҃я 201, нияша 44, послаша ляютеля 171 и т. д.

Деколи поруч себе вживають ся правильні й неправильні форми:

родише сѧ — исказиша 44, дѣвы придоша и спаше 58.

Форми з неправильними сполученнями, а то форми з closing. -ше (3 о. од. ч. imperf.) для третьої о. мн. ч. аориста подибуєть досить часто:

ѡ҃бецѧше 105 відв. (3 pl.), оубоѧшесѧ 49 відв., оучн҃ци... въѕалкаашесѧ иначаша 24, събрашесѧ мнози 27 відв., клевьрешы... сказаше 41, ризы... б҄лнцашесѧ, лѣчкы быша ѩкь снѣ҃ 91 відв., изшедше и не можаша г҄лати ему к ни҃ (Захарія) и ра҃умѣша (люди) ѩко видение ви҃ въ црк҃ви 115.

Замісць аориста, вживаного—правильно й неправильно, переписувач волів форми минулого часу складного типу „неслъ есмь“: Сі форми мин. часу зложеного подибують ся в купі з затриманим помічним дієсловом:

нѣслй сего ч҄лй есте 128 відв., чого есми еще не докончалъ 43 відв.

Одначе частійше находимо форми з пропуском спомагаючого дієслова:

чли 49, рѣзали 98, жена моѧ заматерѣла 115 і т. д.

Треба зазначити, що сі форми, як рівнозначні з аористом, вживають ся в нашій памятці паралельно з ним, в однім і тім самім реченню:

пристѫпилъ і҃съ и ре҃ и҃ гл҃ѧ 70 відв., сый пристѫпи҃ къ Пилатѫ и проси тѣла і҃сва 171, мл҃рдока ѿ не҃ пристѫпи҃ и ѡблобыза 145.

Згадаємо ще про випадки уживання форм давноминулого часу:

не вѣдали были пристраш҄ни 91 відв., и҃ былы приш҄ли 126 відв.;

— і зложеного з aorist. спомаг. дієслова способа можливого: оузѧлъ бы҃ (2 ос.) 59, что бы҃мо сътворили і҃сви 129.

Із форм imperativi наведемо:

2 о. од. ч. — ви҃ 109, виж҃и 99; дан҃ ми 146; выко҃ (око) 10.

1 о. мн. ч. — звичайні форми типу: кѫпи҃ 85, одначе подибують ся у великій скількости також форми на — мо: дамо 85, въйдимо 113 відв. і т. п.

2 о. мн. ч. звичайна одначе часом з білоруською ортоґрафічною заміною ѣ через е і з появ. ѣ замість старин. и:

спѣтє 63 й ін., бдѣє 56; носѣтє гл҃ѣтє 143 і т. п.; идѣтє, оутв'рьдѣтє 66, боѣтє оубо и млѣтє сѧ 104 відв.; нє изыидѣтє, нє имѣтє 56; просѣтє, ищєтє 146; ѡставєтє 177 відв.; ориґінальні — нє вьзносѣс'тє сѧ 151, показстє сѧ 163 відв.; типово українське — нє зовѣт 151 відв.

Із форм infinitivi зазначимо тільки: рєчи 91 відв.

Наведемо вкінці дві форми з конюґації помічного дієслова, інтересні — коли тільки вони не механічні помилки з повторенням самозвука першого складу:

кого мѧ гл҃тє бытѣ 36 відв., былы товариши симоновы 126.

Нам лишаеть ся навести декілька даних для характеристики дієприкметників й їх уживання в нашій памятці.

Звернім увагу на повстаннє part. praes. m. gen. nom. sing. Тут між иншими такі форми:

ищѧ 14 відв., ищаи 146 і — оударьıй тѧ 178, хлѣбъ нашь насыщный да 12 відв., Марию... ѡтрый 214 відв., Лазорь оумры 214; поруч: припрѧды і припрѧдѫ 110.

Форми мног. числа вживають ся деколи правильно, одначе, розуміеть ся, в руськім фонетичній одежі.

Число випадків з неправильним сполученнєм показуе, що для переписувача дієприкметник перестав бути відмінною частю мови й став уживати ся як пізнійший дієприслівник. Все те подибуеть ся також у відношенню дієприкметників минулого часу;

ѡни ж видѣв'шє єго ходѧчи по морю и мнѧхѫ приз'ракь быти 86; ѡбрѧщєт вас спѧща 105, ѡбрѧщєт их бдѧщіа 151 відв.; видихом никоєго ймєнєм твоим изгонѧщє бѣсы 93 відв., ймивши єго давлѧшє (бѣсъ) 41 відв.; Захарія... оувидившє 114 відв.

Деколи подибуеть ся захованнє сполучення:

горє жє навчєным й бєрѫчиим в тыи дни 103 відв.; пристѫпившє вчнци 35 відв. bis, и быв народ многь 127 відв.

У випадку „кто єсть оударіив' тѧ“ 65, можна догадувати ся — переписувач у формі „оударив“ ідентифікував в і л і видів форму ідентичну з відмінюваним part. praeteriti.

У випадку „пристѫпиша вчнци къ ісѹ и гл҃юще ємѫ“ 61 відв. не можна бачити звичайну партіціпіяльну конструкцію, а треба думати, що переписувач поплутав прич. тепер. часу й 3 особу аориста, який йому був мало зрозумілим; се можливо при його відношенню до форм того часу.

Випадки „оуношю сєдѧщю (accus.) 112 і горющіи 164 можна пояснити болгар. ортоґрафічною заміною юсів, при чім в руськім

переданню зам. ѫ вийшло ү, ю. Беручи на увагу заміну юсів, зазначимо мимоходом іще синтактичний зворот — безпідметове рečення в дусї української мови:

сїꙗ мирѫ продоно 61.

В обсягу числівників зазначимо:

сємь 119 відв., двакроты 165 відв., тисѧщєм 36 відв. bis, по пѧтєх тисѧщєх 89 відв.

В обсягу заіменників і прислівників: азь 16, хто 112 відв., чєсо і чєго 113, чомѫ 42 відв., 169; кѡлко 89, 90 bis, 92 відв., 76 відв.; гдє 105 відв., 142 відв. — звичайно; нигдєж 196 відв.

Сучасне українське що:

заннщо кѫпим хлѣба 197, і рефлекс живого щось: чтѡс 53 відв.

Цікаві приіменники:

ѡд них єдинь 68, изо ѡчєсѣ 131 bis, нослаcта оубо сєстры єго йк нємѫ глющє 211 відв.

Поруч зі звуковими і морфольоґічними особливостями обговореного рукопису ми подаємо декілька його словарних особливостий, які вийшли з під пера українського переписувача і зовсїм чужі для середньо-руських памяток XV—XVI вв.

послѫхаєть 40 відв. bis.

лѣпшє 10, 190, лѣпшєй 162 відв., котрый 58 відв., кътрѹю 99; пѧт было дѫрных 55 відв., дѫрныиж (-оуродивыѧ) 58; тєслинъ сынъ 31, йншии 37 відв., 86 відв, 108, 105, 165, инъшїа 49; радощами 116; й то тєж заповєда 126 відв.; пнєдєлкѫ 188, ѡбєцѧшє (3 pl.) 105 відв., й бѧщє ємѫ ѡбѣцанно 119, товариши 126, товаришом 126; й тоі зась гла им 90 відв., вї кошиковъ 32 відв., величают шать своих 51 відв., пославь црь спєкѫлотарѧ 84 відв. (=ката); ѡзми своє 45; ꙗкь 42 відв., 45, 69 відв., 89 відв. bis, 90, 93, 98 відв., 100, 108, 193 і т. и.; ꙗкынж дѡм 138 відв., въ ꙗкиж дѡм ащє внїйдєтє 143.

Ми оглянули особливости Евангелія к. XV — скорше поч. XVI в. й можемо зробити декілька висновків.

Найперш — се памятка, не зважаючи на болгаро-молдавську ортоґрафію — написана без сумнїву десь на південно-західній Руси. Переписувач Українець мав, очевидно, перед собою вже значно змінений текст евангелія в порівнанню з тим, який був звісний

в XIV—XV вв., де риси народнього живого говору не вкрадали ся так замітно в роботу переписувача. Оригінал, з якого було переписане обговорене евангеліє, мав уже сліди білоруської літературної мови свойого часу к. XV в. Переписувач нашої памятки вніс тільки українські особливости, загладивши, можливо, білорусизми, які були в оригіналї; що тикаєть ся псковських рисів — то можна думати, що вони були вже в тім оригіналї, з якого робив свою копію переписувач Білорус. Таким способом, на нашу думку, можна вияснити ріжнородність ортоґрафічних і звукових особливостий, які ми подали в памятцї.

Похоронне голосїнє і церковно-релїґійна поезія.

(Студія над розвитком мотивів народньої словесности).

Написав **др. Іляріон Свєнцїцкий.**

I. Слїди голосїня в давних епопеях.

(Ґенеза плачів. — Методольоґічні замітки. — Мужеські плачі: Ґільґамеша, Ахиля, Давида. — Жіночі плачі: Магабарати, Ізіди і Нефтіс, Іліяди. — Плачі з Едди, chansons de gestes, лїтописий).

Початків похоронного голосїня треба шукати в первісних добах розвою родинного пожитя. Перед появою одноцїльної родини їх ледви чи можна б найти з тим степенем розвитку і глибини почутя любови, який подибуємо в близші до нас героїчно-доісторичні часи житя культурного людства. Безперечно, що елєменти прояв сердечного почутя болю з приводу смерти, чи то дитини у матери, чи то смерти близшої любої людини з подружньої пари, чи родича-опікуна малолїтних дїтий, будуть так само давні, як початкові засновки самого родинного пожитя.

Хоч у нас нема нїяких безпосередних фраґментів прояв сього почутя з тих глибоких часів, то з того ще не виходить, щоби нам нїяк було прослїдити розвиток похоронного голосїня навіть від самих перших хвиль. Може се стати ся на підставі посередних даних, яких доволї находимо чи то в старинних піснях мітично-суспільних епопей, чи в нагробних написах, чи в похвальних бесїдах (laudationes) і плачливих віршах (elegia), складаних у честь мерцїв, чи вкінцї у спільних зовнїшнїх і рі-

чевих ціхах похоронного голосіня у значного числа народів. Останнє — се посередній доказ на підставі закона подібности-анальоґії.

В епопеях-поемах, ассиро-вавилонській про Ґільґамеша, індийській Магабараті (XI, книга жінок), египетській про Ізіду й Озіріса, греко-італьській про Деметру і Перзефону, грецькій Іліяді і жидівських про Макавеїв та в Псалмах — находимо місця з виразними ціхами сучасного голосіня над любим покійником. Голосять тут не тільки жінки по утраті дітий і мужів, але і мужини по приятелях-побратимах. А хоч сї твори поетичного людського духа повставали на ріжних місцях і в ріжні часи, незалежно один від другого — то все таки спільні ціхи змісту й укладу приневолюють дослїдника виділити їх в одну ґрупу найстарших похоронних голосінь. Подрібний розбір сеї ґрупи в порівнаню з иншими значно молодшими плачами европейських поем (напр. Карла Вел. по Роляндї, або по Гаконї), та з нинїшнїми народними голосінями переконує нас, що вони становлять одну велику нерозривну цїлість.

Почнемо від характеристики найстаршого епічного голосіня Сходу з поеми про Ґільґамеша [1]). Ґільґамеш оплакує смерть друга-побратима Еабанї (Еатабу — ст. ред.). Головний мотив плачу — жаль за побратимом, визначним войовником (отже похвала йому), спільно з яким доконали вони не одного значного чину (епічне перечисленє сих діл). По сїм епічнім, якби похвальнім вступі наступає лірична рефлексія. „Що се за сон обняв тебе? Ти оглух — не чуєш мене, друже любий; став ти як та земля! Чи не покладу ся й я на спочинок і більше не встану нїколи? Чи не умру й я, як Еабанї? Горе поселило ся в моє серце! Бою ся я смерти і втїкаю полем (пустинею — ст. ред.)“. Характеристична ціха сього плачу — епічний спокій як в самім оповіданю, так і в виразї особистого душевного горя.

Плач Ахиля над тїлом Патрокля в своїм зовнїшнїм видї одвічає перш усього загальному пересадному тонови всеї Іліяди, як примітивного епосу — Ахиль на вість про смерть побратима попадає в розпуку, кидається в порох, пориваєть ся на самовбійство. В плачі він все говорить про себе, як про такого, що

[1]) Дійшла до нас у двох редакціях, старшій з часів Гамурабі пол. XXII в. пер. Хр. і молодшій — доби Асурбаніпала (668—626 р.); див. Otto Weber, Die Literatur der Babylonier und Assyrer, Lpz. 1907, ст. 78—9 і 88—9. Користуємо ся молодшою редакцією, яка є повнійшою.

мимо свойого божого походженя, королївської власти і колишнього щастя — нічим тим по смерти побратима не тїшить ся. Смерть ся вразила його більше, якби се вчинила смерть вітця або любого сина (Ілїяда, XVIII і XIX піснї). Не занехає він одначе цімстити смерть побратима на Гекторі. І тільки ся цімста принесла йому потрібний спокій (XXIII).

До старших мужеських голосінь належить зачислити і патріотично-полїтичну лїрику жидівську — з нагоди нещасть, які постигли жидівський народ в творах Ісаїї (14), Езекиїла (27), Давида (псал. 137) і Єремії (9)[1]. Особисте почутє мущини по втратї дорогих осіб знайшло собі найкрасший вираз в плачу Давида на смерть Савла і Йонатана (кн. Цар. II, 1). Плач сей, то один великий похвальний гимн у честь лицарської вдачі погибших у боротьбі з Филистимлянами кревняків. Давид кличе цїлий ізраїльський люд, мущин і жіноцтво, оплакувати смерть передчасно згинувших витязів, що не розлучили ся і по смерти. Тільки три останнї стихи сього плачу посвячені виразови особистого горя поета. „Брате Йонатане, кличе Давид, менї тужно без тебе. Твоя любов була минї дорогою, далеко вартнїйшою від жіночої любови“ [2]).

Порівнуючи наведені три найстарші мужеські плачі з нагоди смерти побратимів-лицарів, переконуємо ся, що ассиро-вавилонський і жидівський стоять до себе значно близше — змістом і розпорядком (похвала за доконані лицарські чини, їх загальне значінє — жид., особисті почуваня живих побратимів), як грецький з виключним представленєм значіня сумної події тільки для одної особи, а лиш посередно через сю особу для загалу.

Жіночі плачі сього часу — староіндийський Магабарати (XI кн.), єгипетський і грецький Ілїяди (XX, XX—XXIV піс.) ріжнять ся від мужеських не тільки обємом, бо-ж плачуть подруги за мужами, але й глибиною чутя. Не подвиги дорогих мерців для загальної справи вививають жалібницям піднеслі слова болю по їх утратї, а почутє особистої подружньої любови. Не згадка про народнї невдачі, що можуть впасти на загал по

---

[1]) Про се більше у C. Budde, Das hebräische Klagelied (Ztschr. f. die alttestam. Wissenschaft, 1882) і його ж: Das Volkslied Israels im Munde der Propheten (Preuss. Jahrbüch., 1893, B. 73, ст. 460 сл.). Про ассиро-вавилонські жалібні і покутні псальми у O. Weber-a, op. cit. 139—146.

[2]) G. Bickel, Dichtungen der Hebräer, Innsbruck, 1882, I, ст. 34—5.

смерти витязів — тільки спомин про власне сирітство наповняють їх серця тугою. Не свідомість, що не вернути мерцеви між живих, а вперта туга, щоб вони вернули — переважує в тих плачах.

В XI-ій книзї Магабарати (книга жінок)[1]) находимо один мужеський плач короля Dhritarāshtra (Sect. I. 10—20, Sect. VIII, 5—8) і решта жіночих. З них особливо визначають ся плачі Ґандāрі, як на вид убитих синів, так і на згадку про їх молоді вдови (Sect. XIV—XXVI). Зовнїшнї ознаки горя — удари руками у власну голову (XV, 54), розвіяні коси (XVI, 18), омлїнє (I, 9, VIII, 1, 9, IX, 8 = короля; XVI, 47, XVIII, 5, 13—14 й ин. жінок). В описї власного горя послугують ся плачучі поетичними образами в родї того, як: „до чого потрібне тепер менї се житє, що — мов той птах позбавлений крил — стратив все, що було моєю окрасою“ (I, 11); „серце моє мало не розірвало ся на куснї, як я вчув про смерть Dusçāsana, загладу Карни і поконанє Дрона — сонця“ (I, 16). І жалї ті і омлїнє викликують у короля Дрітараштри страшний спомин, що в нього нема вже більше анї синів, анї дорадників, анї приятелїв, анї лицарів (I, 10, 19), яких він стратив — як через власний непослух (I, 13—14), так і з допусту всемогучого Призначеня, що впав на нього на старі лїта (I, 19). Може се бути кара за гріхи в попереднім житю (I, 17, XVIII, 11), але лїпша смерть, як таке житє на руїнах могучости і слави (VIII, 7).

Голосїнє короля, представника побідженої сторони, має в собі богато цїх загальности, тому являєть ся немов виразом загального горя. Се виступає особливо різко в словах розради мудрця Відури, що стараєть ся зменшити горе Дрітараштри вказівками на походженє і розвій людського житя та на силу зовнїшнїх обставин.

У жінок моменти голосїнь тільки де в чім покривають ся з голосїнєм мужеським. Їм жаль, що Пандави побідили, але ще більше жаль, що в них нема вже більше гарних, молодих, сильних синів, мужів і зятїв. Їх вражає передовсїм страшний вигляд поля битви (XVI) з перемішаними без порядку членами трупів, з яких вже годї зложити дорогого мерця. І се повторяють вони постійно, як тільки пізнають одну з дорогих голов, або туловище. Болить їх найбільше страшне противенство житя і смерти,

[1]) The Mahabharata of Krishna-Dwaifayana Vyasa, Stree parva, XI. Calcutta 1890.

могучости і пониженя дорогих войовників (XVI, 27 сл.). Жили колись у достатках і радости в товаристві гарних жінок, величані піснярями; спали на мягких постелях — а тепер валяють ся безпомічні в болоті і посоці, шарпані кровожадними птахами і звірюками, безсильні, щоби встати й оборонити ся. Оборона і радість жінок пропала — вони тепер нещасні, одинокі сироти, посміховище товпи — невільниці (XVIII, 9, 16, 22).

Більше сих мотивів в голосїнях індийських жінок нема. Є хиба дуже реалістичні і високої поетичної вартости картини розпучливих шльохань і рухів молодих вдів, що шукали за останками дорогих трупів (XVI, 18—20, 44—54), або їх тихої розпуки, що кинула їх на землю — лебідок без крил (XVIII, 13—14), або напів притомних розмов з трупом — наче живим, якого окервавлену голову пригортає до свойого лона молода жінка (XX, 9—16).

Ізіс сестра і жінка Озіріса оплакує його смерть враз зі сестрою Нефтіс на переміну (амебічно) в цілому рядови плачів високої поетичної стійности [1]). Хоч плач сей дійшов до нас вже в виді богослужебно-обрядового тексту, звязаного з певним часом (op. cit. 3) і дієвими особами (дївчатами, op. cit. 13), то все таки в основі своїй він зовсім близкий до всїх звісних нам жіночих плачів — голосїнь. „Верни до нас, ясний князю. Поглянь на мене твою сестру-жінку, що тебе любить. Не йди на довго від мене, прекрасний молодче! Приходи скоро, скоро. Чи не видиш мене? Мойому серцю гірко без тебе; мої очи виглядають тебе. Хочу тебе видїти... Видїти тебе, се щасте... Вертай до тої, що тебе любить... до сестри, до твоєї подруги... Всї люди і боги плачуть, зворушені моїм плачем, що досяг небес, а ти не вважаєш на мій клич. Я-ж твоя сестра, що любить тебе на землї як нїхто більше“ — плаче Ізіс (ст. 2). „Промов до нас, розжени неспокій нашого серця... наше житє — се видїти твоє обличе... радість нашого серця, се оглядати тебе, князю...“ — кличе Нефтіс (ст. 3).

Хоч у слїдуючім уступі Ізіс говорить про неминучість переплисти душі Озіріса на лодцї в той світ і вона прийшла тільки наглядїти ся на його красу і виповісти йому належну

---

[1]) I. de Horrack — Les lamentations d' Isis et de Nephtys d'après un manuscrit hiératique du Musée Royal de Berlin. Paris, 1866, ст. 3—13.

похвалу та вказати на його значінє для людий і богів[1]) (ст. 4—5), отже, очевидно, погодила ся з самим фактом смерти — то все таки під кінець плачу вона не може, згадавши про сина Горуса, не звернути ся до мужа з зазивом: „прийди подивити ся на свойого сина Горуса, найвисшого пана богів і людий, неба і землї“ (ст. 12).

Для вказівки тїсної звязи обрядового плачу з народним голосїнєм можна навести отсе голосїнє жінки, подане Ad. Erman-ом в книжцї: Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum (Tübing. 1885) ст. 433: 1) „Я твоя сестра, голосить жінка в однім написї, ти великий, не лишай мене. 2) Ти такий прекрасний мій, мій добрий отче. 3) Що се значить, що я так далеко від тебе? тепер йду я одна... 4) а ти, що так радо говорив зі мною, мовчиш і не говориш“. З дальшої схеми голосїня (434 ст.) належить замітити ось такі подробицї: 5) „у кого було стільки людий, сей находить ся в краю, де тільки кілька знакомих; 6) хто так охоче ходив — тепер звязаний; 7) у кого була така гарна одїж — буде все ходити в одїню з вчера; 8) бідна вдова і сироти, про яких він так щиро дбав“.

Плачі героїнь Ілїяди — Брізеіди за Патрокльом (XIX), Андромахи і Гекуби за Гектором (XXII і XXIV) долучають до висше наведених мотивів іще ряд реально-житєвих. Брізеіда тужить, бо стратила „наймилїйше серце, дорогого опікуна, що ще так недавно був живий і пропали її надії вернути з ним, милим другом, в його рідний край. Не судило ся їй зазнати щастя: битва взяла їй мужа, битва забрала і любого опікуна друга“.

Плач Андромахи, на першу вістку про смерть Гектора, се народне голосїнє вдови, яка побиваєть ся по мужеви, що осиротив жінку і дитину. „Ідеш ти в темне царство Аду, лишаєш у гіркім смутку мене вдову з маленьким сином... Не солодко йому буде жити під ударами чужих рук, без батька оборонця; зальлеть ся він нераз неутїшними слезами перед бідною матїрю-рабинею. Нї нащо не пригодять ся тепер пишні одежі, хиба спалити їх... (XXII). Зберігав ти і боронив честь жінки і свободу сина, а тепер прийдеть ся менї служити невільницею на кораблях, тай тебе, сину, потягнуть до негідної працї... Тяжкого болю завдав ти менї, Гекторе: не подав менї руки зі смертного

---

[1]) Сей уступ робить вражінє пізнїйшої вставки зі сторони жерцїв для обрядових (сакральних) цїлий.

ложа — не дав мені на прощане жадної ради, щоб я в день і в ночи, плачучи, згадувала“ (XXIV). Стара мати плаче з резиґнацією, бо вже стратила стільки дорогих синів у сій війні; вона мов скаменіла в болю. Братова Єлена голосить за шваґром, в якім тратить одинокого свояка, що ніколи не діймив її лихим словом, а — навпаки — боронив ще від инших. Представляючи біль Андромахи, народний поет не залишив зілюстровати його дуже знаменною картиною першого вражіня на молоду вдову на вість про смерть мужа: „покрила її в очах темна ніч і впала вона ниць без віддиху“ (XXII).

Представниця найстаршої поетичної творчости нормано-ґерманського світа, Едда дає два жіночі плачі — Ґудруни Зіґурдової (Перша пісня про Ґудруну) і Оддруни подруги Ґуннара (Скарга Оддруни)[1]. О скільки оповідане-спомин про взаїмну любов Оддруни з Ґуннаром ціхує епічний спокій, о стільки пісня про Ґудруну націхована всіма рисами жіночого плачу. Плач Ґудруни цікавий ще тим, що його попереджає представлене болю молодої вдовиці. Ґудруна сидить над тілом убитого Зіґурда, одначе ніяк не може облегчити слезами невимовного болю, що скував її серце. Вона бажає вмерти — і не годна рушити ся з місця, анї обізвати ся. Не слухає розради подруг-жалібниць, хоч не одна з них оповідає про своє давнійше горе — як тратила, одно за другим, дітей, мужів, рідних, та гірко бідувала в неволї у побідників. Тільки, коли стара нянька відкрила лице мерця і зложила його окровавлену голову на лоно Ґудруни, ся припала устами до дорогого лиця і заридала. Подібну картину тяжкого горя стрінемо ще нераз і в инших плачах, тому й задержали ся коло неї. Вкажемо ще на один уступ плачу, що своїми порівнанями переносить нас на литовсько-славянський схід. Ґудруна величає Зіґурда (Simrock, 1-а піс. Ґудр. 18—20, 2-а піс. 2; Wollzogen, Смуток Ґудруни 334 ст.): „так великий був мій Зіґурд між синами Ґібіха, як високо піднимаєть ся цвіт ґерляху над травою; подібно промінистому каміню, що його носять на чільнику, був він діямантом серед побідників. Тому мене поважали лицарі побідника більше від Воданових Валькир; а тепер повалила ся я сіромашна на труп князя, як листок підчас бурі. І за обідом, і в ліжку тужу я за солодким другом, що зі мною одружив ся“.

[1]) K. Simrock — Die Edda, die ältere u. jüngere. Stuttgart, 1855, або Die Edda, Götterlieder u. Heldenlieder, aus dem altnordischen von H. v. Wollzogen (Univ. Bibliothek № 781—784).

Сю ґрупу епічно-героїчних плачів можна замкнути плачами Карла і його дворян по Роляндї й инших витязях[1]), та похвалою скандинавському витязеви Гаконови[2]). Похоронна пісня Гакона (пол. X-го в.) вводить зразу незвісний нам ще мотив волї богів, мати між собою так хороброго витязя, як Конунґ Гакон. „Бог Ґотів післав Ґондулу і Скогулу вибрати між потомками Інґві Конунґа, гідного піти з Одіном мешкати в Валгаллї", починає пісню поет, стриєчний брат Гакона. По дуже докладнім, а при тім поетичнім описї битви, момент смерти Гакона: „Тепер, сказала Ґондула, опершись на своє копіє, тепер черга за богами; вони кличуть Гакона у свій дворець... (розмова Гакона з Валькирами, його лицарська вдача, за яку —) боги і всї слуги їх підняли ся з місць і повитали його прихід... в щасливу хвилю, видно, родив ся Гакон, що дійшов такої чести... Богацтва щезнуть, приятелї згинуть, земля і море пропадуть, з ріжних народів не стане і слїду, а Гакон жити ме на небі з богами". Мотив сей, змодифікований в части, снуєть ся червоною ниткою в народних голосїнях французьких, італїйських і руських, через що набирає більшого значіня як вираз загального світогляду, а не тільки штучного поетичного образу.

Характеристична прикмета плачів Карла Вел. — се дуже драстичне представлене роспуки витязя, що з болю довго лежить без памяти-житя, вириває собі волосе з голови і бороди, а з ним млїють нераз по 10 тисяч франків. Риса ся звісна нам вже почасти з Магабарати й Ілїяди, але найчастїйше стрічаємо її в плачах Богородицї. Поодинокі мотиви плачу Карла в ріжних старофранцуських Chansons de Geste можна звести до жалю за молодою красою і героїчною вдачою Ролянда (K. Gautier — La chanson de Roland, Tours 1872, Col. 2917), до бажаня смерти собі самому (Roman de Roncevaux) та жалю, що не дочекав ся одружити свого братанця, від якого не було значнїйшого лицаря (ibid.) На скільки сї плачі подиктовані мотивами полїтично-клясової ваги, як жаль Карла із за страти заслужених витязїв, вірних вазалїв, дорадників і спасителїв у нещастю, підпори в тяжкій пригодї (Zimmermann, 22), на стільки вони

---

1) Dr. O. Zimmermann — Die Totenklage in den altfranzösischen Chansons de Geste, Berlin 1899 — аналїзує докладно зміст тих плачів після мотивів і осіб, ст. 46—9, 66—9.

2) Образцовыя произведенія скандинавской поэзіи, Воронежъ 1875, ст. 73—5 і Древне-сѣверныя саги и пѣсни Скальдовъ, СПб. 1903, ст. 177—180, в перекладї А. Н. Чудинова.

дуже близькі до первісних: ассиро-вавилонського, староіндийського і еврейських; ріжнять ся від них хиба розтяглою і бомбастичною формою та виразним національним походженем. Ріжнить їх іще (особливо з еврейськими) часта молитва до Бога о поміч живим та о спасіне мертвим. В останнім разї не належить забувати одначе, що старо-еврейський плач-псалом був відразу свойого роду скаргою-молитвою горячого патріота, що в болю свойого серця не мав иншого прибіжища — крім Бога, який вибрав його народ. Противно молитва в старофранцуськім епічнім плачу являла ся скорше шабльонною вставкою, яку піддавала поетови католицька церква, що він і чинив, вяжучи слабо сї молитовні уступи з рештою епопеї.

В жіночих плачах старофранцуських chansons de geste лїрики не богато; вона, очевидно, штучна, хоч оперта на народних взорах. Свідчить про те плач Ельоїзи (Heluis d'Abbeville) над Раулем, над якого нема для неї на всїм світї гарнїйшого і лїпшого героя. Зі смертю вибранця серця пропала її радість — стати подругою такого мужа, тепер прийдеть ся їй жити в смутку (Zimmermann, 66). Роляндова наречена Aude (Roman de Roncevaux, ст. 331) тужить по нїм подібно Ґудрунї і на вид пораненого трупа побиваеть ся з горя за молодечою красою, призивае його своїм іменем вернути до неї, промовити дорогими устами і потїшити бідну сироту приязним словом. Се одинокий жіночий плач старофранцуської поезії, що своїм глибоким лїричним чутем і поединчою формоюріднить його з народними французькими голосїнями.

Староруське письменство дае нам також кілька взірців епічно-історичного голосїня з очевидними слїдами впливу народної творчости. Найстарший памятник руського мужеського голосїня лїтописець вложив в уста Глїба Володимировича муромського на вість про смерть брата Бориса (Лаврент. лїтопись, СПб. 1846, ст. 59): „лучше-б менї умерти з братом, як жити на сїм світї. Як би я був видів твое ангельське лице, то вмерби з тобою... Де твої слова до мене? Нинї вже не вчую твоеї тихої ради. Коли можеш — моли ся за мене до Бога, щоб і я удостоїв ся тої-ж муки: бо лїпше менї жити з тобою, як на сїм облуднім світї".

Те саме бажане смерти для себе разом з улюбленим князем цїхуе і плач бояр по Володимирі Васильковичу († 1288 р. Іпат. лїтоп. 6796 р.): „Добре-б нам було, господине, з тобою умерти, що — як твій дїд Роман — виборов велику свободу

й увільнив (scil. землю — країну) від всяких обид. Ти вступив у його слїди і став йому подібним. І нинї, княже, не можем тебе більше видїти, бо наше сонце вже зайшло нам і ми лишили ся в обидї".

Патріотичний характер сього голосїня виступає ще більше різко в Хлїбниковській редакції лїтописи, в якій на краю почерком XVII в. додано: „моли ся за землю і людей брата свойого, щоби зберіг їх в мирі і правій вірі, та щоби Господь хоронив землю від війни і голоду... та разом з братом Мстиславом став на суд Божий".

Оба фраґменти мужеських плачів з руської лїтописи вяжуть ся посередно з плачами старофранцуського епосу, як виразом болю (бажанє смерти), так і памятю про заслуги умершого для країни. Се очивидний наслїдок спільної канви — народнього голосїня, на якій співцї-патріоти творили похвальну пісню заслуженим особам.

Лучить їх ще і спільний церковно-християнський світогляд, що уподобляє сї посмертні похвали заслуженим людям величанєм церковного канона.

Виступає се ще яснїйше в жіночих плачах „Сказанія о Мамаевомъ побоищѣ" (С. К. Шамбинаго — Повѣсти о Мам. побоищѣ, ст. 125—5, Сборн. отд. р. яз. и слов., І, 81, СПб. 1906) і Задонщинї (Буслаевъ — Ист. хрестом. 1330, 1318—1319). Сї плачі, як перерібки плачу Ярославни зі Слова о полку Ігореві, задержали всї характеристичні цїхи первообразу — себто народнього голосїня, особливо в зазивах до вітрів, рік і сонця. Але книжник не забув схристіянізувати їх, коли вложив в уста княгинї Евдокиї, жени кн. Дмитра Івановича, молитву, щоби Господь не дав осиротїти її малолїтнїм синам, та дав побіду християнському війську над агарянами і поганими половцями (Шамб. прилож. 50—51). Те саме бачимо в плачі княгинї-вдови Володимира Васильковича (Іпат. лїтоп. 6796), що властиво величає покійника і складає йому приреченє, що вона жити-ме по закону віри. Від себе лїтописець також молить князя, щоби опікував ся бідаками, за що дістане нагороду на тім світї. Ся похвала зложена очивидно по образцї якогось церковного тексту, що дуже нагадує нагробну напис-похвалу Лазарю Сербському.

II. Елементи голосїня в нагробних написах[1]).

(Мотиви нагробних написів. — Їх лїричний характер. — Погляди в них на житє і смерть взагалї. — Характеристики мерців. — Погляди на загробне житє: поганські і христіянські. — Убогість лїричних мотивів у пізнїйших христіянських написах).

Нагробний напис, як дуже звязкий вираз чутя жалю по покійнику, містить в собі богато коротких, одначе прецізних лїричних зворотів, що ясно вказують на душевний стан того, що потерпів. Переважні мотиви сих написів, се туга по утраченій особі та її красою, милою і солодкою дружбою, або жаль до судьби за передчасну смерть дорогої особи, якою не вспіли нарадувати ся, призив мерця до повороту, який часом виливаєть ся в розпучливе заклинанє осиротїлої любки, що не може перемочи сердечного болю по любому молодцеви. Оплакують отже родичі смерть дітей, якими не вспіли натїшити ся, одружити їх, оплакує дївчина хлопця, одно з подружя-друге. Нарікають вони часом на хоробу, на ворога людського — Ад, та на його слугу — Смерть. Потїшають ся хиба думкою, що вмерлий перенїс ся в ряди героїв, або чистих дїв на райських Елїзейських полях, де дух його розіветь ся. Що йно христіянство приносить зі собою тиху резиґнацію — бо вірні старають ся заглушити свій сердечний біль надією на вічне поселенє души умерлого в раю, особливо чистих дїтей і дїв. В кождім разї початкове христіянство зовсїм не зірвало звязи з готовими формами клясичного

[1]) Основою для сього уступу послужили виданя: Anthologia graeca, ad Palatini codicis fidem edita, Lipsiae 1819, t. I. Ἐπιτύμβια; Dr. W. Janell — Ausgewählte Inschriften — griechisch und deutsch, Berlin 1906, т. I написи VI в. перед Хр. — IV в. по Хр.; Vollmer Fr. — De funere publico Romanorum (Jahrb. f. clas. Philol. 19 er Supplementband, Lpz. 1893, ст. 321—364 і Laudationum funebrium Romanorum historia et reliquiarum editio (ibid. Suppl-B. XVIII, ст. 447—528); C. M. Kaufmann — Die Sepulcralen Jenseitsdenkmäler der Antike und des Urchristentums, Mainz 1900; И. Холоднякъ — Къ надгробнымъ надписямъ (на підставі Corpus Inscriptionum). Commentationes Philologicae, Сборн. статей въ честь И. В. Помяловскаго, СПб. 1897, ст. 143—146; Cabrol-Lecberg — Monumenta ecclesiae liturgica, Reliquiae epigraphicae, №№. 2877—4355 (sporadice); D. Chwolson — Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie, StPtb. 1897; Dr. E. A. Kozak — Die Inschriften aus der Bukowina, I, Steinschriften, 1903; Л. Стојановић — Стари фінски записи и натписи, Београд 1902—5, I—III; I. Kukuljević-Sakcinski — Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavonii, Zagreb 1891.

сьвіта, тільки радше схристіянїзувало їх, наповнивши давні поняття новим змістом — напр. понятє „героя“ — опікуна роду наповняєть ся новим змістом ясного ангела, що молить ся за живих, пробуванє в Елїзейських полях стає вічним житєм в раю, супроти чого давний привіт героєви *χαῖρε* набирає ще і ширшого значіня почести вічному божеству і його волї.

Подане зілюструємо деякими прикладами. „Клєота гідний сліз: такий гарний, а мусів вмерти“ (Dr. Janell, № 205), „За скоро вмерла ти, Констанціє, чудово гарна і вдатна (Cabrol, 3004); „Я, що лежу під сим каменем, була жінкою тільки одному мужеви“ (Ant. gr., 324); „солодша від меду, солодка душа, найсолодшій жінцї, солодкому мужеви, солодка медова душа, помічниця солодка“, голосять ніжно нагробні плити (Cabr., 3014, 3015, 3029, 3056, 3204, 3228, 3406). Не рідко сї короткі, хоч многозначні написи розвивають ся до довгих кількастрічкових елєґій, що оспівують взаїмну подружну любов — супроти чого овдовілий муж заявляє про неперервну любов до найлїпшої жінки, на що вона відповідає: „і тобі привіт наймилїйший зі всїх мужчин, люби моїх дїтей“ (Dr. Janell, 208). Там же находимо і такі звороти лїричної поезії, як: „жива була ти менї солодкою радістю і по смерти лишила ся любовю“ (№ 209); „Цвітки-цвіти нехай ростуть довкола твоєї сьвіжої могили! Фіялків, майорану, нарцизів дала тобі вірна любов родичів — дика тернина і бурян нехай будуть далеко; рожева звізда нехай красить тебе сьвітлом“ (№ 214).

Хоч як короткі сї елєґії, вони все таки ясно показують глибину болю, що по утратї дорогого чоловіка рве серце осиротїлої людини. І хоч не всяка одиниця виявляє свій біль, зберігаючи його якби яку перлину в найтайнїйших сховках власного єства, то все таки час від часу вирветь ся він одним-другим висказом, які вже можна поґруповати після змісту і на їх підставі відтворити загальний образ людського болю із за смерти.

Лїричний характер нагробних написів виступає ще яркійше, коли осиротїлі родичі стверджують передчасну смерть сина, якого не діждали одружити (Ant. gr. № 334), або молодої дочки, що лишила жениха (Ant. gr. № 324); або муж оплакує жінку, з якою жив тільки 6 місяців (Cabr. № 3413). Почутє любови власної дитини переважає навіть почутє гордого патріотизму, як се видно з напису: „він стратив своє молоде житє хоробре в битві — оплакуй його долю (scil. перехожий), нехай тобі дістанеть ся

ліпше“ (Dr. Janell № 205). Нічого дивного проте, коли ми находимо і в христіянських написах такі зазиви, як: „коли любиш — прийди; прийди, коли любиш“ (Cabr. № 3037), або розпучливе заклинанє милому в імя боже і власне, щоби він прийшов до кохаючої його любки і лишив ся з нею на завсїгди (Cabr. № 4353 b.)[1].

Иншим разом можна зустрінути ся з саркастичним поглядом навіть на все бездорожне житє покійника: „стільки маю, що з'їв, випив і налюбив ся, і все те велике щастє лишив“ (Ant. gr. № 325). Буває одначе, що такому жуїрови вкладають в уста свойого роду жаль за се бездороже: „много я пив, їв, і людий лихословив — лежу тут Тімокреон з Раду“ (Ant. gr. № 348). Стрічаємо одначе і жаль мерця за можливістю дальшого розвою власного духа, якому за житя ревно посвятив ся: „стільки мого, що навчив ся, передумав і Музам віддавав ся — від усього того добра огорнула мене чорна пітьма“ (Ant. gr. № 326).

Спокійнїйшим інтермеццо у виразї почутя горя можна назвати напис сього роду: „найсолодшій дочцї Сабінї (8 літ), що в невинности своїй чи то через страву, чи через напій зійшла зі світа“ (Cabr. № 3397). Із сього роду наївними висказами про причину смерти зустрінемо ся нераз і в народнім голосїню. Се одначе тільки дрібний епізод, бо загально — як написи так і голосїня звертають увагу на важнїйші появи відношеня житя і смерти. Що таке Ад і Смерть? На се звертає увагу по словам Кауфмана (6—7 ст.) богато написів. Чим старші вони, дальші від часів Христа — тим спокійнїйші одвіти: Ад не страшний, він перехід для чоловіка в ряди блаженних безсмертних героїв. Чим близше одначе до Христа, тим більше песимізму у відношеню його до чоловіка. Його вже зображають ворогом людства, царством чорної тьми, що поглощає в себе людські душі.

В звязи з поглядами чоловіка на Ад стоїть і відношенє живих до своїх мерців. Як довго Ад вважають не ворогом чоловіка, тільки новим місцем пробуваня по смерти, то народня память представляє умерших героями, напр.: „Феоціл син Діонизія з Маратону, вмер 5-и літ, отець назвав його героєм родини“, або з близшим умотивованєм сього кроку: „Евнасса,

[1]) Про той дуже цікавий памятник III в. по Х. з північ. Африки, що носить на собі слїди жидівського походженя і важний де в чім для історії поглядів на супружество див. більше у Maspero — Études de mythologie et d' achéologie égyptiennes, Paris 1893, t. II, p. 303—311.

дочка Кріноселя, зачислена народом до ряду героїнь за свої чесноти і досконалість. Її житє було бездоганне — своїй вітчині була вона вірною горожанкою, мужеви знаменитою жінкою, дітям прегарною матірю, для народа добродійкою“ (Dr. Janell, ст. 129). В инших разах говорить ся тільки про світлу душу, що вступила у світлиці безсмертних, або тільки коротко „радуй ся — привіт тобі, герою-витязю“ (Kaufmann, 6). Звертались з сим кличем особливо радо до дів і молодців, що в чистоті душі і тіла зійшли з сього світа. Говорить про те дуже ясно памятник Фразіклії, на якім написано: „я лишила ся на все незамужною дівою і удостоїла ся сього імени і у богів“ (Dr. Janell № 207); „дівою буду називати себе все, бо се імя дали мені боги“ (Kaufmann, 6). З зачисленєм покійників до рядів блаженних героїв звязані і деякі елементи віри в вічне житє духа по розлуці з тілом і земним добром (Ant. gr. № 337) і по його переході в місця праведних *(εὐσεβέων)* на Елізейський пир, або між князів Олїмпу (Kaufmann, 7). Той же дослїдник наводить цїлий ряд примірів поглядів дохристіянського світа на вічне житє блаженних безсмертних душ, що поселили ся в небесах з богами, рівні їм завдяки смерти, яка не ворожа людям, тільки прихильна до них *(θανατός οὐκ κακός αλλ' ἀγαθός — ἰσόθεος ἀθανατοῖσι μέτειμι).*

Християнство, як вже висше було згадано, не зірвало зовсім звязи з дохристіянським світоглядом на загробне житє. Воно внесло в нього хиба точнїйшу інтерпретацію сього житя, означило тяглість дочасного земного житя з вічним по смерти, звернувши особлившу увагу на етичну сторону людських поступків. Тому після нього смерть се — упокій вічний добре заслуженому, перехід до Господа в ясність і житє поміж святих, осінене св. Духом, унесене ангелами на спочинок. Є й инші ще виразнїйші дефініції блаженного стану чоловіка по смерти, що виходить з таких означень смерти, як: спить в мирі, родив ся для вічности — неба (natus est in aeternum), душа непорочна, добре спочиває в мирі, спочиває сном мира, щасливе житє чоловіка — щасливший конець, перенїс ся до Господа, душа злучила ся зі святими в яснім сяєві, веселить ся на звіздах — в палатах Христа, насолоджуєть ся райськими запахами вічно цвитучих квіток, тіло віддав землї, щоб житє віддати зорям, одержав нагороду світла, живе для Бога, віддав Владицї світа належний довг, жде воскресїня (Kaufmann, 223—227). Переглядаючи дальше християнські написи, находимо значну скіль-

кість даних, що означають точно постепенну еволюцію нового світогляду на основі дохристіянського. Майже кождий з сих написів можна би перенести в давнійші доби, належало-б тільки підставити під їх зміст відповідне значінє. Приміра ради приведемо кілька таких написів з Cabrol-я: „Господь повелїв їй приняти тїло з дивною мудростю і талантом — він і взяв її душу назад до свойого святого духа чистого, соромливого і непорочного“ (2877), „вірности, непорочности і доброти її зазнали всї сусїди, непорочною дївою відійшла 13-и лїт“ (2966), „непорочна душа, ягня без гріха 15-и лїт“ (3185), „радуй ся Гермоґене, 45 лїт, що нїкого не засмутив і не зневажив“ (3352).

Місцями від імени мерця стрічають ся вже від давнїйших часів потїшеня живим, розуміеть ся більше морального, як матеріяльного змісту. Образцї такого потїшеня наводять Kaufmann з нагробка Еуода, що звертаєть ся до всїх смертних зі словами: „небесна душа злетїла до вічної обителї. В землї лежить тільки труп, але дана менї душа засїла в небеснїй палатї на тронї. А що я особлившим способом добра причинив моїй душі, то жив спокійно і блаженно в свідомости, що зійду до жерел Лєти і по розлуцї душі з тїлом не увижу нїчого з того, що дїєть ся на світї“ (ст. 31 = Corp. Inscript. Graec. Addit. II, № 1907. У Римлян стрічаємо подібний висказ в похвальнїй бесїдї Турії (laudatio Turiae — Corp. inscrip. latin. I, № 1527, Vollmer — laudat. 503): „поручаю тебе богам, тїнь твоя нехай уживає спокою і так зберігаєть ся“. Ся певність нового блаженного житя, висказана так ясно нехристіянином-греком, повтаряєть ся і у христіян, які вложили в уста покійницї базилїцї св. Агнези слїдуючий висказ: „Родичі мої, не лийте сліз, не бийте розпучливо грудей, бо я в царстві небеснім; не мрачний ереб, не страшний образ смерти — а безпечний мир обняв мене в хороводї між праведними душами на тїнистих лугах блаженних“ (ст. 91). Ще виразнїйше означила сей новий христіянський світогляд на злуку з Христом через Ангела великої небесної ради грецький напис в Римі, що виразно протиставить тьмі аду — сяєво неба, скоротїчне суєтне житє — можности оглядати ясність Господню завдяки купелї хрещеня, подружну постїль — лону вічних духів; бо смерть — се спільна доля людей, але се не смерть — тільки нове різдво для вічного житя (Cabr. 3780). Дохристіянський світ, хоч не прецізував так ясно своїх надій на нове вічне житє, все таки — як висше було по-

казано — своїми поглядами на житє духа і на його блаженства в Елїзіон випередив нову науку і надїєю на злуку по смерти: „увидїла я спільне світло — тому і дожила спільного кінця; лишила я пять прекрасних пучків — тому не сумуй, дорогий мужу, бо сам туди підеш і найдеш твою подругу Евзикію“ (Dr. Jan. № 219).

Пізнїйші християнські написи не дають вже такої ріжнородности лїричних мотивів — в них радше переважають одвітні тексти з церковної лїтератури, особливо зі святого письма і похоронного канона. Замітно се особливо в славянській похороннїй епіґрафіцї, яка покійникам придає назви „благочестивих, возлюблених, дорогих“, частїйше подає короткі біоґрафічні дані (кому, кілько лїт, коли, що вчинив) і прощаєть ся з покійниками бажанєм увійти у вічні тереми праведних, вічної памяти, або короткою молитвою: „Господи ублажи його, помяни Гди в царстві своїм“. З нагробників, в яких видно виразний вплив похоронного канону, а рядом і голосїня, вкажемо на сербський напис 1342 р. в Рильськім монастирі (Стојановић I, № 77): „Гроб' сеи держить оумершаго Кесара, иже вчера намь ꙗсно глаголаше. Ѽ чꙋдесе страшнагѡ! ѡ преславнагѡ видѣнїꙗ! Ты великоимените, ꙗко нѣкое солнце, доблественныи мꙋже, ꙗвивисꙗ въ добротах', лежиши мертвъ во гробꙋ малꙋ: Ѽ, ѡ како безгласне пребываеши и безобразенъ, безь вида, безъ дꙋха, весма страждете мертвыи Кесарю! Преизраднаꙗ, хвалнаꙗ Кесарева, твоꙗ сопрꙋжница, ридающи и ѕлостраждꙋщи печалїю, всꙗ одержима глаголаше тебе: сладки свѣте мои, не виждꙋ прочее предо мною во вѣки! Сїꙗ зрꙗще, братїе, во образе лежащаго имѣите, и добрѣ всꙗ вь житїи семь оустроꙗите“. Останнїй зворот вказує ясно на поучительний характер даного напису. Він здаєть ся вказувати як на скоротечність людського житя, так і на його суєтність. Коли коротше сформуловати сей висказ, дістанемо часто подибуване в середновічних нагробних написах: „quod fui — estis, quod sum — eritis“. Дуже близка до сеї написи находить ся в Охридській митропол. церкві з 1379 р. (Стојан. № 151): „Вась же молю братїꙗ моꙗ любимаꙗ, прочитающе простите, ꙗко ви можете бити како ꙗ, а ꙗ како вьи николиже“. Стрічаємо сей напис і у Хорватів (Kukuljević-Sakcinski № 224 з 1614 р.): „Quid modo sum? id, quod eris... vermis... foetor...“ Коли ж мова заходить про нагробний напис дуже заслуженому патріотови, як напр. королю Лазарю, то він може стати навіть фраґментом похвального богослужебного канона, молитвою-

славословєм з просьбою о поміч пригнобленому наїздниками народови, його князям і святителям та о заступництво перед Господом (Стојан. № 199 з 1399 р.).

III. Мотиви похоронних голосїнь [1]).

(Схема мотивів похоронних голосїнь. — Дві основні складові части голосїнь: епічна й лірична. — Їх характеристика. — Порівняна таблиця мотивів поодиноких голосїнь).

Мотиви звісних нам народних голосїнь можна звести до певної схеми, яку через розважанє нових голосїнь можна буде хиба розширити. В данім випадку дїло не в повноті. Схему ту укладаємо в порядку часовім, отже після льоґічного розвитку фактів і злучених з ними моментів голосїня. Розуміє ся, що сей уклад мотивів — для самих голосїнь може бути і буде тільки

[1]) Матеріял для сього розділу дали слїдуючі працї: F. u. H. Tetzner — Dainos. Litauische Volksgesänge. Leipzig, Un. Bibl. № 3694; Э. Вольтеръ — Литовскій Катихизисъ Н. Даукши. Прилож. къ 53-му т. Зап. Имп. Акад. Наукъ, СПб. 1886, Причитанія Шавельскаго уѣзда 142—153 ст.; Dr. A. v. der Meulen Rz. — Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer, Leiden 1907. — П. Н. Рыбниковъ — Пѣсни, ч. III. Петрозаводскъ 1864; Е. В. Барсовъ — Причитанія сѣвернаго края, I. Москва 1872; П. В. Кирѣевскій — Пѣсни, вып. 8—9, Москва 1870—2; Д. Н. Успенскій — Похоронныя причитанія, Этногр. Обозр. 1892, II, ст. 98—111; П. В. Шейнъ — Матеріалы для изученія бита и языка сѣв.-зап. края, 631—697. Голошенія или причитанія, Сборн. Отд. рус. яз. т. 51, СПб. 1890; В. Н. Добровольскій — Смоленскій этнографическій сборникъ, ч. II, СПб. 1893, Зап. имп. Русск. Географ. О—ва по отдѣл. этногр. XXIII [1]; А. Стороженко — Польско-лат. поэтъ С. Ф. Клёновичъ, Кіев. Унив. Изв. 1881—IX, „Roxolania“ стихи 1707—1804; Терещенко — Бытъ русскаго народа, III; А. Метлинскій — Народныя южнорусскія пѣсни, Кіевъ 1854; С. Браиловскій — Похоронныя причитанія южнаго края, Рус. фил. Вѣст. XII, 1884; М. К. Васильевъ — Къ малорусскимъ похороннымъ обрядамъ, Кіев Стар. (т. 25) 1889; Д. Г. Булгаковскій — Пинчуки, Зап. имп. Рус. геогр. О—ва по отд. этногр. XIII [3], СПб. 1890; В. П. Милорадовичъ — Сборникъ м.-русскимъ пѣсенъ Лубенскаго уѣзда Полтав. губ., Сборн. Харьков. Ист.-филол. О—ва X, Харьковъ 1897, ст. 178—222; А. Н. Малинка — Малорусскіе обряди, повѣрья и заплачки при похоронахъ, Этногр. Обозр. 1898, III; В. Данилов — Порівнаня смерті і весілля в українських погрібових голосіннях, Україна 1907 іюнь; Обращеніе къ читателямъ о собираніи укр. похоронныхъ причитаній, ibid. іюнь—августъ; Галицькі голосїня з записей зі Звинячки коло Мільниці, Убина

по части обовязковим, бо імпровізації ріжних осіб на ріжних місцях, в ріжних часах і серед неоднакових обставин не конче мають накривати ся змістом або формою, хоч всї вони походять зі спільного жерела — смутку з приводу смерти близких людей. Коли одначе такий паралєлїзм лучить ся, то на сїй підставі годї говорити про що инше, як тільки про появи споріднених умовами житя і походженя творів. Тільки коли зважити можливість впливу зі сторони готових вже, евентуально передше пізнаних однородних творів, тодї можна би говорити про місцеві традицийно-шабльонові (обрядові) ґрупи голосїня. Але й се, поки що, не має річевого значіня для предложеної схеми, яка має тільки облегчити пізнанє і порівнанє зібраного матеріялу, а ніяк дати йому непохитне уґруповане.

Значне число голосїнь можна роздїлити на дві основні части: епічного опису хороби, хвилї смерти (розставанє душі з тїлом), значіня умерлого для живих (похвала йому, особисті зносини) і хвилї похорону — та лїричного висказу власних почувань (туги і жалю із-за несповнених надїй, сирітства, бажаня побачити ся, бажаня смерти собі). Місцями до сих ґруп прилучаєть ся ще молитва за душу покійника. Переходним лучником

камен. пов., Салашів і Лаврикова равс. пов., Витлин турч. пов., Річки кос. пов. (записали студ. О. О. Марков і Л. Якібюк), Криворівнї (зап. В. Гнатюка), Ошихлїбів кіцман. пов. (Буковина — записав І. Ґронський), В. Шухевич — Гуцульщина III; Снятинського (зап. М. Гаморак, Народ 1890, ст. 55) — Заводи дївчини по мамі. Török K. — Magyar-alföldi népszokások (похоронні звичаї на угор. низинї) в Magyarország képekhen, Pest 1870 (Переклади виготовив д. Mittler Frigyes); Török Karoly — Csougrádmegyei gyüjtés (чорногородські піснї) в Magyar népköltési gyüjtemény II k. Pest 1872; Magyar nyelvör XV k. B-Pest 1886 (Deák Farkas — Sirató éneklések, Gaál Fer. — Sirató versek); В. С. Караџиђ — Живот и обичаjи народа српскога, Беђ 1867; Српски етнографски зборник VII, Београд 1907 (Обичаjи народа српскога, I — материjали С. М. Мијатовиђа і А. Петровиђа); Сборникъ за народни умотворения I—V, XI, XVI—XVII, София 1889—1900; Порашкевов П. — Погребални обичаи у българитѣ. Извѣстия на семинара по слав. филология II, София 1906—7; H. Lübke — Volkslieder der Griechen, Berlin 1897; А. Н. Малинка — Новогреческія загробныя причитанія и представленія загробной жизни, Этногр. Обозр. 1898[3]; Tommaseo N. — Canti popolari toscaci, corsi, illirici, greci. Venezia 1840; A. Fée — Voceri. chants populaires de la lorbe, Paris 1850; F. Ortoli — Les voceri de l'ile de Corse, Paris 1887; Bladé J. F. — Poèsies populaires dela Gascogue (Les littératures populaires V—VII), Paris. — Загального значіня: А. Котляревскій — Погребальные обычаи.

епічної з ліричною частю можна вважати поетичні образи — порівнаня похорону з весілєм, зазивів до природи приняти участь в горю осиротілих, або молитвенних поручень нового мерця покійним родичам (кревнякам-своякам), елементів розговору живих з мерлими, та образів загробного житя. Характеристичним рисом епічної части значного числа голосїнь буде матеріялїстичний світогляд, як вираз економічно-побутових умов житя люду. Згадана обставина одначе не впливає на чистоту і поетичність лїрики голосїнь, яка дуже часто як-раз чергуеть ся з зображенєм матеріяльної нужди живих без покійника (напр. описи вдівства, сирітства, старечої немочи, тяжкої сердечної туги) [1]).

Переходимо до порівняної таблиці мотивів поодиноких голосїнь:

1) *Пощо вмер, коли тобі добре було жити, всього мав подостатком:* Tetz. 7, 17 після записів 1573, 1704 і 1724; Б.-рус. А. Козл. 147 після зап. 1551; Muj. 81—3, 92—3; Сборн. болг. III, 7, Изв. 406.

2) *Пощо осиротив жінку, дїтей — де голову склонять, що з хозяйством пічнуть, мало сил в них, чужі обижати-муть*: Іл.-Андр., Mahab., Erm. 1, 8; Edda; Tetz. 19, Вольт. № 1, 2, 5, 7; Усп. 104—110, Барс. 14, 220—6, зам. 69—70; Добров. 316, 322—3, 325, 332—3; Klon.-Стор. 370 сл., Браил. 182, Булг.-Пинч., Милор. 14, 38, 62, Мал. укр. 17; Лавр. 5, 6, Снят., Річ.-М. 2, 3, Шух. — мати по дочці, Гнат. 1, 4, Бук. 1; Сб. I, 6, 97; Lüb. 334—5[3], 337; Fée 87—9, 93; Bladé 213 сл. за батьком, мужем.

3) *Не стало робітника — помічниці*: Meul. 9, Добр. 325—6, Muj. 80, Кар. 199, Bladé — за дитиною.

4) *Чи ми були такі лихі для тебе, що загнївав ся? Чим прогрішили ся — завинили?* Ізіда, Erm. 4; Вольт. 1, 4; Метл. 292, Браил. 3, Мил. 22, 35, Мал. укр. 22, 23; Снят.; Muj. 80—1; Мал. гр. 2.

5) *Краса, молодість, розум, здорове були в тебе; чи не жаль світа, рідних? величала ся я тобою, думала одружити:* Із.-Неф., Erm. 2, Магаб., Карл В.; Барс. 102; Добр. 325—6, 333, Мил. 77, Річ.; Déak 2, Gáal; Muj. 78 сл., Кар. 199; Lüb. 335[2], 336[5], 338; Ort. 3, 4; Fée 137, Bladé — за дитиною.

---

[1]) Загальну характеристику західно-европ. голосїнь з особлившим узгляднєнєм тирольських дає E. K. Blümml — Germanische Totenlieder (Arch. f. Anthrop. N. F. V 1906, S. 149—168, тексти — 181); подібну характеристику вел.-руських находимо в Успенскаго — Похорон. причитанія (Этн. Обозр. 1892).

6) *Простодушні (наївні) спомини з житя — щó любив, чим займав ся, щó говорив*: Вольт. № 3, 7; Уб.; Gáal, Деак; Барс. 136 сл., 245 сл., 252 сл., 271.

7) *Опис невдач в житю, хороби, передсмертної муки:* Вольт. 6, Браил. 9, Сбор. I, 77, IV, V; Мал. гр. 3, Ort. 3, 4; Fée.

8) *Розлука душі з тїлом, поява смерти:* Барс. 264: 1—7, 114—5 сл., 167—60, 211—86 сл., 94—5 сл., 131—133 сл.; Добр. 322—332.

9) *Вигляд по смерти*: Барс. 29—120 e contrario, Терещ. III, 90, Метл. 292—3, Шух., дїти по мамі, Петр. 492, Кар. 199, Сбор. XVI, № 4—115, 161, 5—105; Erm. 4, 6.

10) *Смутна-невесела твоя хатка, без дверець і віконець, без сонця ясного і вітру буйного*: Браил. 2, 8, 10, Вас.-КСт., Мил. 6, 21, Мал. 23; Лавр. 4, 5, Снят., Річ. 1, Гнат. 7, 10; Шух.; Muj. 86, Кар. 159, 165; *з білими червяками*: Сбор. I, 43, XVI 161; *пішов в країну без приятелїв:* Erm. 5.

11) *Встань, промов ще раз слово, поглянь*: Івіда, Андр.; Вольт. 1; Усп. 109, 110, 111; Мил. 12, Мал. у. 2, 15, Снят., Лавр. 7, Бук.; Tör. 10; Сбор. I. Ват. свакьата, XVI, 127, Изв. 386—7, 401.

12) *Коли, звідки, чим прийдеш, прилетиш, вістку подаш про себе, порадиш?* Meul. 4—6, Барс. 19:9 сл., 59:35 сл., 72, 101, 174:71, Усп. 103, 105—6, Добр. 316, 323—5, Чуб. IV 705, Браил. — стало, Мал. у. 6, Снят., Річ., Лавр. 4, Бук.; Muj. 91, Сбор. XVI, 105, Изв. 385, 402.

13) *Повійте буйні вітри — рознесїть могилу, збудїть покійника!* Барс. 28 : 113 сл., 35 : 9, 55 : 4 сл, 68, 74—5, 78—9, Кир.-Пжс. VIII ст. 278—294 Плач войска по ц. Петрі В., IX 264—6 Пл. в. по Екат.; Мил. 6, Лав. 7.

14) *Не бувало того, щоби мерцї ставали, крилець не мають, щоб прилетїли, дороги не знають, анї їх змалювати, анї купити*: Барс. 19 : 29, 60 : 57—71, 69 : 31—3, 72—3; Браил. 11, Мил. 9, 12, 21, 23, Мал. 4.

15) *Лїпше було-б менї не родити вас, не виховувати, маленькими стратити — самій не родити ся, в землю піти, вмерти.* Meul. 158; Усп. 105—7, Лѣт. рус. лит. I ст. 2 н-р. 3, Барс. 18 : 54 сл., 39 : 75 сл., 67 : 8 сл., 69 відклик, 107 : 49 сл.; Шеин 644, 674, Добр. 323—5, 334; Чуб. IV, 704—5, Браил. 7, 9, 12, Мил. 10, 30, 42—3, 47, 50, 52, 89, 93, Мал. ук. 11, 12, 18, 21—2, 33, Гнат. 5, 6, Лавр. 2, 7, 9, Річ. 1, 4, Лонач. 296 ст.; Muj. 82; Сбор. XVI, № 8 : 60, Изв. 385, 403, 406; Lüb. 334—6, 344, Мал. гр. 112; Ort. 47 н-р 5 Fée 141.

16) *Горе матери велике.* Барс. 117 : 32, Muj. 79, Lüb. 334.

17) *Плачте всї зі мною.* Кар. 181, 192, Изв. 385 — Сбор. I, 45.

18) *Страх, щоб горя того не осквернили лихі люди.* Кар. 154, Lüb. 335.

19) *Природа бере в нїм участь.* Рыб. 417, Барс. 28 : 105, 210 : 49, 240 : 83, 241 : 96; Петр. 490—1, Кар. 198; Lüb. 335 сл.; Fée, 137. — *Смерть чоловіка дуже подібна до деяких явищ самої природи.* Вольт. 1, Meul. 141, 165; Барс. 116 : 53, 122 : 10, Кар. 154, 196—7.

20) *Мерцї — рідні взяли до себе — вийдуть на стрічу, приголублять їх.* Усп. 105; Мил. 40, 61, 77, Мал. ук. 8, 26, Річ. 1, Гнат. 3; Кар. 160; Сбор. IV 56; Мил. гр. 3; не багато там знакомих Erm. 5.

21) *Покійник подасть їм вістку від живих.* Вольт. 4; Барс. 14, 197 : 6, 220—6; Muj. 79, 86—7, Кар. 175.

22) *До сонця-місяця пішов покійник* (Боги візвали до своєї слави — Гакона прядкою Харона стала — гр.), *треба було цвітки в небеснім вінцї, Богородиця взяла до себе дитину.* Барс. 131 : 133, 197 : 6, 142 : 52 сл., 169 : 131, до Б-цї 205 : 20; відійшла від нас — то не віддаляй ся від раю — Мал. гр. 4; Ort. 119 н-р 11. *Світ не був гідний такого члена* — Fée 141, *Хс взяв собі невістою* F. 173.

23) *За гріхи Господь покарав* : Магаб. (король); Барс. 105 : 62; *така вже доля чоловіка:* Ґільґам., Кар. 172; *така вже воля божа і Б-цї* : Bladé (за дит.).

24) *Молитва до Б-цї, щоби у рай приняла сина* : Tom. 237; *Надїя, що покійник буде спасений* : Bl. (за батьком, за мужем, за сином).

25) *За живих молити ся стане:* Усп. 107, Шеин 635; *Одинока розрада в молитві* : Добр. 326—7; *Нехай зі святими спочиває і нас грішних дожидає:* Мал. у. 25; *Мерцям вічний спокій і рай — а жалібникам цїлющий бальзам на біль* (приговорюють на поминках) Tör.

26) *Прости обиди, прощайте і ви, рідня-сусїди, благословленє дїтям* : Вольт. 1, Барс. 122 : 10 з природою прощанє, 216 : 10 зі сусїдами; Изв. 401.

27) *Подяка рідні — духовенству:* Барс 49, 109, 122, 170, 205 : 15; Кар. 158—9.

Епічна часть мотивів (1—9), з перевагою матеріялїстичного світогляду, лучить ся з ліричною (15—19) за посередництвом високопоетичних образів з природи (10—14), які виразно вказують на давні жерела погляду на позагробове житє і на обря-

дові формули давнього похорону (заклинане духів — R.-Veda). Лїрична часть мотивів з висказами горя починаєть ся звичайно в кульмінацийній точцї голосїня, з якої постепенно переходить до рефлексії — саморозваги (20 сл.), яка і становить льоґічний кінець голосїня. На тїй підставі уклад голосїня можна порівняти з укладом всякого мішаного епічно-лїричного пісенного твору, в якім — описовий вступ мотивує наперед розвій чутя, звязаного з подіями і доводить його до кульмінаційної точки. За тим іде кождий раз розвязка: або крок роспуки — смерть, або побідний клич житя у формі тихого пiдданя судьбі. Сей момент так і споріднює голосїнє з любовною піснею про смерть милого друга, в якій звичайно і немає навіть більше мотивів, як вище вказано.

Ствердивши загальну тяглість мотивів голосїня, як однородної прояви і плоду людського духа, захваченого смертю близкої людини, нам можна перейти до огляду церковно-релїґійної поезії на сю тему й її звязи з народньою словесністю.

(Кінець буде).

Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850.

Написав *Іван Кревецький.*

I.

„Portio iuribus Nostris respondens“.

Окупаційний маніфест ціс. Марії Тереси з дн. 11 вересня 1772 р. — „Виводи прав“ заборчих держав до поодиноких польських земель. — „Вивід прав Угорщини до Червоної Руси й Поділя“. — Такий самий „вивід прав“ Чехії до кн. Освенціму й Затора. — „Відповідь на вивід прав до Червоної Руси“. — Така-ж „відповідь“ на вивід прав до кн. Освенціму й Затора. — Наші замітки. — „Portio iuribus Nostris respondens“.

„МИ МАРІЯ ТЕРЕСА з Божої ласки Цісарева-вдова римська, Королева Угорщини, Чехії, Дальматії, Кроатії, Слявонії, Галичини й Володимирії і т. д....

„Усім і кождому з окрема, кому про те треба або буде треба знати, хто сей маніфест бачить, читає або слухає — наша Цісарсько-Королівська ласка, прихильність і — все добро.

„Розглянувши нинішній стан Польщі, Ми вкупі з Двором Російської Цариці й Пруського Короля вчинили раду, щоби деякі провінції сього Королівства, до яких кождому з нас окремо прислугують здавна права, відзискати і тепер справді відібрати — *край сей, як частину належну Нашим правам, війску Нашому казали заняти.* Його границі такі і т. д....[1])

---

[1]) Оріґінальний латинсько-польський текст сього маніфесту такий:

„NOS MARIA THERESIA Dei Gratia Romanorum Imperatrix Vidua, Regina Hungariae,

„MY MARYA TERESSA z Laski Bozey Cesarzowa Rzymska Wdowa, Krolowa Węgier-

Дальше йшло означенне границь окупованих земель, іменованне ґубернатора для них — ґр. І. А. Перґена, зазив нових підданих до послуху і вкінці — погроза для тих, що відважили-б спротивити ся цісарським розказам.

Дата сього маніфесту була: 11 вересня 1772 р.

* * *

Заки одначе оповімо докладнійше про саму окупацію, з'упинимо ся найперш на однім цікавім і характеристичнім факті. Маємо на думці — „виводи прав" усїх трьох заборчих держав до поодиноких провінцій польської Річи-посполитої, які появили ся друком майже рівночасно з їх окупацією в мовах: латинській, французькій, німецькій і польській.[1])

Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galiciae et Lodomeriae etc...

„Quandoquidem circumspecto praesenti Poloniae statu Nos cum Russica Imperatoria nec non Regia Borussica Aula convenimus et consilium caepimus, quae unicuique Nostrum in aliquas hujus regni provincias antiquitus jura competunt, vindicandi eaque effectui nunc mancipandi; *Nos illum terrae tractum tanquam portionem juribus Nostris respondentem per militem Nostrum accupari jussimus,* qui quidem sequentibus limitibus circumscribitur etc..."

ska, Czeska, Dalmacyi, Kroacyi, Slawonyi, Galicyi y Lodomeryi etc....

„Ponieważ przeyzrzawszy ninieyszy Polski Stan, My z Imperatorowey Rossyiskiey y Króla Pruskiego Dworem złączywszy się, radę uczynilismy, które z osobna Nam do niektórych tego Królestwa Prowincyi z dawna należą prawa, one odzyskać y rzeczą samą teraz odebrać; *My ten kray jako cząstkę prawom naszym powinną, Woysku Naszemu obiąć kazaliśmy,* który w następuiących granicach zawiera się etc...."

(A. Piller, Edicta et mandata universalia regni Galiciae et Lodomeriae a die 11 Septembr. 1772 initae possesionis promulgata. Leopoli, 1772. Ст. 1—2).

Королевою Галичини й Володимиріï титулувала себе Марія Тереса від угорської коронації в 1741 р.; в 1769 р. додала на своїй королївській печатцї також герб тих земель.

[1]) Про права Прус до граничних польських провінцій див.: (E. G. Herzberg) Expositio jurium Regis Borussiae in duc. Pomerelliae et alios tractus R. Poloniae. Berolini, 1772 [те саме: по французьки, по польськи, по нїмецьки]; — Exposé der Rechte d. kön. v. Preus. auf d. Herzg. Posen, 1773; — Recherches sur la Nouvelle Marche, 1773 [те саме по польськи: Wywód pretensyi do Nowej Marchii, konstytucya pretensyi do Pomeranii, 1773]; — Beweise der Rechte

„Права“ Прусії і Росії до пограничних провінцій — лишаємо на боці. Вони не представляють для нас безпосередного інтересу, не вяжуть ся безпосередно з нашою темою. Згадаємо тільки, що з польського боку зустрінули вони енерґічну відповідь — не фізичну вправді, бо на неї Польщу не було тоді стати, — одначе академічну: „Repons-ами“, „Not-ами“, „Reflexi-ями“ й ин. полемічними брошурами відомого польського історика, дипльомата й економіста Ф. Лойка.[1]) Одначе академічна оборона не вратувала польської Річи-посполитої і вона у протязі кількадесятьох літ зникла зовсім з карти Европи.

З „виводом прав“ до деяких польських земель виступила, подібно як Прусія й Росія, також — Австрія.

Почало ся від Спижу й Сяндеччини.

Під покривкою надграничних замішань і пануючої зарази австрійські війська заняли на приказ ціс. Йосифа II найперш Спиж (1769), який від 1412 р. належав як угорський застав до Польщі, а незабаром потім (1770 р.) також частину нинішньої Сяндеччини.[2]) Рівночасно з тою окупацією почали ся з цісарського поручення по віденських і будапештанських архівах пильні пошукування за правними титулами до тих земель Ав-

---

des Königs auf Hafen u. Zoll der Weichsel. Berlin, 1771 [те саме по французьки, 1773]; Remarque sur Preuves, 1773.

Про права Росії див.: Exposé de la Cour Imp. de Russie 1772, 1773.

Про права Австрії — див. дальше.

[1]) Відповідь на претенсії Прусії: (F. Łojko), Disquisitio hist. qua iura R. Borus. in Pomer. respondetur. 1773 [те саме: по французьки, по польськи, по німецьки]; idem. — Précis des recherches sur la Pomer., 1773; idem — Notes justificatifs pour le Précis. 1773; idem — Suplement du Précis des Recherches sur la Pomer. 1773; idem — Reflexions d' un gentil-homme sur les lettres patentes du roi de Prusse 1772; idem (Patridophile) — Discuss. de raisons. Philalithopoli, 1773; idem — L' insufficance des pretensions sur la Grand-Pol. Londres, 1773 [те саме по німецьки: Antwort...]; idem — Recherches sur la Nouvelle Marche 1773; idem — Wywód pretensyi do Nowej Marchii, 1772; idem — Wywód praw polskich do Pomeranii 1772; — Disputatio hist. in Pomereliam 1773; — Gedanken von der Verjähung [з причини прав до Поморя] 1773.

Відповідь на претенсії Росії: (F. Łojko), Reponse à l' ecrit intit. éxposè de la cour imper. de Russie 1773 [те саме по польськи].

Відповідь на претенсії Австрії — див. дальше.

[2]) Акт інкорпорації Сяндеччини з дн. 20. VII, 1770 р. див. рукоп. бібл. Оссол. у Львові № 568, ст. 201—2.

стрії, згл. Угорщини. Вправді польська Річ-посполита піднесла проти окупації дипльоматичний протест, одначе він лишив ся без успіху. Навпаки! У відповідь на нього оголошено дн. 25 жовтня 1770 р. офіціяльний акт[1]), в якім містив ся вивід прав Угорщини до окупованих земель.

Одначе ціс. Йосиф II не вдоволив ся занятою польською теріторією. Безпосередно по окупації Спижу й Сяндеччини видав порученнє архіварям, щоби шукали по австрійських й угорських архивах дальших документів, які виказали би права Австрії до инших польських провінцій. Поки одначе архіварі працювали по архівах, між Австрією, Прусами й Росією вели ся оживлені дипльоматичні переговори. Результатом їх була поділова конвенція між згаданими трьома державами, — й окупованнє австрійськими війсками дальших польських земель, в обшарі — поверх 1400 кв. миль. Рівночасно й архіварі покінчили свої пошукування, а їх результатом був виготовлений угорським істориком І. Benczur-ом — *вивід прав Угорщини до Червоної Руси й Поділя і — Чехії до кн. Освенціму й Затора*, виданий в 1772 р. (в кілька місяців по окупації) у Відні (в надворній друкарні) в чотирьох мовах: латинській, німецькій, польській французькій.[2])

„По свідоцтвам найвіродостойнійших істориків XI-го й XII-го вв., польських і угорських — починав ся „вивід“ — а також богатьох инших автентичних документів, угорські королї були тодї, а навіть іще давнійше, на підставі найсправедливших прав, посесорами Королївства Малої або Червоної Руси (Regnum Russiae), а передовсім двох частин сього Королївства: Галичини й Володимирії, які від тодї аж по нинїшній день належать до королївського угорського титулу, з яких одна тягнеть

---

[1]) Бібл. Оссол. — рукоп. № 575.

[2]) (I. Benczur) Iurium Hungariae in Russiam Minorem et Podoliam, Bohemiaeque in Osvenciensem et Zatoriensen Ducatum praevia explicatio... Vindob. 1772; те саме по німецьки: Vorläufige Ausführung der Rechte des Königreichs Hungarn auf Klein oder Roth Reussen und Podolien und des Königreichs Böheim auf die Herzogthümer Auschwitz und Zator. Wien, 1772; по польськи: Wywod poprzedzaiący praw Korony Węgierskiey do Rusi Czerwoney y do Podola, tak iako Korony Czeskiey do Xięstw Oswiecimskiego y Zatorskiego. W Wiedniu, 1772 (вийшло рівночасно два видання, одначе менше повні, чим латинське або німецьке); по французьки: Exposé preliminaire і т. д. — Про Benczur-а див.: Wurzbach, Biographisches Lexikon. T. I, ст. 259.

ся далеко у глуб Поділя, друга займає значну частину Волині, — а також Перемиської землї й инших значних теріторій.

На доказ сього наводять ся виписки з польських, українських й угорських хронїк і лїтописий, лист угорського короля Андрія II до папи Іннокента III, лист папи Гонорія III до Андрія II, печатки й документи давних угорських королїв, на яких находять ся титули й герби Галича й Володимира і т. д.

Дальше — права Угорщини до Галичини й Володимирії опирає „вивід" на отсих історичних фактах: 1) на порозумінню між угорським королем Людвиком I і польським королем Казиміром Вел. з 1352 р.[1]); 2) на обосторонній зреченню прав: Жиґимонта до польської корони з одного боку, а Ядвиги й Волод. Ягайла до угорської корони з другого — в 1394 р.[2]), а також на договорі між Жиґимонтом і Ягайлом з 1412 р. (потвердженім потім в рр. 1415, 1423, 1440), в якім питаннє про права до Галичини й Поділя лишено отвертим (пор. договори з рр. 1454, 1473, 1479); 3) на пізнїйших реклямаціях угорських соймів за тими землями; 4) на договорі між Польщею й Австрією з 1589 р. (бендзінськім), в якім Австрія зрікла ся тільки властивої Польщі; 5) на безперeривнім поміщуванню в угорськім королївськім титулї додатку rex Galitiae et Lodomeriae — аж до часів Марії Тереси; 6) на тім, що сама Польща в 1673 р. признала посередно Угорщинї права до Червоної Руси.[3])

---

[1]) На підставі договору між пол. кор. Казимиром і угор. кор. Каролем Робертом, син Кароля — Людвик був назначений наслїдником польської корони (на випадок, коли-б його вуйко Казимир помер без мужеського потомка). Одначе Людвик, ставши угор. королем, відступив галицько-володимирське королївство Казимирови з тим застереженнєм, що коли-б Казимир дістав сина, то згадане королївство має вернути до Угорщини за сплатою 100.000 угор. зол. На випадок безпотомної смерти Казимира, польська і руська корона мала перейти на Людвика. (По новійшим дослїдам той договір був заключений в 1350 р. — пор. М. Грушевський, Історія України-Руси. Т. III², ст. 128—129 і прим. 18).

[2]) Вивід — неясний. Перемирє між Жиґимонтом і Волод. Ягайлом в справі Галичини було заключене в 1388 р. на протяг 1 року, в 1398 р. на протяг 16 літ (пор. М. Грушевський, op. cit. T. IV², ст. 123).

[3]) Се відносить ся до письма польського підканцлера Андрія Ольшовского з дн. 4 серпня 1673 р., в якім читаємо отсї слова: „...Ablegatus Caesareus exhibuit Regi memoriale Principalis sui volentis redi-

Права Чехії до кн. Освенціму і Затора оперті на отсих фактах: 1) в 1189 р. пол. кор. Казимир II віддав кн. Освенцімське, до якого належав тоді також Затор, на повну власність шлесько-тїшинському князеви Мечиславови; 2) шлеський кн. Казимир віддав в 1280 р. всї свої краї (отже й Освенцім-Загор) в лен чеському королеви Вячеславови; 3) в 1327 р. тїшинський кн. Казимир III й освенцїмський — Іван відновили підданство чеській коронї; 4) в 1335 і 1339 рр. чеський кор. Іван і польський — Казимир зрікають ся взаїмно своїх претенсій до Польщі, згл. до шлеських князївств (потверджено се також 1372 р.); 5) вправдї пол. кор. Казимир IV прилучив 1452 р. кн. Освенцїмське до Польщі, одначе в 1462 р. (у Ґлоґові) прийшло між чес. кор. Юрієм і пол. кор. Казимиром до порозуміння, на підставі якого кн. Освенцім-Затор мало бути в польській посесії тільки до смерти Казимира; 6) в 1527 р. відновлено се порозуміннє так, що згадані князївства мали лишити ся в польській посесії ще тільки до смерти кор. Жиґимонта I.

До „виводів" додано 17 ориґінальних документів; 12 має виказати „права" Угорщини до Галичини, 5 — „права" Чехії до кн. Освенціму-Затора.

Реплїкувати на сї „виводи" поручив кор. Станїслав Авґуст згаданому вже польському історикови-економістови Ф. Лойкови, який відповідав також на „виводи" Прус і Росії. З порученої задачі вивязав ся він досить скоро — і вже в 1773 р. появила ся друком його „Відповідь на вивід прав угор. корони до Червоної Руси й Поділя, а чеської — до кн. Освенціму і Затора".[1])

mere Scepusiensis civitates (Спиж), profecto non facile responsum dare potero... alias enim etiam ad Russiae Ducatum, cum Podolia, posset habere praetensionem Imperator, muneratis 100.000 flor., ut est in pactis inter Ludovicum Hungariae Regem..."

[1]) (F. Łojko), Reponse à l' exposé de droits sur la Russie Rouge... 1773; те саме по польськи: Odpowiedz na wykład poprzedzaiący praw Korony Węgierskiey do Rusi Czerwoney y Podola, tak iako Korony Czeskiey do Xięstw Oświecimskiego y Zatorskiego. 1773. Свої відповіди на „виводи прав" Прус, Росії й Австрії видав він анонїмно найперш окремо, а потім (того-ж 1773 р.) під загальним титулом: Zbior deklaracyi, not y czynności głównieyszych, ktore poprzedziły y zaszły podczas Seymu... 1772—1773, де крім кільканайцятьох дипльоматичних нот передруковано також „виводи" всїх трьох держав і відпо-

„Віденський двір — починаеть ся відповідь — на підставі свойого панования в ческім і угорськім королївствах впоминаеть ся у польської Річи-посполитої за деякими провінціями. Чи одначе титули, на яких він операє свої претенсії, є докладні й основні, можна бачити в отсього:

1) Австрія не підносила своїх претенсій до тих земель в переговорах з Польщею в рр. 1677, 1732, 1736;

2) в 1764 р. Марія Тереса признала Польщі всї її права й усї її посесії — між ними й ті, які тепер окуповала;

Супроти того „вивід прав", з яким виступила Австрія, се тільки претекст, позбавлений всякої правди.

Автор аналїзує підстави, на яких Австрія може оперти свої претенсії до Червоної Руси й Поділя. Вони такі:

а) Коротке опановання галицького замку угорським королевичом перед шістьома віками — в 1185 р., з якого одначе прогнано його також перед шістьома віками — в 1188 р.

б) друге опановання сього замку другим угорським королевичом коло 1214 р. — років тому 559, з якого також його прогнано в р. 1215 — років тому 558.

в) коротке опановання Руси й Поділя, чи того майже краю, який нинї називаємо воєводствами — руським і подільським, які забрав польській Коронї перед чотирма віками (в 1377 р.) польський і угорський король Людвик; їх одначе Польща в 1383 зареклямувала, а в 1390 р. відзискала і прилучила до себе зовсїм — отже також чотири майже віки тому назад.

г) трактат у Любовлї в 1412 р., який одначе сам собою упав і від більш, чим трьох віків, пішов у забутє.

д) вкінцї титули Галича й Володимира, яких вживали деякі угорські королї, які одначе від двох чи трьох віків також забуто; навпаки, не знати навіть, пощо сї королї носили титул Володимира.

Зате факти, на яких Польща могла все операти свої права, або на яких може операти їх доси, такі:

1) старинні права найвисшої власти польської корони над усїми тими краями, які тепер називають ся Червоною Русю, Поділєм, Волинем, Київським воєводством і Малою Русю і т. д.,

---

віди на них. — Про Ф. Лойка див.: J. Bartoszewicz, Znakomici mężowie polscy w XVIII w. Petersburg, 1853. T. I, ст. 147—172; також: S. Olgebrand, Encyklopedja powsz. (1901). T. IX, ст. 476.

набуті від 1018 р., задержувані в ріжних пізнійших часах, признані однозгідно істориками, а то трьома інвеститурами на галицьке князївство, даними польськими королями, а записаними в історіях під роками 1181, 1188 і 1198.

2) прилученнє галицького князївства, а також великої частини Руси, яка не належала до галицького замку, до польської корони Казимиром Великим або Казимиром III в 1340 р., по вимертю потомків Романа, якому інвеституру на галицьке князївство дав Лешок Білий в 1198 р.

3) автентичне признаннє польських прав до Руси угорським королем Людвиком в 1355 р.

4) признаннє тих прав і заґарантованнє польській короні посїданнє Руси угорськими станами трактатом у Zalathfack в 1403 р.

5) признаннє тих прав і заґарантованнє їх згаданому польському королївству тими-ж угорськими станами трактатом у Будї 1507 р., а також бендзинським і битомським з 1589 р.

6) забезпеченнє актуальних посесій польської корони всїми угорськими королями з австрійського дому від 1470 р. і признаннє прав згаданій коронї до Руси тими-ж монархами починаючи від Володислава Постума через надаваннє польским королям титулу Руси від 1453 р. аж по нинїшнї часи — надаваннє безперервне в протязї більш чим трьох столїть.

7) надаваннє титулів Галича й Володимира всїми польськими королями угорським королям.

8) вкінцї спокійне посїданнє Руси Поляками від її інкорпорації до королївства в 1340 р. аж до р. 1377 — в протязї 37 років; а від другого її прилучення в 1390 р. аж до р. 1772 — у протязї 392, себто мало не 4 столїтя.

Така була відповідь з боку Польщі на претенсії Австрії згл. Угорщини до Червоної Руси, відповідь не фізичними, а — академічними арґументами, які на дальший хід історії не мала найменшого впливу.

З такою самою відповідю виступив Ф. Лойко й проти „виводу прав" Австрії згл. Чехії до кн. Освенціму й Затора.

Від найдавнїйших часів — починає автор свою арґументацію — Освенцїм належав до кн. Краківського; вже в 1179 р. пол. кор. Казимир (II) Справедливий дарує його Казимирови, синови Мечислава кн. опольського або горішн. Шлезка, який

тоді належав до Польщі, як хрестне віно. Що йно в XIV в. кн. Шлезьке відривається ся безправно від Польщі, що так само безправно апробує (зрікаєть ся своїх прав до нього) пол. кор. Казимир Вел. у договорах з чес. кор. Іваном Люксембурським і його сином Каролем в рр. 1335, 1339 і 1356. Безправно — тому, що зробив се без призволу польських Станів, через що цілий акт є неважним. І Польща не зрікла й дальше своїх прав до Шлезка. В 1421 р. Володислав Ягайло реклямує їх, а його синови Казимирови IV вдало ся навіть відзискати назад князівства Освенціму й Затора (Заторський кн. Вячеслав піддав ся Казимирови добровільно, а його брат Януш — кн. Освенціму — продав своє князівство згаданому пол. королеви за 50.000 гривен чес. гроший). Пізнійше в 1494 р. пол. кор. Іван Ольбрахт докупив іще кн. Заторське за 80.000 зл. і річну доживотну пенсію затор. кн. Янушови. По його-ж смерти 1498 р. Іван Ольбрахт обняв кн. Заторське на повну власність Польщі. Такий стан річи признала також і Чехія й у всіх пізнійших договорах між чеськими й польськими королями пр. з рр. 1527, 1535 згл. 1538 про претенсії Чехії до сих князівств нема й згадки. Навпаки, трактати між Чехією й Польщею — бендзїнський і битомський з 1589 р. заґарантували Польщі повні права до всіх земель, якими тоді володіла. Вкінці не згадували за Освенцім і Затор також трактат з 1677 р., відновлений у 1732 р.

*
* *

Як ми вже згадували висше, ціла ся історично-дипльоматична полєміка — з „виводами прав“ заборчих держав і „відповідями“ польської Річи-посполитої, мала тільки академічне значіннє. Розгону історичних подій вона вже не могла стримати — і те, що недавно ще польська „відповідь“ уважала безпідставними претенсіями і безправним актом, було незабаром вповні леґалізоване, найвисшими державно-правними інституціями польської Річи-посполитої — польським королем і польським державним Соймом[1]).

---

[1]) Пор. Tractatus inter Suam Majestatem Imperatricem Reginam Hungariae et Bohemiae et Suam Majestatem Regem Rempublicamque Poloniae (паралельно — польський текст). 1773.

Занята Австрією польська теріторія — чи „portio iuribus Nostris respondens“, як назвала її в окупаційнім маніфесті ціс. Марія Тереса, — складала ся з отсих земель[1]):

I.

Руське воєводство	803·87 кв. м.
частина подільського воєводства (червоногородський повіт)	116·43 „ „
значна частина белзького воєводства . .	200·52 кв. м.

II.

частина люблинського воєводства . .	10·52 „ „
частина краківського й сяндомирського воєводств разом із князївствами Освенцімським і Заторським, а також спижським староством . . .	326·00 „ „

Разом 1457·34 кв. миль із 2,700.000 мешканцями. Етноґрафічно-польської теріторії — около 300 кв. м., етноґрафічно-української — поверх 1100 кв. м.

II.

Границї Галичини в рр. 1772—1850.

Границї Галичини по першім подїлї Польщі 1772 р. — Прилученнє Буковини до Галичини у 1786 р. — Проєкт відлучення Буковини від Галичини у 1790 р. — Границї Галичини по третїм подїлї Польщі 1795 р.: Західня й Східня Галичина. — Зміни границь Галичини у 1809 р.: відступленнє краківського й замойського округів Варшавському князївству й Тернопільського краю Росії. — Нові зміни у 1815 р.: відступленнє останків т. зв. Західньої Галичини польському Конґресовому Королївству й поворот Тернопільського краю до Австрії. — Краків — вільне місто. — Знесенє Краківської републики у 1846 р. й прилученнє її до Австрії. — Наданнє Буковинї окремої конституції у 1850 р. — Границї Галичини в 1850 р.

1772 р. Галичина стала австрійською провінцією.

Полїтичні границї тодїшньої Галичини не покривали ся з нинїшнїми її границями. Нинїшнїй коронний край: Галичина й Володимирія з кн. освенцїмським і заторським

---

[1]) (W. Kalinka), Galicya i Kraków pod panowaniem austryackiem. Paryż, 1853 ст. 1.

і вел. кн. краківським, — се вже результат декількох політично-теріторіяльних комбінацій і змін кін. XVIII. й 1-ої пол. XIX. вв,, результат оружних конфліктів і дипльоматичних переговорів із Францією, Прусами й Росією. Одначе gros окупованої Австрією теріторії в 1772 р. — давні т. зв. руське й белзьке воєводства — лишили ся при ній по нинїшнїй день.

Приглянь мо ся одначе близше історичному процесови теріторіяльного формовання нинїшнього галицького конґльомерату.

На підставі порозуміння між Прусами й Росією із дн. 19.II. 1772 р. й на підставі такого-ж порозуміння між Прусами, Росією й Австрією із дн. 2.VIII. 1772 р. перший поділ Польщі був порішений[1]).

Не чекаючи одначе покінчення дипльоматичних формальностий, австрійський уряд дав наказ своїм військам вступити у Галичину[2]). Три корпуси австрійської армії (Естергази, Дальтон і Фабрі) під головною командою ґен. Гадіка переступили в перших днях мая австрійсько-польський кордон і заняли край; 10 червня видав Гадік проклямацію, в якій зажадав від Галичан послуху Марії Тересї.

Окупаційний маніфест, з яким Марія Тереса звернула ся (11 вересня 1772 р.) до своїх нових підданих, означував границї нового краю так:

„Правий беріг Висли від князївства Шлезку повисше Сандоміра аж до того місця, де лучить ся зі Сяном. Звідти через Франополь до Замостя й Грубешова (Rubieszow) аж до ріки Буга; потім поза Бугом властивими границями Червоної Руси, де розділюють ся Волинь і Поділє аж до границь Збаража, звідти просто до Днїстра, з малою частиною Поділя, яку перетинає потік, званий Під(г)ірче (Podorcze—Підгірцї—Серет[3]),

[1]) A. Beer, Die erste Theilung Polens. Wien 1873. B. I—III.; F. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs. Berlin, 1876—1879; Dr. Fr. Mayer, Geschichte Österreichs. Wien-Leipzig, 1901. Bd. II. Докладну бібліоґрафію див. dr. L. Finkel, Bibliografia historyi polskiej. Lwów, 1891—1906. T. I—III.

[2]) Рукоп. бібліот. Оссолїнських у Львові, N. 527, ст. 237; Ignotus, Zajęcie Galicyi (Ateneum, 1880, I).

[3]) Так названо тодї через помилку ріку Серет. При реґуляції східньої границї Галичини в 1773 р. граничною рікою визначено на приказ цїс. Йосифа II замісь Серету — Збруч.

де впадає до Днїстра, вкінці границї, які відмежовують Покутє від Молдавії[1]).

По прилученню Галичини показала ся конечна потреба прилучити до Австрії також ту частину Молдавії, яка нинї називає ся Буковиною; сього вимагав інтерес заокруглення границь цїсарства. І на підставі цїсарського наказу з дн. 1.Х., 1774 р. австрійські війска заняли також Буковину (181·6 кв. м). Пізнїйший дипльоматичний трактат між Австрією й Туреччиною з дн. 7.V. 1775 тільки затвердив доконаний факт[2]).

Десять років була Буковина під війсковою управою, аж дн. 30.XI. 1786 року прилучено її як черновецький округ до Галичини. Вправдї по смерти цїс. Йосифа II. надв. канцлер ґр. Кольоврат представив у 1790 р. його наслїдникови проєкт повного відлучення Буковини від Галичини, одначе цїс. Леопольд II. на се не згодив ся. З цїлого проєкту введено в житє одну тільки сепарацію буковинських т. зв. станів від галицьких. Та по 27 лїтах у 1817 р. Буковину повернено назад до станової спілки з Галичиною[3]).

При другім поділї Польщі в 1793 р. Австрія не брала активної участи; теріторіяльні здобутки взяла тодї тільки Прусія й Росія.

При третїм й останнїм поділї польської Републики в 1795 р. Австрія заняла землї: люблинську, холмську, краківську й сяндомирську — разом 727·59 кв. м.[4]). Польська держава перестала істнувати, північні границї Австрії заокруглили ся ріками: Пилицею, Вислою, Бугом.

Сї новонабуті польські теріторії прилучено до теріторій, забраних Польщі у 1772 р. Тодї переведено також поділ краю на дві половини: „Західню або т. зв. Нову Галичину“

---

[1]) A. Piller, Edicta et mandata... 1772. Ст. 1—2.

[2]) J. Pollek, Die Erwerbung der Bukowina. Czernowitz, 1889; Dr. R. Kaindl, Die Erwerbung der Bukowina. Czernowitz, 1894; Др. Ст. Смаль-Стоцький, Буковинська Русь. Чернівцї, 1897.

[3]) J. Pollek, Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im J. 1786 (Jahrb. d. Bukow. Landesmuseum, VIII. 1900). Історія реґуляції полїтичних границь Буковини, кін. XVIII. ст. див.: H. Bidermann, Die Bukowina unter österreichischer Verhaltung 1775—1875. Lemberg, 1876).

[4]) (W. Kalinka), Galicya i Kraków pod panowaniem austryackiem, ст. 2.

— 1054 кв.[1]) м. зі столицею Краковом, і „Східню Галичину“ — 1312 кв. м[2]) зі столицею Львовом.

Дальші зміни в укладі політичних границь Галичини зайшли у 1809 р. На підставі шенбрунського договору з дн. 14.X. 1809 р. Австрія мусіла відступити деякі части Галичини своїм двом північним сусідам: Варшавському князівству й Росії. Варшавському князівству, за яким стояв Наполеон, припали округи: краківський і замойський (971 кв. м. — 1,531.560 мешк.[3]), — Росії т. зв. Тернопільський край (121 кв. м. — 349.015 мешк.[4]). З цілої т. зв. Західньої Галичини лишило ся при Австрії тільки 93 кв. м. із 411.283 мешк.[5]).

Віденський конґрес із 1815 р. поробив знов нові теріторіяльні зміни.

Австрія мусіла відступити останки т. зв. Західньої Галичини новозорґанізованому польському т. зв. Конґресовому Королівству, якому надано окрему конституцію й получено з Росією. За те дістала від Росії назад т. зв. Тернопільський край, а крім того велицькі копальні соли[6]).

Краків з невеликим округом став вільним містом під протекторатом Австрії, Прус і Росії[7]).

Нова зміна в укладі політичних границь Галичини зайшла у 1846 р. Під претекстом — недопустити до вибуху польського повстання окупували австрійські війска в марті 1846 р. місто Краків, якого вже, не зважаючи на протести Анґлії й Франції, не випустили зі своїх рук. За порозумінням з Прусами й Росією Австрія скасувала 16.XI., 1846 р. краківську републику, а сам Краків прилучила до своїх посілостий[8]).

У 1850 р. признано теріторію недавної краківської републики частиною Галичини під назвою Вел. краківського князівства[9]). В тім самім році дістала Буковина окрему конституцію й тим самим відпала від Галичини[10]).

---

[1]) S. Askenazy, Monografia w zakresie dziejów nowożytnych. Kraków—Warszawa, 1903. T. Ш., ст. 155.

[2]) Буковина — 186·6 кв. м. належала як черновецький округ до Східн. Галичини.

[3]) S. Askenazy, op. cit. ст. 155. [4]) ibid. ст. 186.

[5]) ibid. ст. 155. [6]) F. Mayer, op. cit. ст. 531.

[7]) ibid. [8]) F. Mayer, op. cit. ст. 543—544.

[9]) W. Kalinka, op. cit. ст. 3.

[10]) H. Bidermann, op. cit. ст. 10—11.

По богатьох ріжних перемінах границї Галичини приняли у 1850 р. такий вигляд, який мають нинї.

III.

Східня й західня Галичина.

Дві ріжні ґрупи країв. — Наше становище супроти історично-правних арґументів pro і contra окупації. — Що для нас важне? — Противенства між східньою й західньою ґрупою: історичне, етноґрафічне, культурне, суспільно-економічне. — „Галичина і Володимирія". — Піднесеннє перший раз справи поділу Галичини.

Вже сей факт, що Австрія, окупуючи підчас першого поділу Польщі теріторію, яка з невеликими змінами становить нинішню Галичину, оперла свої претенсії до неї на двох зовсїм ріжних історично-правних виводах, — вказує на те, що тут маємо до діла з двома зовсїм ріжними ґрупами країв.

Ріжними — в першій мірі під історичним оглядом.

Більш чим $^3/_4$-тини окупованих земель приходять до Австрії титулом угорських претенсій до давного галицько-володимирського Королївства — (отже: воєводство руське, часть подільського, часть белзького — 1120·82 кв. миль), менш чим $^1/_4$-тина їх приходить титулом таких самих претенсій чеських до давних князївств: Освенцїмського й Заторського. Невеличке спижське староство, окуповане в імени угорських прав, було відразу інкорпороване просто до Угорщини.

Не маємо наміру аналїзувати критично виложені інтересованими сторонами історичні арґументи за — чи проти права окупації вичислених висше теріторій. Нинїшня історіоґрафія могла-б навести їх pro і contra значно більше й — основнїйших, чим се могли зробити австрійські й польські історіоґрафи кін. XVIII. в. Не маємо такого наміру — тому, що для нас в сїй хвилї представляє вагу не те, чи історично-правні титули, виведені Австрією в імени Угорщини й Чехії до Червоної Руси й кн. Освенцїму-Затора, в своїй основі вповнї правдиві. Коли-б ми хотїли рішати, чи австрійська окупація Червоної Руси була з історичного й етичного боку правним й оправданим актом, чи тільки — безправним насильством, то в першій мірі мусїли-б ми сконстатувати один преважний під сим оглядом факт: Червона Русь перейшла під Польщу не на підставі добровільної умови

й добровільного бажання, а силою польського оружа — окупацією, дуже подібною до пізнійшої австрійської, під акомпаніямент оружних протестів найперш галицько-володимирських князїв і королїв — Володимира, Мстислава, Данила й ин., а пізнійше литовсько-руських князїв — Любарта, Юрія Наримунтовича, Кейстута і — самого галицько-українського боярства під проводом Дмитра Детька[1]). Нинї важне для нас тільки те, що Австрія арґументувала окупацію тих земель взагалї такими — і ріжними титулами, і що на основі таких власне ріжних титулів сї землї увійшли в склад нинїшньої австро-угорської монархії[2]).

Одначе ріжницї між обома окупованими комплексами земель, які нинї складають один коронний край, не зводять ся до одної тільки ріжницї в державно-правних титулах їх посїдання. Побіч їх ріжних полїтичних історій до хвилї прилучення Червоної Руси до Польщі, бачимо ще їх окремі становища, які займали вони навіть у границях польської держави за цїлий час їх пробування під польською управою, їх ріжні ґеоґрафічні умови, ріжні етноґрафічні характери, ріжні — суспільно-економічне житє, побут, релїґію, взагалї — культуру і т. д.

Історичне житє східньої ґрупи окупованих теріторій — історія галицько-володимирських земель перед їх остаточним прилученнєм до Польщі в 1387 р. — загально відома. Тому пригадувати її тут нема потреби. Ми звернемо увагу тільки на ту спеціяльну позицію, яку займали сї землї вже у границях польської Річи-посполитої, становлячи через цїлий час польського над ними панування окрему цїлість під назвою Руських земель (Ziemie ruskie), чи докладнїйше — Руського воєводства (Województwo ruskie) у противенстві до західньої

---

[1]) Пор. М. Грушевський, Історія України-Руси. (2 вид.) Т. II., ст. 407—504 (Галичина й Угорська Русь); Т. III., ст. 1—142 (Галицько-Володимирська держава XIII—XIV. вв.); Т. IV., ст. 19—61 (окупація українських земель Польщею), 101—124 (польсько-угорський спір за Галичину).

[2]) На сю памятку був в 1773 р. вибитий навіть медаль з написю: Antiqua Iura Vindicata Galicia et Lodomeria in Fidem receptis MDCCLXXIII. (Dr. A. I. Brawer, Galizien wie es an Österreich kam. Leipzig—Wien, 1910. Ст. 8).

ґрупи — Краківського воєводства (до якого належали: Освєнцім і Затор).

Ріжнять ся обі сї ґрупи також своїм етноґрафічним характером: східня — українська, західня — польська, — а з тим і своїм побутом, релїґією, взагалї — культурою (східня — византійська, західня — римо-німецька).

Ріжнять ся вкінці й своїми ґеоґрафічними і суспільно-економічними умовами (спокійне й безпечне житє на заході причинило ся в результаті дуже значно до зросту числа населення, до зросту його заможности, до — взагалї иншого укладу суспільно-економічних відносин, чим на отвертім сході — виставленім на безнастанні напади татарських орд, на часті руїни й ин.).

Не зважаючи одначе на всї ті противенства, Австрія злучила обі сї ріжні ґрупи земель в одну адміністраційну цїлість і надала їй старе історичне імя східньої ґрупи, не вживане вже від XIV ст.: — „Галичина і Володимирія“, до якого в офіціяльній титулятурі додаєть ся дальші титули: „з вел. кн. Краківським і кн. Освєнцїмським і Заторським“.

Які фази переходив сей конґльомерат земель під згаданою назвою у протязї кін. XVIII й 1-шої пол. XIX. вв., про се говорили ми вже в попереднїм роздїлї нашої статї. Тут зазначимо тільки те, що по останнїй інкорпорації до нього в 1846 р. нової теріторії — вел. кн. Краківського — його пестрота і обшар дійшли вже до того степення, що звернули на себе увагу австрійського центрального уряду і — в тім роцї перший раз вириває з тих кругів важна нас справа — справа подїлу Галичини (в її нинїшнїх границях) на дві окремі части: східню й західню.

(Дальше буде).

БАТЬКО Й ДОЧКА.

(Із паперів Івана Федоровича).

Подав *Іван Франко.*

I.

Імя Олександра Гіцкевича, з якого листів до Івана Федоровича подав я дещо в статї „Причинки до історії 1848 р.“ (Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LXXXVIII), заслугує на близшу увагу, як імя автора богатих і важних інформацій про події т. зв. мартових днїв у Львові, про які жадні відомі нам доси жерела не дали так повної і цікавої картини[1]). Думаю, що не зайвим буде навіть для історика, а тим паче для психольоґа подати в безпретенсіональній цілости решту тих звісток, які маємо про Гіцкевича в його листах до Федоровича. Житє обох тих мужів, приятельське до кінця 1848 р., сплило ся з часом тїснїйше, бо Іван Федорович, ставши властителем

[1]) Остатнїй історик памятного 1848 р., Йосиф Олександер барон Гельферт у першім томі своєї працї „Geschichte der oesterreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849“, що вийшов 1907 р., львівським розрухам із днїв 19—21 марта присвятив усего два коротенькі уступи на ст. 291 і 429, які разом не дають і 50-и рядків друку, але за те дають не лише зовсїм неповне, але також зовсїм фальшиве понятє про той інтересний історичний момент. Барон Гельферт не використав навіть брошури свойого сучасника і наочного свідка львівських подій, Константина Вурцбаха, виданої ще в тім самім 1848 р. у Віднї, що правда, без імени автора п. з. „Galiz'en in diesem Augenblicke. Ein dringendes Wort in einer drängenden Zeit. Von einem Augenzeugen. Wien 1848.

Вікна, значного села в скалатськім пов., в безпосереднім сусідстві Грималова, запросив Гіцкевича до себе і дав йому місце офіціяліста, а коли пізнійше для свойого брата Аріяна закупив село Клебанівку, вислав туди Гіцкевича як управителя тих дібр у заступстві Аріяна. Там його постигла й смерть, звязана з прикрим конфліктом, сполученим із його становищем.

Доступні менї матеріяли не позволяють менї точно означити, коли і серед яких обставин розпочала ся знайомість Івана Федоровича з Гіцкевичем. Доступна менї кореспонденція починає ся роком 1840, в якім він, прогорівши на аренді Ситнївки біля Львова, осів за грошевою запомогою свойого батька як державець двох маленьких подільських сїлець Білїтівки і Лежанівки. Жив із жінкою Кароліною в двірських забудованях у Білїтівцї.

Сюди доходили його нечисленні листи від родини та знайомих. Подаємо тут виривок із листу його брата Аріяна, що, тодї ще ґімназіяльний студент (він був наймолодший із пятьох братів Федоровичів), в часї лїтнїх вакацій пробував у батька, руського попа і властителя сіл Гнилиць та Жеребок. Дня 10. серпня 1840 р. Аріян у листї до Івана Федоровича ось як характеризує житє сеї попівсько-поміщицької сїмї[1]). „Тато встає рано о третій або пів до четвертої, піде між телятка, потім на пасіку, розмовляє з Петриком і т. д. Мама збудивши ся хрестить ся зо сто разів, клякає перед розпятим Ісусом і відмовляє „за тимчасом“ лїтанїю до Матери Божої, Господа Ісуса, Пресвятої Трійцї і всїх святих з додатком десяти отченашів (властиво pacierzy, — се слово, що з разу означало тільки молитву „pater noster“, у польських молитовниках означає цїлий ряд дрібних молитов, які відмовляють ся одна за другою в певнім звязку). Антоній устає о пятій рано або вчаснїйше, робить знак святого хреста до руського Бога і ходячи по покою договорює далї свою молитву. Амброзій, забезпечений жеребецькою свободою (він був під рукою батька державцем Жеребок) устає, коли йому подобає ся, і вертаючи з половника, (в якому мабуть ночував), сурдут на опашки і шапка на бакир, клине примовляючи: „То бестії ті ластівки, над раном не дали менї спати“. Впрочім усе як тобі відомо, іде своїм звичайним ходом“.

---

[1]) Не зайвим уважаю згадати, що всї листи, цитовані далї, писані польською мовою.

Батько писав дуже рідко і коротко, та все таки був на стілько дбалий про свою сїмю, що не занедбував повідомляти кождого про те, що його могло цікавити. І так Іванови він писав того ж року без дати: „Ксьондз Рауш показував менї ноту, що була за тобою писана зі Львова, і відповідь, яку про тебе дали з Тернополя. Ходило о те, чи ти не був виключений (мабуть із унїверситету) і чи не заходило яке инше ошуканство (мабуть у справі нефортунної держави Сиґнївки), але нїчого подібного не вислїджено“.

Одним із перших кореспондентів Федоровича в р. 1841 являєть ся Іван Борисїкевич, знайомий йому мабуть іще також із унїверсітету, хоч значно молодший від нього. Дня 8. мая 1841 р. він писав до Федоровича із Станїславова: „Знаєш, з яким наміром виїхав я на село, де дожидаючи весни в мріях про лїпшу будущину я провів аж надто довгу для мене сьогорічну зиму. Та тепер я вирушив, щоб знайти собі пожаданий закуток, який би до любих сільських занять додавав якесь приємне сусїдство і близькість міста, де можна би часом перервати одностайність, покріпити духа свіжими образами, довідати ся дещо про світ і кориснїйше збути свої продукти. В тій цїли удав ся я до станїславівського округа і розпитую скрізь в окрузї, по судах і нотаріях, чи не знали би щось відповідне для мене, що я міг би набути, але на дармо. Все, що єсть у тій гарній околицї — занадто дороге: за кождих 100 морґів поля і 20 підданих жадають 1500 ринських к. м., і то такої малої частки я навіть не чував. Конкуренція Вірмен жене цїну що року висше; огидну пропінацію і инші надужитя та здирства підданих таксують аж надто високо, тож бачу, що даремно менї шукати в тім окрузї. Всї раді би намовити мене до посесії, але я і мій батько противні їй. Двацять на сто виходять на ній добре, але з тих двацяти скільки єсть таких, що не обтяжили себе здирством або ошукою?“

Того самого року без дати писав Борисїкевич іще раз до Федоровича, лист тим цікавійший, що в ньому згадує про Гіцкевича, як спільного їх знайомого. „Приїздом на Поділє змінив я тілько місце клявзури. Радо був би я приняв ся на тих кілька місяців заняти місце нашого Гіцька — принаймі був би я мав те задоволенє, що приспішив би бідному свободу. Бо отсе велять нам надїяти ся амнестії для тих, що не погибли“.

Для поясненя сего короткого уступа треба пригадати, що в р. 1841 скінчив ся у Львові величезний процес польських

конспірацій, скінчив ся нечувано острим, навіть як на тодїшню Австрію засудом найбільшої части обвинувачених, в тім числї сорок на кару смерти. В числї тих увязнених і засуджених був також Гіцкевич. Дивним дивом усі засуджені на смерть (в тім числї були пізнїйші видні дїячі Смолька і Землковський), швидко потім одержали цісарську амнестію і були випущені на свободу, коли натомість засуджені на довголїтню вязницю сидїли і терпіли аж до 1848 р. Щож до своєї власної клявзури, про яку коротко згадує Борисїкевич, то я можу пояснити се з його власного оповіданя в звязку з попереднїм листом. Мабуть пошукуванє догідного закутка для закупленя невеличкого села завело його до Вітвиці, малого гірського села недалеко Болехова, стрийського округа. Тут селяни, підозріваючи в нім полїтичного аґента, арештували його і відставили до Стрия „до циркулу“, де мабуть продержано його пару місяців у запертї, поки підзорливим тодїшнїм властям не вияснила ся в повнї його полїтична невинність. Йому позволено вернути в рідну сторону, на Поділє, очевидно все таки під острим поліційним дозором, який тодї майже зовсїм рівняв ся попереднїй клявзурі.

Протягом 1842 р. Гіцкевич дожидаючи амнестії сидів іще в тюрмі. Довідуємо ся про се з кількох листів ріжних осіб до Івана Федоровича, який, видно, дуже цікавив ся долею свойого приятеля. Дня 29 жовтня 1848 р. писала панї Мальска німецькою мовою: „Вчора мала я щастє бачити сердешного Олеся і говорити з ним більше як годину. По першім привитаню, що було дуже сердечне, але більше мовчазне, перше питанє, з яким він звернув ся до мене, було: „Як поживає мій добрий Ясьо (Федорович), його жінка і його дитина?“ Можете уявити собі, як мило менї було почути від нього таке питанє. Більша часть години пройшла на розмові про вас. Він був такий радісний, його лице таке спокійне і погідне — я й не надіяла ся застати його таким. Він виглядає далеко лїпше, як останнього часу перед його арештованем, і запевняв мене, що він зовсїм здоров і зовсїм спокійний, та се видно також із його зверхнього вигляду. Тілько при згадцї про зрадника виступили йому сльози на очах, все инше зносить легко і спокійно, бо його сумлїнє чисте. Його товариш усе веселий. Вони читають богато і охітно і ходять що дня два або три рази на прохід. Тепер мушу сказати вам, як дійшло до того, що я відвідала сердешного Олеся. Перед кількома днями панї Морґенбессерова відвідала свойого сина, а судовий секретар попросив її повідомити мене,

щоб я в суботу о десятій годині прийшла до нього. Се візване було менї дуже приємне, бо я надіяла ся побачити Мощанського, який кілька разів передавав своїй сестрі своє бажане побачити мене з Мінцею. О скілько ж більше зросла моя радість, коли при входї до канцелярії секретар сказав менї: „Можете побачити ся з Гіцкевичем, але тілько самі“. Мінції нї за що не хотїв допустити“.

Троха перед тим, 29. вересня якийсь Максим повідомляв Федоровича: „Про Олеся не чув я нїчого більше, як тілько те, що він здоров. На сегорічнім соймі ухвалено іменем галицьких станів просити цісарської амнестії для тих нещасливих. Може небо дозволить, що будемо могли ще стискати тих наших мучеників“. Тілько десь весною 1843 р. Гіцкевич опинив ся на волї, бо з 8 цвітня 1843 р. маємо його перший лист до Федоровича, в якім він повідомляє його, що „вчорашнього дня відвідав я (роз. в тюрмі) „biednego Walusia“, який просив написати до Федоровича, щоб як найшвидше через тутешнїй ц. к. карний суд донїс йому про своє здоровлє і поводженє, а коли буде у Львові, просив у президента суду дозволу бачити ся з ним“.

Не всїх полїтичних амнестіовано і випущено від разу. Десь із початку падолиста 1843 р. маємо в кореспонденції Федоровича лист Дмитра Мохнацького, з якого подаємо тут ось які дати про сей памятний факт: „Дня 31 жовтня наступило несподївано моє увільненє з вязниці по трьох лїтах. Не маєш можности уявити собі стан моєї души. Коли я дійшов до ринку, видавало ся менї, немов би я в повній свідомости тілько що родив ся на світ. Усе для мене нове, все разить очи і вуха, хід мій був непевний і тремтючий. Поки я два рази обійшов ринок, у мене почало крутити ся в голові. Я зайшов до склепу, колись панни Міхалїни, не знаючи, чи хто з моїх знайомих жиє, де й як. Та мабуть нїде не приняли б мене раднїйше, як тут. Так і є, приязнь, не кров, повинна затїснювати вузли між людьми. Окрик, який счинив ся в цїлім домі на мій вид, ще дужше одурив мене. У мене знов почало крутити ся в голові, і ще довго, довго я не знав, чи се сон, чи ява. Ба, минуло ще пять годин, і я все ще сумнївав ся про дійсність свойого увільненя. Так то воно, золота свобода приємна як спасительний сон. Не знає той горя вязня, хто сам не був ним. Сьогодня ті мої товариші, що ще лишили ся в неволї, збуджують у мнї більше співчутя, нїж коли будь. Окрім мене випущено на сво-

боду чотирьох инших: Германа, Дилевского, Матчиньского і Тарловского, а дня 2 падолиста знов пятьох: Пшисецкого, Ґембажевского, Сандецкого, Кравзе і кс. Сплавіньского. Але надія, що за ними і далї випускати муть по кількох, завела нас. Наш любий Валюсь ще й доси в кайданах. Ми уложили собі разом поїхати до тебе і з тиждень забавити в Білїтівцї. Може се не зараз буде, тим більше, що нас випущено не наслїдком амнестії, лише з недостачі доказів. У мене богато причин відвідати тебе, відобрати свої в Грималові полишені річи і рукописи, але відкладаю се на пізнїйший час, щоб разом із Валюсем я міг забавити у вас кілька днів".

Аж з початком 1845 р. полїтичні вязнї могли вважати себе зовсім свобідними. Дня 23 січня пише Гіцкевич до Федоровича: „Я свобідний! З поспіхом шлю тобі сю милу тобі певно відомість з найсердечнїйшим поздоровленєм. Дня 21 сего місяця 47 повішенників (в оріґіналї wisielców), засуджених майже всїх на смерть, відпало від шибеницї. Між ними знайшов ся й я. Тілько вісьмох нещасливих вилучено від уласкавленя і присуджено на увязненє з Шпільберґу, а власне Роберта Хмелевского, емісарія з Франції, на 15 лїт, Леслава Лукашевича, також емісарія, на 12 лїт, Хшонстовского на 12, о. Гординьского на 12, Ставского на 10, Дунаєвского на 8, Павлїковского на 8, Боґданьского на 8 лїт. Зрозумієш, о скілько моя радість з відзисканої свободи отроєна болем за нещасну долю тих мучеників. Щиро скажу тобі, що анї відомість про моє уласкавленє, яка дійшла мене кілька день перед тим, анї сам факт відзисканя свободи не збудив у моїм серцї нїякого радісного почутя, бо жаль і біль над нещастєм другів і товаришів недолї пригнїтав його до разу. За те щире, сердечне, повне неложного запалу і прихильности повитанє від приязних менї осіб викликало в души ревні, невимовно милі почутя, і не одна слеза радости заблисла в оцї. Винявши сю божественну роскіш, якої я не віддав би нї защо в світї, вір менї, що свою свободу заміняв би я за долю, хоч яку страшну, не одного з тих нещасливих, яких гірка участь доводить до розпуки їх родини, а сильно надшарпане здоровлє не дає навіть надії, щоб могли перенести ті фізичні і моральні терпіня. Не повіриш, які роздираючі серце сцени викликав сей жорстокий удар у діткнених ним родинах. Чому ж вас, дорогі мої, не можу обіймати в тій хвилї? Я вже бачив ся з шановним Юлїєм, що саме в день мойого увільненя случайно прибув із Жовкви і мало не задусив мене у своїх

обіймах. Справді, стільки доброти і приязної зичливости дізнаю від чесних і благородних людий, що коли б я був більше заровумілий, то мусів би думати, що є в мене якась велика вартість і заслуга. Але я відчуваю добре, що все те пливе тілько з доброти чесних душ, які сим поступованєм бажали б подекуди винагородити мені давнійші терпіня. Василєвский також дуже ввічливо візвав мене до себе, і приняв дуже приязно. Уласкавлене відносить ся тілько до кари, але всї її правні наслідки лишають ся в повній силї, тож про урядову каріеру нема що й думати".

Гіцкевич очевидно був сином незаможних родичів і мусів шукати собі такого становища, яке для людий з його минувшиною і з недокінченою університетською чи може лише ґімназіяльною освітою було тодї одиноко можливе, а власне більше або менше почесного, приватного службового становища у якогось пана. Прилюдна опінія тих часів, коли вся галицька шляхта дихала завзятою ненавистю до австрійського панованя, відчиняла всїм політично підозреним двері до такої гостинности в панських дворах. І Гіцкевичеви не довго довело ся чекати. Вже 5 мая він пише до Федоровича: „Завтра розпочинаю своє урядоване у Лєщинського, а тим часом жию ще у Львові зі своїм стриєм". І додає інтересну відомість з публичного житя: „До Львова архіепископ скликає всїх ксьондзів і відправляє з ними реколєкції, т. зн. нудить їх ріжними казанями, науками і набоженствами, аби утвердити їх у вірі, щоб не хапали ся новинок, внесених Черским і Руґем, бо вже один ксьондз із Перемиского поїхав приставши до новаторів". Про релїґійно-суспільний рух, який серед польської еміґрації розпочали були в 40-их роках Черский і Руґе, не вмію поки що сказати нїчого докладнїйшого.

Невідомо, з якої причини в листї з 18 червня тогож року Гіцкевич досить просторий уступ присвячує загальним увагам про жінок. Наводимо його тут як причинок до характеристики тих романтичних часів.

„Бідні ті жінки! скілько то вони витерплять з ріжних оглядів. Через саме милосердє повинні б ми бути лїпшими для них і солодити їм по змозї те турботне житє, яке для самого капризу так часто затроюємо їм. Нема сумнїву, що наша любов до них дуже еґоїстична і капризна. Бавимо ся ними, як свавільні дїти лялькою або котиком, і ломаємо або мучимо, аби тілько дати їм почути нашу висшість, часто тілько фізичну.

А про те вони виховують і плекають нас зі стількими трудами і терпінями, з таким посвяченем увесь людський рід, і вже щасливі, коли інколи за стільки невигод кинемо їм хвилеву пестощ або перелетний усміх задоволеня. Майже все їх житє, се нестанне, безінтересовне самовідреченє, коли ми лише часом підносимо ся до нього, тай то майже ніколи з зовсім чистих мотивів, найчастїйше pour faire éclat“.

Чи і яке занятє одержав Гіцкевич по своїм увільненю, не знаємо з його дальших листів. В р. 1845 він, здаєть ся, не писав до Федоровича нічого більше, а листи з р. 1846, які цитуємо далї, писані були зі Львова.

II.

Події в лютім і марті 1846 р. в західній і східній Галичинї потрясли, можна сказати, прилюдну опінію всеї Европи. Діяльний виступ польської революційної партії, що стояла під комендою польського Демократичного Товариства в Парижі, виявив ся з однаково нещасливим ефектом у Познаньщинї і в Галичинї, з тою тілько ріжницею, що в Познаньщинї енерґія пруського уряду здавила рух у самім починї, а в Галичинї, особливо в західній, польські революційні заходи, маючи точку опори в ніби свобідній краківській републицї, виявили ся сильнійше, застали уряд менше приготованим і викликали сильну, а декуди навіть жорстоку реакцію серед польського люду. І в східній Галичинї не обійшло ся без деяких проявів того самого духа, але до елєментарної людової реакції не дійшло, з виїмком одного села Горожани Великої біля Комарна, хоч і тут треба сказати, що польські оповіданя наочних свідків про факти знущаня селян над повстанцями сильно пересолені.

Ті події в західно-галицьких і деяких східно-галицьких повітах дали привід властям, post festum обережним, до облави на всїх хоч троха підозрених і хоч троха впливових людий з незалежної інтеліґенції. Пішли численні арештованя по всїх округах, навіть там, де нї на які розрухи не заносило ся.

Така облава не минула й тернопільського округа, в якім тодї старостою (Kreishauptmann) був брат ославленого директора львівської поліції Сахер. Між арестованими дідичами та державцями був також Іван Федорович. У родиннім архіві Федоровича у Вікнї, анї в листах, анї між документами, анї

в дневниках самого Федоровича я не знайшов ніякого сліду про його арестоване. Що однак воно було фактом, і що Федоровича разом з иншими підозреними продержано в окружних арестах у Тернополї довше як місяць, на се одиноким свідоцтвом являє сь ся лист Гіцкевича до жінки Федоровича, писаний 12 цвітня 1846 р., в якім читаємо: „Одержав я відомість про увязнене коханого Яся. Хоча моє чуте, переповнене болем і жалем над величезним горем нашої нещасливої вітчини, майже вже отупіло, то про те сей свіжий удар діткнув мене дуже болючо. Та коли пройшло перше почуте приязни, затрівоженої долею найдорожшого приятеля, коли спокійнійшим умом я почав розважати відомі менї відносини і спосіб думаня Яся, набрав я радісної надії і майже внутрішнього переконаня, що він ніяким способом не може і не міг сильно скомпромітувати себе, і що його увязнене не може потрівати довго. Адже дійшо у нас уже до того, що вязниці стають ся місцем охорони[1])! Говорять також, що вже прийшов до тутешньої власти з Відня наказ, аби як найшвидше, напевно 19 сего місяця, на цісарські уродини, повипускала з вязниць усїх менше підозрених. Неможливо, аби з таким величезним числом увязнених у цілім краю, що має перевисшати дві тисячі, хотіли переводити звичайний інквізіційний процес і всїх карати. Я далеко більше бою ся, аби не справдили ся ті відомости, які тепер загально носять ся, що селяни починають знов бурити ся і відгрожувати ся“.

Із оповідань панї Каролїни Федоровичевої, жінки Івана Федоровича, я пригадую тілько, що між увязненими в Тернополї польськими шляхтичами одного дня, підчас спільної прогульки на тюремнім подвірю счинило ся було заворушене, з голосними протестами против безпідставного держаня в арестах. Покликаний на жадане вязнів староста Сахер, не можучи своїми представленями втихомирити вязнів, обернув ся до возного і крикнув грізно: „Bank heraus!“ Се значило погрозу, що опірних зараз силою будуть класти на лавку і карати кіями. Тодї Федорович промовив до розворушених вязнів і здужав на стілько втихомирити їх, що вони спокійно розійшли ся до своїх камер.

---

[1]) Гіцкевич скромно натякає тут на факт, що в західній Галичинї многі дїдичі в часї народнїх розрухів або самі тїкали до міст і зголошували ся до урядових вязниць, бажаючи уйти селянських рук, або увязнені селянами просили ся, щоб як найскорше везли їх до вязниці.

Як невеличкий, по троха навіть комічний епізод із подій того року наводжу тут лист Адама Ковалевського з Бірчі, який д. 18 жовтня писав до Федоровича: „Дня 15 сего місяця був відпуст на Кальварії[1]), на який зібрало ся коло 80.000 людий, а третя часть того волокла ся через Бірчу. Можеш уявити собі, який то приємний вид був придивляти ся тим убійцям (в оріґіналї zbójcom), що йшли на Кальварію позбути ся гріхів забійства, яких допустили ся, аби могли на ново вбивати і мордувати. На Кальварії певно було би прийшло до якогось забуреня, але в поблизу поставлено 4 компанії війська і 4 гармати. Та про те одної ночи, здаєть ся, злодії мусіли наробити трівоги, і всї почали втікати, це хто міг, бо в ранцї шибнула відомість, що вже багато народу вирізали. Можеш уявити собі, що там діяло ся: комісарі і ксьондзи і униятські попи і черцї з манастиря аж патинки погубили, а львівські панни в сорочках блукали по корчах. Військо потім хвалило ся, що як би не ми, то всіх би вирізали Поляки, а все се на те, аби розпалювати ще більшу ненависть між народом". До речі завважу, що сей лист послужив основою для мойого оповіданя „Різуни".

Галицькі події з лютого і марта 1846 р. викликали деякі важні факти політичні і соціяльні. Поперед усього дотеперішнїй ґубернатор Галичини, архикнязь Фердинанд д' Есте, уступив із свойого становища, а на його місце прислано дотеперішнього ґубернатора Тріесту, Франца Стадіона. Селянські розрухи в Галичинї поставили остро на денний порядок австрійської соціяльної політики питанє панщини. Зараз по розрухах виринула в правительственних кругах думка про реґуляцію панщини, і цїсар Фердинанд ще в мартї окремим патентом покликав до житя т. зв. реґуляційну комісію. Сї приготованя до реґуляції набавили нового страху дідичів, і вони ужили своїх впливів на те, щоб проволокти або й зовсїм уморити сю справу. Властитель великих дібр у Тернопільщинї Пельтенберґ писав у перших днях цвітня до Нікоровича, властителя Грималова, з Відня: „Вчора дізнав ся я на свою велику потїху, що Його Величество завісив (hat suspendirt) справу реґуляції панщини. Уявляю собі, яку радість справить се в цїлій Галичинї. Від ґрафа Франца Стадіона з Тріесту, що має бути поставлений канцлером для Галичини, очікують рішучої направи галицьких відносин (в німецькім оріґіналї загальнїйше: „alles Billige und Gute)".

[1]) Мова тут про Кальварію Паславську, славну відпустову місцевість недалеко Доброміля.

Ґраф Стадіон прибув до Галичини аж у падолисті, а в його прибутем рівночасно доконав ся третій важний політичний факт, що був наслідком мазурських розрухів, скасоване краківської републики і занятє Кракова враз із цілим т. зв. Краківським великим князївством (Wielkie Księstwo Krakowskie), що якийсь час веґетувало окремо як краківська република під протекцією і доглядом Австрії, Прусії і Росії, австрійським військом. Про се писав Антим Нікорович до Івана Федоровича дня 21. падолиста: „Ґраф Стадіон прибув, а з ним разом новий патент і занятє Кракова, через яко ціна домів у Львові впала дуже значно. Говорять, що універсітет перенесуть до Кракова, бо краківський універсітет має богаті дотації в російській Польщі, і тому не дадуть йому впасти. Ґубернія має бути поділена, — самі клопоти для львівських каменичних панів. Військові особи, що тут від шести літ сиділи в слідстві, тепер дождали ся вироків; ні одного не засуджено на смерть, а найвиннійших на 20 літ вязниці".

Ґраф Франц Стадіон привіз із собою справді новий цісарський патент про реґуляцію панщини, якого значінє я пояснив докладнійше в моїй історії панщини. В сфері, в якій веде ся цитована мною кореспонденція, цікавили ся тим патентом, як і всім тим, що доторкало основи тогочасного суспільного побуту — панщини. Дня 8 грудня 1846 р. писав Гіцкевич до Федоровича: „Про нову реґуляцію панщини мусиш уже знати. Цікавий я, чи вона зробить значну ріжницю в теперішнім її станї. Думаю, що там, де піддані, як на Поділю, мають просторійші ґрунти, панщина і на будуще лишить ся в такім самім станї, як тепер". Цікавить Гіцкевича також справа військових вязнів. В тім самім листї читаємо далї: „Певно знаєш уже, що перед кількома тижнями опублїковано тут вироки військовим, давнійше вже увязненим за полїтичні замахи, але може тобі невідомо, що Лятінек увільнений, а крім нього вийшов вільно офіцер Бос; решту засуджено і то найбільше на кільканацятилїтню вязницю, а Руниe на 5 лїт. Яка доля чекає нових полїтичних вязнів, (треба розуміти тих, що були увязнені за події 1846 р.), ще не відомо, але певно їх не чекає нїчого доброго; говорять, що деякі підпадуть карі смерти".

Рік 1847 був загалом глухий, як час перед бурею. Від Гіцкевича до Федоровича в тім році заховав ся тілько один лист з невеселими відомостями про те, що одного знайомого вивозять до Любляни. Наведу тут хиба виписку з листа Кароля

Нікоровича, сина Антимового, тоді ученика ґімназіяльного у Львові, який 26 липня писав до Федоровича: „Незабаром виїжджаю з паном Вінкентієм Полем за границю. Задумуємо звідати остров Руґію (Rügen) і Копенгаґу. У нас богато говорять про те, що незабаром мають тут виконати при вироки смерти на політичних вязнях, і се має бути причина, що ґраф Стадіон не приїздить до Львова. Та я не можу ще повірити такій страшній відомости, хоча її голосять зовсім на певно. Імена засуджених: Вішневский, Капусціньский і один ксьондз, якого назву я забув“. Відомість про ксьондза, засудженого на смерть, була мабуть безпідставна, але Теофіля Вішневского і Капусціньского, учасників повстаня 1846 р., справді повішено у Львові, на т. зв. Гицлївській горі дня 31 липня о 7 год. рано.

Із досить богатої кореспонденції Івана Федоровича з року 1848 подано найбільшу часть у цитованій на вступі статї. З програми тої статї само собою вийшло, що в ній не вичерпано всього матеріялу, а власне пропущено один досить інтересний лист Гіцкевича. Дня 7 вересня він писав до Федоровича до Відня: „Хоча богато злого дієть ся в краю через інтриґи бюрократії та її поплечників, а також через махінації руської партії, то все ж таки трудно сему всему від разу зарадити і треба чекати наслїдків урядованя нового ґубернатора [1]), який іще не прибув до Львова, а також від сподіваної реорґанізації краю і розвитку будучих реформ. Що махінації і підбурюваня сільського люду з боку руських попів проти польського елементу не перестають, мали ми сими днями свіжий приклад на тутешнім римарі Рожевськім. Сей поїхав у якімось інтересі кінно при шаблї і в шапцї з польським орликом до Іванівки. Коли приїхав туди і зайшов до коршми, напали його чотири тамошні селяни, відібрали йому і поламали шаблю, побили його сильно, забрали річи, які мав при собі, і відгрожували ся навіть, що вбють його на смерть, твердячи, буцїм то священик говорив їм, що кождого, котрий має такий значок на шапцї, можна зараз убити на смерть або завести до циркулу, а там дістане за нього 50 ринських. Побитий удав ся потім до тамошнього мандатарія, який зараз зробив з ним протокол і увязнив тих селян. Що стане ся з тим далї, доне-

[1]) По уступленю ґрафа Рудольфа Стадіона, брата і наступника Франца Стадіона, який був вибраний послом із жовківського, його наступником був іменований Вацлав Залеский, відомий у історії нашого письменства Вацлав з Олеська.

семо тобі пізнійше, щоб ти на випадок, як би тутешні власти закопали сю справу, як се доси діяло ся в подібних випадках, подав се до відомости міністра. Поки що думаю, се було би за вчасно, хиба би тілько приватною дорогою. У всіх одначе кроках, які думаєш поробити, було б відповідно порозумівати ся в перед з нашими ліпшими послами, бо тут, у публичних письмах, закидають вам загалом і то справедливо, що не держите ся купи і що кождий на свою руку окремо говорить і робить, що йому подобає ся, без огляду на інтерес краю". Нема що мовити, що справа Рожевського мала не богато спільного з інтересами краю, і що Гіцкевич, загалом досить тверезий і критичний спостерігач, у сій справі опинив ся на вузкім партійнім становищу, яке аж надто часто мішає дрібні та приватні інтереси та урази з інтересами краю.

На сьому кінчить ся серія листів Гіцкевича, які заховали ся між паперами Федоровича. Не знаємо докладно, коли, але в усякім разї мабуть уже 1849 р. Гіцкевич зі своєю родиною переніс ся до Федоровича і заняв ся завідуванем його маєтку. Не вдаючи ся далї в історію розвою маєткових справ Федоровича зазначимо тут тілько, що ще в початку 1850 р., живучи в Грималові, він рівночасно був також державцем Білітівки і Лежанівки, які належали до Пельтенберґа, і що в тім роцї упливав речинець його держави на тих двох селах. Доробивши ся значного капіталу на державі Грималова наслїдком несподіваного підвисшеня цїн горілки в р. 1848, Федорович ще 1849 року почав оглядати ся за якимось маєтком, який міг би купити на власність. Про се все довідуємо ся дещо з листу Борисїкевича, писаного 1. сїчня 1850 р. до Федоровича. Сей лист інтересний не тілько своїм змістом, але також тим, що писаний руською мовою латинськими буквами. Він був писаний з Увисли близь Ходорова, в якій Борисїкевич від 1848 р. осів постійно як властитель невеличкого дому і досить значної ґрунтової посїлости, на якій прожив старим кавалєром аж до 80-их лїт XIX в. Подаю тут сей лист, у якім тілько підпис автора написаний руськими буквами, в докладній копії.

„1. Sicznia 1850. Aż do nyni ne schodiat sia stežky naszi — i može ne zijdut sia nikoły; tilko padok szczasływyj czasamy nas zwede, jak w roci wtorisznom. Taka to nam sudjba — a darmo protywyty sia jej. Protoje odnakož ja ne perestanu buty Wam druhom — i szczyrych żełanj mojich dla błaha Waszoho ne izminiu; ta w sej deń nowoho roku peresyłaju iskrennija życzenia duszi mojej, szczob

ślidujuszczyj rik bilsze Wam prynis potjichy i szczaśtia ot mynuwszoho, kotryj wsim nam mnoho boliznej i terpkoho zawodu ne skorbyw [tak замісь: не скупив]; naj czas błahodarnyj, szczo mnoho w świtji zahojiw, ne łyszyt Was bez swojej łahodiaszczoj ruky.

„Kołyśto czuw ja wid Tebe, że staraw jeś sia wynajmyty u Grafa Dzieduszyckoho prekrasnyj majetok jeho Jabłoniw so 4 filwarkamy, a wczora howoryły meni w Iwaniwci, że Tytus ne buw by wid toho, zdaty na posesora swoju gospodarku. Cy to ystyna — ne znaju, ałe Tobi daju znaty, szczobyś sam u neho, jako po sojmi znakomoho, mih o sej sprawi lipsze wywidatyś. Wtorik buło 74 tysiaczy reńskych walutnych czystoho dochodu z majetku seho, no wklucznо z lisom, kotorym dla złoho zariadu i sknyrstwa szafuwało sia bez miry na robitnyka. Pry wychodiaszczim najmi w Bilaniwci sej najem Jabłonowa buw by Tobi najdohidnijszym i wtorym mih by staty sia Hrymałowom, a mene tiszyło by, sły by udało sia Tobi priobristy jeho dla sebe abo dla Arianiw.

„No jesły ne choczesz kłopotaty sia majetkom, a dumka Twoja wtohidna, szczob obiznaty sia z pyśmom św. sławiańskym, jeszcze ne mynuła sia, to mih bym Tobi wyhodyty, bo maju wsi knyhy nowoho i wetchoho zawita u sebe. Dołuczaju Tobi perwyj łyst „Union“, może ho ne majesz, a win Tobi pryhadaje ludej, z kotorymy borołyste sia wtohid neraz do upertoho. [Не зовсім вірно передана польська фраза: „do upadłego“].

„Pry tim Łaskawoj żeni Twojej peresyłaju pocztenije moje, a synok szczob Wam zdorow i kripkyj buw. Prawomu Hickiewyczu pryjatelskyj pokłon otdaj, a Ty maj sia harazd i pryjmy cześt Twoho susida И. Борисѣкевича“.

До поясненя сего листу, полишаючи на боцї невідомі менї факти 1849 р., на які натякає сей лист, а власне якісь прикрости чи хороби, яких зазнали і Федорович і Борисїкевич, дальше їх обопільну стрічу і товариство якихось полїтиків, з якими Федорович завзято сперечав ся за якісь важні, очевидно полїтичні, питаня — додаю тут лише те, що про Гіцкевича він згадує вже як про домашнього у Федоровича. До згадки про ґрафа Тита Дзедушицкого, властителя Яблонова, варто додати, що його відоме скнирство в остатнїх роках житя дійшло до того, що він зовсім перестав платити своїм слугам і офіціялїстам, бо мовляв, чи плати їм, чи не плати, вони все таки красти муть, що зможуть. Дійшло до того, що неплачені сторожі його великого саду і парку покинули службу, і ґраф Тит сам уважав потрібним що ночи обходити той сад, із якого слуги і селяни

залюбки крали фрукти. При однім такім обході йому трафила ся немила пригода, що власні пси, з надмірної скупости також лихо годовані, кинули ся на нього і загризли його на смерть.

Що до самого Івана Борисікевича, то варто зазначити, що в р. 1848 він довший час жив у Львові і брав досить живу участь у публичнім житю ново розбудженої Руси, та належав до тих Русинів, яких Головна Рада Руска вислала своїми делеґатами до Праги на перший з'їзд австрійських Славян. Там він між иншими особисто познайомив ся з Бакуніном і одержав від нього на память французький текст його відозви до Славян, писаний Бакуніном власноручно. Пізнійше, в 60-их роках Борисікевич був послом до Сойму краевого, а з рештою весь свій вік прожив в Увислї, недалеко Ходорова, де я в 1881 чи 1882 році мав нагоду відвідати його. Доживши досить глубокої старости він якось навкучив собі сільське житє і перебрав ся до Відня, де протягом кількох літ жив тихо і спокійно, в рядигоди являючи ся як приемний гість на товариських сходинах і т. зв. комерсах „Січи". Вертаючи з одного такого зібраня пізною осїню, бурливої ночи, він упав жертвою сердитого віденського вітру, який десь на Гернальсї зіпхнув його з тротуара в глубокий рів, заповнений водою, в якім він утопив ся. Така бодай відомість про його смерть дійшла тоді до Галичини.

Із житя Івана Федоровича зазначимо далї, що з кінцем липня 1851 р. він разом із братом Альойзіем вибрав ся в подорож за границю, 10 серпня був уже в Льондонї, 15 серпня в Парижі, 22 в Дрезденї, а 31 з поворотом у Кракові. В тім році він закупив маетність Вікно, а в цвітні 1854 р. закупив для брата Аріяна село Клебанівку. До тої Клебанівки вибрав ся Гіцкевич з жінкою і дочкою, як завідатель маетку іменем Аріяна, і тут у липнї 1855 р. його постигла нагла смерть наслїдком сильної суперечки з якоюсь урядовою комісією, що з'їхала була до двора. Близших деталів сеї наглої катастрофи в віконськім архіві я не міг дошукати ся. Рік пізнійше, 9 липня 1856 р. в тій самій Клебанівцї вмер також її молодий властитель, Аріян Федорович.

III.

Закінчене сеї статї присвячую памяти дочки Гіцкевича Олександри, в звичайнім житю званої Оленею, від якої в віконським архіві лишили ся два довші листи і фотоґрафія, а надто

портрет, мальований Ґротґером. Була се дївчина незвичайної красоти, щедро надїлена живою фантазією і добротою серця, якою вміла чарувати кожде окружене, в якім їй довело ся жити. Її постать лишила ся в живій памяти у ріжних людий, з якими менї доводило ся стикати ся в дворі Федоровича, і у всїх її память лишила ся чистим і світлим явищем. Оба листи, адресовані до Володислава Федоровича, що тодї жив у Віднї в педаґоґічнім інститутї „Theresianum“, і оба писані при кінцї 1865 р. Перший без дати, мабуть із перших днів грудня, звучить ось як: „Коханий братку! Говориш: хто про кого лїпше памятає, чи той, що сміяв ся, чи той, що... що хустину тримав перед очима? Розумію, чому ти не написав виразно: плакала, бо хоч без сумнїву ти був переконаний, що я плакала, все таки хотїв удавати переді мною, що сумнїваєш ся про се. Покинь се, братку, бо твоя сестриця не в тїмя бита. Ось маєш на вступі щось в родї лагідного докору. Я не писала перше для того, бо надїяла ся листу від тебе, за якого добрим прикладом пішла б і я, а по друге по части я була переконана, що ти, знаючи свою сестрицю, напишеш перший.

„З усїх твоїх закидів я оправдала ся, а тепер ти, мій коханий, в будучім листї виясни менї, за що виповідаєш менї війну. Я не злякала ся її анї троха, а навпаки виповідаю війну тобі, але не звичаєм старинних, тілько партизантку, щоб там де неприятель найменше надїє ся, зробити йому пакість, пр. забрати амунїцію, перетяти дорогу несподївано, приневолити до зложеня оружя, а нарештї приневолити до відвороту — розуміє ся, не безславного.

„Твої пропозиції приняті мною, а власне як найчастїйша обміна дипльоматичних нот, а особливо, щоб наші листи підлягали як найщільнїйшому incognito. Бож сам ти говориш, що я люблю скакати як сверщок і думками і словами, тож я не хотїла б, щоб хтось читав те, що я без женади пишу до свойого брата. Що тикаєть ся армії, то вона ще не сформована, але плян мій такий: зроблю собі армію з астрів, із яких кождий буде мати свойого прибічного адютанта — малого бодячка. Їх комендантом буде старий бодяк, а я буду королевою того полку, і маючи над ним найвисшу власть буду мати двох адютантів. Отсе легенький нарис моєї армії. Що правда, є ще одна умова, а се та, що по одержаню кождого мойого листа найдалї до тижня мусиш відписати, бо коли не послухаєш, то всї мої астрики ужиють своїх адютантів, і вони побють твоїх хоробрих рицарів.

На решті я гнївалась би „na zabój“. Кінчу виповідаючи тобі партизантку.

„Пишеш, щоб я хоч кількома словами потїшила тебе на чужині. Дуже добре розумію твою тугу, і власне тому, що розумію, тужу разом з тобою, мій дорогий, і дожидаю тої хвилї, коли побачимо ся знов і, розумієть ся, пожартуємо. Не знаєш, як прикро менї, що на твій лист, писаний іще 6 падолиста, я відписую тілько сьогоднї. Знай, що я дістала його тілько перед кількома днями.

„Я тужу за тобою так, як за своїм рідним братом, і не раз думаю собі, чи варт ти того? Але мусиш бути варт, коли я так люблю тебе. Посилаю тобі свою фотоґрафію, але не в подобі Ґретхен (в оріґ. Magdusi); так дам фотоґрафувати себе, коли приїдеш, розумієть ся, коли Владзьо буде той сам і коли давні мої науки та научки не підуть у ліс, і коли завсїгди так само буде любити свою сестрицю Маґдусю“.

Другий лист Оленї Гіцкевичівни, писаний 25 грудня, на саме Різдво, а може 24, бо перші слова листу говорять, що він писаний годину перед тим, поки „siądziemy wszyscy do wilii“, се значить, до святовечірної вечері, яку їдять не 25, а 24 грудня.

„За годину сядемо всї до вечері, а тебе не буде, мій дорогий! Вчора і сьогодня не сходиш менї з думки, навіть нічю не перестаю думати про тебе. Снило ся менї, що ти сидів у нас і малював мій образ, я була убрана в білому, цвіти на голові і богато стяжок. За пів години той образ був готов. Ти хвалив ся його гарним виконанєм, але менї він не подобав ся, я взяла чорнило і по всьому лицї поробила богато чорних плям. Коли се прочитаєш, то подумаєш собі: „Хоч і у снї, а все та сама Маґдуся“. І справдї, я не відмінила ся анї на йоту, хиба лиш о стілько, що тепер ходжу сумнїйша. Бо, вір менї, дорогий братіку, що в кождій хвилї все і на кождім місцї не стає менї тебе, і сильно тужу за тобою. Коли тілько збере ся більше товариство, оглядаю ся за тобою, і менї здає ся, що ти ось-ось надійдеш, і в моїй думцї вже родить ся пляник зробити тобі якийсь жарт. Та потім на своє горе пригадаю собі, що нема Некраси.

„Пригадуєш собі, як то ми в двійку сиділи в Віднї в маминім покою на софі, а ти мовив: „За ким і по кім буду я плакати?“ Инакше сказав би ти тепер, бачучи не раз свою маму,

тата, а не раз і свою сестрицю, ту саму, що ось тепер пише тобі, як їм усім в кождій хвилї не стає тебе.

„При сїй нагодї мушу сказати тобі зараз, що ти невдячний, enfant gâté і т. и. Знайшла б я ще кілька таких титулів, але не маю коли, бо вже гостї починають з'їжджати ся. Ох, мій дорогий Некрасо, які ж сумні будуть для мене сї свята! Уяви собі, яка в мене буйна фантазія! Не раз у думках розмовляю з тобою, сама себе запитую і сама собі відповідаю за тебе. Така розмова тревае нераз досить довго, поки не отямлю ся і не скажу собі: „Май розум, Маґдусю!“ Тодї думаю собі завсїди, що ти думаєш про мене, і сим закінчую той монольоґ моєї буйної уяви.

„Коли одержиш сегоднїшний мій лист, подумай собі, що я не пишу до тебе, а тілько сиджу і балакаю тобі, так як се часто я звикла була робити. Сьогоднї мене особливо збирає охота до того, і коли б ти був сьогоднї у нас, я взяла би тебе за руку і швидко б побігла до нашого покою, посадила б тебе в кутику на софі і говорила, говорила, говорила, говорила, так богато, так швидко, що аж ти сам сказав би: „Перестань Олено, бо мене болить голова, а тебе уста“.

„Минула година по вечері. Відбігаю від забав, щоб закінчити лист до тебе, мій далекий братїку. Ми ломали оплаток, для твоєї мами я заступала тебе і з нею ломала оплаток за тебе. Не розумію, мій дорогий, чому ти не написав лист до неї, щоб її потїшити троха; се було би для неї правдиве щастє одержати в сей день лист від тебе. І признаю ся тобі, дивує се мене дуже, що ти доси не відписав менї на мій лист. При кождій нагодї ждала я від тебе перед святами хоч кількох слів, але признаю ся тобі також, що коли я собі подумала, що ти там сам і сам на чужинї, то вже нї на що не зважаючи я сїла і на борзї написала лист, 1) аби того дня хоч кілька хвиль присвятити тобі, і 2) аби при найпершій нагодї лист був готов для висилки до тебе.

„Послала я тобі українську сорочку, що менї подобала ся дуже. Вона і смаком і формою українська, а у мене все, що українське, подільське, то гарне. Чи правда, що й ти так думаєш?“

Сї листи не потребують нїякого поясненя; їх можна вважати дуже гарним причинком до психольоґії молодої дївчини. Доля поскупила їй житя. Дня 23 сїчня 1867 р. Іван Федорович писав із Клебанївки до жінки до Вікна: „Цїня і Олена

положили ся тому кілька день. Ціня встала, вже здорова і ходить, Оленя лежить, має горячку, але хороба не побільшає ся. Доктор Бохенський мовив, що се від простудженого жолудка. Здає ся, що се Сильвестер[1]), по якім прогулявши всю ніч пішли до костела і пробули там кілька годин. Будь що будь здає ся, що небезпеки нема. Доктор Бохенський від'їхав учора до Збаража і велів у пятницю прислати по себе, не записавши нічого крім румбарбарум (на прочищенє жолудка). Будь спокійна, я верну в пятницю. Дасть Бог, що се минеть ся. Мати Оленї стурбована, але не втомлена. Краска лиця хорої дає менї ту надію, якою я рад би потїшити й тебе".

Дня 31 січня писав Франц Наглік, брат панї Федоровичевої, із Клебанівки до Івана Федоровича: „Хороба Оленї ще не переломала ся, бо нервовий характер тої хороби не допускає так скорого пересиленя, як коли би вона була тілько ґастричною. Др. Бохенський не дуже журить ся сею хоробою (се звичай усїх лїкарів, що самі тїшать ся добрим здоровлєм, не дуже турбувати ся хоробою пацієнта), бо перебіг її доси був зовсім природний. Він надіє ся, що в пятницю, т. є. за 14 день наступить крізіс".

Чи справдї наступив крізіс по 14 днях в хоробі Оленї, сего не знаємо. Знаємо тілько, що 14 січня молодий Володислав Федорович був уже в Вікнї по повороті з Відня і укладав плян великої забави в Клебанівцї, на якій мав бути присутний тодї в Вікнї, славний польський маляр Ґротґер, що разом із Володиславом приїхав із Відня, знайомі з околиці Гільбріхти, отець Ільницький, директор ґімназії в Тернополї, з родиною і дехто инший. Здаеть ся, що забава відбула ся десь в остатнїх днях січня, і тодїж Ґротґер мусів намалювати портрет хорої Оленї. Чи вона не видужавши ще в повнї взяла участь у тій забаві, чи нї, сего не знаємо. В кореспонденції Федоровича під днем 9 лютого знаходимо лист панї Анелї Лясковскої, яка складає кондоленцію з приводу смерти Оленї. З тих же перших днів лютого походить недатований лист панї Альбертини Федоровичевої, вдови по Аріянї Федоровичу із Клебанівки, до Володи-

[1]) Латинське свято Сильвестра припадає на новий рік, дня 1 січня. Вечір того дня звичайно святкують празничною вечерею і забавами, що тягнуть ся до 12-ої години. З ударом 12-ої години, в самім розгарі танцю або забави моментально гасять світло, по чім серед пітьми присутні хто з ким обіймають ся і цїлують ся, поки світло не блисне знов.

слава Федоровича: „Підчас отсих слотавих днів проводила я час вдивляючи ся в образ моєї невіджалуваної дитини. Маю його тут. Перше вражінє, яке зробив на мене, було прикре: я не знайшла в нім того виразу души, що був найкрасшою її оздобою. Подібність зверхньої части лиця досить добра; чим частїйше вдивляти ся, тим більша. Здаєть ся менї, що нї за що в світї я не розстала ся би з тим образом, такий він менї милий. Дурю себе, як дитина, що в тім образї я вхопила частину її души. Цїлими годинами стою перед ним і мріями не одно переживаю при нїм. Ти, любий Владзю, своєю сердечною братерською любовю прикрашував її монотонну молодість, ти був її поезією, і за те й я вдячна тобі“.

Студії

над галицько-українськими граматиками XIX в.[1]

Написав *Михайло Возняк*.

X. Граматика Вагилевича з 1845 р.

З членів „руськоі трійці“ тілько оден Шашкевич не полишив граматики української мови[2]), хоч мав дуже гарне теоретичне розуміннє такої граматики. На його гадку така граматика „powinna być nie zakonodawczynią języka, lecz jego najwierniejszym obrazem; nie z gramatyki przeto uczyć się języka swego, lecz podług języka i jego literatury wykazać należy wszystkie własności i rodzaje zmian jego i prawa, podług których w miarę okoliczności na niego wpływających w swoim naginaniu działał i działa“[3]). Такої граматики ожидав Шашкевич нетерпеливо.

---

[1]) Пор. „Записки“ з минулого року тт. LXXXIX, XC і XCI. В т. LXXXIX переочено на 122 стор. в титулї граматики Могильницького похибку; замісць Єкѵоѱѵлаѯъ має бути Єкѵофѵлаѯъ.

[2]) Крім правописних статий Шашкевича, а саме цитованої вище брошури „Азбука і abecadło“ та реценѕії Лозинського „Ruskoje wesilie“ в Русалцї Днїстровій ранший граматичний матеріял (з самих початків 30 рр.), який лишив ся по Шашкевичеви, надрукований в „Причинках до житеписи Маркіяна Шашкевича“ М. Тершаківця в LVIII т. „Записок“ на стор. 29—31.

[3]) М. Шашкевич, op. cit. стор. 19.

Трохи не цілком противною дорогою пішов другий член „трійці“ — Вагилевич[1]) при укладанню граматики української мови. Лінґвістичні занятя зачав від „словаря южно-руської мови“. Вже 1836 р. писав він до Поґодіна, що укладає словар, який хоче видати так, як Вук Стефанович Караджіч видрукував свій сербський себто з граматикою, описом обрядів і повірок народу з тою ріжницею, що він якібудь слова розбирає фільольоґічно та вказує на подібність їх зі словами наших однородців. Має уже коло 10000 слів і сподієть ся, що з часом се число подвоїть ся. Наш нарід що до розвою духових здібностий такий, яким був за князів. Що тикаеть ся мови, нема в нас села, нема чоловіка, щоби який укладчик словаря не почув якого нового слова, що навіть не приходить в инших славянських мовах. Несправедливо уважають нашу мову якоюсь сумішкою русько-польських слів. Правда, ми сходимо ся у дечім із Поляками, але ще більша подібність нашої мови з чеською і сербською. Крім сього Поляки, як перше, так і тепер підправляють нашою мовою свою.

В продовженню листу поданий коротенький нарис деяких прикмет нашої мови й її нарічий. Нашу мову (в Галичині) поділив на два нарічия: одно під карпатськими горами та на порічі Днїстра (гірно-опільське), друге за Бугом і Серетом (волинсько-подільське) зі своїми піднарічіями, що мають межи собою деякі постепенні переходи. До піднарічий зачислив мову Гуцулів на Покутю і горішньосянську. Перемищина на думку Вагилевича не має української мови, як і Угорська Русь; в першій з виїмкою закінчень в укладі слів і стилю уживаеть ся народня польська мова (краща від книжкової), друга наслідком впливу славянських мов перемінила ся також, передусім мадярщина та волощина накинула їй чужу будову та неславянську складню. Може бути, що в мові угорських Українців зберігло ся більше ніж деинде старосвіччини, але всетаки вона відчужила ся і на неї треба дивити ся як на старинний памятник, який уже розвалив ся.

Прикмети нашої мови такі: в ній є міра часу та міра голосу, пр. а, я, ю, ѣ й е все протягають ся, а е й и прискорюють ся; дальше є середні співзвуки, що протягають ся, як що стоять перед двома співзвуками; е переходить в ѣ; л перейшло в ў, а саме на кінці слів і декуди в середині, як у Країнців; наше л не так

[1]) Біоґрафічні дані в Ом Огоновського: Історія литературы рускои. Ч. IV. Львів, 1894, стор. 119–150, де й подана важнійша література до Вагилевича.

грубе, як польське ł, противно воно подібне до сербського л, чеського l; у нас уживаеть ся и замісць і, и, ы, а вимовляеть ся як сербське и. Такі самі ріжности також у відмінках: „в полѣ, в поли, в полю; на вѣтрех, вѣтрѣх, вѣтрах". Для короткости говорять: „головой, голово та головоў зам. головою; утѣка, утѣкат зам. утѣкае; чорног зам. чорного". Навівши декілька цікавих застарілих або незвісних слів, зазначував Вагилевич велике число дієслів у нашій мові, які віддають надрібнійші відтінки дійства: „бѣчи, бѣгнути, бѣжати, бѣгати, бѣговувати"[1]).

У замітках про сей лист назвав Яків Головацький поділ Вагилевича української мови в Галичині не зівсім вірним, за те дуже добрими деякі замітки що до вживання букв. За строго осудив також Вагилевич мову угорських Українців, бо вона не потерпіла так дуже від мадярського та румунського впливу, як се писав Вагилевич, що ніколи не був на Угорщині. Підчеркнув також Головацький хибне приписування нашій мові довготи й короткости самозвуків, в чім пішов Вагилевич за Чехом Іваном Православом, який перебував тоді у Львові і величав ся тим, що чеська мова може наслідувати ритм греко-латинських віршів. Дієсловний вид frequentativum iterativum: „бѣговати, бѣговувати" видумав знову Вагилевич на взір чеської мови. Одначе признав Головацькяй, що тоді Вагилевич знав народню мову ліпше від усіх членів кружка Маркіяна[2]).

Вагилевич був тоді пристрасним оборонцем індівідуалізації мов, очарований „соблазнительными словами" Копітара, який учив у своїй граматиці, що в Славян не чотири мови повинні бути письменними, як у Греків, а всі мови (нарѣчія), і з більшим правом, бо теріторія Славян значно більша давньої Греції[3]). Хоч на всякі пізнійші спомини Головацького про часи його молодости треба глядіти критично, всетаки се без сумніву правдиве, що написав Головацький про одушевленне Вагилевича для народньої мови, якої вчив

---

[1]) Др. І. Свенціцький: Матеріалы, Ч. І. стор. 147—149. Лист походить з 8 марця.

[2]) Я. Г(оловацький). Къ исторіи галицко-русской письменности. (Нѣсколько замѣчаній на письмо И. Вагилевича къ М. П. Погодину). (Кіевская Старина, т. VI, стор. 651). З найближчих праць Вагилевича зазначу дані про бойківський і гуцульський говори, розсипані в його етноґрафічних статях, які переклав Зап на чеську мову. Надруковані вони в Часописи чеського музея, а се: Huculové, obyvatelé vychodního pohoří karpatského (1838, 475—498, 1839, 45—68; Bojkové, lid ruskoslovanský v Haličích (1841, 30—72).

[3]) ibidem, стор. 651—2.

ся від селян, коли за приміром Зоряна Ходаковського з цілим молодечим жаром віддав ся фолькльорній роботї.

Заінтересованнє ґраматичними питаннями взяло верх в Вагилевича над всїма його иншими занятями: історичними, етноґрафічними та фолькльорними. Потвердженнє його неперервної працї в ґраматичнім напрямі дають дальші його листи до Поґодіна. Під конець того самого року, з якого й повищий лист, просив Вагилевич Поґодіна о пораду в деяких сумнївих питаннях: „Опэт Словарь южнорусский поза як в своѣх розверженик присохтованях, не яко скінчений, однак прикладаючи примѣри с пѣсней и приповѣсток и пак переписуючи, про ладне и складне сохтованэ скілько льзѣ буде ид доконалости не мало займе сэ веремня: я послѣ розмѣркованэ и повиду на се шчо як сэ вдѣяло, думаю Словарь цѣле виготовити до друку год. 1839. Опроче прѣто токмю си скилькый протэе веремня, бо хтѣубих виявити всэку вѣджу мира з домашног и земленог обсэгу, и Ви чей би эсте минѣ приспѣли ид узнаню миру на Украйнѣ. Эднак шче пак деколи о сѣм передмѣтѣ конше ми сэ росписати, коль заходят деякѣ тэгости, шчо сэ тиче писанэ слів переоначуючих согласнѣ ци писати: Бога Бôг ци Біг ци меду мêд, леду лêд ци мѣд, лѣд або маэм ли просто писати и тельма нарід мати на оку ци рекомо мисленно: опэть ци годит се старо-рускѣ слова уводити в лад словаря; прошу роспишит сэ д минѣ, совѣт Ваш надѣю сэ же в многих речех буде нас кермовати"[1]).

Не можна припустити, щоби Поґодін не дав поради Вагилевичеви, на якій йому так богато залежало. Та на разї не видно слїду відповіди Поґодіна; здаєть ся навіть, що на останнїй свій лист не одержав поки що відповіди перед новим листом, де розкривав Вагилевич свої фільольоґічні пляни перед Поґодіном: „Объ моемъ словарѣ стількой теперь можу повѣсти. Э вінъ поза-якъ готовій, лишь переписати, щось исправити и запоўнити, той совершеній; али и се искінчити годѣ въ годѣ однѣмъ. Однакожь я бихъ жэдаў поза — якъ заможно уготовити Словарь южнорускій: такий прикметний и пригожній, якій нужній нинѣка для своихъ краянѣвъ и собратій, и якій теперѣшній ставъ словесній сеи галузи въ Еўропѣ напиратъ. Отжеж хочу написати Граматику южно-русску, во всѣхъ нарѣчяхъ, отъ объ переоначуваню гласѣвъ и словесъ клоненію и спряженію. Пак о розмѣрѣ гласнѣмъ и складнѣмъ (о топичнимъ и времяннимъ удареню). Въ самѣмъ Словарѣ при деякихъ слове-

[1]) Н. Поповъ: Письма къ М. П. Поґодину изъ славянскихъ земель, Москва, 1879, стор. 628. Лист має дату „13 студня".

сахъ будутъ розйськаня филологи̂чнй и указаня въ собратнихъ нарѣчяхъ. При тѣмъ обшире трѣбно буде, розговорити се, о суэвѣрію народнѣмъ и о празникахъ, такъ гротамскихъ якъ челяднихъ особѣ за — те що годѣ зрозумѣти, нй пѣсни, ни нйякои бесѣди хрестэнъ безъ сего предмету. Приводи окресний буду брати съ пословиць, причтъ и пѣсень, такожь зъ Котляревскогъ и Квѣтки. Лишь цижь то мала робота, видите сами, тэжко мнѣ вистарчити, а нѣтъ спі̆у-робітникѣвъ, черезъ то годѣ успѣяти. Однакъ я буду пиловати, поза-якъ зможу, абихъ акъ найборше, мігъ зъ Словаремъ упорати сэ: раз за-те що Словарь нужній попередити словесність(,) бо хто зрозумѣэ книги безъ него въ такъ богатѣмъ язицѣ як русскій, а опэть напиратъ загалому жэджа"[1]).

Та само виконаннє поступало вузшим шляхом від його широких плянів у згаданих темних листах. В рік пізнійше обмежив він обєм словаря. Постановивши наперід написати граматику української мови, „гонивъ сэ вельми зъ умомъ", чи не видати малого скороченого словаря, до чого накликували його краяни. Питав о раду Поґодіна[2]). Про словар, розпочатий ще 1835 р., писав Вагилевич 1842 р., що він є „въ половици уложеный азбучно, другая половица складатся изъ зібраныхъ слівъ по Галиччинѣ на гостинѣ". Звіщав також про докінчуваннє своїх розвідок „о языку южнорускимъ", де буде також „грамматика, розсмотръ мѣстныхъ нарѣчій языка, его развитье, обозрѣнье словесности, чужіи стихія, паралели изъ побратимчими языками, просодія и метрика"[3]).

За матеріялами до своїх „Розвідок про українську мову" удавав ся Вагилевич до Плятона Лукашевича та до Бодянського через Поґодіна, до Срезневського, дальше до Головацького та до самого Поґодіна. Головацького закликував просто до співучасти, коли просив його о деякі „свойсtва южно-руского языка въ Уграхъ — и слівъ изъ кілька десяtок" і „де що короtкого, повного(,) описъ, сtихъ изъ якои книги", якоЇ сам не мав, отже повістий Квітки, віршів Артимовського, Кобзаря і Гайдамаків Шевченка, Енеїди Котляревського й ин., тай „оцѣнку кождого сочиненія", обіцюючи покликати ся на нього[4]). Поґодіна питав про причину поділу Сахарова української мови на три части та про місцевість деяких діялектичних відмін

[1]) ibidem, стор. 629—30. Лист в 9 липня 1837 р.
[2]) ibidem, стор. 633. Лист в 30 січня 1838 р.
[3]) ibidem, стор. 638. Лист в 3 січня 1842 р.
[4]) Др. К. Студинський, Кореспонденція Як. Голов. в літах 1835—1849, стор. 85. Лист в 1 липня 1843 р. Також стор. 92. Лист в 9 листопада 1843 р.

і просив о присилку вірша Ілюмського про великодушність і правду, байок Гулака, Шельменка, Сватання, Ганусї і другого тому українських оповідань Квітки, V і VI книжок Енеїди Котляревського, Кобзаря і Гайдамаків й инших творів Шевченка, Молодика Бецького, творів Синельникова, Шпигоцького тай инших новійших видань, які всї задумував Вагилевич оцїнити в своїх розвідках[1]). Ще в 1844, 1845 і 1846 рр. носив ся Вагилевич із гадкою видати свої „Розвідки", як о тім свідчать листи до Погодіна та Срезневського, але на замірах і скінчило ся.

„Rozprawy o języku południowo-ruskim" Вагилевича так і лишили ся в рукописи. Обіймають вони кількадесять аркушів. Сї розвідки, „rzecz niezmiernie interesująca", складають ся з 10 роздїлїв: 1) Południowa Ruś, 2) Język południowo-ruski, 3) Organizm języka: głoski, źródłosłów, składnia, 4) Narzecze, 5) Podrzecze, 6) Porównanie z językami pobratymczymi, 7) Żywioły obce, 8) Dzieje języka, 9) Pojawy języka, 10) Uwagi o języku: a) przypiew, b) metryczność, c) idjotjon (! Idjotikon), d) idjotyzmy, e) wnioski[2]). З листу до Погодіна довідуємо ся, що під „organizm-ом języka" треба розуміти „грамматику въ повнѣ развиту", під „dziej-ами" „намѣтки о словесности", а під „pojaw-ами" христоматію. Зміст, сповіщений Погодінови, був іще ширший, бо крім вище поданих розвідок містив: „Положенія, замѣчанія: I. О руссизмѣ южно-русскихъ Словенъ, II. О правописаніи, III. О рус. дипломатическомъ языкѣ, IV. О связи ю.-р. словесности съ русской и польской"[3]).

Інтересний вступ подає близші подробицї про методи Вагилевичевих розвідок і їх зміст. „Nazwałem język południowo-ruskim, zamiast używanego mało-ruski i ruski, аргументував Вагилевич, tak jak go po części nazywają na Rusi, aby uniknąć wszelkiego niodorozumienia, bo przymiotnik mało-ruski jest za szczególny, właściwy Ukrainie; inne zaś: łaciński: ruthenicus, niemieckie russniathisch i russinisch, mogą mieć miejsce w tych językach, lecz w każdym słowiańskim są nielogiczne a nawet dziwaczne.

Zresztą to pismo jest materjałem do nauki języka południowo-ruskiego. Ustępy i rozprawy w niem zawarte niektóre są obszerniej, inne zwięzlej przedstawione jak być powinno, z przyczyny mojej ob-

---

[1]) Н. Поповъ, op. cit. стор. 641. Лист з 9 липня 1843 р.

[2]) Rękopisma pozostałe po ś. p. I. Wagilewiczu. (Sioło. Pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym ukraińsko-ruskim. Z. III. Львів, 1866, стор. 162). Менї незвісно, де находить ся сей рукописний твір Вагилевича.

[3]) Н. Поповъ, op. cit. стор. 641.

szerniejszej lub szczuplejszej wiadomości, braku materjałów i t. p. Znowu coś wziąłem za powszechnie znajome(,) czem może w istocie nie jest(,) i odwrotnie.

Uprzednio podałem kronikę południowej Rusi. Organizm języka oglądałem ze stanowiska ogólnego, w nim jest uzupełniona gramatyka.

O narzeczach i podrzeczach tyle powiedziałem, ilem mógł, to samo i przy porównaniu z pobratymczymi językami. Więcej rozwinięte żywioły obce.

Dzieje języka, pojawy i uwagi są tylko słabym szkicem.

Najważniejsze, oraz najwięcej wypracowane rozprawy są o przypiewie i metryczności. Na końcu dodałem Idjotikon języka południowo-ruskiego, a za nim Idiotyzmy. Jest to wyciąg z mojego wielkiego słownika, chociaż raczej dla zaokrąglenia mojego pisma, jak dla uzupełnienia.

Dałby Bóg, aby południowi Rusini umieli z czasem korzystać z tego pisma i użyli go należycie. Mówię z czasem! bo z jednej strony obojętność, z drugiej krzywe zapatrywanie się grozi im utratą swojego języka, a przeto swojej indywidualności jako naród. Teraz niemasz południowo-ruskiej wyższej klasy; należy ona do narodu polskiego lub ruskiego. Średnia klasa nie mając języka, literatury, lub uważa język staro-bułgarski w księgach cerkiewnych (spotwarzony okropnie) za czysty ruski, i z pogardą nazywa język ludu językiem od gnoju(!) lub używa galimatiasu z polskiego, ruskiego, niemieckiego i innych języków, zwłaszcza od r. 1848, gdy ludzie nieświadomi języka południowo-ruskiego, a innych nie wiele umiejący, zaczęli swojemi wyrobami, zwłaszcza pod firmą „Maticy" obrzucać południową Ruś.

Nawet sam lud, nie mając żadnego wcale wykształcenia mniej więcej zaczyna się wstydzić swojego języka, i pstrzy go słowami polskiemi, ruskiemi (moskiewskiemi), a nawet niemieckiemi"[1]).

При писанню двох останнїх роздїлів отсього вступу (в 50 або й в 60 рр.) забував Вагилевич, що саме він mutatis mutandis робив се, що закидав иншим, так, що сторонники ідеї „въ одинъ часъ" в роцї його смерти заслонювали ся його граматикою. Граматика Вагилевича се одна велика частина його „Розвідок". Відрубно зачав виготовляти її 1843 р. Про се писав до Головацького: „До того готую: Грамматику южно-русского" (? русскую) по польскій по системѣ Греча, для шкілъ е она найлѣпша. Поручивъ мѣнѣ тото Г. владика (суфраґан Яхимович) обѣтцяючи мы(,) що буде старатися(,)

1) Siolo, Z. III, стор. 163—164.

абымъ бувъ свяченый. Въ предисловіи напишу о мѣстныхъ свойствахъ языка(,) его нарѣчѣяхъ и піднарѣчіяхъ, о старѣмъ языку, о стихіяхъ чужихъ и пр. буде то вынято изъ більшого сочиненія „статьи о южно-русскомъ языкѣ“[1]). Найдальше з початком 1844 р. була Вагилевичева граматика вже готова, а 22 цвітня 1844 р. одержала цензорське imprimatur[2]). Просьбою з 17 серпня удав ся Вагилевич до львівської консисторії о завідомленнє дієцезального клеру й надзорців шкільних округів про вихід його граматики по ціні 2 зр, бо „das besagte Werk zur Erlernung der klein-russischen Sprache erspriesslich und den Lehrern bei den Volksschulen behülflich werden könnte“. Консисторія вволила просьбі автора та надіяла ся у куренді, що „jeder, dem es an der gründlichen Erlernung seiner Muttersprache gelegen ist, sich beeilen wird in den Besitz dieser Grammatik zu gelangen“[3]).

Якуж глубину знання рідної мови виказав Вагилевич у своїй граматиці п. з. „Grammatyka języka maloruskiego w Galicyi — **Граммáтика Ѧзы́ка малорꙋ́ского въ Галиціи**“? Відповідь на се питаннє дає передмова до граматики й текст самої граматики. Граматику написав для тих, що не обійдуть ся без неї як відповідного підручника при читанню його будучих „Розвідок“, у передмові подав деякі виїмки з тих „Розвідок“ для тих, що бажають докладнійше пізнати українську мову.

Українську мову поділив Вагилевич на два нарічія: галицьке та київське; границею обох ріки Серет і Буг[4]). Характеристикою

---

[1]) Др. К. Студинський, Кореспонденція Як. Голов. в літах 1835—1849, стор. 92. Лист з 9/11 1843 р.

[2]) Пор. замітку цензора на рукописи граматики, яка находить ся в рукописній збірці Петрушевича в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові. Рукопись-зшиток сірого паперу з заголовком на окладинці: Grammatik der Klein-Russischen Sprache verfaßt von... На першій картці находить ся український заголовок: „Грамматика Мало-руского языка сочиненная..., на другій такийже польський. На третій картці містить ся посвята: „Пречестному Клиру Архидіецезіи Львовской грек. каѳ. исповѣд. посвящаетъ Сочинитель“. Усіх сторін 162, 4°.

[3]) Додатки. 12. Консисторська куренда в справі граматики Вагилевича. Друк граматики коштував 300 зр., до того вона „ни сякъ ни такъ отпечатана“. (Свєнціцький, Матеріалы, ч. I, стор. 184. Лист до Срезневського).

[4]) У виривку з „Розвідок“ схарактеризовані оба нарічія ось як: „Narzecze halickie bogate w formy samorodnie rozwinięte; jednak pomimo tego łatwo można w niem zbadać stopniowe rozwinięcie się i postęp języka. Jest ono dla brzmień cienkich wielce dźwięczne,

української мови є „pełnodzwięczność“ наслідком вироблення о й е по л і р і появи о замісць е та є. Застанова над українською мовою довела Вагилевича до отсих висновків: „1. Język małoruski jest osobnym środkowym językiem na Słowiańszczyznie, ztąd jako taki wiele wpłynął na języki xiążkowe, polski i ruski, przeto możnaby go uważać jako podrzecze obu, rozumiem przez to, że w stósunku do obu jest podrzędnym. 2. Język małoruski jest językiem żyjącym, więc musi postępować naprzód lub się cofać w tył, z tego postępowania objaśnić można wyrabianie się nowych form i przybiéranie obcych żywiołów. 3. Język potoczny ma więcéj cech miejscowości, jak język pieśni i powieści, który jest poniekąd ogólnym. 4. Narzecza halickie i kijowskie mają tyle wspólnego, że niemożna je uważać za dwa osobne języki, podnarzecza zaś tych obu narzeczy są ogniwa łączące je z sobą, równie jak z pobratymczemi językami“[1]).

Розбір граматичних проявів нашої мови в передмові се ще що найціннійше з граматики Вагилевича. До кінця 15 в. найшов Вагилевич у старій мові такі признаки української мови: самозвуки: о з а (робичичь); е з а (Зеславъ); о з е (господаромъ); о з є (ѻзеро); а з о (багатый); о з і (ȏнако); і з о (війна); і з ѣ (шисть); приставкове і (йльвовскій); е з ѣ (человекъ); е з ѧ (кнегинѧ); в з у (вже); у з о (кȣнь); самозвучні л і р (се повноголос) (голова); о з ъ (волкъ). — Співзвуки: п з б (дȣлѣпскій); п з ф (Єтепанъ); л з р (Люрикъ); ч з щ (ночь); ц з ч (не з, як стоїть у передмові) (цы); ж з жд (межю); х з к (хрестъ); к з х (Єрȣкъ); т з д (тщерь); вставлене д (раздрȣшити); мягке н (принѧти); придихове в (вȣстье); у з в (ѹнȣкъ); ч з т (ӑчъ); т з ч (даюти); ш з ч (што). В морфольоґії: у 1 відм. мн. м. р. мягких пнів ѣ замісць и (мȣжѣ); жіночі іменники на -сть мають множину на -щі (радощи); в 7 відм. одн. сер. р. ю зам. у (полю); в усіх трьох родах в 7 відм. мн. ѣхъ (конѣхъ); в 6 відм. мн. скорочення на ми (дарми); в 2 відм. мн. ій (звѣрій); 2 відм. одн. м. і сер. р. на -ого (первого); 7 відм.

---

a ucinkowatość robi go dobitnem. Równie jak przez swoje podnarzecza zbliża się wielorako do języków pobratymczych.

Narzecze kijowskie ubogie w formy, a i te są więcej przeszczepione, jak samorodnie rozwinięte. Brzmienia pełne robią go niemiłem; nawet z tąd bierze się rozwlekłość tu — ówdzie w niem się odbijająca.

W górach karpackich w trzech podnarzeczach przebija się wiele właściwego, nawet wspólnego. Ale że niema ogniska, przeto nie mogę je uważać jak osobne narzecze“. (Sioło, Z. III, стор. 164).

[1]) Вагилевич: Grammatyka języka małoruskiego w Galicii. (Львів, 1845), стор. II.

м. і сер. р. на -ѣ (добрѣ); у множині затираєть ся родова ріжниця (снохи свои); скорочена відміна прикметників має у множині и зам. ы (добри); заіменники: намъ, насъ, который, каждый, што; 1 ос. мн. теп. ч. єсмо; додаткове ть (бꙋшеть, бꙋхꙋть); 3 ос. буд. ч. без ть (бꙋде); в дієсловах кляси чи (гти й кти) відпадає у минувшині лъ (рекъ); часте вживаннє минувшого довершеного часу (далъ єсмь); в дієприкметнику не відріжнюєть ся однини від множини (йдꙋщи або йдꙋчи); у складні бо й же енклітичні, ти плеонастичне[1]). Як виходить, Вагилевич помішав загально-руські признаки зі специяльними, властивими тільки одній мові, не маючи й про останні ясного розуміння.

Стара мова полишила впрочім сліди в піснях, пословицях чи навіть у видах: 7 відм. без приіменника (зимѣ, лѣтѣ, дома); двійне число (два рꙋбцꙗ, двѣ нозѣ, берегою); перехід г, к, х в 1 відм. мн. на з, ц і с (слꙋзы, вовцы, Лꙗсы); імъ і ѣмъ в 3 відм. мн. (воліъмъ, вівціъмъ, косарѣмъ): ѣхъ в 7 відм. (въ возѣхъ); жіночі іменники на сть кінчать множину на щі (хитрощи); збереженнє родової ріжниці прикметників у множині (божіє, божіꙗ); скороченнє 2 відм. одн. муж. і сер. р. (зъ крꙋта берега, добра дива); 7 відм. на ѣ (по велицѣ дни); з, с, ц у мн. з г, х, к (тꙋзы, лисы, горцы); заіменники: азъ, ми, ти, си, мнѣ, тебѣ, себѣ; з відміни єсьм: єси й быхъ; 2 ос. на -ши (маєши); 3 ос. на ть (маєть); 3 ос. мин. ч. на аше (мовлꙗше); 1 ос. мн. на -ахом (цꙋрахомъ поганымъ очемъ); невідмінний дієприкметник теп. ч. на -я (стоꙗ), а мин. ч. на -в (вѣдавъ); давнє супінум (бꙋдешъ битъ, де матъ гнѣздо вити, битъ скороч. дієприкм. битый, а матъ зам. маѥ); йти з 2 відм. (йди воды)[2]).

Загальними появами української мови є: самозвуки: о зам. а (жоденъ), також 2 відм. одн. муж. і сер. р. повних прикметників; і з а (кріль); е з а (лебедь); опусканнє а (головъ); а з е (залѣзо); о з е (вечоръ), також 6 відм. одн. мягких іменників і скорочених прикметників жін. р.; о з є (одинъ); ѣ з е (мѣдъ); й з е (йсли); я з е (сꙋꙗть); вставочне е або о (огень, огонь); ь з е (лишь); о з і (кволити); у з і (гꙋдити); й з і (йти); приставкове і (йрзати; ь з і (віттиль); а з о (гараздъ); і з о (плітъ), також 2 відм. мн. іменників муж. р. з твердим закінченнєм і 7 відм. одн. всіх трьох родів іменників і прикметників з твердим закінченнєм; у з о (парꙋбокъ); приставкове о (ослінъ); і з у (гілтай); о з у (хороговъ); а з у (хащь); у переходить в в (вмѣти), також 6 відм. одн. жін.

[1]) ibidem, стор. II—IV. [2]) ibidem, стор. IV—V.

р. скорочених іменників і прикметників; у опускаеть ся (спѣхъ); ь і ъ півсамозвуками (кь, дьнь), які місцями вироблюють ся в повні е й о, навіть і (ко, день, ꙗблїнь); ѣ з є (колнѣрь); е з ѣ (детина); я з ѣ (пїслѧ); о з ѣ (сокира); у та ю з ѣ (ꙗстрꙋбъ); опускание ѣ (кромъ); ѣ з я (ѣсти); є з я (єйце); ѣ з я (клѣчъ); сліди ѫ і ѧ (рѫдель, крѧкати); у з ą (мꙋжь); і з ą (мїжь, дїброва); я з ę (ꙗчмѣнь); ѣ з ę (лебѣдь); е з ę (стегно); і з ы (корїсть); у з ы (бꙋти); ы опускаеть ся (щобъ); і зближаеть ся до и (диво); півсамозвукові л і р виробляють ся при а й у в о, при чім і самозвуки переходять в о (се повноголос) (соромъ), рідше в і (порїгъ, ворїгъ); як що є е при р, зміняеть ся воно в е, а е лишаеть ся незмінене, при л в о й е переходить в о (дерево, полова). Співзвуки: ф з в (фель); б з п (стовбъ); п з б (лопꙋрь); в з б (кладвище); в з м (кївната); м з в (жомнѣрь); н з л (дꙋпнастый); л з н (грозло); л з р (лицарь); р з л (верблюдъ); р опускаеть ся (ганчарь); н з м (женчꙋга); м з н (матина): д з т (данецъ); т з д (доптати); ц з ч (цꙋратисѧ); ц з щ (моцъ); ч з ц (ничь); ч з щ (шт) (ночь), також належить ту дїєприкметник теп. ч.; ч з ш (йнчїй); с з ш (скареда); с з з (пасдеро); с опускаеть ся (тѣнь); ш з ч (шапка); ш з с (шкїра); з з с (змеркъ); з з ж (зичити); ж з ч (бжола); ж з ш (жлїохати); ж з з (рожа); ж з жд (прѧжа); ч з т (што); х з к (хто); к з х (клопїтъ); к з ц (квѣтка); х з с (колихати); х з ш (послꙋхенство); придихове г (голѣй); опускаеть ся г (де); вставлене й (стайнѧ); додаткове й (либой); придихове й (ꙗнгелъ); в з г (коклака); придихове в (вїдъ, вїтки); вставлене г (стогнати); вставлене д (сердакъ); д опускаеть ся (серце); т опускаеть ся (скло); мягке л (мꙋравель); мягке н (мнѧсо); в з л (вовкъ), також однина муж. р. мин. ч.; л з в (слобода); л опускаеть ся (сонце), також однина муж. р. мин. ч.; у з в (ѹсе); к з т (кѣло); ґ з д (легѣнь). Морфольоґія: 2 відм. одн. муж. р. іменників о твердім окінченню кінчить ся на у замісць а (берегꙋ); закінчення 3 відм. ови, еви скорочуеть ся на у, ю (хлопови-хлопꙋ, писареви-писарю), рідше в середнїм родї (полеви-полю); 5 відм. на у (вовкꙋ), ю (кнѧзю), жіночих іменників на іо (панїо); 6 відм. одн. муж. і сер. р. ом або ем (хлопомъ); в 1 відм. мн. скорочуеть ся закінчення ове на и, еве на і (панове-паны, писареве-писари); 2 відм. мужеських іменників ів (ов) скорочений на ъ (рідкий), ѣв (ев) на ій, жіночих і середнїх на ъ і ій (хлопївъ, сꙋсѣдъ, гостїй, словъ, очїй); ою в 6 відм. одн. скорочуеть ся на ов і ой (рꙋкою-рꙋковъ (ой), ею на ев або ей (панею-панев (ей); іменники на ь викидають часто в 6 відм. е (пꙋтью, дебрью); закінчення 3 відм. мн. ам

зглядно ям (хлопамъ, головамъ, кнѧзѧмъ, полѧмъ, телѧтамъ); окінчення 6 відм. мн. ами скорочуеть ся на и, ями на і (панами-паны, ногами-ноги, словами-словы), крім того, найчастїйше в середнїм родї, я викидаеть ся (кнѧзьми, паньми, телѧтьми); в 7 відм. виступае ах і ях (хлопахъ, канѧхъ, зернахъ); 2 відм. прикметників муж. й сер. р. на ого й его (доброго, синего), жін. р. на оі і еі (ѻстрои, ближнеи); в 7 відм. виступае в муж. і сер. р. ім (ом) і їм (ем) (добрїмъ, ближнѣмъ), в жіночім ій (ой) і їй (ей) (острїй, синѣй); у множинї без ріжницї иі і іі (добрыи, синїи); скорочені закінчення: в 2 відм. муж. і сер. р. о (добро), жін. ой або ей (острой, синей); в 3 відм. муж. і сер. р. у або ю (добрꙋ, ближню); 6 відм. одн. жін. р. ов-ой, ев-ей (островъ(ой), ближневъ (ей); як „szczególna właściwość" згрубілі прикметники на -енний (здоровенный), здрібнїлі на -енький (тоненький); у дієслові: перша кляса на ти, чи й оти, друга кляса на нути мають в 3 ос. одн. теп. ч. е (бере), пята й шеста кляса на ати і яти мають в 3 ос. одн. теп. ч. ає, ат і а (гадае—гадатъ, гада), третя кляса на ити й четверта на іти (ѣти) мають ит (видитъ); дієприкметник і дієприслівник теп. ч. на чий (щий) і чи (щи) (ходѧчїй (щїй) — чи), мин. ч. на вший і вши (ходившїй — вши); яко „właściwość szczególna" здрібнїлі дїєслова на тки, тоньки, точки (спатки, спатоньки, спаточки); в складнї, каже Вагилевич, „okres najwięcéj zaczyna się od słowa' przymiotnik rzadko poprzedza rzeczownika"; бо та же стоять по іменнику, коли зачинають речення, по дієслові для сильнїйшої віддачі бажання. З дієсловом лучить ся також ся, а ко додаеть ся до приказового способу (пѣди — ко, дай — ко)[1]).

Потім подані признаки нарічій української мови. Галицьке нарічіе: а) звучня: е з а (делеко); е з і (соловей); згрубіле і (крыцѧ); опускаеть ся о (горѣжный); я також ѧ переходить в є (рьедъ); а в е також по ж, ч, ш, щ і по части ц (счестье); и з ѣ (цвисти); півсамозвукові л і р вироблюють ся в а (марочный), а навіть в у (мꙋравель); ф з в (мерфїй); ф з п (дрофа); б з м (даребный); ж з з (вꙋждей); р з ж (некїръ); дж з ж (меджи, джавороновъ); дз з з (дзерно); х з г (харный); г відпадае (ѻсѣнница); сліди ґ (дребезгъ); ґ з к (нѣгде); ф з хв (фїстъ); вставлене в (хворобa); в відпадае (ѻꙋжъ); б) морфольоґія: в 2 відм. одн. муж. р. мягких пнїв є або е (мꙋжье); в 1 відм. мн. твердих пнїв а (голоса), в 3 відм. мн. ім (ом) (волїмъ); в 7 відм. мягких пнїв усїх трьох родів ѣхъ або ьох (ох) (писарѣхъ, (їохъ), головѣхъ, словѣхъ);

[1]) ibidem, стор. VI—XV.

в 3 ос. одн. і мн. теп. ч. відпадає т (ходи, ходѧ); в будучім часї ѧти випереджує дїєіменник (ймꙋ ходити); в) у складнї: о минѣ, обо мнѣ, о землю, объ земъ[1]).

У київськім нарічію є характеристичні: а) самозвуки й співзвуки: і з а (глїдѣти); е з а (деле); а та я з е (камѧнный); о й ьо з е та є (лїодъ, хронъ); е з о (мерїгъ); а з у (чепарный); первісне я, а по ж, ч, ш, щ — а, також замісць ѧ (пѧвка, жаль, чаплѧ); я з є (житьѧ); у з і (їаблꙋнь); я з ѣ (лѧти); німіь і ъ переходять в я і а (хоча, теперѧ); а з ą (таный); п з ф (плѧшка); г з з (польга); г з х (ланьцюгъ); нь з й (приньмитъ); хв і кв з ф (хварба, квасолѧ); ш з х (нариштовати); ж з дж (высѣжати); вставлене т (страмъ); н з д (кожный); вставлене н (ѻксаминтъ); наросткове н (лишень); в відпадає (проти); б) морфольоґія: 3 відм. одн. іменників муж. р. ові зглядно еві (хлопови), 5 відм. у і ю (Жидꙋ, писарью); у 6 відм. мужеських і среднїх іменників мягких пнїв ьом (кнѧзїомъ, морїомъ); 2 відм. мн. жіночих і середнїх, рідше мужеських іменників кінчить ся на ей (паней, морей, гостей, грошей); 6 відм. на ама (ѻтцѧма); в дієслів на ти й чи, ити й ѣти виступає в 3 ос. одн. теп. ч. ть (реветь); в дієслів на ати й яти відкидаеть ся часто еть (поспѣша); буд. ч. творить ся через доданнє до дїєіменника ѧти (писати мꙋ); в) у складнї: око мнѣ, объ минѣ, объ землю, объ земъ[2]).

Карпатське нарічіє узгляднив Вагилевич більше для перегляду, нїж аби узнавав його: а) звучня: корінне я, навіть з ѧ і по ж, ч, ш, щ (опѧть, жѧба); ы виговорюєть ся твердо як ой і уй, тому ріжнить ся від и (бывъ, кобъїла); півсамозвукові е (ь) й о (ъ) (тенорь); ь для мягчення незвісне (кїнъ, пꙋтъ); а з у і ю (тады, випады); й і г мішають ся зі собою (стагнѧ); в відпадає (проти); щ з ск (кещѣдъ); б) морфольоґія: в 2 відм. мн. мужеських іменників відпадає в (долї); 6 відм. одн. жіночих іменників скорочений на оу зглядно еу, ов і ев (рꙋкоꙋ—рꙋковъ, дꙋшеꙋ—дꙋшевъ); здрібнїлі іменники кінчать ся на ойко, ойка, ейко, ейка (ножейка, крылейко); 6 відм. одн. жін. р. прикметників скорочуеть ся на оу—еу, ов—ев (доброꙋ—добровъ, синеꙋ—синевъ); здрібнїлі прикметники кінчать ся на ейкий, ейкая (ейка), ейкоє (ейке) (добрейкїй); в 1 ос. одн. теп. ч. задержують дієслова на чи (гти й кти) г і к (бѣгꙋ, текꙋ); відміна дієслів на ати і яти ось яка: гадамъ, гадашъ, гадатъ, гадаме, гадате, гадаꙋтъ; крім того 1 ос. теп. ч. мн. на е (звеме);

[1]) ibidem, стор. XV—XVI.
[2]) ibidem, стор. XVI—XVIII.

прислівники з прикметників кінчать ся на ѣ (добрѣ); в) в складні: икъ минѣ, ко мнѣ, къ земли, до земли[1]).

Що тикаєть ся місцевих відтїнків, в Саніччині і Перемищині на границї з польською мовою виступає ґ з к (лижга), вставлене д (зрїдло, жерело), 6 відм. одн. жіночих іменників кінчить ся на о (рȣко); так само в прикметнику; здрібнілі іменники й прикметники на ойко, ойка. В буськім окрузї на границї галицького й київського нарічія: є і е або я і а (ôпьєть і ôпѧть, чєсъ і часъ), ф з хв (форостъ), хв і кв з ф (хварба, квасолѧ), й з д (двайцѧть), 6 відм. жіночих іменників і прикметників на о (ного), останки двійного числа (двѣ головѣ, двѣ простиралѣ), здрібнілі іменники й прикметники на ойко, ойка, дієприслівник мин. часу скорочуєть ся (ѣвъ, ївши). В шариській столиці: вставлене д (сєдлѧкъ), і, и й ѣ мішають ся (была рыка). В горах Мармарощини: у з о (кȣнь), по р, ж, ч, ш, щ змягчений самозвук (Крѧчȣнȣвъ), здрібнілі іменники на ічко, ічка (татѣчко, мамѣчка), здрібнілі прикметники на інкий (краснѣнкїй). В Унгварщинї о переходить в і (кїсть), я вимовляєть ся як є (полѧ̈на), у як і (дїброва). У Гуцулів Станиславівщини, Коломийщини й Буковини: о з е (борлюгъ), е з о (гєздє), о переходить в грубе і (ӥ) (вӥлъ), у з о (ъ) (тȣлковати), є з я на початку слів і по самозвуках (є̆вкѣръ, боєринъ), у з ю (сȣда), ф відпадає (артȣхъ), в жіночих іменників ца зам. ця (оўлица), 6 відм. одн. жін. р. на ом і ем (ватромъ, зброємъ), в прикметнику 6 відм. одн. жін. р. єм (богатьємъ). В черновецькім окрузї: є з я (пьєдь), ф з хв (фала), 1 ос. мн. мин. ч. скорочуєть ся до м (зналимъ), дієслова на дити, тити мають в 1 ос. ходью, платью. На Волинї: я з ѣ (жовнѧръ), здрібнілі іменники на ойко, ойка (батєйко, зорєйка, полєйко). дієслова на ати і яти 3 ос. теп. ч. відкидають є (гада), дієслова на ити й іти — т (види). На Поділю: ъ півсамозвук (къравый), корінні я і а (ôпѧть, жаль), ца з ця в жіночих іменників (пашница), затрата т в 3 ос. мн. (ходѧ). В Чернигівщинї: у та ю з о (плȣтъ, сюль), у з и (покȣль), корінні гти й кти (берєгти, тєкти), дієіменник на ь (ходить). Мають бути ще перехідні мови до великоруської: курська й воронежська, а до білоруської овруцька, чорноморська мова має також свої відрубні питомости, але про се нїчого не знає Вагилевич. Згадав тілько, що українські міщани в Галичинї говорять з, ц, с, сц замісць ж, ч, ш, щ[2]).

Зазначивши, що в укладї граматики йшов „za wskazówką“ найліпших великоруських граматиків Ґреча й Востокова, а держав

[1]) ibidem, стор. XVIII—XIX. [2]) ibidem, стор. XIX—XXII.

ся способу говорення, який видавав ся йому найлїпшим, закінчив передмову до граматики обороною своєї правописи. Його правопись та сама, „którą pisywano w 16 i 17 wieku; różni się ona od wymowy ludowéj tem, że zamiast i i w, niestałych przeistaczających się w korzenne głoski o i ł“ писав Вагилевич постійно о і л. Поступив так найперше тому, „że te głoski jeszcze zupełnie się nie wyrobiły na im odpowiednie, szczególnie w Węgrzech i w Siewierszczyznie“, потім у пересвідченню, „że tylko takim sposobem nasi Małorusini oswobodzą się od abecadłowego szału; prócz tego przez złączenie ze swoją literaturą przeszłości będą mogli swój język na zasadzie historycznej dalej rozwijać“. Бо що давно писали по руськи, а не по польсько-руськи, як о сїм мріяли деякі вчені, та що ся книжна мова есть чисто руською і що вона щойно пізнїйше починає псувати ся, Вагилевич не вважав потрібним навіть доказувати[1]). Сей погляд запозичений у Могильницького. В чім помиляв ся Могильницький кільканайцять лїт перед тим, се не повинно було повести на так небезпечні манівцї Вагилевича, що крім знання народньої мови плекав велике заінтересованнє до свіжих появ нової української лїтератури в народнїй мові[2]).

Та поза параваном Вагилевичевої арґументациї в оборонї етимольоґічної правописи криють ся й инші причини, може навіть і сильнїйші, його зміни поглядів у такім напрямі. Заважили при тім рішенню Вагилевича: поради Поґодіна, о які просив його в листах, важка рука консисторії і — жерела граматики. Про останнї висловили свої думки Головацький Яків і Огоновський. Перший закинув Вагилевичеви, що замісць граматики народньої мови на взір Вука Стефановича, „при развивающейся между тѣмъ галицко-русской письменности, онъ перемѣнилъ свой взглядъ на языкъ (русскій) и сдѣлалъ переводъ грамматики Н. Греча“[3]). Огоновський обмежив залежність граматики Вагилевича від Ґреча, заявляючи,

---

[1]) ibidem, стор. XXII.

[2]) Деякі приміри, як писаннє в давнїй лїтературі: війнa та войнa, грозилъ і грозилъ, або „chto wkraw, tot praw“ (Паренезіс Смотрицького) чи отсе реченнє: „ot didko w ołtari na mene ryknuw, żem ledwo żyw od strachu“ (Перспектива Саковича) повинні були навести Вагилевича на добру дорогу, та в нього ті самі приклади скріпили його в пересвідченню потреби задержання о і л, бо давно писали о і л і не зважали на людовий виговір, бо й у польській сучасній лїтературі не було стиснених о й е, а й Українцї, що богацько писали по польськи, заховали цїлком льоґічно ті самі правила, коли писали по українськи.

[3]) Кіевская Старина, VI, стор. 650—651.

що він „найпаче в поділї імен і дїєслів на різні катеґорії придержував ся граматики Ґреча та й в науцї про складню подавав часто такі приклади, які були-б пристїбні до граматики російської"[1]). Ледви чи не на основі передмови до граматики тілько іронїзував собі анонїмно Левицький Осип, що консисторія, яка не висвячувала Вагилевича за зносини з великоруськими письменниками та „wegen des grossen Hanges zum Studium der hochrussischen Sprache", висвятила його, коли він „schrieb die zwei hochrussischen Grammatiken von Grecz und Wostokow ab, welches Produkt die mehrmals erwähnte St. Georgs Parthei für eine klassische Grammatik ausgeschrieen hat"[2]). До „системи" Ґреча признав ся Вагилевич у листї до Срезневського з тою ріжницею, що в нього „буквы **ц** и **ч** не суть сложены зъ **тс** и **тш** (бо такимъ дѣломъ будутъ буквы: **б**, **к** и **т** сложены з **тп**, **хч** и **дг**), также е лише двѣ конюгаціи на **е** (**етъ**) и **итъ**"[3]).

Дїйсне відношенне Вагилевича до граматик Ґреча й Востокова викаже докладне порівнанне його граматики з ваще згаданими. „Wstęp" Вагилевича переложений з невеличкими змінами в примірах з граматики Ґреча „Начальныя правила русской грамматики".

Вагилевич:	Ґреч:
§. 1. Małoruska Grammatyka naucza dobrze po małorusku mówić i pisać.	§. 1. Русская Грамматика учитъ правильно говорить и писать по — Русски.
§. 2. Mówimy wyrazami(,) które składają się z zgłosek i głosek.	§. 2. Мы говоримъ посредствомъ словъ, кои состоятъ изъ слоговъ, а слоги изъ буквъ.
§. 3. Głoska (**бȣква**) jest wyrażeniem brzmienia(,) które służy przy tworzeniu jakowego wyrazu.	§. 3. Буква есть изображеніе начальнаго звука, служащаго къ составленію слова.
§. 4. Ruskie abecadło składa się z 37 głosek (крім тих, що в Ґреча, є ту: **v** і **io**).	§. 4. Буквъ въ Русской азбукѣ тридцать пять: (вичисленнє).
§. 5. Te głoski dzielą się na samogłoski (**гласныѧ**)(,) spółgłoski (**согласныѧ**) i półsamogłoski (**полȣгласныѧ**).	§. 5. Буквы сіи раздѣляются на гласныя, согласныя и полугласныя.

---

[1]) Др. Ом. Огоновський, op. cit. стор. 146.

[2]) Erwiderung auf die Bemerkungen über den Artikel: Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur (Jahrbücher für. sl. Lit. K. und W. 1846, стор. 185).

[3]) Др. І. Свєнціцький: Матеріалы, Ч. I, стор. 180. Другий лист Вагилевича до Срезневського з 1844 р.

§. 6. Samogłoska wymawia się sama przez się bez pomocy innéj głoski. Samogłoski są następujące: а, є, и, ї, о, ѹ (ꙋ), ы, ѣ, ю, ꙗ (ѧ), ѵ, є, їо; z tych: є, ы, ѣ, ю, ꙗ (ѧ), і їо, mogą być nazwane dwugłoskami (двꙋгласными), bo są złożone z dwóch głosek z j (й) i pewnej samogłoski; є=je, ы—oj, ѣ=ji, ꙗ(ѧ)—ja, ю—ju, i їо—jo[1]).

§. 6. Гласная буква въ произнесеніи слышна одна, безъ помощи другой буквы; таковы: а, е, и, і, о, у, ы, ѣ, э, ю, я. Изъ оныхъ е, ѣ, я, ю, ы, могутъ быть названы двугласными, потому что состоятъ изъ двухъ буквъ: ѣ и е изъ йэ, я изъ йа, ю изъ йу, ы изъ ъи[2]).

Дефініція співзвука, півсамозвука (ъ, ь, й), поділ самозвуків і співзвуків, дефініція складу тотожні в обох граматиках, лише, як згадано, декуди навів Вагилевич инші приміри. Доказом того, як невільничо держав ся Вагилевич свойого жерела, нехай послужить отсе зіставленнє:

Вагилевич:

§. 13. Niektóre spółgłoski mogą być tylko z pewnemi samogłoskami złączone w ten sposób:

1) Syczące (ж, ч, ш, щ) tylko z samogłoskami, а, є, (rzadko z о), ѹ, и, n. p. (w) wyrazach: жало, żądło; жємчꙋга, perła; жона, żona; жꙋкъ, żuk; пꙋща, puszcza; чаша, czasza; чєрвїй, robak; чꙋдо, cud; шєсть, sześć; шꙋба, futro; щꙋка, szczupak.

2) Gardłowe (г, к, х) tylko z samogłoskami: а, о, ѹ, и i z półgłoską ъ; n. p. (w) wyrazach: галка, kawka; гирѧ, czupryna; голꙋбъ, gołąb; голѧ, kij; гꙋба, gęba; коса, kosa; кꙋча, chlew; плꙋгъ, pług; сваха, swacha; хилъ, słabowity; ходъ, chód;

Ґреч:

§. 13. Нѣкоторыя согласныя буквы, при составленіи слога, совокупляются только съ извѣстными гласными; какъ—то:

1. Щипящіи (ж, ч, ш, щ) могутъ сочетаться только съ буквами: а, е (рѣдко съ о), у, и, (а не съ противоположными имъ: я, ю, ы); напримѣръ, въ словахъ: жало, чаша, пища, жена, червь, шестъ, щетка, жукъ, чудо, шуба, щука.

2. Гортанныя (г, к, х), только съ гласными: а, о, у, и, и полугласною ъ, (а не съ я, е, ю, ы, ь); напримѣръ, въ словахъ: галка, сноха, голъ, конь, ходъ, губа, куча, худо, гиря, китъ, хилъ, рогъ, какъ, сухъ.

---

[1]) Вагилевич, Grammatyka, 1845, стор. 3.

[2]) Н. Гречъ: Начальныя правила русской грамматики. Спб. 1842, стор. 1.

хѹдко, prędko; сѹхъ, suchy; ꙗкъ, jak.

3) Językzna (ц) tylko z samogłoską а, є, ы, (rzadko z о) i z półsamogłoską ъ (niekiedy ь); np. w słowach: горнєцъ, garnek; горѣнниць, na twarz; лицє, twarz; царь, król; цѹръ, precz; цыть, cyt.

4) Samogłoska ѣ łączy się ze wszystkiemi spółgłoskami wyjąwszy gardłowych: г, к, х(,) które przeistaczają się w syczące з, ц, с; np. въ лицѣ, w twarzy; на рѣцѣ, na rzece; о нозѣ, o nodze; при рѹцѣ, przy ręce; при сосѣ, przy sosze.

5) Wargowe spółgłoski (б, в, м, п, ф, ѳ) niecierpią za sobą głoskę ю, łączą się z nią tylko przez głoskę л; np.: ловлю, łowię; ломлю, łamię; люблю, kocham; топлю, topię; трафлю, trafię. Tylko w kilku wyrazach ю następuje po wargowych spółgłoskach, i to w tych; бю, biję; копю, kopię; пю, piję; трѹбю, trąbię; чєрвю, czerwię[1]).

3. Язычная (ц), только съ гласными: а, е, (иногда съ о), ы, у, и съ полугласною ъ, (а не съ я, и, ю, ь); напримѣръ, въ словахъ: царь, лице, пальцы, кольцу, конецъ.

4. Съ среднею гласною буквою (ѣ) могутъ сочетаться всѣ согласныя; напримѣръ: въ стужѣ, чѣмъ, о чашѣ, въ гущѣ, о ногѣ, на рукѣ, при сохѣ, въ лицѣ, и т. д.

5. Губныя согласныя (б, в, м, п, ф) не терпятъ за собою буквы ю, и составляются съ оною посредствомъ буквы л: напримѣръ: люблю, ловлю, ломлю, топлю, графлю. Буква ю слѣдуетъ за губными согласными только въ словахъ: голубю, червю, клеймю, каймю[2]).

Копіюючи оттак параґраф за параґрафом свою граматику з Ґречової, заперечував Вагилевич дуже часто основні закони української мови, для яких зібрав так гарний матеріял у своїй передмові (прим. часту мягкість співзвука ц). Подібним способом перейшов зміну самозвуків і співзвуків, дефініцію слова й наголосу, поділ слів після походження, части мови. Хоч в обох граматика поділена на чотири части, але тілько три перші: наука про види, складня і вимова слів входять в обєм обох граматик, а четверті розділи відмінні: в Ґреча про правопись, в Вагилевича про прозодію. Дефініцію першої частини граматики себто етимольоґії, імен-

[1]) Вагилевич, стор. 5—6.
[2]) Ґреч, стор. 2—3.

ника й його поділ разом із численними примірами та два перші правила пізнавання роду (§. 29) взяв Вагилевич також з того жерела.

При означуванню роду іменників на ь користував ся Вагилевич також граматикою Востокова п. з. „Русская грамматика..., по начертанію его же сокращенной Грамматики полнѣе изложенная“. Правила, що з іменників на ь є мужеського роду: імена місяців і міст, дальше іменники на: ень, аль, ель, оль, арь, ерь, ырь, орь, дь, ть, зь і т. д., що жіночого роду є крім змислових уявні на ь, а дальше назви народів, країв, міст і рік[1]), взоровані на граматиці Востокова[2]), звідки й запозичено богато примірів. До найденого в Востокова про середній рід іменників на я з попереднім м[3]) додав Вагилевич розширенне, що також середнього роду є назви молодих звірят на я і а[4]). За Ґречом зазначив Вагилевич, що іменники на а і я є й мужеського й жіночого роду[5]), наводячи на 14 примірів шість спільних з граматикою Востокова: гȣлѧка, зѣвака, калѣка, нєналѣда, пѧница, сирота[6]). Поясненне однини й множини разом з деякими примірами ідентичне з граматикою Ґреча[7]), при чім як приміри іменників, що вживають ся виключно в множині, подав автор богато таких іменників, які навів Востоков[8]). Як легко приходило ся Вагилевичеви перелицьовувати граматику великоруської мови на граматику української мови, покаже отся виписка:

Вагилевич:

§. 31. Przedmioty mogą się znachodzić w rozmaitych do siebie stosunkach, n. p.: ѻправа книги, oprawa xięgi; читай въ книзѣ, czytaj w xiędze; дай книгȣ, daj xięgę; нєбавсѧ книгою, niebaw się xięgą; хосєнь зъ книгъ, pożytek z xiąg; до-

Ґреч:

Предметы могутъ быть между собою въ разныхъ отношеніяхъ и обстоятельствахъ, какъ напримѣръ: переплетъ книги, читай по книгѣ, дай книгу, не играй книгою, польза отъ книгъ, прибавъ къ книгамъ, сиди надъ книгами, ищи въ книгахъ. Сіи

---

[1]) Вагилевич, стор. 11—16.
[2]) А. Востоковъ, Русская грамматика, Спб. 1839 (четверте виданнє), стор. 13—16.
[3]) Востоков, стор. 13.
[4]) Вагилевич, стор. 16.
[5]) Ґреч, стор. 7.
[6]) Востоков, стор. 17, Вагилевич, стор. 17.
[7]) Ґреч, стор. 7, §. 30, Вагилевич, стор. 17, §. 30.
[8]) Востоков, стор. 20—21.

дай къ книгамъ, przydaj xięgom; сиди надъ книгами, siedź nad xięgami; йскай въ книгахъ, szukaj w xięgach. Te rozmaite stosunki przedmiotów nazywają się spadkami[1]).

отношенія предметовъ выражаются падежами[2]).

Дальші два параґрафи про пізнаванне відмінків й дефініція відміни іменників переложені з Ґреча[3]). На сїй граматицї взорована й отся табличка деклїнаційних закінчень:

	I. деклїнація мужеські	II. жіночі	III. середнї
		Однина	
1.	ъ (о) ь й (їо)	а ѧ ь	о є мѧ ѧ а
2.	а ѧ	ы и	а ѧ мєни ѧти ати
3.	ови (ꙋ) єви (ю)	ѣ и	ꙋ (ови) ю (єви) мєни ати ѧти (тєви)
4.	як 1 або 2	ꙋ ю ь	як 1
5.	є (ꙋ) ю (є)	о є їо	як 1
6.	омъ ємъ (їомъ)	ою (овъ-ой) єю (євъ-єй)	омъ ємъ мєнємъ ѧтємъ атємъ
7.	ѣ (ꙋ) и	ѣ и	ѣ и мєни ѧти ати
		Множина	
1 і 5	ови (ꙋовє) (ы) єви (ꙋєвє) (и)	ы и	а ѧ мєна ѧта ата
2.	ов' єв' (їй-єй)	ъ ь їй (єй)	ъ ь їй (єй) мєн' ѧт' атъ
3.	амъ (омъ) ѧмъ (ѣмъ)	амъ ѧмъ	амъ (омъ) ѧмъ (ѣмъ) мєнамъ ѧтамъ атамъ
4.	як 1 або 2	як 2	як 2
6.	ами ѧми	ами ѧми	ами ѧми мєнами ѧтами атами
7.	ахъ ѧхъ (єхъ) (ѣхъ)	ахъ (ѣхъ) ѧхъ (єхъ)	ах' (ѣх') ѧх' (єх') мєнах' ѧтахъ атахъ тѣхъ[4]).

До таблички додані замітки, звісні вже з передмови: йменєви, ймю; дитѧтови, дитѧтю; головою -овъ; косарєвє -и;

1) Вагилевич, стор. 18, §. 31. 2) Ґреч, стор. 7, §. 31.
3) Вагилевич, стор. 18—19, Ґреч, стор. 7—8.
4) Вагилевич, стор. 20.

грѹдьми; словы; дитѧти, дитѧтьми (дѣтьми)[1]), инші замітки взяті з граматики Ґреча, як і правила сполучування і переміни співзвуків[2]). На 53 взірців відміни іменників 28 спільних в обох граматиках (вони підчеркнені): воинъ, писарь, злодѣй, вѹйко, батїо, трѹба, дынѧ, шїѧ, пѹть, зеркало, море, ймѣнїе, ймѧ, телѧ, вѣнокъ, ȏтецъ, деренъ, ȏгень, мохъ, рожь, лавка, молитва, сѹдьба, байка, волокно, весло, великдень, полдень, мѣщанинъ, селѧнинъ, лице, плече, зеркальце, мѣстечко, волице, дѣвище, дѣтище, нога, село, людъ, конь, братъ, сѹсѣдъ, сонце, небо, ȏко, Татаринъ, радость, дитѧ, мати, кровь, господь, Христосъ. Наводженнє богатьох такихже примірів, які є в великоруській граматиці, запестрило граматику Вагилевича великоросизмами: надежа, заря, верея, выя, вѣтвь, дебрь[3]), ливень[4]) і ин.; тому жерелу треба завдячити й зазначеннє закінчення а побіч ы в 1 відм. мн. в іменників: годъ, голосъ, звонъ, лѣсъ, слѣдъ[5]).

Дефініція і поділ прикметника в обох граматиках однаковісїнькі:

Вагилевич:

§. 38. Przymiotnik (ймѧ прилагательное) oznacza własność przedmiotu, n. p.: молодое дерево, młode drzewo; старый домъ, stary dóm; хосновнаѧ книга, pożyteczna xięga; тѹпое перо, tępe pióro; лѣнивый человѣкъ, leniwy człowiek; дѹжїй конь, silny koń; великаѧ птица, wielki ptak; добраѧ дѹша, dobra dusza; великаѧ солодость, wielka słodycz, веселаѧ жизнь, wesołe życie.

§. 39. Przymiotniki są następne:

1) Własciwe (качественныѧ) które oznaczają własności (! wła-

Ґреч:

§. 38. Имя прилагательное есть названіе качества предметовъ; напримѣръ: молодое дерево; старый домъ; полезная книга; тупое перо; лѣнивый человѣкъ; сильная лошадь; большая птица; добрая душа; великая радость; веселая жизнь.

§. 39. Имена прилагательныя бываютъ слѣдующія:

1) Качественныя, которыми означается качество, принадле-

---

[1]) Вагилевич, стор. 20—22.
[2]) Вагилевич, стор. 22. Ґреч, стор. 9.
[3]) Вагилевич, стор. 26.
[4]) ibidem, стор. 29. [5]) ibidem, стор. 39.

sność) do przedmiotu należącą i w nim się zawierającą, n. p.: чорный жȣпанъ, czarna suknia; зеленаѧ чапка, zielona czapka; тихое дитѧ, ciche dziecko.

2) Stosunkowe (ѡбстоѧтельственныѧ) które oznaczają stosunek przedmiotu zewnętrzny lub przypadkowy, n. p.: вчерашный гость, wczorajszy gość; первый дрȣгъ, pierwszy przyjaciel; прежнаѧ лекціѧ, przeszła lekcia.

3) Wskazujące (притѧжительныѧ) które wskazują związek jednego przedmiotu z drugim, początek, który od niego bierze, podobieństwo z nim i t. d. Te przymiotniki wskazują:

a) Na pewny cały rodzaj (родовыѧ) n. p.: волчее вытье, wilcze wycie; коньскаѧ грива, końska grzywa; лисичїй хвостъ, lisi ogon i t. d.

b) Na jakąś pewną osobę (личныѧ) n. p. ѻтцевъ сынъ, ojcowski syn; жонинъ братъ, żony brat; Иванов'ъ день, świętojański dzień, i t. d.

4) Czynne (дѣйствȣющїѧ) które wskazują nie na własność(i) w przedmiocie się znachodzące, lecz na jego czynność, n. p. зеленѣющее дерево, zieleniejące drzewo; текȣщаѧ вода, ciekąca woda; читающїй оу҃ченикъ, czytający uczeń. Te przymiotniki zowią się imiesłowami (причастїѧ) i stanowią osobną część

[1]) Ґреч, стор. 22.

жащее предмету, и находящееся въ немъ самомъ; напримѣръ: черный кафтанъ; зеленая шапка; тихое дитя.

2) Обстоятельственныя, которыми выражается не собственное качество предмета, а какое нибудь его обстоятельство, внѣшнее, случайнее; напримѣръ: вчерашній гость; прежній урокъ; первый другъ.

3) Притяжательныя, которыми означается принадлежность одного предмета другому, происхожденіе отъ онаго, сходство съ нимъ, и т. п. Сіи имена бываютъ:

а. Родовыя, или общія, коими означается происхожденіе предмета не отъ одного особаго предмета, а отъ цѣлаго рода предметовъ; напримѣръ: львиный ревъ, лисій хвостъ, и т. п.

б. Личныя, или частныя, коими означается происхожденіе предмета именно отъ одного извѣстнаго лица; напримѣръ: отцевъ сынъ, женинъ братъ; Ивановъ день, и проч.

4) Дѣйствующія, которыми выражается не качество находящееся въ предметѣ, а дѣйствіе его; напримѣръ: зеленѣющее дерево; текущая вода; читающій ученикъ. Сіи прилагательныя именуются причастіями, и составляютъ особую часть рѣчи: о коей говорено будетъ въ пятой главѣ[1]).

mowy, o której mówić będziem w 6. rozdziele[1]).

Зазначивши дальше за Ґречом подвійні прикметники: з повними та скороченими закінченнями, здобув ся Вагилевич на власну замітку, що при твореню скорочених прикметників для вирівнання додаєть ся **о** перед **к**, **х** і **ж**, а **е** перед **л**, **м**, **н** і **р**, але приміри на один і другий рід прикметників зачерпнув з граматики Ґреча. Годить ся подати паралелю сих місць, бо вона цікава як для схарактеризовання поступовання, так і мови Вагилевича.

Вагилевич:

Do objaśnienia przytoczę kilka przykładów: **добрый чоловѣкъ**, dobry człowiek; **чоловѣкъ добрь**, — człowiek jest dobry; **синїй жупанъ**, sina suknia; **жупанъ синь**, suknia jest sina; **милоє дитѧ**, miłe dziecię; **дитѧ мило**, dziecię jest miłe; **новый брыль**, nowy kapelusz; **брыль новъ**, kapelusz jest nowy; **великаѧ грижа**, wielka troska; **грижа велика**, troskliwość jest wielka; **искренняѧ дружба**, szczéra przyjaźń; **дружба искренѧ**, przyjaźń jest szczérą; **новыє домы**, nowe domy; **домы новы**, domy są nowe; **синїє мундуры**, szafirowe mundury; **мундуры сины**, mundury są szafirowe; **пустыѧ села**, puste wsie; **села пусты**, wsie są puste; **добрыѧ матери**, dobre matki; **матери добры**, matki są dobre; **щирыѧ желанїѧ**, szczére życzenia; **желанїѧ щиры**, życzenia są szczére; **божїѧ дѣти**, boże dzieci; **дѣти божыи**, dzieci są boże[2]).

Ґреч:

Напримѣръ: добрый человѣкъ; человѣкъ добръ; синій кафтанъ; кафтанъ синь; милое дитя; дитя мило; излишнее стараніе; стараніе излишне; новая шляпа; шляпа нова; искренняя дружба; дружба искренна; новые домы; домы новы; синіе мундуры; мундуры сини; пустыя села; села пусты; искреннія желанія; желанія искренни; добрыя матери; матери добры; тяжкія заботы; заботы тяжки[3]).

---

[1]) Вагилевич, стор. 39—40.
[2]) Вагилевич, стор. 41—42.
[3]) Ґреч, стор. 23.

Так само переложений з великоруського тексту дальший Вагилевичів виклад про прикметник. Правда, наука степеновання відмінна, бо такою є зі своєї природи, але великоруські форми: „строжайшій, ветшайшій“ полишили сліди на степенованню Вагилевича. Маю на думці такі види, як: строжѣйшій, тишѣйшій, тончѣйшій[1]; а також вищий степень великоруських прикметників зі скороченими закінченнями наслїдував Вагилевич, творячи форми: ȏстрѣшь, хоробрѣшь, зеленѣшь, строжѣйшь, тонѣйшь, тишѣйшь, крꙋтшь і ин.[2]). За примірон Востокова вказав Вагилевич самостійно ті прикметники нашої мови, які не степенують ся: здрібнїлі на -енький і згрубілі на -енний, виражаючі час (денный), присвоюючі (ȏтцевскій), дієприкметники на -ꙋчій і -тый, означаючі посуду (глиняный) і „przymiot w osobach lub rzeczach“ (хромый)[3]). Табличка деклїнаційних окінчень прикметників взорована на граматицї Ґреча й повна слїдів свойого жерела. Деклїнація прикметників з повним окінченнєм має 12 взірців, стількож що й первовзір: добрый, синїй, строгїй, дꙋжїй, молодая, прежняя, ветхая, свѣжая, грозное, лѣтнее, легкое, горячее[4]), отже з виїмкою двох прочі всї спільні. По табличцї деклїнаційних окінчень прикметників зі скороченим окінченнєм находять ся взірцї первовзору: ȏтцевъ, сестрина, жонино[5]). Взірцї відміни назв міст, сїл і родин на овъ, евъ, ынъ і инъ: Зꙋблчевъ, Жꙋравно, Надворна, господинъ Косовъ, панъ Єваринъ і княжна Дашкова самостійні[6]), але взірцї відміни присвоюючих прикметників: слоновїй, слоновье, медвежья, медвежьи, птичье, птичьи та взірець весь запозичені з Ґреча[7]).

Невідріжненнє числівника як осібної части мови а причисленнє його будьто до іменника, будьто до прикметника, його дефініція і поділ взяті також із граматики великоруської мови; вичисленнє і відміна тих самих числівників і в тім самім порядку, що в граматицї Ґреча[8]). Дефініція заіменика й його поділ майже дословно переложені з великоруської граматики, тому не дивні звороти:

---

[1]) Вагилевич, стор. 44.
[2]) ibidem, стор. 45—46.
[3]) ibidem, стор. 46—47.
[4]) Вагилевич, стор. 48—50, Ґреч, стор. 26—27.
[5]) Вагилевич, стор. 52, Ґреч, стор. 28.
[6]) Вагилевич, стор. 53—54.
[7]) Вагилевич, стор. 55—56, Ґреч, стор. 30—31.
[8]) Вагилевич, стор. 56—63, Ґреч, стор. 31—34. Тому й не народня Вагилевичева відміна числівників: полтора, полтретья.

кольк҄ій, кой, тольк҄ій, ȏнъ самый добрый ѣздецъ[1]). Відміна заіменників народня, при мой у скобках подані польонїзми: мє, мимъ, ма, меи, мей, мѹ, мею, мей, михъ, мимъ, мими, михъ[2]). Взірцї: ꙗ̑, ты, мы, вы, ȏнъ, ȏна, ȏно, ȏны; себе (сѧ); кто, что; мой, мое (мє), моѧ (ма), мои, нашъ, наше, наша, наши; сей (єсь), сїє (є -єсє), сїѧ (ѧ -єсѧ), сїѣ (ѣ -єсѣ), той (от'), тое (ото -то), таѧ (ота -а), тїѣ (отѣ -ѣ); чїй, чїє, чїѧ, чїи; ȏный, ȏно, ȏна, ȏни, такїй, тако (є), така (ѧ), таки (їє -їѧ), з виїмкою ȏный, замісць чого є в Ґреча „самъ“, спільні в обох граматиках[3]).

Вступ до конюґації: дефініція дієслова, його поділ, види, часи, способи й таке инше від §. 62—73 майже дословний переклад відповідної партії граматики Ґреча, тільки декуди наведені відмінні приміри[4]). На нїй взорував Вагилевич свою таблицю конюґаційних окінчень[5]). Взірцї конюґацій отсї: рвѹ, жїю, мыю, дѹю, рѣю, тнѹ, жнѹ, дрѹ (дерѹ), лѣзѹ, плетѹ, ведѹ, скѹбѹ, сѣчѹ (кѹ), бережѹ (гѹ), колю, зѧбнѹ, дѣлаю, долбаю, ховаю, дрѣмлю, каплю, стрѹжѹ, пла́чѹ, машѹ, лижѹ, тешѹ, сокочѹ, свищѹ, мѣрѧю, сѣю, кѹю, плюю, бѣлѣю, строю, варю, люблю, правлю, кормлю, топлю, хожѹ, мѹчѹ, лажѹ, кошѹ, пѹщѹ, крѹжѹ, мѹчѹ, сѹшѹ, лѹщѹ, гремлю, воплю, вижѹ, лечѹ, вишѹ, держѹ, стѹчѹ, слышѹ, пищѹ, стою, йдѹ, ѣмъ, дамъ, хочѹ, ємъ (єсмь), ꙗ̑нѹ (ꙗ̑ти), дергаю, ношѹ, пѹскаю, погашаю, погасаю, закидовѹю, достаю, простираю. Ґреч поділив відміну правильних дієслів на дві конюґації, Вагилевич на три, при чім до першої конюґації зачислив дієслова на ти, чи (I кл. Добровського), на оти, ѹти (II кл. Д.), на ати, ѧти, овати, ювати (V і VI кл. Д.) й деякі на ѣти (III кл. Д.), а до другої дїєслова на ити (IV кл. Д.), на ѣти (III кл. Д.) й деякі на ати[6]). Великий хаос у конюґаційній системі Вагилевича повстав звідти, що автор не був у силї прикроїти взірцїв Ґреча до української мови; його таблички дієслів ріжних катеґорій з такими відтїнками, як: гатити, гачати, гачѹвати або родити, рожати, рожѹвати, скопійовані, але, що правда, зі значним доповненнєм із граматики великоруської мови[7]). Самостійний додаток до конюґації,

[1]) Вагилевич, стор. 64—65. Ґреч, стор. 35—36.
[2]) Вагилевич, стор. 68.
[3]) Вагилевич, стор. 66—70. Ґреч, стор. 36—39.
[4]) Вагилевич, стор. 71—80. Ґреч, стор. 39—47. §. 62—73.
[5]) Вагилевич, по стор. 80. Ґреч, стор. 44—45.
[6]) Вагилевич, стор. 80.
[7]) Вагилевич, стор. 100—114, §§ 78—82, Ґреч, стор. 61—69, §§ 78—82.

де відмітив такі прояви, як: пити, питки, питеньки або питоньки й питочки з відміною: питонькаю[1]). Розділ про дієприкметник є з незначними змінами в примірах перекладом із граматики Ґреча[2]) з ориґінальною тільки увагою, що „imiesłów życzący na лъ, ла, ло, mniej się używa i to najwięcej w czasie przyszłym zamiast trybu bezokolicznego“ (ѿтажѣлъ (ый)[3]).

Вставляючи декуди більше, денекуди менше власних примірів і пропускаючи разячі великоруські слова та звороти або такі, що зрадили би Вагилевичів первовзір, переклав автор глави: „о нарѣчіи, о дѣепричастіи, о предлозѣ, о союзѣ“ і цїле „словосочиненіе“[4]) з виїмкою примірів на: „періоды простые“ і „періоды сложные“[5]). Правда, царицю Катерину замінив автор цїсаревою Марією Тересою, царя Петра Великого князем Володимиром, полководцїв Румянцева, Суворова й Котузова українськими особами в реченню: Богданъ, Конашевичь и Хмельницкїй были славны началники, великоруські міста українськими або що найменше австрійськими, та не всюди консеквентно й щасливо. Як небогацько труду завдав собі Вагилевич при писанню української складнї, доказом того отсе порівнанне:

Вагилевич:

§. 113. Przedmiot naszej mowy i własność jego mogą mieć rozmaite inne własności i rozmaite stopni i stosunki: te podrzędne własności wyrażają się przez tak nazwane oznaczenia (ѡпредѣленїѧ) lub oznaczające wyrazy (ѡпредѣлительныѧ слова) n. p.: червонаѧ рожа красна, czerwona roża jest piękna; свѣжїѧ рѹжи дѹже прїѧтны, swieże róże są bardzo przyjemne; таѧ рѹжа гарно цвитетъ, ta róża

Ґреч:

§. 112. Предметъ рѣчи нашей и качество онаго могутъ имѣть разныя качества, степени качествъ и обстоятельства: сіи постороннія качества выражаются такъ называемыми опредѣленіями, или опредѣлительными словами; напримѣръ: алая роза нѣжна; свѣжія розы очень пріятны; эта роза пышно цвѣтетъ; искусственная роза не увядаетъ; роза, украшеніе сада, цвѣтетъ недолго. Слова: алая,

[1]) Вагилевич, стор. 119—120.

[2]) Вагилевич, стор. 120—124. §§. 84—92. Ґреч, стор. 74—76. §§. 84—92.

[3]) Вагилевич, стор. 124.

[4]) Ґреч, стор. 76—111, §§. 93—148. Вагилевич, стор. 124—173, §§. 93—140. Один параґраф більше виходить тому, що в Вагилевича обіймає оклик не один, а два параґрафи.

[5]) Ґреч, стор. 105—107.

pysznie kwitnie; штучнаѧ ружа николи не вѧнетъ, sztuczna róża nigdy nie więdnie; ружа ѡкраса зѣлника цвитетъ недолго, róża ozdoba ogrodu, kwitnie nie długo. Wyraz: Червонаѧ, свѣжѣѧ, дуже, таѧ, гарно, стучнаѧ(!), не, ѡкраса, зѣлника, są oznaczające. — Oznaczającemi wyrazami są przy rzeczownikach i zaimkach: przymiotniki i zaimki przymiotnikowe także imiesłowy; przy słowach i przymiotnikach: przyimki i imiesłowy nieodmienne. Rzeczownik, który służy do objaśnienia innego(,) zowie się przydatnią (приложенїе), n. p.: Петръ, хвала своего вѣка, прославилъ Русь край великїй и богатый, Piotr, chluba swojego wieku, zrobił sławną Ruś kraj silny i bogaty; Володимиръ, витѧзь найславнѣйшїй своего вѣка, крестилъ Русь край великїй и людный, Włodzimierz, najpierwszy bohater swojego wieku, chrzcił Ruś, kraj wielki i ludny. Jeśli podmiot lub orzeczenie tylko z jednego wyrazu powstaje, zowią się nierozwiniętemi (несоставное), jeśli zaś podmiot i orzeczenie są rozszérzone oznaczeniami(,) nazywają się rozwiniętemi (составное)[1].

свѣжая, очень, эта, пышно, искусственная, не, украшеніе сада, недолго — суть опредѣлительныя. Опредѣлительныя слова бываютъ; при существительныхъ именахъ и мѣстоименіяхъ, имена и мѣстоименія прилагательныя, также причастія; при глаголахъ и именахъ прилагательныхъ нарѣчія и дѣепричастія. Имя существительное, служащее поясненіемъ другому, называется приложеніемъ; напримѣръ: Петръ, честь своего вѣка, прославилъ Россію, страну сильную и богатую. Подлежащее и сказуемое, состоящія изъ одного слова, безъ опредѣленій, именуются несоставными, а размноженныя опредѣленіями, называются составными[2].

Етимольоґічний прінціп Вагилевича викликав потребу третьої части його граматики про вимову звуків. Зібрані тут прояви доповняють дані, зібрані в передмові до граматики. **А** вимовляєть ся по ж, ч, ш і щ як е (жаль — żel); я виговорюєть ся як є (дѧка —

---

[1]) Вагилевич, стор. 133.
[2]) Ґреч, стор. 81.

dieka), але на початку слова та по самозвуках я задержує свою властиву вимову (стоꙗти — stojaty), вкінці звучить я як і в 1 відм. мн. прикметників на жін. і сер. р. (красныꙗ — krasnii)[1]). Як є вимовляєть ся е на початку слова й по і, й і ь, а як ї в односкладових словах (ледъ — lid), в окінченню евъ в 2 відм. мн. муж. р. мягких пнів, в 7 відм. одн. муж. і сер. р. прикмекників із мягким окінченнем у складї емъ і складї ей в 3 і 7 відм. одн. жін. р. Як о вимовляєть ся е по ж, ч, ш і щ, по самозвуках і по ь в 6 відм. одн. мужеських і середнїх іменників з мягким окінченнем і в 2, 3 і 4 відм. одн. прикметників з мягким окінченнем муж. і сер. р., а в 3 відм. одн. жін. р.[2]). О вимовляєть ся як і в односкладових словах (плотъ — płit), з виїмкою тих іменників, де о повстало з ъ (волкъ — вълкъ), в більшескладових перед двома співзвуками або й, ъ і ь (войско — wijsko) з деякими виїмками на сть (радость — radość'), там, де о повстало з а та при л і р в деяких словах (ворогъ — worih), в 2 відм. мн. мужеських іменників з твердим окінченнем у складї овъ, також у жіночім і середнїм родї, як що приходить о в останнїм складї, в закінченню омъ 6 і 7 відм. одн. прикметників з твердим закінченнем муж. і сер. р., а в ой 3 відм. одн. жін, р. і в таких виразах як отъ (wid), подъ (pid), ôнъ (win) і т. д. Самозвук ѣ вимовляєть ся як є у словах: жолнѣръ, колнѣръ, лѣчи, мѣрковати[3]). И вимовляєть ся як і в словах: Жидъ = Żid, ни, никто, ничто, противъ = protiw. Як у виговорюєть ся ы в дїєслові быти, а як ї в словах: колысати, корысть, мотыль і вы в сполуцї з іменником або дїєсловом. А в множинї скорочених прикметників „prawie niemożna tę głoskę uchem schwycić, tak się chwieje między i i y". У вимовляєть ся як і в словах: глꙋбокїй, дꙋброва, каламꙋтный, мꙋжь, пꙋть. Хоч півсамозвуки ъ і ь виробили ся найчастїйше в повні о й е, одначе можна часто почути: вълкъ — wiwk, гърло — hirło, дьнь — diń, дърва — dirwa, кървавый — kirwawyj[4]).

Що до співзвуків, п звучить як б у слові столпъ (stowb), р як л в іменнику сребро (sribło), д і т мішають ся (доптати — toptaty), з звучить як дз (звонъ), ж як дж (жаворонокъ—dżeworonok), ж як з (желѣзо), с як ш (салашь), ц як ч (цѣрь), ч як ш (корчма), с як ш (доска), кꙋщъ = kus't, что = szto або szczo, г вимовляєть ся як ґ (господарь) і в чужих словах, к як ґ (слимакъ), к як х (крестъ), х як к (хорꙋговъ), грубе л як в перед співзвуком (жолтый), перед

[1]) ibidem, стор. 173—174. [2]) ibidem.
[3]) ibidem, стор. 175—176. [4]) ibidem, стор. 177.

ъ в закінченню іменників і скорочених прикметників (бѣлъ, волъ) і в муж. р. одн. мин. ч. дієслів на ати, ѧти, ити й ѣти (гадалъ), а опускаеть ся л у деяких словах (солнце) і в муж. р. одн. мин. ч. дієслів на ти й чи (гти — кти). Але Вагилевич радить в таких разах писати л[1]).

Коротенька четверта частина обіймає науку про прозодію, яку розділив на: наголос і міру. Що тикаеть ся першого, „przycisk pojawia się w małoruskim języku na ostatnej zgłosce“, а що до міри, довгими самозвуками є: ѧ, ѣ, ю, ы, середніми: а й ѹ, а короткими: е, и й о. Як у клясичних мовах, здовжають ся в українській мові короткі самозвуки перед двома співзвуками й перед й. В зложених словах, при відміні іменників, прикметників і дієслів перескакує міра, а рівнозвучні слова стратили міру, щоби оминути двозначність[2]).

Ціла вартість граматики Вагилевича в зібранню фонольоґічних прояв нашої мови в Галичині, хоч і тут досить непорозуміння і помилок. У самім тексті граматики Вагилевичеві тілько взірці і то в части, проче се переклад граматики великоруської мови Ґреча, а не розумним використанням граматики Востокова, за що уважав її доброю Дідицький[3]). А предінь зарозумілий на свої наукові праці Вагилевич привязував велику вагу до своєї граматики, як виходить із листів до Срезневського та до Востокова. „Моя грамматика если понравится на Руси, писав він до першого, то прошу Васъ постаратися о переводчика на великорусскій языкъ. И я такожь буду собѣ за повинность почитати, роздати свое сочиненіе своимъ собратіямъ ученымъ на Руси, разъ черезъ вдяку, а потомъ что они то найлучше будутъ умѣли оцѣнити“[4]). В иншім листі питав Вагилевич Срезневського, чи не може передати через нього своєї граматики Максимовичеви, Метлинському, Костомарову, Востокову та Ґречови, „першимъ для побратимства, а послѣднымъ яко (своїм) учителямъ“[5]).

В листі до Востокова, де писав, що „одинъ только“ Востоков може справедливо оціанити його граматику, відмітив Вагилевич сам деякі недостачі своєї праці: „Или пригодится до чего моя Грамматика, или нѣтъ, писав, объ этомъ мнѣ не толковать, но и теперь признаюсь въ нѣсколко ошибкахъ. Такъ де говорю вообще о южно-

---

1) ibidem, стор. 177—179. 2) ibidem, стор. 179—181.
3) Дідицький, Михаилъ Качковскій, стор. 77.
4) Др. І. Свєнціцький, Матеріалы, I, стор. 176.
5) ibidem, стор. 184.

русскомъ языкѣ, замѣчая что то о древнемъ нарѣчіи, я не имѣлъ яснаго понятія объ усѣченіи вида неопредѣленнаго. Въ таблицы же буквъ я назвалъ и і а і иже, но должно быть противно, какъ явствуетъ зъ названія ы (ери). На послѣди при первомъ спряженіи число 21—28 належитъ между неправильные глаголы. Но это есть только пріуготовляющимъ сочиненіемъ до „Статтій о Южнорусскомъ языкѣ“(,), коими я занимаюсь отъ 1841 г. Одна статья „О Нарѣчіяхъ“ въ сокращеніи напечатана мѣсто предисловія въ Грамматикѣ. При чемъ я очень худо расписался о Кіевскомъ нарѣчіи, слѣдуя извѣстіямъ полученнымъ мною отъ Г. П. Лукашевича(,) издателя Малороссійскихъ и Червонорусскихъ пѣсенъ и думъ, и вынимая что то и самъ зъ сочиненіи Малоруссовъ. При томъ въ статіи „Сравненіе съ сродными языками“ желаю что то сказать о языкѣ сѣвернорусскомъ древнемъ и нынѣшнемъ, какъ о прочихъ Словенскихъ. Я узналъ отъ Г. Лукашевича(,) что въ Кіевскомъ нарѣчіи есть разнорѣчія Сѣверское, Курское, Овруцкое и Черноморское, равно какъ зъ Сахарова, Шафарика и прочихъ о Сѣвернорусскихъ нарѣчіяхъ и разнорѣчіяхъ“[1]).

Як не знав Вагилевич великоруської мови, доказом чого його лист до Востокова, так і не вчив він у своїй граматиці живої народньої мови, але мови, яка наслїдком неприродної нашій мові етимольоґії та через збогачуванне її староруськими елементами, церковно-славянїзмами, великорусизмами та польонїзмами запанувала в галицькій Українї на якийсь час. У своїй граматицї вступив Вагилевич на ту дорогу, проти якої протестував в початках зносин з Поґодіном. Недостача ясного розуміння відносин української мови до польської і великоруської, нахил до правописи, якою писано в нас в 16 і 17 віках, безцеремонне натяганне української звучнї, морфольоґії і складнї до законів великоруської мови, змішанне живої і староруської мови — се все зробило його граматику підручником макаронїзму[2]), який вигнав на довший час живу мову

[1]) Переписки А. Х. Востокова въ повременномъ порядкѣ съ объяснительными примѣчаніями И. Срезневскаго (Сборникъ статей читанныхъ въ отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Н. т. V, в. 2) стор. 376—377. Лист з 28 грудня 1845 р.

[2]) Говорячи про граматику Вагилевича, пише в замітцї Огоновський, що „в житєписи Івана Вагилевича каже Павлин Свенціцький, що граматика Вагилевича вважає ся за найлучшу“. (Огоновський, op. cit. стор. 146). Справдї в житєписи Вагилевича (Sioło, I, стор. 86) автор (статя непідписана, може походити й від иншого співробітника) кладе на першім місцї граматику, „do dziś za najlepszą uważaną“. Та сам Свенціцький дивив ся критично на граматику Вагилевича. В непідпи-

з нашої публїцистики, лїтератури й науки. У своїй ідеї розвивати українську мову на історичній підставі зійшов ся Вагилевич мимохіть з пізнїйшими прихильниками „историческихъ началъ“ і пішов в розріз з молодечими ідеями. В такійже штучній мові написав Вагилевич граматику для народнїх шкіл, яка по нинї зберігаєть ся в рукописи.

XI. Мала граматика Теофана Глинського з 1845 р. і „Начальныя правила малорꙋсскои Грамматики“ Вагилевича з 1846 р.

Найблизші дві граматики української мови були випливом обіжника львівської консисторії з зазивом до укладання шкільних підручників в українській мові. Обіжник підносив потребу між иншими книжками „eine kurze ruthenische Grammatik nach Art der polnischen: początki Grammatyki języka polskiego zu verfaßen“. Граматика мала „bündig und jeder Weitschweifigkeit entfernt seyn“. Вироби треба було предложити консисторії до 1 листопада 1845 р.[1]).

саній статї „Z powodu broszury „Słowa“ „W adin czas nauczit'sa małorusinu pa wielikarusski“, якої взірцї чистонародньої української мови вбачають як автора Свєнціцького, ось що відповідає авторам брошури, які свої задушевні бажання заслонювали граматикою Вагилевича: „Wagilewicz, zkądinąd wielce zasłużony Słowiańskiwu, pod względem językowym grzeszył bardzo i śmiało to mówimy, więcej zrobił złego, aniżeli „Słowo“ i Matica! Uroiwszy sobie, że język ruski da się rozwinąć tylko na gruncie historycznym, zerwał zupełnie z życiem, i jął się obumarłych form języka cerkiewnego, które do swych pism wprowadzał; a ponieważ używał czcionek łacińsko-polskich i miał opinię niczem nie poszlakowanego, uśpił baczność wrogów moskwicyzmu, i tenże moskwicyzm językowy szerzył pomiędzy rusinami“. (Sioło, III, стор. 124). А що на гадку Свєнціцького великоруська мова повстала з церковної (sic! автор мав певно на думцї велику скількість елементів церковно-славянської мови в великоруській), Вагилевич переношеннєм таких елементів на ґрунт української мови — московщив її. Тому „gramatyka Wagilewicza nie uczy języka ruskiego, ale służy utopjom zacofanych, którzyby chcieli powstrzymać rozwój mowy ludowej nałożeniem jej pęt cerkiewszczyzny, prostą drogą wiodącej do zmoskwicenia języka“ (Sioło, III, стор. 124—125). Такий самий погляд висказує і в оглядї рукописий, які полишили ся по Вагилевичеви: „Na ile więc Wagilewicz w badaniach językowych szedł śladem starej ruszczyzny, natyle był w błędzie i szkodził sprawie wyrabiania się języka ludu, dopomagając moskwicyzmowi — ale go o grzeszne pomawiać tendencje nie godzi się“. (Sioło, III, стор. 161).

[1]) Додатки. 13. Зазив львівської консисторії в 1844 р. до укладання шкільних підручників.

Вірний свойому зобовязанню прислав 27 серпня 1845 р. свій виріб до львівської консисторії богородчанський парох Теофан Глинський[1]). Тому, що не мав нагоди видїти книжки, порученої консисторією на взорець що до мови (біблїйної історії), питав Глинський консисторію, чи годить ся на його правопись, через яку „das Lesen und Schreiben der ruthenischen Sprache unendlich erleichtert werde; weil hier einem jeden Buchstaben sein eigener ausschließlicher Laut beigelegt wird, mithin alle die verschiedenen Regeln und Ausnahmen, welche bei der Schreibart der slavischen Sprache vorkommen, wegfallen". Прецїнь заміром консисторії є поширити народню освіту через вивченнє читання і писання. Автор увів до граматики народню мову, бо й иншої мови в Українців не знає, „indem auch die gebildeten bei den Rutheniern keiner anderen Umgangssprache sich bedienen als der Volkssprache; es ist aber die erste und wichtigste Regel jeder Grammatik: Schreibe so(,) wie die gebildeten Leute sprechen". Як що консисторія згодить ся на таку правопись і мову, автор обіцяв переложити на українську мову й инші підручники, згадані в обіжнику[2]). 2 лютого 1846 р. відписала консисторія до Богородчанського шкільного надзору, що „ist nicht in der Lage sich über diese Schreibart (Глинського) schon dermalen auszusprechen", й виразила признаннє Глинському за працю над піднесеннем рідньої мови. Так відповіла консисторія Глинському, а тимчасом ждала на инший виріб, бо поручила написати потрібну граматику Вагилевичеви. Можна се твердити на основі заяви самого Вагилевича при

[1]) Теофан Глинський умер 17 цвітня 1893 р. в 87 р. житя, а 64 священства. Брав живу участь в народнім русї, належав до українських товариств, передплачував українські часописи та засилював їх дописями тай практичними поучаючими статями. Від першого розбудження лїтературного житя в галицькій Україні був сторонником строго-фонетичної правописи. За такою правописею заявив ся також на зїздї „руських учених" в 1848 р., задля чого зазнав чимало лиха. В тім напрямі писав статї в часописях і бували хвилї, що він сам один пропаґував таку гадку в часописях, за що сипали ся на нього громи. Одначе Глинський стояв твердо при своїм до кінця житя і не писав инакше, як тілько радикально-фонетичною правописею. Що більше, коли тілько яке видавництво почало виходити етимольоґічною правописею, присилав зараз письмо, в якім заклинав, аби друкувало ся фонетичною правописею. Був одним із перших і дуже щирих членів тов. „Просвіта" й одним із нечисленних, які при народнїх стремлїннях видержали чесно й бодро до кінця житя. (Дѣло, 1893, ч. 76, Правда, 1893, стор. 232).

[2]) Додатки. 14. Глинський посилає львівській консисторії свою граматику.

пересилці рукописи 13 липня 1846 р., що він предкладає граматику „ad mandatum“ консисторії[1]).

Граматики Глинського та Вагилевича се два документи, що показують наглядно, який напрям шкільних підручників давила консисторія і не допускала, а який попирала всїми силами. Тому попри імена авторів як граматиків цікаві сї два вироби навіть для історії нашого шкільництва. Граматика Глинського має заголовок „Ґраматика мала рѹского ѩзыка длѧ шкôл парафіал'ных в' Галыциѣ[2]). Складаєть ся зі вступу, двох частий і додатку.

В першім розділї вступу говорить „о писменах (азбѹцѣ) складах, словах“, в другім „о частех мови (паўках)“. При азбуцї зауважано, що „писмена ѕ, ѿ, ъ, ѱ і ѧ, іно в' славен'ских писмах і книжках уживают се, в' рѹскіў мові без ных обіўти се можна“. Части мови такі: „іме річи (сѹществытел'ное), іме прикладне (прилагател'ное), іме числытел'не або личбовнык, заімок (містоімініе), слово часове, предімок (предлог), прислôвце (нарічіе), спôўник (союз) і викрыкник (междометіе)“.

Перша часть починаєть ся викладом про „імена річи“, які „можѹт бѹти троѧкого родѹ: або мужеского, або жен'ского (жіночого) або нѣѧкого“. Числа називають ся „личба поєдынча“ й „многа“. Відповідно до трьох родів „три є форми відмінних спадкованѧ“. Мужеські іменникі „єнакше се відміняют закôнчені на а, єнакше закôнчені на о, єнакше закôнчені на двоегласне, на мєхке согласне, на ч, ш, щ і на тверде согласне“. Взірці: „Павло, злодѣў, коваль, брат, бык, птах, ключ“. Відміна народня, діялектична, отже прим. „коваль, є, еви, є, ю, ем, іом, ы, еви, мн. ковалѣ, ѣв, ѧм, ом, ѣв, ѣ, ѧми, ѧх“. Уваги до деклїнації відмічують появу у в 5 відм. в іменників „тато та закінчених на ко, к, х, ч і р“, рівність 4 відм. 1 або 2 відм., появу у в 2 відм. зам. а, є, я, щезнення в дальших відмінках о й е, яке стояло в 1 відм., переміну г на ж і ц та декуди к на ч в 5 відм. Взірці відміни жіночих іменників: „шыѧ, недѣлѧ, кныжка, тѣнь, мыш, церков“, а середнїх іменників: „колесо, поле, віме, теле і мостове“. Відміна такаж, як і мужеських. Жіночі іменники, які мають о в останнім складі, опускають його в дальших відмінках „кромѣ мылость, бров і всѣх імен виображен-

[1]) Що Вагилевичеви поручено написати граматику „по малорусски для школъ сѣльскихъ“, до сього признав ся він у листї до Срезневського. (Др. Свєнціцький, Матеріалы, ч. V, стор. 181).

[2]) З огляду на короткість граматики Глинського а потім на час, імя автора, правопись і діялектичну закраску граматики друкую її в цїлости в додатках під ч. 15.

них", а 5 відм. закôнченых на мехке самогласне" кінчить ся на е (зазȣле — зазȣле)". „Око" має у множині: „очы, очеѵ, иѵ, очом, ем, очы, очами або очыма, в' очех, ох".

При прикметниках подане степенованнє і відміна: „мȣдриѵ, а, е — іѵшиѵ, а, е, наймȣдріѵшиѵ, а, е". Числівники поділені на: „ґрȣнтові (основател'ні), поридкові(,) ґатункові і невиразні або нѣѧкі". Далї йде відміна деяких числівників. Заіменники є „розмаѣті: ѡ собысті, державчі (притѧжател'ні), указȣючі (указател'ні), питаючі, відносытел'ні, непевні (неозначені) і возвратытел'ниѵ"; дальше подані приміри на поодинокі ґрупи й їх відміна. Час дієслова є троякий: „теперішниѵ, перешлиѵ або минȣвшиѵ і бȣдȣщиѵ". „Слово се відмінеє подлȣг розмаѣтих способів (наклоненыѵ)". Таких способів є три: „спосôб означениѵ (наклоненіє изѧвител'ноє), неозначениѵ і розказȣючиѵ". „Спосôб звезȣючиѵ (сослагател'ноє)" не вживаєть ся у нашій мові. Крім тих способів є ще в дієсловах „причастіє (імеслôв)". Дієслово може бути або „чинне, дѣйствытелне, або сострадателне, або нѣѧке (слова нѣѧкі виражают іно(,) же річ ꙗка є, або єѣ стан, приміот), або заімкове, або безособисте, або посилкове". Далї ділять ся дієслова на „несовершенні" і „совершенні". Конюґація зачинаєть ся відміною помічного дієслова „бȣти", отже: теп. ч. ꙗ є (єст), ты є. вôн є, она є, оно є (єст), мы є, вы є, ѡны є (сȣт), мин. ч. бȣвим, лам, лом, бȣвись, лась, лось і тим робом переведено цїлу відміну. Недовершені дїєслова мають три „форми"; до першої з них належать дієслова на: аю, ию, ыю, єю, ію, бȣ, дȣ, нȣ, зȣ, сȣ, тȣ, также єдноскладові на рȣ", до другої „закôнчені на ȣю і юю", а до третьої „закôнчені на ею, ою, жȣ, рȣ, чȣ, шȣ, щȣ, бю, вю, зю, лю, мю, ню, пю". Взірці: маю, купую, лежу". Відміна діялектична, як і взірців довершених дїєслів: „ꙗ накрывим, перетан'цювавим, відлежывим і плюнȣвим". Крім правильних дієслів „много є в' рȣскôѵ мові слôв нефоремних". Навів їх автор досить богато; не вичислюю їх, бо цікаві найдуть їх у додатках, де друкуєть ся граматика Глинського в цїлости.

Друга „наѵка" займаєть ся невідмінними частями мови, а додаток говорить „ѡ писовни або належитôм писаню". Науку правописи подїлив автор на три питання: де класти великі букви, „котрыми писменами кожде слово писати" та „де класти знакы писарскі?" Найперше правило правописи: „Пишы так кожде слово ꙗк го люде мȣдріѵші (доброѣ вимови) вимовлеют". У правилах писання ꙗ і ѧ, ѡ й о слїдний вплив ортоґрафічних приписів із граматики церковно-славянської мови, звідки й походить кілька граматичних термінів Глинського. Назви знаків перепинання ось які:

„штрих (запѧтаѧ), кропка (точка, пѹнкт), дві кропки (двоеточіе, два пѹнкти), кропка зо штрихом (штрихпѹнкт), знак питанѧ, знак викрыкѹ, знак вмістытел'нивѵ („). Тут зачислив Глинський й оксію, дві точки (¨), „ѣрчик ('), „іорчик (ъ), знак (й) і знак розділу (-). Згадано також про церковно-славянську титлу та словотитлу.

Взірцем при писанню граматики були для Глинського „Początki grammatyki języka polskiego" (Львів, 1826) (Корчинського), які так само складають ся зі вступу о двох розділах, двох частий про відмінні і невідмінні части мови та з додатку про правопись. Граматика Глинського є в великій части перерібкою а декуди навіть перекладом сеї польської граматики, прим. у Глинського стоїть: „Річ або є жиюча (животна) н. п. кôн', кѹрка, або нежиюча н. п. вода, камінь, слон'це, дуб. Є она часом в' самівѵ річи на світѣ, можна ю видѣти, дôткнѹтисе(,) порахѹвати, н. п. кôнь, звізда, вітер; часом собі іно виставлеем ꙗкби така річ бѹла на с'вітѣ, а тим часом є то іно приміот ѡсоби або річи н. п. мѹдрость, високость, справедливôсть.

Анальоґічне місце в згаданій польській граматиці, звучить: „Rzecz albo iest żywotna, żyiąca (lebendig), n. p. koń, wróbel, albo nieżywotna, (leblos), n. p. śniég, woda.

Jest ona czasem istotnie na świecie (ist selbstständig): można ią widzieć, słyszeć, policzyć, dotknąć się iéy; n. p. gwiazda, wiatr, koń, pies. Czasem wystawiamy sobie tylko, iakoby rzeczywiście była (selbständig gedacht), gdy ona iest tylko przymiotem osób lub rzeczy. N. p. mądrość, sprawiedliwość, wysokość"[1]).

Возьму инший приклад. Глинський: §. 5. Уміти відмінети імє річи стосовне до тих семох питань, значыт го спадкѹвати, н. п. 1. сп. хто тѹ є? брат Павло! 2. Чиѧ то хѹстка? брата Павла. 3. комѹ подати кныжкѹ? братѹ Павлови, або братови Павлови. 4. когось видѣв? брата Павла. 5. кличучи мовит се, брате Павле! — 6. кым се с'вѣдчыш? братом Павлом. — 7. в' кім дѹфаеш? в' братѣ Павлѣ.

§. 6. Не всѣ імена єднаково се спадкѹют. Тры є форми відмінних спадкованѧ. До першоѣ форми належат всѣ імена мѹжеского родѹ — до дрѹгоѣ жен'ского — до третоѣ нѣѧкого".

Наведений цитат се майже дословний переклад з польського ориґіналу: „§. 7. Spadkować rzeczownik (ein Hauptwort abändern), iest to umieć go zakończać według tych siedmiu pytań w każdéy liczbie.

---

[1]) (Корчинський): Początki grammatyki języka polskiego, Львів, 1826, стор. 9.

N. p. 1. Kto tu iest? Brat Paweł. 2. Czyia to chustka? Brata Pawła. 3. Komu podać książkę? Bratu Pawłowi. 4. Kogoś widział? Brata Pawła. 5. Wołaiąc mówi się: Bracie Pawle! 6. Kim się świadczysz? Bratem Pawłem. 7. W kim ufasz? w Bracie Pawle.

§. 8. Nie wszystkie rzeczowniki spadkują się według iednéy formy. Mamy trzy formy spadkowania (Abänderungsarten). Do piérwszéy należą rzeczowniki rodzaiu męzkiego; do drugiéy żeńskiego, do trzeciéy niiakiego"[1]).

З польської граматики перейняв Глиньский богато польських граматичних термінів а дальше й польських слів і конструкцій. Сю саму граматику взяв за основу й Вагилевич при писанню своєї граматики п. з. „Начальныя правила малорускои Грамматики"[2]), хоч заголовок її запозичений у Ґреча. Друком мала вийти анонїмно, як показує „Предисловіе" до неї, в якім поликуеть ся на граматику Вагилевича як на чужий, а не свій твір. Ось воно: „Малорускій языкъ(,) котрымъ говоритъ около 13 миллiоновъ Словенъ обитающихъ въ Имперiи Руской и Ракуской (то есть въ Галицiи и Оуграхъ), также не великое числó въ Молдавiи и Болгарахъ, отзначаетcя, при изобилiи словъ, торонкою мягкостью и гнуткостью. Однакъ зъ причинъ, котры толковати тутъ не мѣстце, онъ есть доси необразованный; и лише что въ нынѣшнемъ столѣтiи появилися въ немъ немноги сочиненія по предметамъ Теологiи и Поэзiи, а наветь Филологiи. Касательно послѣдней пeрвое мѣстце занимаетъ А. Метлинскiй. Наветь изданны Грамматики: Павловского (1819), Лучкая (1830), Левицкого (1834) и Вагилевича. Цы много они до изъученія языка пригожны, толковати боудетъ излишнимъ; для того что сословіе читателевъ числомъ найбольшее, то есть простый народъ, найбы и прото, что они въ чужихъ языкахъ изданны, пренебреженный, або совсѣмъ забытый. Отже сея нужда дала ми потуха написати: „Начальныя правила малорускои Грамматики", де я, по возможности, старался оучинити понятнымъ изъоученіе языка для простого народа. Ладъ въ моемъ сочиненіи я задержалъ тотъ же, что есть въ Грамматицѣ Вагилевича, прото, что онъ есть больше практическiй, а для своей ортографiи самый простый и легкiй. Однакъ

[1]) ibidem, стор. 11.

[2]) У бібліотеці „Наук. Тов. ім. Шевченка" у Львові зберігаєть ся також копія сеї граматики, але неповна. Передав її бібліотеці др. Маковей, що найшов сю рукопись межи паперами Григорія Воробкевича. Тут усього 112 параґрафів, а зглядно ще менше, бо недостає карток у середині з §§ 25—41. Передмова до сьої рукописи в дечім відмінна від тої яка находить ся в рукописи митрополичої реґістратури.

и оу ме́не сȣть де́якія оtклоне́нія вопре́ки Г. Вагиле́вичȣ, осо́бенно въ Глаго́лѣ".

Вагилевичева правопись, по його непорозумінню „дуже проста й легка", звісна вже з огляду його друкованої граматики, а яку зрозумілу граматику написав для народу, покаже розбір його рукописної граматики. Початок „введенія", се виривок „wstępu" польської граматики:

Вагилевич: § 1. Кождый языкъ складается изъ словъ (Wörter). Въ сло́вѣ еċть оди́нъ а́бо бо́льшо сло́го́въ (Sylben); н. пр.: Боıъ го́-сподь со-зда-tель все-ле́н-но-и. Слогъ же соċto̊иtъ изъ одно́и а́бо бо́льше бȣквъ (Buchstaben); н. пр.: панъ о-tе́цъ, гро-ма́-да.

Początki: §. 2. Każdy ięzyk składa się z słów (Wörter). W słowie iest iedna lub więcéy syllab, czyli zgłosek (Sylben). N. p. Bóg, wi-dzi, uczyn-ki, na-sze. Syllaba zawiéra w sobie iednę lub więcéy liter, czyli głosek (Buchstaben) N. p. U-pa-try-wać[1]).

В тім дусї переробив або переклав Вагилевич дальший польський текст про великі і малі букви, самозвуки та співзвуки й їх поділ. Як „głoski polskie iednako się zawsze wymawiaią"[2]), так „бȣ́квы малорȣсскія всегда́ поċто́янно произно́сяtся". Мимо такого твердження виїмки досить численні, бо **е** виговорюеть ся як **ѣ**, а **о** як **і** в чотирох випадках (крім звісних правил уже з друкованої граматики: **е** як **ѣ** в мин. часї дієслів на **ти** (**чи**) (бере́гъ, tекъ), а **о** як **і** в прик. сп. т. ч. (сtо́й), а з тих виімок є знову деякі виїмки. Що Вагилевич розминав ся з цїлию, написати граматику української мови для широких кругів народу й для учеників народнїх шкіл, доказом сього не тільки штучна та страшна мова його граматики, але й її уклад. Він опускає з азбуки непотрібні букви: ѕ, ѡ, ѥ, ѩ, ѫ, ѭ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ, бо „межи ними греческія (ѡ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ) кажеtся лише приняtы для изъображенія чиселъ", але доказує, що „прочія маюtъ свое значеніе навеtь и tеперь еще въ Рȣсскомъ хоtя мѣсtно"; ѕ вимовляеть ся нераз як **дз**, ѧ і ѫ чути в деяких словах мешканцїв Карпат і підгіря[3]). За приміром польської гра-

1) (Корчиньский), op. cit. стор. 5.

2) ibidem, стор. 7.

3) Невмістним є у сїй граматицї і дальший отсей екскурс: тȣtъ еще де́чtо о произноше́ніе (!) бȣквъ: **г** произно́сиtся якъ нѣмецк. h u g, пе́рвое еċть о́бщимъ, послѣ́дное tо́лько въ чȣжи́хъ слова́хъ; н. пр. гавра, га́зда, гахъ, гвалtъ, геле́tа, гнипъ, грȣнtъ. Произноше́ніе се́е бы́ло пре́жде о́бщи́мъ, ѩкъ ѩвно зъ вида́ се́и бȣквы, писа́нье словъ малорȣсскихъ Гре́-

матики розбирає значіннє слів, але на виривку з оригіналу Слова о полку Ігоревім. Докінченнє вступу переклав Вагилевич з польської граматики. Термінольогія давня.

Перша частина про морфольогію чи „словопроизведѣніе" розпадаєть ся на девять глав відповідно до девятьох частий мови. Вступні уваги про іменник переложені з польської граматики, тілько часто приміри инші:

Вагилевич: Коли сѹществи́тельное имѧ́ означаетъ лише́ однѹ́ осо́бѹ, речь, а́бо одно́ мѣстце называется собствѐннымъ (eigener Nahme); н. пр.: Бервінда, Падѹ́ра; Кіевъ, Львовъ; Днѣстеръ, Прѹтъ.

Коли сѹществи́тельное имя означаетъ мно́жество осо́бъ, речій и мѣстецъ до се́бе подо́бныхъ называется нарица́тельнымъ (Gattungsnahme); н. пр.: чоловѣкъ, рѣка́, гора́, село́, це́рковь.

Собира́тельное имя́ (Sammelnahme) обо́ймаетъ въ одно́мъ

Początki: §. 4. Gdy rzeczownik iednę tylko osobę, rzecz lub mieysce iedno znaczy, zowie się wyrazem własnym (eigener Nahme). N. p. Tarło, Skarga, Wiédeń, Lwów, San i t. p.

Rzeczownik, który znaczeniu wielu osób, rzeczy, mieysc do siebie podobnych służy, iest wyrazem pospolitym (Gattungsnahme). N. p. rzemieślnik, miasto, rzéka i t. p.

Zbiorowy wyraz (Sammelnahme) wiele rzeczy iednakich w znaczeniu swém obeymuie. N. p. lud, trzoda, pospólstwo[1]).

ками и Латинниками съ г че́резъ g, и ча́сте оупотребле́ніе g на́мѣсть h жи́телями рѹсскими карпа́тского го́ря и подго́ря; н. пр. брявгъ, га́бати, го́вѣти, госпо́дарь, грѹнь, дро́бевгъ, ма́гѹра, мо́зогъ, ро́зга, чѹгля. Для то́го коли коне́чне иде́тъ о отда́нье бѹквы g, абы оустеречися отъ чѹдныхъ ґ и g, пи́шется кг. Оу и ѹ есть гре́ческое писанье одно́и бѹквы, хоть мо́же бы лѣпше было писа́ти по старорѹсски у. Также ꙗ и я опять есть двойное писа́нье бѹквы одной, тепе́рь на́мѣсть не́и оупотребляется не со́всѣмъ прикме́тно я — лѣпше было бы писа́ти ꙗ; то́же и ѥ на́мѣсть е, излишнимъ бы вробило э. ы есть двоегла́сная, въ старинѹ́ писа́лася ъı (ер-ы), произно́сится она́ ꙗкъ о и й, по сжа́то, у Ле́мковъ и оу Бо́йковъ; н. пр. зыкъ, кобыла, рыба (войкъ, кобо́йла, ро́йба), а во́обще посре́дно ме́жи польск. і и у; и тѹтъ мо́же лѣпше бы было писа́ти по старорѹсски ъı. Въ азбѹ́ку, Богъ зна́етъ ꙗкъ, заблѹка́лася щ, ти́тла въ шит ($\frac{ш}{т}$), свойственна староболга́рскомѹ языкѹ на змягче́ніе t, ро́внож(к)ъ ж на змягченіе g; приде́рживанье оно́и немало мѣша́етъ изъѹче́ніи замѣне́нія бѹквъ; н. пр.: кощавый, ищу (кость, искъ); зъ то́го видно, что языкъ малорѹсскій не тре́бѹетъ новыхъ бѹквъ: ä, ë, ö, â, ê, y и ї; бѹдетъ старыхъ доси".

[1]) (Корчиньский), op. cit. стор. 10.

слóвѣ мнóжество однорóдныхъ прéдметовъ, н. пр.: вóйско, громáда, чéреда, дȣбье, камѣнье.

Деклїнацій три; взірцями на муж. р. „панъ, дȣбъ, князь, ясень, злóдѣй, гай“, на жін. р. „добá, нива, кáня, долá, свѣсть, кость“, а на сер. р. „винó, пóле, телá, имá, нéбо“. Неправильні: „мѣщанинъ, мáти“. Замітки Вагилевича до взірців деклїнації іменників, висновані з взірців його друкованої граматики, в рукописній граматицї цїлком не на місцї, бо подають тілько самі окінчення, дуже часто неправдиві (прим. що іменники на це кінчать 1 відм. мн. на ы) без відповідних прикладів. Неправильна відміна не обмежує ся на повищі два іменники, бо крім того вичислено тут богато відступлень від правильної відміни, в чім ішов Вагилевич або за граматикою Ґреча або за своєю друкованою, коли прим. кінчить 1 відм. мн. жіночих іменників на сть на щі, або за польським первовзором в замітках про відміну чужих імен, передусїм грецьких, латинських, жидівських і нїмецьких імен власних. За останньою граматикою говорить про іменники, що мають тілько одно число, а дальше про здрібнїлі і згрубілі іменники.

Роздїли про прикметник, числівник і заіменник уложені на підставі польського первовзору, друкованої граматики з 1845 р. і звісної граматики Ґреча. Прикметники відміняють ся після трьох видів; „до пéрвого вида принадлéжатъ съ пóлнымъ окончáніемъ, до втóрого съ оусѣчéнымъ, до трéтьего же притяжáтельныя“. Що прикметники сеї граматики часто далекі до народнїх, показують взірцї їх відміни: „весéлый, весéлая, весéлое, мн. весéлые, весéлыя; сúній, сúняя, сúнее, мн. сúніе, сúнія; весéлъ, весéла, весéло, мн. весéлы; синь, сúня, сúне, мн. сúни; пéсїй, пéсья, пéсье, мн. пéсья“. До цїлости достроюють ся замітки про староруську деклїнацію прикметників. Глава про числівники повна таких форм, як однáжды, двáжды. Взірцї заіменників ті самі, що й у друкованій з виїмкою взірця „оный“, замісць чого є тут, як в Ґречовій граматицї, „самъ (ый), самá (я), самó (е), самú“. Замітки про двійне число староруських (так у більшости випадків називає Вагилевич усе, що підходить під термін „церковно-славянський“) заіменників й инші його розумовання на тему зложення заіменників дають дальший доказ, як мало здавав собі справу Вагилевич з призначення його працї. Граматика Ґреча полишила зі згаданих трьох глав найбільші слїди в роздїлї про заіменник, де місцями просто відписував Вагилевич:

Вагилевич: Мѣстоиме́ніе (Fürwort) есть часть бе́сѣды заступа́ющая мѣстце и́мени пре́дмета; н. пр.: я пишу, ты хо́дишь, онъ сиди́тъ; ты ви́дишь себе́ въ зе́ркалѣ.

Ґреч: Мѣстоименіе есть часть рѣчи, поставляемая вмѣсто имени предмета; напримѣръ: я пишу; ты ходишь; онъ сидитъ; ты видишь себя въ зеркалѣ[1]).

В подібний спосіб переробив Вагилевич і поділ займенників. З Ґреча відписав також Вагилевич дефініцію дієслова:

Вагилевич: Глаго́лъ (Zeitwort) есть часть бесѣды, виража́ющая дѣйствіе а́бо состо́янье пре́дмета; н. пр.: я пишу, ти хо́дишь, онъ спитъ, де́рево зеленѣетъ.

Ґреч: Глаголъ, есть часть рѣчи, выражающая дѣйствіе или состояніе предмета; напримѣръ: я пишу; ты ходишь; онъ спитъ; дерево зеленѣетъ[2]).

Поділ дієслів на корінні, похідні і зложені взятий з польської граматики, дальший поділ дієслів на діяльні, страдальні і т. д. скомбінований на основі обох граматик, польської і друкованої з 1845 р. а властиво граматики Ґреча, яка ставала дуже в пригоді Вагилевичеви, бо звільняла його від перекладу польського тексту на мову його граматики. Згадані два жерела лягли в основу й дальшого викладу про дієслово крім порівнань з староруською конюґацією чи з иншими славянськими мовами. Як у польській граматиці зачинаєть ся конюґація відміною помічних дієслів „jestem i mam", так і в Вагилевича, тілько з відсилками до староруської конюґації. По відміні помічних дієслів, переповненій ненародніми видами, йдуть три конюґації (в польській граматиці чотири), а яке дієслово належить до якої конюґації, вказує окінчення 3 ос. одн. т. ч.: до I кон. на -етъ, до II кон. на -итъ, до третьої на -аетъ і -яетъ, „котры́ однáкъ сокращáются на: атъ и ятъ а́бо а и я". Взірці: „учити, говорити, гадати". А що в польській граматиці „obfita iest forma druga w nieforemne" й автор наводить „wypis większéy ich części tylko"[3]), тому й у Вагилевича є „въ малорусскомъ язы́ку непра́вильные глаго́лы" й він містить „для изуче́нія вы́писъ непра́вильныхъ глаго́ловъ, ме́жи котры́ми есть и пра́вильные, въ де чемъ несхо́дствующіеся". Ось они: „би́ти, блюсти́, боро́ти, бости́, боя́тися, бра́ти, бре́сти, бреха́ти, бри́ти, ва́яти, вере́чи, ве́сти, вѣ́яти, гибо́сти, гна́ти, гне́сти, гре́бсти, гря́сти, да́ти, де́рти, дра́ти, дѣ́ти, дѣ́яти, зва́ти, жа́ти, жда́ти, же́рти,

[1]) Ґреч, op. cit. стор. 34. [2]) ibidem, стор. 39.
[3]) (Корчиньский), op. cit. стор. 45.

жечи́, жра́ti, иtí, каза́ti, ка́ятися, кла́сti, кли́каti, кля́сti, коло́ti, кра́сti, кра́яti, креса́ti, лелѣ́яti, лиза́ti, лѣ́ti, лѣчи́, ма́заti, ме́рti, ме́сti, моло́ti, мочи́, мя́ti, ора́ti, па́сti, пе́рti, писа́ti, пи́ti, пла́каti, пле́сti, плы́сti, полока́ti, поло́ti, пра́ti, пря́сti, пѣ́ti, пѣ́яti, пя́ti, рва́ti, рева́ti, ржа́ti, росtí, свисtáti, скака́ti, скꙋ́бсti, сла́ti, слы́ti, спа́ti, сса́ti, сtоя́ti, сѣ́сti, те́рti, теса́ti, тка́ti, тя́ti, хлисtа́ti, хотѣ́ti, цвисти, шибсті́, ѣ́сti, ѣ́хаti". Виходить, їх досить велике число й вони показують заразом, о яку мову розходило ся Вагилевичеви. Вкінці є мова про подвійні дієслова (болѣ́ю-болю́), про подвійний минувший час деяких дієслів (блисн8лъ-блисъ), про „глаголы предло́жные" (обрѣ́ti) й „дробные" (пиti, пи́tки, пи́tочки, пи́tоньки), що на думку Вагилевича вживають ся рідко.

По невідмінних частях мови, які переробив або просто відписав Вагилевич з граматики Ґреча, находить ся „Часть II" себто „словосочине́ніе". Ся частина граматики в цїлости є витягом відповідної партії друкованої граматики зглядно збором виписок і відписок з граматики Ґреча. Як що лишити на боцї слїди польського первовзору в рукописній граматицї Вагилевича, можна з деякими застереженнями сказати про її цїлість, що се скороченнє його друкованої граматики[1]).

Мимо того, що граматика Вагилевича була написана страшною мовою і була підручником церковно-славянсько- та велико-русько-українського макаронїзму, віднесла ся 18 мая 1848 р. львівська консисторія до ґубернії з просьбою о затвердженнє Вагилевичевої граматики на шкільний підручник і виплату гонорара для автора в квотї 100 зр.[2]). Ґубернїя запитала перемиську консисторію, чи надаєть ся граматика Вагилевича для тамошнїх шкіл, і дістала відповідь, що, як що мала би ся граматика ввійти в уживаннє, мусить автор її справити мову, бо „die Sprache dieser Grammatik scheint nicht überall die rein ruthenische zu seyn, denn bald ist sie durchwebt mit dem kirchenslavischen, bald geht sie ins russische über"[3]). Сю неприродність мови граматики відмітив у своїй рецензії Витошинський, що вказав також на деякі граматичні промахи Вагилевича. „Мова тои граматики, стояло в сїй рецензії, не есть мова,

---

[1]) В листї до Поґодіна в 1846 р. писав Вагилевич, що небогацько скористав в продажі друкованої граматики та щойно виданнєм її скороченния надієть ся „отобрати иждивеніе". (Поповъ, op. cit. стор. 650).

[2]) Додатки. 16. Просьба львівської консисторії до ґубернії о затвердженнє Вагилевичевої граматики в 1846 р. на шкільний підручник.

[3]) Додатки. 17. Перемиська консисторія пересилає ґубернії рецензію граматики Вагилевича.

якою у насъ просвѣщенныи Руссины говорятъ, мова чисто-русска, ино есть переплѣтана церковною и россійскою"[1]). З огляду на гадку перемиської консисторії переслав намісник Ґолуховський рукопись львівській консисторії, аби передала її авторови до справлення[2]). І рукопись і рецензія Витошинського дістала ся в руки Антона Петрушевича, що виготовив свої замітки про них, в яких домагав ся ще твердшої мови в граматиці, ніж була, та підносив великі заслуги Вагилевича, „co się tyczy uprawy naszego języka"[3]).

На щастє, граматика Вагилевича не вийшла друком. В місяць по жаданню намісництва, щоби автор справив рукопись, вийшло перше число „Дневника Руского", орґану „Собору Руського", що заснував ся для протиділання змаганням „Головної Руської Ради", якої головний центр находив ся у св. Юрі. Вагилевич, що став головним редактором згаданої часописи, не міг числити більше на плечі львівської консисторії, а 1849 р. приніс три друковані граматики української мови инших авторів. Вагилевичева рукопись полишила ся сумним свідоцтвом спроневірення Вагилевича народній мові і вступлення на дорогу обєдинителів. Що в сій справі заважили дуже багато поради Поґодіна, не треба й сумнївати ся.

(*Далї буде*).

---

[1]) Додатки. 18. Рецензія Витошинського граматики Вагилевича.

[2]) Додатки. 19. Ґубернія пересилає граматику Вагилевича для передачі авторови до справлення.

[3]) Додатки. 20. Рецензія Антона Петрушевича граматики Вагилевича.

Miscellanea.

До характеристики харківського гуртка українських письменників.

В 1841 р. „зкрутив“ у Харкові Ол. Корсун „Снjпъ, украинській новорочникъ“. На альманасї зазначено „рjкъ первій“ видання, безперечно в надії, що за першим роком підуть дальші. Та чи з байдужности української громади до своїх видань, чи задля неприхильних рецензій в великоруських журналах в роді тих, яку помістили „Отечественныя Записки“, чи, що дуже правдоподібно, задля нападів таки своїх на правопись альманаха, головно на немиле латинське j, які то напади, здаєть ся, значно охолодили молодечий запал Корсуна до розпочатого діла, — „Снjпъ“ таки й покінчив своє єствованнє першим річником. Правда, в своїх споминах про Костомарова в 1890 р. Корсун обіцяв можливе „второе изданіе“[1]) „Снопа“, здаєть ся, значно побільшене, бо хотів тут помістити також Шевченкову „Черницю Маряну“ з йогож дописками та рисунками, — але не другий том „Снопа“, як інтерпретував слова Корсуна Науменко.[2]) Виконати сей плян перешкодила йому смерть саме в пятьдесятьлїтну річницю виходу „Снопа“. Не справдили ся і сподівання Науменка, що наслїдники подадуть до відома приготовані Корсуном матеріяли до нового видання „Снопа“ й опублїкують поправлений текст з рисунками Шевченкової „Черниці Маряни“,

[1]) Русскій Архивъ, Москва, 1890, книга третья, стор. 216.
[2]) Кіевская Старина, т. 35, стор. 460.

за чим безуспішно побивав ся Костомарів іще 1867 р., ціла „бездна матеріаловъ, автографовъ русскихъ и иностранныхъ, очень много литературныхъ рѣдкостей“, які по словам некрольоґу в „Кієвлянин-ї“ зістали ся по небіщику, все те заслонене перед ширшою громадою байдужністю або й грошевою захланністю наслідників Корсуна.

Нерідке нещастє для української літератури — пожар, який у січні 1863 р. знищив маеток Корсуна, забрав з собою і богату його бібліотеку й „многое множество“ дорогих рукописий Основяненка, Шевченка, Гребінки й Костомарова.[1]) Одначе саме вратованнє Шевченкової поеми вказує на се, що частину рукописий, яка зберігала ся деінде, не знищила на щастє пожежа. При перечитуванню „Снопа“ кидаеть ся в вічи, що його співробітники: крім Костомарова Порф. Коренецький, Степ. і Петро Писаревські, Марта Писаревська, Мих. Петренко й сам видавець Корсун, поминаючи вже їх літературний смак і питаннє приналежности їх до епіґонів Котляревського та до українського славянофільства, писали з деякими застереженнями гарною українською мовою і відзначали ся поетичним талантом, а не вважаючи на се кождий з них з виїмкою Костомарова небогацько полишив доробку в українськім письменстві, Кореницький навіть усього одну поему „Вечерниці“ й одну казку „Панько та Верства“. Тимчасом можна припускати, що вони писали значно більше по українськи, тілько за тими писаннями треба пошукати у їх знайомих і приятелів, в першій мірі у спадкоемців видавця „Снопа“.

Полишаючи на боці спомини про Костомарова в „Русскомъ Архивѣ“, крім творів Корсуна, які помістив в „Снопі“, себто „Українських повірій“ і віршів: Писулька до кума, Блискавка, Коханка, Від чого?, Зрада — та перекладів з чеської мови, відомі з друку його вірші в журналї „Маяку“ за 1842 р., де й стрічаеть ся дві рецензії на „Снјпъ“, і за 1845 р., а саме, як подав Петров[2]), отсї: Козак та гулянка, Перська пісня, Мана, Рідна сторона, Могила, Кохання, До Шевченка, Рожа і дївчина.

---

[1]) Русскій Архивъ, стор. 206.

[2]) Н. Петровъ: Очерки историі украинской литературы XIX столѣтія, Киів, 1884, стор. 135—140. Вістки, зібрані Петровом, повторив Ом. Огоновський в першій части II т. „Историі литературы“ на стор. 244—250. „Маяка“ не найшов я у ніякій львівській бібліотецї так само, як і „Харьковскаго Календаря“ за 1884 р., де також є вістки про Ол. Корсуна.

Ввічливість директора канцелярії тов. „Просвіта“ у Львові д. А. Гапяка дала мені змогу переглянути архів сього товариства, з якого я з часом опублікую більше, а сим разом подаю передмову Корсуна, здаєть ся, до задуманого видання своїх писань і йогож вірш „До Єремії Галки“ та казку „Дяк і гуси“ мабуть Кореницького. Передмова дотикає негодовання тодішнього українського громадянства на правопись Корсунового альманаха, про що зайшла раз розмова межи Костомаровом і Квіткою в домі останнього.[1]) Находить ся вона в зшитку з 4 аркушів білого паперу folio. На перших семи сторінках містить ся передмова Олександра Корсуна п. з. „Панове Ридокоханьци“ до задуманого видання своїх творів з 1846 р., три дальші чисті, а на кінцевих вірші: „До Кума“ з датою „1839 р. Антыпивка“, „До Т. Г. Шевченка“ з датою „1841 р. Харькивъ“, „До Іеремiи Галкы“ з датою „1840 р. Харькивъ“ і один голий заголовок „До Ѳ. Л. Лады — Заблоцького“. Два перші вірші були друковані, два другі, здаєть ся, ні. Вірш „До кума“ надрукував Корсун п. з. „Писулька до кума“ в альманасї „Сніп“[2]), а „До Шевченка“ в „Маяці“[3]) (передрукований в „Очеркахъ“ Петрова).[4]) Друкуючи вірш „До Іеремiи Галкы“, зрівную текст звязка з иншим раннїйшим текстом, що переховуєть ся у тім же архіві на піваркуші паперу. На тім піваркуші є також вірш „Мана“ без початку з датою „1841, jюля 15. Антипjвка“.

Казка „Дяк і гуси“ списана на 6 сторонах 4⁰ бібулястого паперу звичайного формату, на дальших трьох сторонах: „Палько и Верста“ (Панько і Верства) з підписом олівцем „Порфирій Кореницкій“. Заключаючи з того, що поправки роблені тим самим почерком, який має підпис, се казка Кореницького. На нього як автора вказують і манера, складня і прикмети мови.

Панове Ридокоханьци!

1840 року була надрукована, а 1841 — пійшла по божому свиту одна книжка, — не дуже велика, не дуже маненька, а такъ — соби,

---

[1]) Русскій Архивъ, стор. 210.

[2]) У зшитку находить ся також білет звичайного формату на одержанне альманаха „Снјпъ“: „Билетъ на полученіе книги: Снјпъ украинскій новорочникъ. Цѣна 2 руб. сереб. Издатель А. Корсунъ“ (власноручний підпис).

[3]) Н. Петровъ, op. cit. стор. 136.

[4]) ibidem, стор. 139.

серѐдина — на-половини, — Снјпъ, украиньскій новорочникъ.

Папиръ изъ друкованнямъ и зъ почтою обійшлись у 1200 рубливъ бумажками; а выбрано за продажу книжокъ тилько 200 рубливъ: чистои траты — тысяча рубливъ.

Не-такъ-то щобъ и велика сумма була; але жъ, усе — таки тысяча рубливъ — хочь и на срибро, хочь и на бумажки — гроши, та ще яки гроши! Колибъ ихъ, примиромъ будучи, оддаты якому-небудь Мовши, то за шисть годивъ щобъ тò за сумма вробилась: — такъ мени таки и було говорено добрымы землякамы-перевертнямы...

О, Господи Боже мій! И доси рѐбра болять, як згадаю одну паню: чоловикъ у неи щирый наській, розумный (2) чоловикъ, кохае мову старосвитську якъ ридную маты; але жинка... О, бодай іи!

Разъ я прихожу до ихъ; пытаюсь у дивчины, чи дома паны.

— Ньетъ, ньетуты.

Знавши добре звычай параскинъ, пытаюсь изнову:

— А панъ дома?

— Эге; та толька што прыйшлы.

— Ну жъ; а пани?

— А бариня лежать у пòстили: зволылы объистысь маковычкивъ зъ медомъ та рыбы соленои, та звечеру ще й доси недужають.

— Добре, кажу, й уввійшовъ у будинокъ.

Базикалы — соби базикалы, и объ тимъ, и объ другимъ: десчого багато перепотрошилы; дойшло дило и до Снопа. Винъ мене й пытае:

— На якого биса вы понастромлялы у наську книжку отсихъ діяволовыхъ јјј: якъ ёго выговорюваты? Хиба жъ таки у нашому хрещеному букварю недостача на буквы?

— Воно тàкъ, правда: изъ юсомъ та оникомъ ихъ щось багато набереться; (3) також жъ тò не для нашои простои грамоты, а для церковного письмà.

— А мало вамъ і, иже, еры, а колы хочете, то й ѵжици? хочь воно й паскудна штука, ся ѵжиця; та все жъ таки свое, а не чужее.

— Не одъ васъ первого, батечку! Поздоровъ — боже Основьяненка: винъ тежъ изъ тимъ же! — „Звидкиля, каже, вамъ улизло въ голову прибиты православну речь латыньськимы гвиздкамы — ще й повагибалы, мабуте — щобъ держались крипчійшъ... Хто ёго знà:

може воно й доладу, може воно тàкъ и треба; але жъ, згадаете колысь, — не здобруваты имъ, каже: наплачетесь; а громада не второпае...“

От-се жъ и правда, дале-би, щира правда, панове ридокоханьци!... Розумный дуже бувъ соби покійный, — нехай царствуе!

Такъ, бачете, я й кажу тому розумному чоловикови:

— Правда, паночку; è у насъ чотыри и: і, и, ы, ѵ, — чи тò, пакъ, три, — бо ѵжицю ничого личиты. Добре; нехай тàкъ. Якъ (4) же вы напишете:

От-се жъ вы збрехалы про мèне мыряне,
Що нибы я простый — соби чоловикъ;
Бо я зъ Запорожья, панове, утикъ,
Бо я вашымъ, хлопци, колись бувъ Гетьмàномъ...

— Та тàкъ таки просто й напишу, якъ воно выговорюеться.

— Правда: якъ и тàкъ написать, то не зовсимъ погано буде; а все жъ таки часомъ бувае, нибы писку увъ очи понасыпано одъ тихъ ерывъ ярепудовыхъ, якъ сказавъ — нехай ёму легенько йкнеть ся — Артемовській-Гулакъ... Отъ, щобъ не пестрило мірянамъ ы...

— Вы, добродію, взялы тай встромилы jjj... о, розумно: не пестріе!!

— Тàкъ; замисть ы я писавъ и та і; а замисть и та і — j: воно тонке та гостре якъ и той голосъ, якимъ ёго треба выговорюваты. Одно, щô мени здаеться помилкою: нàщо я зовсимъ выкинувъ московське ы: друкуваты бъ було ёго тамъ, дè воно стоить у церковному; а и, і — у глаголахъ, въ прошлому времени; а j тамъ, дè стоить въ книгахъ ѣ, або дè о, е церковни роб(5)люються наськимъ гострымъ и. Якъ стану колы-небудь знову друкувати книжку, то вже зроблю отъ-щò:

j геть икъ бису, у латыньській букварь; і, и туды, де воно у писаніи и замисть о, та е, та ѣ; ы якъ у писаніи и на киньци у тихъ словахъ, де воно не пестритымить(!)...

Поки мы базикалы такички, ввійшла до насъ сама пани.

Теперечка, панове, змилуйтесь — выбачайте: речь пиде уже не по-наському, а тàкъ, якъ вона йшла — соби спражки... Воно й доладу: одинъ москаль, розбираючи мій Снjпъ, сказавъ увъ „Отечественныхъ Запискахъ“ — знаете, таки глевтякы здоровенни — що „самая лучшая статья въ цѣлой книгѣ — именà панjвъ субскрибентjвъ“: suum cuique, одризавъ бы ёму нашъ панъ-отецъ; что у кого болитъ, тотъ о томъ говоритъ, подумавъ бы объ критику москаль; але, моя думка не такà: мабуте винъ тому тàкъ зрадивъ, що второпавъ чины панивъ субскрибентивъ, — бо, бачете: чинивъ же не можно переводить ни на жодный языкъ; якъ воно тамъ стоить (6) — соби по-

московськи — коллежскій регистраторъ, або генералъ маіоръ, чи коллежскій ассессоръ, — та̀къ ёму уже и по-наському подобае зоставатыся... Та й тѐ ще: якъ ёго перѐвесты? — Хто ёго зна̀, що̀ воно таке! — Такъ, бачете — воно теперечка й доладу: бо й самъ москаль-критикъ дѐ-що уторопае изъ нашои розмовы въ панею... хочь, правда — се не чины, не чисто, сталобыть, по-московськи; а все-жъ таки... Та й тѐ ще: чи самъ панъ критикъ дуже таки знае руську мову?... Гай, гай! — „Индивидуумы, въ абсолютномъ значеніи, будучи абстрак... „Ратуйте! Ратуйте! Дале-би, соромно!!!

— Охъ! охъ! Драстуйте, Александеръ Олексѣевичъ! Здоровенькы ли вы? Яково поживаете?

— Покорно благодарю, Анна Петровна, здоровъ, сла́ва-богу; вотъ, вы сами что-то охаете.

— Да; обкушалась: така̀ хо̀ро̀ша була солоная рыба, — та̀къ мно̀го̀ покушала, што и о̀бкушалась... охъ, охъ... А тутъ еще Сѐмѐнъ Сѐмѐновичъ, богъ зъ имъ, розсѐрдылъ: малосерійскій языкъ хвалыть...

— А вамъ, развѣ, не нравится малорос(7)сійскій языкъ; вы же сами, Анна Петровна, малороссіянка!

— О, боже жъ мой! Тэрпэть нэ мо̀жу малосерійского языку... Дивчино! прыймы — лышень от-сей коць!... Такой, права, мужицькой языкъ, такой грубый, нехо̀ро̀шый...

У сій книжци зибравъ я, добродіи, ти вирши, що булы надруковани колысь-то̀ у Снопи, то̀ въ Маяци; а до ихъ набралось еще скильки — тамъ дѐ-якихъ, що зовсимъ не куштувалы ни штампарського друку, ни московського дрюку.

Прощавайте жъ, панове!
Та не лайте менѐ,
Та не гудте менѐ;
А коли я вамъ докучивъ —
Не читайте менѐ...

Нехай менѐ читають мужики;
Багато ѐ письменныхъ промижъ ими:
Одни польють дѐ-що слизьмы гиркимы,
А други... поглузують изъ Юрка,
И зъ-радощивъ ушкварють гопака...
Та й годи!

У Тифлиси. А. Корсунъ.
1846 р. Вресеня 15.

До Іереміи Гàлкы.

По всихъ куткахъ[1]), дѐ тилько[2]) гроши ѐ,
Жиды, мовъ ти мары, маячуть —
Старый[3]) Оврамъ гаптуе, Шлёмка шье,
Жинкы изъ дитворою скачуть:
Имъ весело, воны соби — сміються;
Ты дивишься[4]), й у тѐбе[5]) слёзы льються!

О, мій спивець! Покинь, ихъ бо воны,
Сливокъ твоихъ святыхъ не бачуть!
Згадай-лышень буле старовины[6]),
Хай очи про хрещенныхъ плáчуть:
Я не спивець, а якъ згадаю щось,
Тàкъ по души й розсыплеться морозъ!...

1840 р.[7]) Харькивъ.

Дякъ и Гусы.

Казка.

I.

Въ одинмъ сели, колысь жывъ
[дякъ:
Ласкавый бувъ, и бувъ добренькій,
Бувъ набожный и бувъ смирнень-
[кій.
Зъ Парафіянъ любывъ усякъ.
Курей, кныши јому носылы,
Съ собой обидать садовылы,
Пашнею иншый даровавъ.
Лисокъ, синце јому возылы,
Пшеныцю жалы и косылы,
Хто вдужавъ чымъ — тымъ по-
[могавъ.

II.

За те и дякъ имъ услужавъ(;)
Параміи чытавъ имъ хвацько,
Сјого-того мынавъ багацько
И гримко голосно спивавъ;
Пысавъ покійныхъ у граматкы(,)
Казавъ(,) колы и пистъ и святкы(.)
Свячене въ церквы имъ носывъ(,)
Читавъ у праздникъ Читъ-Ми-
А якъ колы Евангелею(,) [нею(,)
Та и хлопъятъ псалтыри вчывъ.
Тай всяку всячину робывъ.
Чоловикивъ зъ жинками зводывъ,
Жинокъ(,) що былыся розводывъ,

---

1) земляхъ, 2) тјлькј 3) Старій 4) дивишся
5) під словами „й у тѐбе“ трохи низше стоїть: „А в тебе, брате“,
6) Дарма! Жиди забули вже труну!
Лежать въ трунј й того не бачуть...
Дарма! — Згадай — лишень старовину —
7) 40. Дек. 13. Хар. Тут і приписка: Тоже отослано 7 окт. 1845. Тифлис.

И всимъ мірянамъ судъ дававъ;
Бо бувъ въ сели винъ найбойкій-
[шій.
Видъ Пысаривъ усихъ мудрійшій(,)
Мовъ Оче-нашъ — росправу знавъ.

III.

Јого мовъ Сотного кохалы,
Мовъ Станового уважалы,
Мовъ Станового всякъ боявсь; —
Иде було — шапкы знимають,
Поклоны въ поясъ видмиряють,
Мовъ служба кожный выправлявсь.
А винъ соби було плетецця.
До шапкы й — пальцемъ нетор-
[кнецця,
А головою все крутывъ.
Въ сели никого небоявся,
Зъ панами сватався, братався,
Зъ Попомъ кунпаныи водывъ.

IV.

Оттакъ винъ довго панувавшы
И вси хаптуркы видбиравшы,
Зъ Парафіянъ що хто дававъ,
Зробывсь мовъ Справныкъ за-
[мижненькій.
И мовъ жыдяга той скупенькій(.)
Усе потроху нажывавъ.
Нажывъ худобкы на дви сотни,
Въ кешени може мавъ зъ пивсотни,
Та и було щось на довгахъ.
Жупанъ носывъ винъ все изъ
[нанкы,
Штаны винъ шывъ усе зъ кы-
[тайкы,
Ходывъ въ шкаповыхъ чоботахъ;
И бувъ и въ холи (?), и въ до-
[воли,
И жывъ мовъ въ Бога за дверьмы;
Казавъ спасиби часто доли(,)
Звела въ такымы що людьмы.

V.

Одынъ имивъ порокъ той дякъ,
Однымъ бувъ трохы нещаслывый,
И бувъ не такъ то уродлывый,
Гусей боявся неборакъ.
Та такъ сердешный ихъ боявся(,)
Що въ двиръ безъ палкы нея-
[влявся,
Въ якимъ хоть гусочка була.
Якъ дежъ на гуртъ гусей нат-
[кнецця(,)
Було и корчецця и гнецця,
Втика мерщій винъ видъ двора;
Втика, крычыть и репетує(,)
Усе село було згвалтує,
Й бижыть усякій, боронять.

VI.

Оттакъ боявся литъ винъ зъ пьять.
Всели жъ все гусы пропадалы,
Куда дивалыся — незналы,
И думавъ всякъ що вовкъ душывъ,
Та въ лисъ тыхенько ихъ носывъ.
Якъ сталыжъ дужче пропадаты,
Тоди всякъ думаты почавъ,
Якымъ бы побытомъ пійматы
Того, хто такъ ихъ зобижавъ.
Та ба!... изъ годъ пошты труды-
[лысь,
А все никого незнайшлы. —
Дали такы соби вмудрылысь;
Село обшукувать пишлы.

VII.

Отъ всихъ въ сѐли перешукалы;
У двиръ Попови заглядалы;
Въ комори — й Писаря булы;
Ходылы въ двиръ — й до Головы;

Нема ниде(,) хоть пропады.
Дали сказала вся Громада:
„Хочь соромно, та треба, нада,
„Намъ пошукаты и въ Дяка;
„Вотъ се бида бачь неяка!“...
И въ двиръ Громада[1]) повалылась;
Дяку[2]) нызенько поклонылась;
Й просыла трохы обшукать.
Дякъ довго ій сопротывлявся,
На неи гризно мавъ крычать...
Дали громады излякався;
Веливъ й — себе винъ обшукать.

VIII.

Громада въ хату вся сыпнула,
Та ба! ничого невнайшла;
Дали въ комору завернула...
Й видтиль безъ выносу пишла.
Отгутъ незнала щой робыты,
Чи ій шукать, чы кынуть такъ;
Дяку жъ безчестя заплатыты,
Непозывавъ въ суди щобъ дякъ;
И такъ було уже — й ришыла,
Симъ кипъ безчестя положыла,
Й хотила заразъ виддавать,
Мерщій щобъ зъ двору и чухрать;
Та Пысари іи спынылы,
Бо межъ собою положылы,
Ще й на горищи пошукать.

IX.

Зиркъ на горище!... пирья, пуху...
Въ мишкахъ, въ торбынкахъ та
[и такъ...
Тутъ заревлы уси безъ духу:
„А що таке оце панъ — Дякъ!“...
И рукы заразъ изкрутылы;
До крутопопы потащылы,
Немалы — й слухать(,) що про-
[сывсь(!)
Що обищавъ имъ попивкопы,
Щобъ невелы до крутопопы,
Що такъ за шкоду бъ поплатывсь.

X.

Пропавъ той дякъ. Нема ни духу,
Ни послушанія, ни слуху,
Мовъ въ воду бидный утонувъ.
Въ сели уси јого забулы.
Оттилкы я бачъ незабувъ;
А щобъ и вы хоть спомъянулы,
То я јого вамъ напысавъ
И якъ зумивъ и якъ бачъ знавъ.
Теперь скажу я вамъ прысловья,
Та памятуйте (!) на здоровья,
И въ голови јого держить,
Паноне ось воно — дывицця...
Хто билше всихъ гриха боицця(,)
Той билше всихъ јого — й творыть.

Подав *М. Возняк.*

До мартівських днїв 1848 р. у Львові.

В першім томі просторої працї барона Йосифа Ал. Гельферта, виданім 1907 р. і обговоренім мною в „Записках“, не звернув я тодї спеціяльної уваги на уступ на ст. 291, де оповідаєть ся про подїї у Львові під д. 19 марта. Поміщена

[1]) то јого. [2]) Јому.

мною в „Записках“ т. LXXXVIII статя про мартівські днї 1848 р. у Львові, оперта на вражінях близьких свідків і очевидцїв подій, дає досить повний і ріжносторонній їх образ, і позволяє тим лїпше оцїнити вартість Гельфертового оповіданя, на яке він як свідків цитує свою власну працю „Der Krakauer Emigrantenaufstand 1848“, і свою ж працю „Leo Thun in Galizien, Wien 1893“, ст. 249—251. Подаю тут сей уступ у дословнім перекладї: „У Львові в першій хвилї все було повне радости і вдячности. Поляки підбігали до Німцїв, обіймали і цїлували їх. „Wszyscy jesteśmy bracia!“ Русин Устіянович кричав до своїх земляків: „Не трать відваги, мій народе! Твій благословенний край, що пливе молоком і медом, потребує тілько проміня просвіти, щоб перетворити ся на правдивий рай“. Д. 19 прийшла відомість про краківські події, і тодї вже й у Львові годї було (автор не каже, кому, але очевидно треба було сказати: правительству) вдержати ся від випущеня полїтичних вязнїв. Але загального уоруженя, якого зажадано рівночасно, ґраф Франц Стадіон не міг дозволити без висшого розрішеня, і протиставив наляганям нетерпливих свою сильну волю. Коли три дни пізнїйше грозило вибухнути повстанє, головний комендант, ґенерал барон Гаммерштайн, велїв усему ґарнізонови виступити в повнім уоруженю (в німецькім одно технїчне слово „ausrücken“), і се задало бунтарям такого спасенного страху, що покинули всякі дальші проби. „Мої панове — мовив Стадіон вечером до своїх урядників, утомлений і знесилений трудами і трівогою того дня — сьогодня ви бачили, як починає ся революція, але бачили також, як можна вибух революції здусити в самім зароді“.

В тій реляції, стилїзованій славним австрійським істориком, можна сказати, нема анї слова правди. З ріжних оповідань про події мартівських днів 1848 р. у Львові тай деінде знаємо, що Німцїв урядовцїв на першу відомість про розрухи все і скрізь проймала трівога, і вони ховали ся, як мога, по своїх домах. З устних оповідань очевидцїв — у друку я не стрічав сеї звістки — я чув, що в остатнїх днях марта протягом кількох днів богато вивісок на чільних склепах у ринку і головних вулицях із нїмецьких попероблювано на польські, а чільну вулицю, звану тодї вулицею Фердінанда, як стій прозвано Констітуційною; тепер вона іронією історії називає ся іменем архикнязя Кароля Людвіка. Очевидно, що про братанє Поляків з Нїмцями в таких бурливих хвилях, коли народнї

антіпатії вибухають з елементарною силою, не може бути й мови.

Не менше, коли не ще більш абсурдне й те, що оповідає Гельферт про Устіяновича й його промову. Що се за Устіянович, не подано докладнійше. Про поета Миколу Устіяновича, що тоді був парохом у Славську, в далеких Карпатських горах, очевидно анї мови бути не може. Слова „мій народе!“ очевидно вимовлені по руськи до якогось більшого збору Русинів, виглядають також зовсім абсурдно в тих днях, коли вся людність львівського середмістя, очевидно з виїмком Німців і Жидів, раптом почула себе польськими патріотами. Про якесь більше, прилюдне зібранє Русинів у Львові в остатнїх днях марта нікому й не снило ся, і ще протягом цїлого цвітня тайком вечерами збирали ся деякі виднїйші львівські Русини під проводом Яхимовича в святім Юрі, щоб нарадити ся, яке становище заняти їм проти бутної, ворохобної Польщі. Гушалевич у своїх споминах про ті святоюрські вечери подав відомість, що на деякі з тих зібрань тайком приходив також високий урядник намісництва Ґолуховский, заохочуючи Русинів до смілїйшого виступу в інтересї Австрії. Вурцбах у своїх споминах про мартові днї у Львові занотував факт, що одному Русинови, який серед польської юрби з голими головами йшов собі вулицею спокійно в цилїндрі і не хотїв його зняти, звиняючи ся тим, „że ja przecie Rusin“, якась услужна рука зараз вбила цилїндер аж на сам ніс.

Так само неправдива відомість про те, що львівські Поляки вже в остатнїх днях марта, не маючи анї оружя анї військової орґанїзації, думали про повстанє. Така думка в лонї львівського маґістрату дозріла аж геть пізнїйше, в жовтнї того року. В мартових днях одного разу юрба взялась була штурмувати арсенал, але уступила перед звичайною військовою комендою. Що львівський ґенерал-комендант міг для такого випадку „die ganze Garnison ausrücken lassen“, се міг написати тілько такий чоловік, якому здавало ся, що львівський ґарнїзон стояв десь у однїй касарнї, коли тим часом військова залога у Львові стояла тодї, майже так само, як і тепер стоїть, розкинена на просторі кількох квадратових миль. Геройські слова, вложені в уста ґрафа Франца Стадіона, не були в 1848 р. відомі нїкому з тих, що мали нагоду придивляти ся подїям, у яких таке слово було б зараз облетїло все місто. Ґраф Стадіон, утомлений і стрівожений цїлоденними вислухуванями ріжнород-

них депутацій та приватних домагань безоружних, розгорячкованих людий, всего менше мав потребу й можність говорити про початок і успішне здушене революції. Поступоване Стадіона в тих днях і пізнійше характеризують не слова наведені у Гельферта, яких він правдоподібно не вимовив, але далеко краще характеризує його отсей уложений ним проєкт цісарського відручного письма, яке цісар мав доручити міністрови внутрішніх справ Пілерсдорфу як дірективу для поступуваня австрійських урядників у Галичині. Сей проєкт, опублікований Гельфертом у прилозї до другого тому його праці (ст. 296—297), подаю тут у дословнім перекладї:

„Відносно до просьби, висловленої в другій адресї польського національного комітету, щоб був установлений такий національний комітет у Галичині, який мав би поіменно виказати тих урядників Мойого уряду, які мали б бути усунені з їх службових місць, комітету, що мав би бути вповажнений мішати ся в справи краєвої адміністрації, відсилаю до §§ 10 і 11 констітуції, по яким до Мене самого належить виконавча власть і Я сам маю обсаджувати всї державні уряди. Кождий Галичанин, вірний своїм підданським обовязкам, якому щиро на серцї лежить добро вітчини, шанувати ме закон і вдержить ся від участи в звязках, що мають метою в супереч до констітуції накликати нещаств на край. Кождий чесний Галичанин з явно висказаною вірністю нехай держить ся Мойого правительства і рішучо виступає против усякого змаганя, що йде до забуреня загального спокою і законного порядку.

„Міліони галицьких підданих зі всїх станів доказали Менї в тяжких хвилях свою вірність і прихильність. І тепер числю на їх чесну поміч у виконаню всего того, що Моє правительство і Сойм Державний узнають потрібним для добра краю. Від чесного характеру Моїх Галичан як польської, так і руської й німецької народности надію ся, що вони опруть ся підмовам тих людий, які раді б присвоїти собі власть не оперту анї на законї, анї на дусї констітуційної держави.

„Хто має який жаль до урядованя власти або поступованя якого урядника, має право скаржити ся, і Я велю, щоб з винуватими поступлено по всїй строгости закона“.

Подав *Др. Іван Франко.*

До діяльности Івана Гушалевича в рр. 1867—1881.

Іван Гушалевич, оден із виднійших представників москвофільського напряму у Галичині, визначаєть ся у своїх творах тим, чим переважна частина провідників його табору: закостенілістю та мертвотою. Людина не без здібностий і при тім з подиву гідною пильністю, марнував він дармо свій талан на писаннє нікому непотрібних „поем", на редаґованнє ретроґрадних часописий і т. п. Та попри те є в його діяльности деякі моменти, які повинні заінтересувати наш загал. І тому його житє заслугує на близший розгляд, бо воно є все таки одною частиною історії нашої суспільности. А тимчасом богато інтересного з його житя ще не вияснено; згадаємо тут хоч би й його діяльність як посла або редактора.

В моїх руках є папери Гушалевича, які дістали ся мені після його смерти. В них найшов я дещо цікавого (богато використав я у моїй спеціяльній студії про Гушалевича п. з. Іван Гушалевич і його літературна діяльність. Львів, 1905) і тим бажав би я поділити ся з ширшою громадою.

Поки що подаю шість інтереснійших листів із сеї збірки з літ 1867—1881 — пять з них писані ріжними людьми до Гушалевича, а останній писаний рукою самого Гушалевича. Се був час, коли Гушалевич займав у Львові місце катехита (від 1862 р.), з якого уступив 1889 р.[1])

Поминаючи менше важний лист Г. Матієва з 1867 р. в справі кандидатури Гушалевича на посла, скажемо передовсім кілька слів про лист Якова Головацького, писаний з Вильна 1869 р.

Відносини Гушалевича до Якова Головацького були незвичайно приязні. Головацький — як головний провідник москвофільського табору — був свойого роду учителем Гушалевича. Він поправляв йому писання на великоруський лад, він служив йому все порадою та протекцією (головно за його впливом дістав ся Гушалевич до Львова), а навіть підчас свойого побуту у Росії інтересував ся своїм учеником. Безперечно впливови Головацького головно належить завдячити, що Гушалевич віддав ся зовсім на услуги москвофілів. За те й одержував від них нагороди.

---

[1]) Пор. Я. Гординський, Іван Гушалевич і його літературна діяльність. Львів 1905, стор. 26—27.

У 60-тих роках написав Гушалевич звісну мельодраму „Підгіряни“. Вона появила ся друком 1879 р., але з листу Головацького виходить, що вона була вже готова 1869 р.[1]) Гушалевич, очевидно, уважав сей твір дуже визначним, коли рукопись драми опинила ся в Росії. І справді, як видно із згаданого листу, зробив сей твір деяке враженнє, коли ним заінтересував ся А. С. Ґалахов і коли В. Гречулевич переклав його на великоруську мову. Що було причиною того заінтересовання? Сама мельодрама надто слаба, щоби її ізза змісту мали представляти в імператорських театрах; анї народне житє не змальоване тут так гарно, анї будова драми і взагалї переведеннє не визначають ся надто високою лїтературною стійністю. Подобала ся вона передовсім ізза ефектовної музики, уложеної до її пісень Вербицьким. На се вказував би як раз лист Головацького, який пише, що вже були б представляли сю песу по театрах, коли б нараз не вийшла нечайна перепона: „свѣряя тексты музыкальныхъ частей съ самою музыкою, я нашелъ два номера музыки, которые не имѣютъ словъ въ присланной мнѣ тетрадкѣ либретто“. Хоч Головацький старает ся злагодити се опісля тим, що „представить... въ театръ необходимо все, что написано въ піесѣ“, одначе се зовсім не зміняє факту, що його інтересувала передовсім музика. Чи Гушалевич був свідомий того, не знаємо, але йому розходило ся тільки про те, щоби його мельодраму приняли „для сцены любаго театра“.

Третій лист відносить ся до справи, порушеної мною в Альманаху віденської „Січи“ з 1908 р. Там помістив я два листи І. Наумовича в справі його популярної часописи „Науки“.[2]) З них виходить, що з початком 1872 р. найшов ся Наумович із своїм видавництвом у критичнім положенню. Як було при тих листах згадано, прислав їх Гушалевичеви о. Степан Головацький. Тепер віднайшов ся як раз сей лист Степана Головацького і я подаю його тут як причинок до так мало прослїдженої дїяльности Наумовича. С. Головацький пише, що він знає певно про се, „что Наумовичъ обрѣтаетъся въ критическимъ состояніи съ „Наукою“, тому посилає на руки Гушалевича допись до „Слова“, де накликує інтелїґенцію передплачувати таку пожиточну часопись як „Наука“. Та інтересно, що Головацький мусить упоминати ся за своєю дописю, бо її не

---

[1]) Докладнїйше про се у моїй студії, стор. 140 і сл.
[2]) „Січ“. Альманах. У Львові 1908, стор. 159—160.

поміщено в „Слові“, хоч се була така пекуча справа. Значить, або Гушалевич не віддав сеї дописи до редакції „Слова“, або як припускає Головацький, редактор „Слова“ Площанський не помістив її. Цікаво було б прояснити сю справу. Коли воно справді так, що допись в справі попирання „Науки“ признано маловажною й непотрібною, виходило би, що між Наумовичем і редакцією „Слова“, а може й львівськими москвофілами взагалі, були відносини очевидно не найліпші. Бо якже ж інакше пояснити собі відказаннє помочи у такій критичній хвилі? Може бути, що львівським провідникам була не на руку популярність, яку хотів добути собі „Наукою“ Наумович. Вправді у Долинщині (Степан Головацький був парохом села Княжолуки коло Долини) ширила ся „Наука“ побіч „Рады русскои“ досить успішно, одначе Головацький рад би подбати про ще успішнійше її ширеннє. На його гадку можна се зробити легко за помічю консисторії, яка припоручила би „Науку“ духовенству. Чи ті заходи Головацького мали який успіх, не знаємо, але що консисторія могла тут зробити богато, се певна річ. Адже ж знаємо, що москвофіли, опанувавши консисторію за помічю Куземського, А. Петрушевича й ин., кували з неї часто страшне оружє проти непокірних собі священиків, як се показують наглядно приміри А. Могильницького, М. Устіяновича й ин. Взагалі, як бачимо, лист Степана Головацького є цікавим причинком до історії москвофільства.

Четвертий лист — се незвичайно цікаве письмо Адольфа Добрянського із Чертежа до Гушалевича. Роля Добрянських в історії москвофільства надто звісна, щоби повтаряти її тут на ново. Вони служили йому нераз покровителями. Отсей лист (з датою 25 січня (6 лютого) 1875 р.) був відповідию на відозву Гушалевича з дня 16/28 січня с. р. в справі заложення нового банку. Тут очевидно мова про „крилошанський“ банк. Гушалевич був — як бачимо із слів Добрянського одним із головних основателів сього банку і просив свойого приятеля, щоби він підняв ся аґітаційної подорожі для згаданої інституції. Головною цілю нового товариства має бути конкуренція із звісним „рустикальним“ банком. Як бачимо, тут виступає знов характеристична прикмета діяльности Гушалевича: підпольна робота. Колись, у 40-вих роках вів він — по думці др. Франка — таку роботу проти „Зорі галицкої“, коли заложив для конкуренції з сею часописию свої власні „Новины“; потім підчас редаґовання „Зорі галицкої“ у 50-тих роках вів кертичу ро-

боту проти народньої мови може бути — як виходило би із згадуваного листу Степана Головацького — прилучив ся до акції проти І. Наумовича, а тепер працює коло банку з виразною а може й одиною цілю підкопати иншу інституцію. Та А. Добрянський не згоджуєть ся із виключно неґативною роботою банку. Він рад би бачити в його проґрамі також дещо позитивного. По його думці повинен сей банк стреміти „къ пріобрѣтенію за дешевую цѣну больших помѣстій, значитъ къ очищенію руси австрійской отъ иноплеменниковъ“. Бо вся біда на Руси від того, що нема тут своїх поміщиків, людий независимих, освічених. Про те, щоби банк мав служити виключно цілям духовенства, не хоче Добрянський навіть чути. І от при тій нагоді подає він цікаву характеристику того духовенства. Духовенство має богато гріхів на собі: воно спричинило церковну унію і страту освічених верств на користь Поляків; се його заслуга, що Русь нинї складаєть ся виключно із хлопа й попа. З тим одначе духовенству найліпше, бо хлоп повинуєть ся безуслівно „не наставленіямъ, а приказамъ его“. Передовсїм тої злуки з Римом не може Добрянський простити духовенству і думає виступати проти того за помічю поміщиків...

Два останнї листи належать до лїтературної діяльности Гушалевича в роках 1879—1881. Згадаємо про них тільки коротко.

В однім із них доносить Юліян Желехівський Гушалевичеви, що не міг розпродати його поезій — очевидно мова тут про звісні „Поэзіи“ з 1879 р., а може ще й про „Вѣнецъ сонетовъ“ з того самого року. Ті „поезії“ цікаві передовсїм тим, що носять уже виразну москвофільську марку, а автор накидаєть ся із безпримірними лайками на своїх полїтичних противників. Та характеристичне, що тих віршів нїхто не купував, коли десять, як припускає Желехівський — примірників, привезених кимось перед ним, вистарчило аж надто для цілої Руси у Перемишлї та околиції. Ще одна Угорщина могла би хиба порятувати нашого автора, бо „въ горскихъ сторонахъ Угріи находятся многіи патріоты русскіи, изганники пок. Еписк. Панкевичемъ, которы любятъ литературу русскую и купуютъ книги“. Передовсїм богато їх в околиції Мукачева, а й у самім мукачівськім монастири.

Вкінцї останнїй, найранший лист у нашій збірці говорить про велику, невидану поему Гушалевича п. з. „Освобожденіе южной Руси“. Не знати, чомусь не міг її Гушалевич випечатати

у Галичині. Тому звертаєть ся він за поміччю до Петербурга, до Мирослава А. Добрянського з просьбою, щоби він зайняв ся „исправленіемъ" сего твору, а евентуально й поміщеннєм його в якім литературнім журналї. При тім рекомендує він і рукопись другої своєї великої поеми „Гальшка". Сього листу Гушалевич не висилав на почту, а „Гальшка" була видана опісля друком у Галичині. Що склонило Гушалевича до зміни проєкту, не знаємо — може бути, що він не довіряв надто свойому „русскому слогови". Та цікаве, що Гушалевич признає, що він згодив би ся коли вже не на печатаннє тих поем, то хоч на „подддержку", про яку він уже просив „комітет". „Поддержку" має виробити Ламанський. Можливо, що ще перед висланнєм сього листу надійшли гроші із Петербурга...

1.

Лист Г. Матїєва до Івана Гушалевича, пис. д. 25. І. 1867 р.

Высокопочтенный Отче Намѣстникꙋ! Дарꙋйте, жемъ вчерайшого дня не моглъ присꙋтствовати Соборчикꙋ Дек.; вибори бо правиборцôвъ были семꙋ па перепонѣ, — и тій то вибори ꙗко тако пôйшли оу насъ, — вибрали бо мене, а съ мною чтирохъ честныхъ, непродайныхъ и своей справѣ спріяющыхъ ґаздôвъ, которî запевне нашой не поврeдятъ справѣ. — Но о горе! Ꙗкî не діются при сыхъ виборахъ аґитаціѣ! въ ꙗкî не орꙋжаются протѣвъ насъ орꙋжія! тероризмомъ и клеветами стараются нашъ людъ отъ ихъ намѣренія одвести! Болотомъ и то гиднымъ болотомъ окидꙋютъ дорогыхъ застꙋпниковъ народа нашого. — То кричали а накричали перeжде, же рꙋскî посли соймовî спріяютъ Россіѣ, и тоея рꙋблями оудержꙋются, — нынѣ же кричатъ, же тійжъ посли, слꙋчившеся съ Нѣмцями ворохобниками, съ ними напротивъ Царя повстаютъ, и іако такій, на дрꙋгꙋ каденцію сойма краевого вибрацими быти не могꙋтъ. — Отожъ на всî боки шарпаютъ противники нашî, нашыхъ любимыхъ заступникôвъ, и ранятъ еще тяжше, и такъ ихъ оуже зболѣлое сердце, а протое и людъ баламꙋтятъ, и одъ избранія ихъ вторицею въ посли на соймъ краевый одводятъ. — Отожъ будьте такъ добрî Всепочтенный Отче, напишѣтъ вскорѣ до Єго Высокопреподобія Отца Шведзицкого до Львова, бы намъ ласкаво одтꙋдꙋ донесли, одкꙋдꙋ и для чого такъ тяжкая а невинне на нашыхъ Любезныхъ кинена клевета, и бы ся за ихъ дорогою честію оу Высокого Правительства всеаласкаво оуняти хтѣли. — При сей слꙋчайности засилаюче мое къ Вамъ глꙋбочайшое почитаніе, пишꙋсь искренно Вамъ желающымъ братомъ въ Христѣ Іисꙋсѣ

Новиця дня 25-го Сѣчня 867. Г. Матѣевъ.

2.

Лист Якова Головацького до Івана Гушалевича, писаний дня 25. серпня 1869 р.

На листї вибита печатка: Я. Г.

Любезнѣйшій Другъ Иванъ Николаевичь!

Я очень радъ былъ получивъ Ваше письмо и свѣдавъ о Вашемъ Галицкомъ житьи-бытѣ, и я собырался отвѣчать Вамъ, но будучи приглашенъ въ празднованію Ивана Гуса я надѣялся, что мнѣ удасться побывать на нѣсколько дней во Вѣнѣ и во Львовѣ и повидаться съ родными и друзьями. Поѣздка моя въ Прагу несостоялась и теперь я самъ не знаю, когда буду могъ посѣтить Васъ, затѣмъ отправляю я это письмо потому, что есть дѣло нужное на счетъ піесы „Подгоряне".[1] Я получилъ недавно письмо изъ Питера. Алексѣй Сергіевичь[2]) пишетъ вотъ что: Подгоряне Ивана Николаевича переведены Владиміромъ Вас. Гречулевичемъ на чисторусское нарѣчіе, такъ что я (Галаховъ) на дняхъ намѣривался уже представить эту вещь на разсмотрѣніе комитета, одобряющаго театральныя піесы къ представленію на Императорскихъ Театрахъ. Но вдругъ встрѣтилось препятствіе, совершенно неожиданное: свѣряя тексты музыкальныхъ частей съ самою музыкою, я нашелъ два номера музыки, которые не имѣютъ словъ въ присланной мнѣ тетрадкѣ либретто. Это произошло, должно быть, оттого, что при представленіи Подгорянъ въ народномъ Домѣ были сдѣланы нѣкоторыя опущенія изъ первоначальнаго текста. — Требуется непремѣно полное либретто, безъ чего предложеніе давать ихъ на сценахъ Петербургскихъ и Московскихъ театровъ не удобно. Пусть уже наши режиссеры сами хозяйничаютъ въ выборѣ того или другаго Нра музыки — представить же въ театръ необходимо все, что написано въ піесѣ". — Далѣе пишетъ Алексѣй Сергіевичъ: „Переводъ Подгорянъ сдѣланъ хорошо. Я читалъ его одному Петербургскому артисту, избалованному хорошимъ языкомъ сцены и онъ нашелъ его хорошимъ". — Вотъ содержаніе письма и требованіе ихъ. Я предполагалъ, что будучи во Львовѣ буду въ состояніи переговорить и обстоятельно узнать отъ Васъ, гдѣ и которые Нра пропущены въ текстѣ и по какой причинѣ, что вполнѣ удовлетворить требованію Алексѣя Сергіевича, но такъ какъ невозможно лично намъ повидаться, такъ Вы одни вспомните себѣ, гдѣ пропущенъ текстъ, пополните его по лучшему списку и отправьте его уже прямо къ Ал. Сергіевичу, чтобы не

---

[1]) „Подгоряне" — найлїпша мельодрама Івана Гушалевича — появила ся друком що йно 1879 р. і то два рази.

[2]) Ґалахов.

было остановки и скорѣе можно было покончить дѣло. — Адресъ у Васъ кажется есть (на Сергіевской улицѣ у церкви Матери всѣхъ скорбящихъ. Поторопитесь, отправьте вѣрно и точно, а то опять будетъ какая нибудь потѣха. Если бы піесу приняли для сцены любаго театра, это было бы превосходно — славно и корыстно.

Газеты пишутъ, что будто бы еп. Куземскій просилъ у правительства разрѣшенія для себя поѣхать въ Римъ. Я сомнѣваюсь, чтобы онъ сдѣлалъ такую безтактность.

Свѣдайте, гдѣ теперь находится о. Иларіонъ Нижанковскій и перешлите приналежащее письмо въ конвертѣ опечатанное къ нему. Поздоровьте всѣхъ нашихъ сердечныхъ Русиновъ — дай имъ Боже успѣховъ, а депутатамъ чести и славы, но не такой какъ Лавро.

Цѣлую Васъ сердечно какъ своего душевнаго друга

Вильна 25 Августа 1869 г. Яковъ Головацкій.

3.

Лист Степана Головацького з дня 19 лютого 1872 до Івана Гушалевича.

Всечестнѣйшій Отче!
Любезнѣйшій Друже!

Ужасаюсь, что може Вамъ докучаю моими частими письмами, но до той дерзости, имѣю полное право, зане Вы мене нѣсколько раза ободряли до ревной дѣятельности для справы народной, упоминаючи дабымъ не унывалъ и не отчаявалъся, когда наступило въ нашомъ таборѣ отчаяніе и нерадѣніе послѣ злополучныхъ для насъ выборовъ въ послы.

Я ѣмался за искренную и неутомымою дѣятельность для предготовленія успѣшной почвы къ предидущимъ выборамъ за помощію просвѣщенія народа а особенно одушевленіемъ русскимъ духомъ интелигенціи нашой.

Я ся совершенно и точно убѣдилъ, что выборы въ послы и до рады повѣтовой выпали для насъ такъ сумно и болестно черезъ неимовѣрное нерадѣніе и трусливость, а даже предательство нашего клира и интелигенцію мірской, ибо нашъ народъ есть на сквось одушевленъ русскимъ духомъ, только надо той духъ въ нимъ дремущій возбудити и темноту а слѣпоту его розогнати, дабы муся глазы отворили.

Но до того нужно ревной и бодрой дѣятельности проводниковъ его, что намъ недостаетъ, а что дасть ся совершенно и успѣшно заступити, гдѣ господствуетъ нерадѣніе, трусливость или даже предательность газетою „Радою русскою“ а особенно „Наукою“.

Гдѣ тѣ два письма будутъ народови читанны, тамъ ужь ничего не здѣлаетъ злобная агитація, а вѣдомости въ тѣхъ письмахъ росшируются по громадамъ въ мгновеніи и молниєю тое єсть мѣнѣ точно извѣстно.

Знаючи достовѣрно, что Наумовичъ обрѣтаетъся въ критическимъ состояніи съ „Наукою", протое послалъ я за роспискою на Ваши руки допись до Слова 17 Февраля н. ч. молячи Васъ, дабысьте просили Г. Площаньского, дабы заразъ намѣстилъ тую допись (Наука — и нерадѣніе интелигенціи русской къ єя росширенію) въ Словѣ. А може тую допись не получилисьте, что усумнѣваюсь, бо имѣю росписку, и не гадаю дабы Ляхи єю истребили. Протое радбымъ я знати, почему Г. Площаньскій не благоволилъ тую допись и попереднюю (Росчетъ дѣлъ русскихъ и п.) посланную на Вашіи руки на дни 5 февраля н. ч. и на тую имѣю реценисъ, въ Словѣ доселѣ намѣстити.

Не ходитъ менѣ о пустую и ничтожную тщетность и славу нужденную дописувателя, дабы для той ничтожной причины были тіи дописи двѣ напечатанны въ „Словѣ", но единственно для того, зане єсмь увѣренъ, что тѣ двѣ дописи много могутъ повліяти до росширенія „Науки" и Рады русской меже народомъ, что, єсть для насъ неисчетною послѣдственностью.

Я не доконьче хотѣлъ тіи двѣ дописи посилати до „Слова", но мои други усердно меня до того наклоняли, и объ великую успѣшность въ справѣ народной черезъ нихъ увѣряли, тому желанію я удовлетворилъ.

Я Наумовичеви далъ слово чести, что горячо и усердно попру як найбольшое росширеніе „Науки" въ Словѣ и то скоро, что я почиталъ за мою должность яко Русина кождого, а ту только времени протекло и мои дописи не остали напечатанны. Допись мою (Воззваніе къ протестамъ) „Слово" помѣстило, и изъ того познаю, что тамтіи двѣ дописи узнанно за потребніи и маловажныи.

Если Г. Площ. узнаетъ и теперъ мои дописи за неумѣстныи и непридатныи для справы народной, то прошу ихъ взяти до себе и всѣ мои давнѣйшіи рукописи, а я собѣ якъ буду въ Львовѣ заберу.

Приспособилъ и собѣ довольно матеріаловъ до численныхъ дописей въ розныхъ предметахъ народныхъ и зъ многихъ сторонъ на мене натискаютъ, дабымъ писалъ до „Слова", но ожидаю, чтося станетъ съ тѣми дописами, дабымъ напрасно неработалъ, которая работа полученна съ издержками.

Може бы было лучше и съ тревалѣйшимъ успѣхомъ звернути свою дѣятельность на нивѣ народной въ иннимъ направленію, чимъ доселѣ.

Я виджу, что Вамъ докучаю моими частими письмами, но простѣтъ Любезнѣйшій друже, и благоволѣтъ менѣ отписати якъ найскорше, а на-

даль я уже будуся потщати Вамъ недокучати такъ часто, ибо знаю, что Вы черезмѣрно занятю справами народными. Прошу Васъ донесѣтъ менѣ, кто получилъ Мѣзунь? Прошеніе о запомогу я еще не подалъ на руки О. Цѣпановского, бо имѣю только писанины на всѣ стороны въ справѣ народной, что принужденъ есмь собственны интересы занедбувати.

Даруйте, что такъ небреженно пишу, бо спѣшую (!), а ту уже 12 часъ въ ночи, а заутра Недѣля. Г. Площанскому прошу въ имени моимъ поблагодарити за присланіе менѣ граматики италіянской, временникъ угорскій и программу, и оразъ радбымъ знати, что ся належитъ за граматику и за пересилку. Только прикро менѣ, что не благоволилъ написати до мене хотяй нѣсколько словъ.

Радъ бы я довѣдатись, чи выходитъ еще враждебная и рабская „Основа".

„Наука" и „Рада русская" успѣваетъ прехорошо въ Долиньскимъ, я подѣйствовалъ съ другими на всѣ стороны, что майже каждая громада въ Долинскимъ ихъ предплачуетъ, и еще больше будемъ дѣлати къ ихъ росширенію, и есть извѣстная надѣя, что тіи два письма произведутъ для блага Руси прехорошіи плоды, только нужно якъ найбольше ихъ чтеніе межи народомъ розширити. Про тое благоволѣтъ Любезнѣйшій друже написати письмо до своихъ друзей и знакомыхъ за ихъ росшереніемъ, и поощрѣте Львовскихъ, дабы такожъ каждый росписалъ письма на всѣ стороны до своихъ друзей и знаемыхъ, а особенно „Рада русская" въ Львовѣ должна быся тѣмъ дѣломъ искренно заняти, тое средство до росширенія тѣхъ письмъ будетъ найуспѣшнѣйшое.

Потщайте ся, дабы нашіи Консисторіи препоручили клировы горячое покровительство „Науки", бо нашіи Деканы самыи отъ себе тое не здѣлаютъ, а тое средство такожъ много бы могло здѣлати для розширенія „Науки". Очень мене заболѣло и сѣтую надъ тѣмъ, что якійсь безсовѣстный клеветникъ въ ч. 14. Слова „отъ Стрыя" такъ ужасно обыдилъ и соромно оклеветалъ такъ честного, бодрого и ревного нашого патріоты О. Костецкого изъ Дѣдушицъ.

Той человѣкъ прехорошій примѣръ патріотической бодрости далъ съ своими виборцями въ выборахъ въ послы, гдѣ як скала постоянно і непоколебимо голосовалъ за Вами съ своими честными і непоколибими выборцями — его приходъ хорошимъ духомъ русскимъ одушевленъ изъ піяницъ здѣлалъ ихъ людьми — его приходъ предплачуетъ 6 примѣрниковъ „Науки" и нѣсколько „Рады русской".

На соборчику сложилъ 15 f. на дѣла народны отъ прихожанъ и отъ себе — и сильно за однообразною переписку съ всѣми урядами на русскимъ языцѣ, и изъ той причины сильно и остро выступилъ про-

тивъ всеобще извѣстного предателя нашего Вариводу (!), оспоривающого, дабы переписоватися по русски, доказуючему, что каждому свободно писати, якъ ему угодно; той то безчестный человѣкъ цѣлый той кутъ позискалъ для Гоппена, тое теперь люди самыи признаютъ, оджежъ онъ самъ єдинъ узискалъ для Гоппена, Кальну, Ростѣчки, Слободу, Липу, Церковку и Станьковце.

Мы теперь, а особливе О. Кобляньскій великій патріотъ росширили „Науку“, Раду русскую, Учителя, а люди съ слезами въ глазахъ признали, что намъ такъ голосовати повелѣлъ О. Варивода. Освѣдчѣтъ тое Г. Площаньскому, что керваво осталъ оскорбленъ на чести такъ достойный патріотъ, якимъ єсть О. Костецкій, я за него моглъбымъ головою поручити.

Поручаючися Вашой благосклонной а для мене дорогоцѣнной памяти, остаюсь на всегда Вашимъ постояннымъ и искреннымъ другомъ и Вашего цѣлого Дома честного

С. Голо(вацкій).

На боці:

Собота 19 Февраля (2 Марта) 1872.

4.

Лист Адольфа Добряньского до Івана Гушалевича.

Съ нами Богъ! Чертежь дня 25 янв. (6 февр.) 875.

Милостивый Государь!
Ваше Преподобіе!

Въ слѣдствіе Вашего многоуважаемаго воззванія съ дня 16/28 сѣчня с. г. имѣю честь извѣстити Васъ, что я и безъ предлагаемыхъ мнѣ наградъ готовъ предпринять въ пользу заступимаго Вами общества путешествіе, если общество:

а) заплатитъ мнѣ издержки путешествія (приблизительно 600 гульденовъ),

б) готовымъ обявить себя, получаемый по всей вѣроятности взаимъ обратить не только къ тому, чтобъ дѣлать конкуренцію существующему уже рустикальному банку; но преимущественно къ пріобрѣтенію за дешевую цѣну большихъ помѣстій, значитъ къ очищенію руси австрійской отъ иноплеменниковъ.

Знаю я, что большая часть нашего духовенства очень довольна тѣмъ, что ввѣренна ему паства состоитъ исключительно изъ хлоповъ повинующихъ безусловно не наставленіямъ а приказамъ его. Духовенство наше заапричинило и церковную унію, и отпаденіе образованныхъ со-

словій къ полякамъ; оно довело русь нашу туда, что она состояла по извѣстной намъ всѣмъ пословицѣ изъ хлопа да попа!

Но это не можетъ быть задача Вашего общества, если оно желаетъ дѣйствовать полезно не односторонно для духовенства, а для всей австрійской руси. Вѣдь вредное дѣйствіе рустикальнаго банка, (если оно въ самомъ дѣлѣ замѣтно), можетъ происходить единственно отъ недостатка русскихъ помѣщиковъ; всеобщему распространенію трезвости между нашимъ народомъ препятствуетъ единственно недостатокъ русскихъ помѣщиковъ; развитіе школъ, и распространеніе науки между нашимъ народомъ невозможны по недостатку русскихъ помѣщиковъ; даже существованіе церковнаго ктиторства (патроната) вредно единственно по недостатку русскихъ помѣщиковъ.

Взгляните за границу, и Вы убѣдитеся, что опытное правительство русское заботилось въ первыхъ заселить русскихъ помѣщиковъ въ югозападный край, такъ какъ безъ подмоги или поддержки помѣщиковѣ даже чисто русское правительство не въ состояніи поднести чисто русскій народъ, хотя онъ и православный. А Вы намѣренны спасать народъ съ уніятенный да ополяченный или омадярщенный или орумынсченный не смотря на огромное вліяніе на наше высшее духовенство враждебнаго намъ Рима, а на правительство и законодательство поляковъ и мадяровъ исконныхъ враговъ нашихъ, даже безъ поддержки помѣщиковъ значитъ при совершенномъ недостаткѣ образованныхъ независимыхъ лицъ? — Мнѣ непонятно такое предпринятіе! Мнѣ представляется оно безнадежнымъ, по крайней мѣрѣ я проку мало вижду въ немъ!

Вотъ начертанъ нѣсколькими словами взглядъ мой, на которомъ основано главнѣйшее моихъ условій. Если общество приметъ мой условія, я готовь отправиться къ Вамъ, а оттуду, или прямо изъ Вѣны далѣй.

И такъ ни мало не обинуясь написалъ я Вамъ откровенно въ чемъ дѣло; извольте мое письмо представить обществу, а о слѣдствіяхъ Вашего представленія благосклонно извѣстить

Вамъ душевно преданнаго друга
А. И. Добрянскаго.

Пересмотрѣвъ уставъ Вашего общества, я убѣдился, что на основаніи его, безъ малѣйшей перемѣны, возможно развитіе совѣтуемаго мною дѣйствія. Если пріиметъ общество мои условія, тогда прошу увѣдомить себя и объ имени товарища моего въ путешествіи.

5.

Лист Юлїяна Желехївського до Івана Гушалевича, пис. 1879 р.

Всепочтеннѣйшій Отче!

Касательно Вашихъ поэзій не имѣлъ я счастья ко продажи, ибо въ тое время, когда я получилъ, привезъ ктось зъ Львова, не помню кто, 10 или больше экземпляровъ и далъ Семинаристамъ на продажъ, тіи снабдили ними всѣхъ въ окрестности Перемышля извѣстныхъ мнѣ покупателей немногихъ, любящихъ русскіи книги. Такъ я задумалъ на минувшіи каникулы перевести поэзіи Ваши на Угры. — Выѣзжая зъ Перемышля на путешествіе взялъ я ихъ со собою — но доставшись до брата моего въ Козлову за Сколемъ, откуда я имѣлъ ѣхати на Угры, не могъ я зъ причины безъустанной слоты черезъ двѣ недѣль пребывая у брата зъ дому ни на шагъ двигнутись, и принужденъ былъ я не заживши ніякихъ пріятностей, намокнувшись и намерзшись въ горахъ безъ дѣла возвратитись въ Перемышль съ книгами взятыми на продажъ.

Въ горскихъ сторонахъ Угріи находятся многіи патріоты русскіи, изгнанники пок. Еписк. Панковичемъ, которыи любятъ литературу русскую и купуютъ книги. Я ѣдучи отъ Мукачева до Верецкихъ посѣщаю ихъ по дорозѣ и знаю ихъ лично. — Также въ Монастырѣ Мукачевскомъ есть твердия монахи русскіи — на тѣхъ то надѣялся я, что продамъ имъ Ваши поэзіи — но розненастилось — и мой планъ уничтожился.

Касательно второго вопроса о цертификатѣ — доношу Вамъ, что два или три года тому назадъ, пріймовалъ нашъ епископъ для недостатка кандидатовъ богословскихъ безъ матуры не только за цертификатомъ, но и до семинаріи. Когда же съ матурою сголосилось много кандидатовъ, тожъ уже епископъ не хотѣлъ пріймовати безъ матуры до семинаріи, и теперь такъ дѣется. Однакже пріймаетъ за цертификатомъ такихъ, которыи покушались здавати матуру но пропали на полъ года съ реченіемъ и подъ условіемъ, если здѣлаютъ матуру съ добрымъ успѣхомъ — но совсемъ не поддававшихся испыту доспѣлости пріймовати не хочетъ. Издано ли якое роспоряженіе въ томъ отношеніи, мнѣ неизвѣстно, ибо принятіе на богословіе у насъ совершенно зависитъ отъ воли самаго епископа, а онъ положилъ собѣ за правило безъ матуры не пріймовати до семинаріи, а только за цертификатомъ тѣхъ, которыи обовязуются въ теченіи перваго года богословія здѣлати матуру — тожъ если Вашъ кандидатъ ко тому съобовяжется, то може подати прошеніе о цертификатъ.

Остаюсь съ достодолжнымъ почтеніемъ

Вашего ВПреподобія Другъ Іуліанъ В. Желеховскій

6.

Лист Івана Гушалевича до Мирослава Добрянського, пис. д. 8. XI. 1881 р.

(Лист нерозпечатаний, не був ще на почті.)

Адреса: Его Высокоблагородію Гдну Мирославу Адольфовичу Добрянскому Милостивому Государю Стъ Петербургъ.

На листі витиснена буква: G.

Львовъ 8/XI. н. с. 1881.

Милостивый Государь
Мирославъ Адольфовичъ!

О сколько мнѣ возможно было, я приготовилъ мою рукопись: „Освобожденіе южной Руси“[1]) къ дальшему Вашему ходатейственному покровительству, чтобы еще Вы изволили найти межь Вашими знакомыми приклонную руку, которая бы хотѣла заняться исправкою ея. Можетъ быть, что редакція какаго то литературнаю белистристическаго журнала приклонилася бы въ своей книгѣ печатать это Стихотвореніе, розумѣется, если оно по формѣ и содержанію удостоится того и читательство Ваше можетъ заинтерісировать.

Извольте вниманіе обратить, что это Стихотвореніе писано въ пѣсняхъ и строфахъ, въ которыхъ послѣднихъ вездѣ 32 стиховъ есть. Надо про то каждую строфу въ полнотѣ ей стиховъ задержать, иначе могла бы и связь затераться и правильность пѣсней. Если же бы неправилось роздѣленіе на строфы, то можь печатать иль принять въ малыхъ отступленіяхъ. Впрочемъ оставляю полную свободу исправленію. У меня есть еще одна рукопись почти такаго объема „Гальшка княгиня зъ Острожскихъ“[2]), повѣсть историческа. Просите умильно, что бы Вашъ Комитетъ надѣлилъ меня поддержкою а я выпечатаю здѣсь ее.

Если бы комитетъ печатать желалъ „Освобожденіе Южной Руси“, то соглашаюсь со всемъ напередъ, что въ томъ дѣлѣ рѣшитъ, а если бы затребовалъ „Гальшки“, то дамъ переписать и доставлю ее.

Еще разъ повтаряя мое прошеніе къ комитету поднесенное, ожидаю Вашего дружескаго и скораго отвѣта, что бы я могъ розположить, какъ мнѣ съ печатнею поступить, ибо она тяжитъ на мнѣ своимъ дол-

---

[1]) „Освобожденіе Южной Руси“ — одна з найбільших поем Гушалевича — лишила ся в рукописи. Тільки деякі відкривки друковали ся у „Временнику Ставроп. Инст.“

[2]) „Гальшка, острожская княжна, историческая повѣсть“ явила ся друком у Львові 1883 р.

гомъ. Просите отъ меня моего знакомаго проф. Ламанскаго — чтобы изволилъ мое прошенїе къ комитету поддержать. Тоже напишите мнѣ благосклонно какъ оное принято и что рѣшилось.

Съ Вашимъ ВП. родителемъ Ад. И. встрѣчаемся почти ежедневно, всѣ здоровы и веселы передаютъ Вамъ свое поздравленїе.

Вамъ щиро преданный
землякъ и почитатель
И. Н. Гушалевичъ.

Адресъ ко мнѣ Johann Guszalewicz Gymnasial Professor N. 14 akademische Gasse Lemberg.

Подав *Яр. Гординський.*

Наукова хроніка.

Польська праця про Ягайла.

Antoni Prochaska: Król Władysław Jagiełło, т. I, с. VII+413; т. II, с. 407. Краків, 1907.

Часи панування Ягайла се часи дуже цікаві для історика чи то польського, чи українського, чи вкінці і российського. Вони становлять вдячний предмет для дослідів і освітлюють ся з ріжних становищ. Не дивота! Сеж час литовсько-русько-польської унії, час далекосяглої злуки народів, ріжних з етноґрафічного та культурного погляду. Що на сім поли від давна працюють найбільше історики польські, се теж природна річ. Книжка Прохаски, оглядом котрої займемось, становить нове огниво в довгім ланцюху польських праць. В передмові зазначує автор, що спонукало його до сеї праці. Від часів „Історії Польщі“ Каро досліди пішли богато наперед, появило ся богато нового матеріялу, почавши від Liber Cancellariae Stanislai Ciołek до Monumenta medii aevi, Acta Capitulorum, дипльоматорів Малопольщі, міста Кракова й инших. З розвідок появились праці Смольки, Конечного, Левіцкого і самогож автора що до унії[1]). Видано богато нових жерел що до відносин між Орденом і Польщею та Литвою, дальше ріжні акти що до собору констанцького. На підставі сих нових матеріялів заповідає автор „ретельну синтезу“[2]) часів панування Ягайла.

Вже така катеґорична обіцянка „ретельної синтези“ в передмові до праці робить на читача не дуже миле вражіння. По перечитаню переконаєть ся він, що таки тут сеї синтези нема, а коли є яка, то цілком не „ретельна“, бо без наукової] вартости, субєктивна, тенденційна. Що є нового у Прохаски, то хиба нове освітлене часів Ягайла. Та воно власне

[1]) Прохаска, т. I, стор. IV. [2]) Ibid., стор. VII.

дуже некорисно впливає на саму працю і свідчить, що в суспільности польській ще покутують сї вже давно прозвучавші в лїтературі теорії месіянїстичні. В історії унії заховує автор для Польщі ролю якогось месії, що несе світло, культуру цїлком безінтересовно в землї литовсько-руські. Місія ся призначена їй Богом, „Провидїнем“, як каже автор[1]). По обєктивнїйших дослїдниках як Каро, Конечний, Левіцкий, автор вертає до історіозофії Красїньского. Таке назадництво здибуємо і у инших польських істориків, але у Прохаски має воно свій вершок.

Найлїпше оброблені в працї відносини Литви і Польщі до Ордена. Вони абсолютно за широко трактують ся в порівнаню зі справами унії, так що сї стоять на боцї, хоч повинно бути противно. Слабко через се виступає характеристика контакту культур русько-литовської і польської, а вже рішучо нё вдають ся тенденційно натягнені характеристики Ягайла і Витовта.

Найвідповіднїйший подїл роботи був би такий: Полїтичний, економічний і культурний стан Литви і Польщі перед унією. Причини унії і обосторонні користи чи страти від неї. Сама унія й її еволюція. З боку треба булоб представити полїтику Ордена й інтриґи Жиґимонта Люксембурґа. Автор троха се перемінив. Дві останнї точки розробив широко, перші знова фраґментарично.

Автор зачинає від причин унії. Найважнїйшою з сих вважає потребу оборони перед спільним ворогом литовсько-польським, себто Орденом. Коло устя Висли в р. 1230 осїдає Орден Діви Марії, займає словянську землю і винародовлює Прусів. В Ливонії ще перед тим змагав ся се зробити Орден Ливонський. Між землями занятими ними лежала Жмудь, одинока перешкода до злуки обох Орденів. О Жмудь розбив ся Орден — задачі, до котрих рицарство нїмецьке не доросло, мала сповнити Польща[2]). Другою причиною унії була Червона Русь, за котру йшла боротьба між Польщею і Литвою, пізнїйше Угорщиною. По смерти Казимира Великого примусив Людвик угорський Любарта до карности і віддав Червону Русь Володиславови Опольскому. Але потім хотячи мати Галичину, як осібне „Regnum Russiae“ при Угорщинї, відібрав її Володиславу і дав в управу своїм старостам. Ось тодї, як слушно каже Смолька[3]), страх напав на панів малопольських, щоб сей богатий „медом і молоком текучий“ край не висмикнув ся їм з рук. Отже подумали про злуку з Литвою, щоб безпечно могли забрати Червону Русь. Для Польщі Русь була одинокою матеріяльною причиною і заохотою до зближення[4]). Литва-ж сама болотниста, лїсиста, без доріг, радше відпихала,

---

[1]) Т. I, ст. 23. [2]) Прохаска, т. I, ст. 8.
[3]) Smolka, Rok 1386, Краків, 1886. [4]) Прохаска, т. I, ст. 10.

ніж притягала Польщу, тим часом як остання представляла для Литви вартість, як край богатий і заселений, звідки можна було тягнути „способом военним“ матеріяльні користи. Автор призабув, що і Литва теж прецінь не саме тільки болотнисте Полїсе; забув про силу мілїтарну, яку представляла Литва, і про перспективу загарбаня руських земель злучених з Литвою, як Поділє, Волинь, Київська земля.

Прийшов час, каже автор, коли поганська Литва не могла остатись такою на дальше; коли не хотіла загибели зі сторони Ордена, мусїла приняти християнство. Чому власне в латинському обряді — автор аґрументує се, але слабко. Він каже, що не тільки на дворах литовських князїв, але і в литовськім народї була свідомість користей в такої злуки; польська культура ширила ся на Литві через польських военних бранців. Приходять на память далеко справедливійші слова Смольки: „Наколи Литовцї не мали закоріненої ненависти до східної церкви, то в католицизмі бачили віру хрестоносного ордена[1]). Культура руська ширила ся серед Литовців, руський язик став ся язиком дипльоматії литовської. У Ягайла вплив візантийсько-руської штуки лишив ся на ціле житє. Що тикаєть ся ширення християнства в латинському обряді, то факти як спалене монастиря францисканського і вимордоване черняців у Вильнї 1368 р. свідчать против сього. Спеціяльно що до Ягайла, то його „все тягне в обійми Руси“, як справедливо помітив тойже Смолька — і атмосфера, серед якої зріс, вплив матери і мотиви полїтичні[2]). Ягайло мав приняти православний хрест, се випливало вже з льоґіки положеня.

Не можна погодитись і з вискавом автора про литовську культуру, що про неї нема що й говорити, що се були чисті варвари, лишень з відємними прикметами характера, як недовірчивість, упертість, скритість. Прикмети сї випливали з самого положеня Литовців. Недовірчивости вчили їх „культуртреґери“ Діви Марії; вони защіплювали етику християнську у варварів Литовців. І коли Литва була така дич, звідки береть ся у них стільки сил і полїтичної енерґії? Вона-ж прецінь збирає руські землї, веде военну і полїтично-дипльоматичну боротьбу з Орденом, виступає з успіхом против Москви і Польщі.

Катеґоричне твердженє, шо державний лад приняла Литва в Ливонії, не може видержати критики. Сам зрештою Прохаска говорить про руське тло феодалїзму, з перещіпленем лише західної інституції на нїм. Але при тім не рахуєть ся зовсїм з вислїдами науки про сей литовський „феодалїзм“.

Литві докучали найбільше „рейзи“ рицарів, каже автор. В р. 1365 такі походи дійшли вже до Вильна. І саме тепер, коли треба було зі-

[1]) Смолька, Rok 1386, ст. 109. [2]) Idem, ст. 110.

брати сили цілої Литви, умер 1377 р. великий князь Ольгерд, передавши престол Ягайлови. Зачинає ся суперництво між Кейстутом і Ягайлом. В р. 1379 укладає Ягайло сеператний мир з Орденом, виключивши землї Кейстута. Орден збільшає ріжницю між князями 1380 р. Знова сеператний мир в Шавдишках. Коли Кейстут довідав ся про се, напав на Вильно і взяв в полон Ягайла, Ягайло одначе скористав з походу на Корибута, зайняв Вильно і побив військо Витовта. Кейстут гине, Витовт тїкає до Ордена. Се болїло Ягайла, каже Прохаска, бо врештою він тріумфовав[1]). Боротьба йшла про „власть і землю", каже автор, але заразом доходить до „глубших" побудок Ягайла. „Стремлїнє до віри, здаєть ся, се характерна прикмета його змагань; Витовт же дїлає з побудок власти і жадоби панування"[2]). Що до смерти Кейстута, автор не рішає сеї справи.

Позбувши ся Кейстута, посадив Ягайло на його землях Скиргайла і тим відплатив ся за зраду Витовтови. Сей охрестив ся, дістав Neu Marienburg і обіцянку відзисканя батьківщини, яку мав взяти в лен від Ордена, але слїдом годить ся на замиреннє з Ягайлом, за відступленє батьківщини з виїмком Трок. За обіцянку Луцька приймає хрест православний. Слава Ягайла росте, він вже забезпечив ся на всї боки.

З польського становища унїю з Литвою вважає автор за продовженє полїтики Казимира Великого супроти Руси. Але взагалї справа початку унїї і причин її слабше проаналїзована в працї Прохаски. Цїлком майже не займаєть ся він подїями між смертю Людовика і актом кревським. Аналїзи мотивів нема. Унїю дало Провидїнє, а як там пани малопольські думали, то вже їх річ. Правного значіня унїї не розбирає автор. Польща несе безкористно цивілїзацію варварам, і край. Навіть у Шайнохи було більше раціоналїзациї. Він виясняв, що пани малопольські, котрі по смерти Людовика змагали ся за перевагу з великопольськими, надумали плян корисний для себе і польської держави. Спитко з Мельштина, Яшко Тарновский і ин. отримують по шлюбі Ягайла великі дарунки, цїлі провінциї, „якій то нагородї не відповідають жадні з їх сторони знані прислуги"[3]). Так само думали Каро і Конечний. Конечний, опираючи ся на застережену Ягайла в актї кревськім, що прийме хрещенє „dum ea ut praeferuntur (себто шлюб і коронация) fine terminabuntur ordinato", виводив, що Ягайла інтересувало не католицизм, тільки корона і жінка[4]). Але вже Левіцкий заперечував се, ка-

---

[1]) Прохаска, т. I, ст. 44. [2]) Ibidem, ст. 49.
[3]) Шайноха, Jadwiga i Jagiełło, Львів 1861, т. I, ст. 128.
[4]) Др. Конечний, Jagiełło i Witołd (1382—1392), Львів, 1893, ст. 32.

жучи, що не ішло тут про гарну жінку і богаті лятіфундії, тільки о найвищі добра людства, цивілізацію і віру"[1]). Так бере справу і Прохаска.

Над правним значінєм акту кревського автор не застановляє ся. Ягайло обіцює приняти хрещенє у латинському обряді разом з нехрещеними братьми, з боярами і всіми людьми своєї землї; звернути Польщі власним коштом і накладом всї землї, ким небудь забрані, і на вічні часи прилучити свої землї литовські і руські до Корони польської. Се найважнійші точки унії, а властиво не унії, а просто інкорпорації, бо власне тут, як вказав уже Левіцкий, була виражена як найсильнійше ідея інкорпорації, а доперва в пізнійших актах місце інкорпорації заступила унія. Але стилізація кревського акту загально неясна. Сам Ягайло не дипльомат, але чоловік „мілкого розуму" не здавав собі справи з того applicare, не знав сам, яке буде його становище у Польщі. Будь що будь сама унія, той акт Провидїння Божого, мала в собі вже з початку зародки пізнійших пертурбацій. Лучать ся дві держави, три народности, у котрих ріжниці перевисшають спільні інтереси. Польща має характер західний, Литва стремить на Схід. Розділ етноґрафічний великий. Лад державний відмінний. В Польщі вже не часи Пястів, але часи чужої династії, початки парляментаризму. На Литві сильна власть князя, сформована на взірець руської держави.

Ставши польським королем, Ягайло володів і на Литві як великий князь, а іменуючи своїм намісником Скиргайла — хотів затримати Русь, даючи її православного князя, пояснює Прохаска[2]). Витовт грозить Скиргайлови, щоб стеріг ся його, не може переболїти, що Гродно не належить до нього. Вправді 29/V 1389 наступила в Люблинї згода, але се було для ока. Витовт з кінцем 1387 приймає у себе князя Василя московського і умавляє ся з ним про супружество його з своєю донькою Софією. Се вже було нарушенєм давньої угоди, зашахованєм Польщі, що тодї висилала Лунґвена до Новгорода. Запевнивши дальше собі Орден, Витовт хоче здобути підступом Вильно, а коли се не вдалось, переходить на сторону Ордена і 19/I 1390 обіцює сповнити давнійші свої обітниції. Нові вдатні „рейзи" йдуть на Литву, хоч вона вже хрещена. Орден міг боронити ся тим, що попирає князя католика против православного Скиргайла[3]); длятого Ягайло іменував своїм заступником, чи поручив оборону Вильна Москожевскому, а коли сей уступив, то надав

---

[1]) A. Lewicki, Über das staatsrechtliche Verhältniss Lithauens zu Polen unter Jagiełło und Witołd (Altpreussische Monatschrift, Königsberg 1894, ст. 25).

[2]) Прохаска, т. I, ст. 76. [3]) Т. I, ст. 96.

ґенеральне староство литовське Яшкови Олесницкому. Поясненє, що Ягайло робив се з огляду на Орден, здає ся нам правдоподібнійшим, ніж поясненє Левіцкого, нїби король не вірив Литовцям і длятого рішив ся вислати польські залоги на Литву і Полякам передати польські замки[1]). Думав Ягайло заступити Скиргайла Віґунтом, князем католиком, але сей умер з початком 1392. Тимчасом Польща була виснажена з сил сими рейзами, на Литві наступила економічна руїна. Тодї Ягайло зробив з себе жертву, каже Прохаска (І, с. 100) — завязав зносини з Витовтом і обіцяв йому батьківщину цїлу вже. Наступила угода в Острові. Витовт і його жінка складають знова присягу вірности королеви, королевій і Коронї польській. Витовт має заступити місце Скиргайла, котрому обіцює здобути Київ. Орден висилає війська на Литву, але походи його розбивають ся о сильну оборону Витовта. Витовту треба згоди з Орденом, щоб звернути свої сили на Схід, а рицарі, орієнтуючи ся добре в ситуації, власне торгують ся. Наступає одначе несподїваний епізод — по словам Посільґе зажадала Ядвіґа данини з Литви і Руси, як її віна. Прохаска говорить про недокладність сього переказу, але признає, що є в нїм часть правди і уважає сей інцідент за протест против самовільних розпоряджень Польщі в землях литовських. Жаданє королеви роздратувало амбітного князя. Литовцї і Русини проголошують Витовта своїм королем[2]). Витовт відступає Орденови Жмудь по Невяжу, як цїлком незалежний володар. В сій угодї „про Польщу анї згадки не було“ [3]).

Дорого платив Витовт за згоду, бо хотїв мати вільні руки на Сходї. Погодив ся з усїми князями з виїмком Свитригайла. Заняв Київ для Скиргайла, а потім Поділє, з котрого часть дав Ягайло Спиткови з Мельштина. Підступом заняв Смоленськ. Тепер зять і тесть зачинають спільні заходи против Татар; 1397 р. відбув ся сильний похід на них, Витовт мав облягати Кафу; над Днїпром побудовано кріпость Тавань. Сей похід на Татар був культурним дїлом, Витовт хотїв визволити християн від поганцїв, признає се і Прохаска. Але обидва походи вважає він заслугою Поляків — що то вони відбивали оружними походами Русь від Татар та давали ініціятиву. Другий похід розвіяв мрії Витовта, і тут Прохаска каже вже, що Провидїнє загамувало так князя, щоб знова зближив ся до Польщі[4]). Погром над Ворсклою був карою за горді, передчасні, невгідні з засадою унії змаганя Витовта, каже автор. Тимчасом умерла Ядвига, Ягайло зістав ся в непевнім положеню, хотїв вертати на Литву. Одначе пани польські подумали за него, оже-

[1]) Lewicki, op. cit., ст. 31. [2]) Прохаска, т. I, ст. 110.
[3]) Т. I, ст. 110. [4]) Т. I, ст. 125.

нили його з внучкою Казимира Великого Анною Цилїйкою. З Литвою наступила унія виленська 18/I 1400. Витовт вже як великий князь литовський прирікає вірність королеви і Коронї; того самого дня виходить і грамота від бояр литовських, вони обовязують ся також по смерти Витовта вернути велике князївство Ягайлу і Корóнї. Дотепер, каже Прохаска, справа режіму в державі литовській полягала на особистій умові короля з князем, тепер вже і бояри анґажовані і так унія двох держав стає злученем двох народів"[1]). Дату, коли Витовт став великим князем Литви, давнїйше пересував Прохаска на рік 1401[2]), в сїй працї каже, що був уже перед 18/I 1400, бо власне Витовт каже про себе, що отримав з рук короля велике князївство. Думаємо, що найправдоподібнїйше буде положити дату по смерти Ядвіґи, коли вже Ягайло знав, що зістане у Польщі — тодї і згодив ся віддати велике князївство Витовтови.

По замиреню салїнськім звертає свої сили Витовт на Схід. Справу переміщеня, або усуненя князїв приписує Прохаска катеґорично Витовтови[3]), хоч се ще справа неясна. Досить, що замість давних князїв сидять вже на Волини від 1392, в Полоцькій і Витебській земли від 1393, в Київі від 1395, в Смоленській від 1405, на Поділю від 1411 намісники Витовта. З причини Пскова наступила війна між Витовтом і Василем Московським. З орденом наступила рішуча переправа під Ґрінвальдом. Автор хоче конче доказати, що Ягайло був вождом, а не Витовт, але арґументи його дуже натягнені. Коли Ягайло молить ся, а Витовт порядкує військо, то трудно назвати вождем Ягайла. Він не використав побіди. Витовт порозумівши ся з мистром ливонським, відступив від облоги Мальборґа. За ним пішов і Ягайло. Та всеж Польща разом з Литвою здобула велику побіду. Але унїю городельську автор толкує, що як полїтичним мотивом до завязаня унїї кревської був ратунок Литви від грозячої її загибели, так і унія городельська випливає з сеї потреби; дві течії можна в нїй відріжнити: своєрідну литовську і польську; перша менче важна нїж друга. Трудно знайти тут льоґіку: самі Литовцї не дбають про свою шкуру, аж Поляки мусять за них подбати. А що вже до загибели, то зовсїм не знаю, що під нею розуміє автор.

З подробиць цїкаве освітлене епізоду, як декотрі бояри литовські повідсилали герби Полякам. Поляки, по гадцї автора, мають „велику

---

[1]) Прохаска, т. I, ст. 150.

[2]) Prochaska, Przyczynki krytyczne do dziejów unii. Rozpr. Akad. Um. w. histor.-filozof., т. 33, ст. 104.

[3]) Прохаска, т. I, ст. 122.

заслугу цивілізацийну", бо не дивлячись на культурну низшість побратимів, а навіть нерозуміне значіння західних знамен рицарства, наражали ся на відсилане гербів, а всеж прямували дальше до цїли.

При кінцї першого тому займає ся автор унією церковною. З таких фактів, як спроваджене „словяньских" Бенедиктинів з Праги до Кракова, та цїли, яку мав університет краківський — себто ширене віри католицької серед Литовців, Русинів і Волохів, автор здогадуєть ся, що почавши від 1386 р. думано вже про унію церковну. Левіцкий ставив се питане гіпотетично[1]). Досить побіжно трактуєть ся плян унії за Кипріяна, ширше справа Цамблака. Цамблак в мові своїй виразно зазначив, „що король і Витовт вплинули своєю побожністю і великою вірою" на нього, так що він сам не тільки „розгорів ся бажанем сеї святої єдности", але казанем і упімненями таке бажане в своїх вівцях старав ся розбудити"[2]). Але місія Цамблака скінчила ся фяском, бо папа, не хотячи зривати з Царгородом, признав справу унії за ще недозрілу і відіслав її назад до Ягайла.

Другий том розпочинаєть ся від відносин пруських. Мир в Торнї не закінчив воєн з Орденом. Останнїй по роцї 1411 не мав вже рації істнованя, але постояв за ним король Жиґимонт і настрій цїлої Німеччини. Орден закидує Польщі і Литві зраду в справі Жмуди, спірні території між Польщею і ним стають ся приключкою до нових суперечок. І тодї звичайно бере справу до рішеня „великий політик" Жигмонт Люксембурґ. Кермує він Орденом, як своїм знарядом, а з другої сторони зашахований Польщею в справах гуситських старає ся розсварити Ягайла з Витовтом. До вислання Жиґимонта-Корибута до Чехії не було ще ріжниць, аж тодї, як Ягайло зложив на зїздї в Кезмарку цїлу вину вислання Корибута на Витовта, ся ріжниця зарисовуєть ся[3]). Вона росте потім через се, що Витовт виправдав ненавистного королеви князя мазовецького Земовита старшого. В Гроднї 1425 р. на зїздї з Орденом виринула знова справа з млином Любичом, який Витовт хотів відступити Орденови, а Польща не хотїла сього позволити. Відносини між королем і Витовтом псують ся, і треба було як каже автор тільки заохоти Жиґимонта, щоб „Витовт своїм неясним і нездеклярованим змаганям міг надати реальну форму і здїйснити їх[4]). Тимчасом росте сила Витовта. В р. 1426 вчинив він похід на Псков і Псковитяни мусїли йому „ударити чолом". 1427 виправив ся на Русь північну, „більше як 100 миль на схід сонця", і князї били йому чолом. Мусїли покорити ся і Новгородцї. Автор підносить, що дотепер всї походи відбували ся за відомі-

---

[1]) Lewicki, op. cit. ст. 11. [2]) Прохаска, т. I, ст. 397.
[3]) Прохаска, т. II, ст. 108. [4]) Т. II, ст. 190.

стю і згодою короля, тепер же часом і против волї короля й Польщі ходить Витовт в походи[1]). Се власне стає доказом свідомого сепаристичного змаганя у Витовта. Так приходимо до епізоду, котрий власне кидає характеристичне світло на Витовта і його змагання — справи коронації Витовта на самостійного короля литовського.

Як освітлює сї змагання Витовта польська історіоґрафія? Давнїйша школа, думаемо, мала більше за собою, нїж новійша. „Не для себе хотїв Витовт королївства, але для свого краю", писав Каро[2]). Він хотїв над ріжними елементами поріжненими етноґрафічно, чи полїтично, чи релїґійно поставити концентруючий принціп, а ним був устрій монархічний. „Се дитинство вірити і говорити, що Витовт з особистої примхи на краю гроба, бездїтний, хотїв приокрасити ся короною[3])". А власне так ставить справу новійша польська історіоґрафія. На гадку Левіцкого головну роль в „афері коронаційній" грає еґоїзм Витовта, пізнїйше одначе він обмежує ся і каже: „не можна заперечити що при тім і засадничі мотиви входили в гру (неясно!), тільки не глядати нам їх у Витовта, а у литовських бояр, про котрих часто говорить ся, що вони в тім напрямі натискали на великого князя[4]). Цїкаве! Бояри думали і бажали собі самостійности, а Витовт нї. Зазначимо, що опирати ся для вияснення справи у всїм на листах так дуже не можна. Витовт був за великий полїтик, щоб щиру правду писати в листах своїх чи то до короля, чи його канцелярії, чи до Жиґимонта, а власне Левіцкий брав за вихідну точку лист Витовта до Ягайла з 17/II 1429 р. Прохаска в останнїй роботї каже, що Витовт до кінця житя не здавав собі ясно справи з сього, що був знарядєм в руках Жиґимонта, і не мав ясного погляду по полїтичну ситуацію[5]). І знов трудно припустити, щоб Витовт так легко давав ся уживати як знарядє; сього з еволюції його характеру вносити не можна. Пригадуємо, що инакше казав тойже автор в молодших своїх лїтах, коли ще Витовт йому був симпатичнїйший, коли ще не був таким клерикалом і містиком, яким став тепер. 38 лїт тому писав він: „Витовт сей зручний полїтик, дорозуміваючий ся всього чоловік, здорово оцїнюючий найгірше заплутані ситуації полїтичні... він о котрого відбивали ся як о ґранїтну скалу найбільше рафіновані штучки ордена — мав би дати себе звести Жиґимонтови"[6]). Та тепер змінились вартости. Тепер каже Прохаска, що через намір коронації стягнув па себе Витовт „ганьбу і огиду" — бо хотїв зірвати з Польщею. Автор

[1]) Прохаска, т. II, ст. 210.
[2]) Caro, Geschichte Polens, т. III, ст. 610. [3]) Ibid. 633.
[4]) Lewicki, op. cit., ст. 77. [5]) Прох. т. II, ст. 242.
[6]) Прохаска, Ostatnie lata Witołda, Ateneum 1881 р., т. IV, ст. 277.

закидує йому узкість поглядів на справи західні, оцінюваннє сих справ зі становища литовського партикуляризма.

В дальшім розділї представляє автор Ягайла, як доброго педаґоґа народів, звязаних з унією, що уживає надавання привилеїв до висших цілий, себто до ширення унії. Бо Витовт не уживав привилеїв як способу до що раз висшого підношеня рідного краю на ступінь цивілїзації західної, як се робив Ягайло. Про Свитригайла каже, що „він чисто варварським“ способом топче цивілїзацийне діло унії, бо знова хоче зірвати з Польщею. Дальше представляє автор житє внутрішне Польщі тодїшної і відносини суспільні, розвій парляментаризму польського в його початках і тут говорить льоґічнїйше нїж там де говорить про унію.

Так приходимо до останнїх розділів, себто характеристик трох найголовнїйших людий в тім періодї, себто Ягайла, Витовта і Жиґимонта. До недавна була згода між істориками при оцїнцї Ягайла і Витовта. Завсїди ставлено вище Витовта, нїж Ягайла. Зміна наступила доперва у Лєвіцкого, в його „Повстаню Свитригайла“, а причину сього подав Лєвіцкий в своїй розвідцї „Nieco o unii Litwy z Koroną“ (Краків, 1895). На сторонї 25 читаємо: „Боліло завсїгди і скажім отверто — гнївало нас навіть се пониженє і поневірка Ягайла, що дав початок найсвітлїйшій добі нашої історії“, і т. д. „Ягайла уважано, читаємо дальше, за добродушного, обмеженого простака, котрий слїпому щастю завдячав свою славу“. Лєвіцкий бере за крітерій при оцїнцї історичних постатей їх цивілїзаційні заслуги, отже вище ставить Ягайла, як Витовта, бо власне Ягайло приняв думку унії з великою відвагою і силою волї, нагнув до неї Литву, перевів сю звязь з цїлою свідомостію і мудрістю, і серед найбільших трудностий потрафив утримати“, отже „не має справдї потреби нїкому уступати в заслугах коло добра людства“[1]). А Витовт уже з початку був ворогом унії і пізнїйше богато її зашкодив. З того пункту оба діячі представили ся Лєвіцкому в иншому світлї. „О скільки Ягайло пішов до гори, о стільки Витовт впав в долину“. В напрямі вказанім Лєвіцким пішов в останній працї і Прохаска, хоч передтим полємізував з ним. Дав він характеристику діячів цїлком в дусї Лєвіцкого, бо навіть перейшов його. Передовсїм подобаєть ся авторови формальна побожність Ягайла, його пости; іде він на прощу босаком, відкривши голову, — підносить автор[2]). Віра була ключем успіхів Ягайла, більших, нїж були успіхи Витовта або котрого з сучасних папуючих[3]). З цїлої характеристики виходить, що Ягайло се чоловік розумний, в полїтицї спеціяльно уніоннїй — самостійний, добрий вожд і володар,

---

[1]) Лєвіцкий, Nieco o unii Litwy z Koroną, Краків, 1893, ст. 26.
[2]) Прохаска, т. II, ст. 361. [3]) Ibidem.

авжеж найліпший католик, великий через свої заслуги цивілізаційні, одним словом великий „культуртреґер“. Хоч не так освічений, як Витовт, — не знав ні читати, ні писати, анї мови німецької, але був великий сим, що йому було дане покликати до цивілізаційної працї дрімаючі на Сходї народи[1]). Сила у нього чудових прикмет, як „уймаюча серце добродушність, підбиваюча людей щедрість, будуюча цілу суспільність віра, велика розвага, імператорська повага“[2]), і так дальше — цїлий акафист. Тільки що майже при кождім твердженю Прохаски можна поставити знак питання. Так прим. віра Ягайла була формальною, забобонною, як запримітив Каро. Що до розваги, то думаємо, нема її в актї кревськім, анї в справі коронаційній. Мали розвагу, а навіть розум за короля його вельможі світські і духовні. Мав розвагу Збіґнев Олесницький, та не Ягайло.

Найважнійшим моментом в житю Ягайла на наш погляд був перехід його з одної культури до другої, з Литви до Польщі. Коли Ягайло на Литві дотепер виступав енерґічно, безоглядно — чи то з Кейстутом чи з Витовтом, то в Польщі він якось осїдає і притихає. Здаєть ся, що то керманичі тодїшної полїтики польської так його зануздали. Королеви неофітови було навіть не тяжко вмовити, що він має якусь вищу місію до сповненя. Кінець кінцем в оцінцї полїтичної дїяльности Ягайла дуже трудно зайняти якесь рішуче становище, бо не знаємо, що він сам робить, а що роблять за нього або в імени його керманичі Польської держави, його канцелярія — а могла вона богато робити не так може, як і хотїв Ягайло: він бо був неписьменний.

Витовта, як знаємо вже, давнїйша історіоґрафія ставила вище, як теперішня. Шайноха бачив у нїм „вожда, судію, начальника церкви, економа і купця“[3]). „Витовт — се уособленє Литви, він найвище підніс стяг її, хотячи королївською короною закінчити дїло, зачате Ґедиміном, каже Конечний. І Прохаска признає, що талантом, наукою, огладою, умілістю панованя, прикметами душі перевисшав Витовт Ягайла; щож з того, коли не мав правдиво христіянської віри[4]). Він був, сказати-б по теперішному, підшитий лїбералїзмом, кепський католик, що доперва перед смертю увірив в друге житє за гробом. І коли дивити ся обєктивно на справу, то таки мусимо згодити ся зі старшою школою і признати рацію Шайносї, котрий говорить: „Чим колись були для Литви оба головні герої литовські Ольґерд і Кейстут, тим в однїй особі став ся тепер для неї Витовт... він з більшим щастєм міг ставити чоло рицарям німецьким

---

[1]) Прох., т. II, ст. 345. [2]) Т. II, ст. 344.
[3]) Шайноха, op. cit., IV, ст. 7.
[4]) Прохаска, т. II, ст. 360.

і слідом Ольґерда ширити границї на Схід"[1]). Знаємо, як любив свою Литву: не подобало ся йому, що вона мала стратити самостійність і стати частиною складовою Польщі; не хотїв він слухати бутних панів малопольських, що так гарно рядили Ягайлом, мав инші понятя про власть великого князя чи короля.

Але з становища польського, уніонного старша школа краківська в її репрезентантах Шайносї, Шуйскім і ин. зробила похибку, ставляючи вище Витовта від Ягайла. Вона дивила ся на созвучність Витовта до елементів своєрідних литовських і до католицизму, котрим власне Витовт, хоч сам індеферентний, опікував ся сильно, і православні стогнали під його „желїзною палицею". Забували одначе про се, що Витовт був противником унії і був представником литовського сепаратизму. Сю власне похибку хоче справити Прохаска. За „систему" Ягайла в справах унії підносить його заслуги, а понижає власне Витовта.

Свого часу писав про Прохаску Левіцкий, що се не лишень високо цїнений дослїдник польської історії, але й оден з найлїпших знатоків часів Ягайла і унії[2])... Певно, що Прохаска, котрий вже коло 30 лїт працює над сею епохою, мусить знати добре жерела і лїтературу. І в останнїй книжцї маємо зібраний великий матеріял, хоч і неоднаково він є оброблений. Найстараннїйше оброблені, як ми вже вище згадували, відносини Литви до Орденів і Польщі, але оброблені дуже односторонно. Дістаємо вражінє, що автор попросту добирає доказів на се, що Орден нїмецький спроневірив ся своїй місії ширеня христяінства і цивілїзації між Литовцями, і з сеї причини Польща мала обняти сї завдання[3]). Автор любить розвязувати інтриґи політичні, але ся зручність полишає його при унії. Освітлене тут дуже односторонне. Метод субєктивний, незакрито тенденційний; нема принціпу audiatur et altera pars. Нової думки майже не видко. Цїла книжка повна фраз на тему „месіянїзму" і культуртреґерства Польщі. Все відносить автор до Провидїня, а спеціяльно унію. Все се разить дуже...

М. Шпаковський.

---

[1]) Шайноха, op. cit. IV, ст. 190.
[2]) Lewicki. Nieco o unii Litwy z Koroną, ст. 11.
[3]) Прохаска, т. I, ст. 8 і 59.

Бібліоґрафія

(Оцінки, реферати, замітки).[1]

Преісторія, археольоґія, історія штуки.

K. Rhamm — Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen. Altertumskunde. Zweite Abteilung, zweiter Teil: Germanische Altertümer aus der slawisch-finnischen Urheimat: Erstes Buch — Die altslawische Wohnung. Брауншвайґ, 1910, ст. X+431+2.

Ґрац останніми часами виростає на дуже поважне огнище славянської етнольоґії; праці Мерінґера, Мурка, Пейскера, Рамма по історії старого славянського побуту стають такою замітною величиною, що зму-

---

[1]) З сього тому „Бібліоґрафія" Записок мати-ме дещо відмінний характер. Щорічні огляди часописей, подавані в Науковій хроніці, на далї не будуть містити ся, а статї з часописей будуть обговорювати ся або принотовувати ся референтами в Бібліоґрафії. При тім з українських періодичних видань, за браком иньших бібліоґрафічних показчиків, будуть визначувати ся всї статї, без огляду на їх науковість. З иньших видань будуть визначувати ся ті, що підходять під поняте українознавства просто або безпосередно, або, вкінцї, мають загально-методичний інтерес. Статї сї будуть поділені на відділи; відділи богатші лїтературою будуть заступлені в кождім томі Записок, відділи меньш богаті — від часу до часу. Періодичні видання 1909 р. в головнїйшім повинні бути використані в бібліоґрафії трьох перших книжок Записок за сей рік, але се не спиняти-ме обговорення поруч них і пізнїйших появ. В інтересах можливої повноти і ріжносторонности бажана участь можливо більшого числа спеціалїстів, і редакція рада буде співробітництву учених українських і неукраїнських. Уміщенне короткої згадки про статю або книгу не виключає спеціальнїйшого обговорення її потім. *Ред.*

шують числити ся з ними все ширші круги дослїдників — лїнґвістів, етноґрафів, соціольоґів, істориків. Нова праця д. Рамма, котру принотовуємо тепер вкоротцї, становить поважну вкладку в історію словянського побуту. Вона продовжує попередню роботу його про старонїмецькі домівства (Altgermanische Bauernhöfe im Übergange vom Saal zu Fletz und Stube), видану позаторік. Отсей новий том складаєть ся з двох частей, перша — більша (с. 3—300) присвячена сучасному славянському, головно північновеликоруському селянському мешканню; друга, менша і дає історичний вивід його і аналїзу запозичень з старонїмецького. Автор вважає тип сього славянського мешкання за вповні запозичений з нїмецького в часи перед славянським розселеннєм. Аналїз сей, безперечно, дає богато цїнного і цїкавого; можна б бажати одначе більш здержливости в кінцевих виводах супроти того, що етноґрафічний і історичний матеріал простудіований автором тільки частинно; по друге — при всїх сих питаннях про праславянські запозичення з нїмецького бажано, щоб дослїдники більше числили ся з можливістю старої праевропейської спільности і не гнули від разу на запозичення. Спеціально, український матеріал використаний слабенько, українська лїтература теж; правда, що вона на сїм пунктї небогата, але де йде мова про такі загальні питання, не повинна лишати ся без використання. *М. Грушевський.*

R. Meringer — Wörter und Sachen, I—V (Indogerm. Forschungen т. XVI—XIX і XXI).

В нашій часописи не були принотовані сї інтересні лїнґвістично-етноґрафічні студиї ґрацького ученого. Змістом своїм і методом вони навязують до звісних розвідок його про ґерманський і славянський дім, а в наслїдках своїх привели до заложення спеціальної часописи під тимже титулом (Wörter und Sachen, від р. 1909). Автор виходить частїйше від язикових помічень в сфері термінольоґії домашнього житя, навязує їх до ріжних пережитків старого побуту, славянського, ґерманського, греко-італїйського і тим способом дає інтересні причинки з матеріальної культури індоґерманських народів, які розвивають ся часом в цїлї маленькі моноґрафії (напр. пор. плуг, про рухомі, перевозні доми, і т. ин.). Лїнґвіст, етнольоґ і історик культури — всї знайдуть тут чимало інтересного. *М. Грушевський.*

Ernst von Stern — Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meeres in Lichte archäologischer Forschung (Klio, 1909, ст. 139—152).

Се відчит читаний на історичнім зїздї в Берлїнї, в 1908 р. Одеський археольоґ, оден з найдїяльнїйших участників археольоґічних роз-

відів в сфері грецької чорноморської культури, з повним знаннєм діла, не бавлячи ся в фантазії, слідить за історією грецької культури на нашім Чорноморю, як представляєть ся вона на підставі археольоґічних дослідів останніх літ. Полишивши на боці т. зв. передмікенську культуру, котру вважає він не відгомоном грецької передмікенської культури, а явищем самостійним, він починає від мілетської доби, що дуже важні ілюстрації здобула собі в останніх розслідах на о. Березни. Спиняєть ся також на иньших нахідках іонійської доби, потім на добі атицькій, гелєністичній і римській, на новійших нахідках Теодосії, Херсонеса, Ольбії й Пантіканея і кінчить замітками про добу візантийську — включно до археольоґічних слідів левантийської торговлї XIII—XIV в. Як короткий, вповні певний, на перших джерелах опертий перегляд, статя дуже цінна.

М. Грушевський.

В. А. Бабенко — Древне-Салтовскія придонецкія окраины Южной Россіи. Г. Древній Салтовъ, (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ. Т. I, ст. 434—460+II мапи. Москва, 1905).

А. М. Покровскій — Верхне-Салтовскій могильникъ. Дневникъ раскопокъ (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ. Т. I, ст. 465—478+479—491+V таблиць. М. 1905).

В. А. Бабенко — Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ. Дневникъ раскопокъ въ Верхнемъ Салтовѣ въ 1905 г. Дополненіе къ докладу. Дневникъ раскопокъ въ Верхнемъ Салтовѣ 1906 г. (Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ. Т. I. Ст. 381—386+387—393+394—410+411—418+I таблиця. Москва, 1907).

Дві останні статї подають результати розкопок, зроблених в могильнику коло Салтова. Найбільше цікавою являєть ся праця Покровского „Верхне-Салтовскій Могильникъ", а статя д. Бабенка „Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ" подає до неї лише деякий новий матеріял, котрий не має особливої ваги. Могильник складаєть ся з досить тїсно розміщених похоронних камер з бічними хідниками до них. Кожда камера містить звичайно кілька похоронів, звичайно три кістяки, далеко рідше два або один. Трупи кладено просто на долївку камери; звичайно лежали вони поперек входу, рідше вздовж камери, ногами до входу. Кістяки лежать випростовані, з витягненими руками й ногами. Мерців ховано в одежі, заразом клало ся зброю й окраси. В головах кістяків звичайно стояло глиняне начиннє, а коло нього кістки бика або барана. Стрінуло ся також кілька похоронів з конем. Кількість річей, знайдених в могилах Верхне-Салтовського могильника, до-

сить велика, одначе річи мало ріжнородні. Зі зброї маємо залізні шаблї, бойові сокири і в рідких випадках залізні вістря стріл, зі знарядів — залізні широкі долота й ножі. Та головною частиною інвентаря являють ся окраси, зроблені звичайно з бронзи, а в рідких випадках з срібла й золота. Се бранзолети, перстенї, ковтки, ґудзики, бляшки, привіски, бронзові зеркальця. Чимало є також пацьорків, зроблених зі шкла, смальти, чорного хрусталю, сердоліку, мушель і т. д. Є й начиння, зроблене з глини без помощи ганчарського колеса. Дослїдник могильника, Покровский, бачить в ньому богато подібного до могильників Північного Кавказу, пізнїйшої доби. Знайдені в могильнику 16 монет (вони всї уживали ся як окраси) дають до певної міри можливість означити час, коли повстав могильник; вони належать до VI—X в. по Хр.

Що до статї В. Бабенка „Древне-Салтовскія придонецкія окраины Южной Россіи", то вона дає на вступі загальну характеристику культури салтовського могильника, а далї містить моноґрафійку — історію Салтова, починаючи від перших лїтописних звісток про нього і кінчаючи звісткою з 1850 р. Написана на підставі вже друкованого жерельного матеріялу, являєть ся вона тим не менше цікавою — показує перед нами на прикладї одного міста однакову скрізь картину кольонїзаційної боротьби між українськими народнїми масами й пробами московського правительства скріпити й збільшити московський народнїй елемент. І в данім випадку, як і в инших, боротьба скінчила ся в тому напрямі, що українська кольонїзація перемогла й витиснула кольонїзацію московську. Одначе натомість нечисленна горстка московських панів і української змосковщеної старшини захопила не лише полїтичну, але й соціяльно-економічну власть над сею людністю. *М. Залїзняк.*

Ѳ. Браунъ — **Шведская руническая надпись, найденная на о. Березани** (Извѣстія имп. археол. ком. XXIII, 1907, ст. 66—75).

Описана плита з рунїчною написею, знайдена на о. Березанї, в пізнїйшім похоронї, де вона послужила підкладкою під голову небіжчика; перед тим вона мабуть стояла на одній з сусїднїх могил. Одиноким критерієм її хрональоґії зістаєть ся напись, яку видавець по палеоґрафічним і язиковим прикметам датує XI віком, допускаючи можливість і XII-ого. Напись заховала ся в цїлости, звучить так: krani kerþi half þisi iftir kal filaka sin — Ґрані поставив сю могилу по Карлї товаришу своїм.

Находка служить інтересною ілюстрацією до оповідання Константина Порфирородного про русько-варязькі торговельні каравани на Днїпровій дорозї, що перепочивали на сїм острові. Тільки, як хронольоґія вірна — се памятка вже з останнїх побутів варязьких на Руси.

Автор спиняєть ся вкінці над дивним і з становища Норманізма справді загадковім факті — чому в східній Европі нема рунічних памяток (се властиво перша). Він толкує се рідкістю каменя: намогильні памятки ставили з дерева і вони загибали. Друге — в самій Швеції намогильні памятки поширюють ся тільки з XI в., а на Руси тоді вже варязький потік перервав ся. Для анальоґії автор вказує на Ісляндію.

М. Грушевський.

Хв. Вовк — Палеолітичні знахідки в с. Мізині на Чернігівщині (Записки Українського Наукового Тов. в Київі, IV, 1909, ст. 90—99). Автор подає в своїй статї докладний ґеольоґічний опис місцевости вказаних знахідок, описує сї знахідки, порівнуючи їх з иньшими палеолітичними знахідками на Українї. Ріжнять ся вони від иньших тільки двома річами — присутністю північного оленя і більшою типольоґічною виразністю кремінного начиння. *В. Д.*

К. Мельник-Антонович — Майданові городища на Українї (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, III, ст. 79—97). Цїнна інформаційна статя. Авторка вказує, що саме зветь ся майданами (розкопаними або робленими могилами), докладно оповідає про розпросторенне їх на Українї, подає границї сього розпросторення, число городищ, напрям їх і форми. Вкінцї спиняєть ся на розкопах майданів і знахідках в них, зазначуючи, що результати тих знахідок поки що через свою розмаїтість не дають можливости привязати їх до якоїсь певної доби або народу, анї навіть не дозволяють докладно виясвити саме призначенне тих памяток. *В. Д.*

Л. Добровольський — Забуті межі давньої Київщини (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, III, ст. 54—78). На підставі археольоґічного матеріялу та власних спостережень, дуже старанних, доводить д. Добровольський в своїй історично-топоґрафічній студії, що найближча оборонна лінія давньої Київщини від полудня була не вздовж Стугни та вододілу Стугни і Ірпеня, а вподовж річки Віти, вододілу Віти і Ірпеня, та по р. Бобрицї до Ірпеня. До статї додано кілька мапок. *В. Д.*

М. Біляшевський — Про український орнамент (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, III, ст. 40—53). В отсїй статї звісний знавець нашої штуки д. Біляшевський подає огляд і результати дотеперішньої наукової працї про український орнамент. Нарис його, як се сам він зазначає, має інформаційний характер. Автор знайомить нас з збірками українського орнаменту, подає характеристику ріжних родів його, спиняючись докладнїйше на способах шиття на Українї. Вкінцї він зазначує, що тільки більш детальна праця могла б дати змогу провести тїснїйші па-

ралелї між орнаментом і иншими обявами, котрі характеризують культурне обличе нашого народу. Але для сього треба мати більше матеріялу. Закликом допомогти сїй працї збираннєм потрібного матеріялу і кінчить свій нарис автор. *В. Д.*

Др. І. Свєнцїцкий — Дещо про церковну старину (Нива, 1909, ч. 1, ст. 7—11; ч. 2, ст. 56—59; ч. 3, ст. 94—96; ч. 4, ст. 124—130). Сї статї вийшли й в окремім виданню, як ч. 12 „Бібліотеки Ниви“ (Львів, 1909, ст. 16, ц. 25 сот.). Автор оповідає історію церковного будівництва і малярства у нас, говорить про потребу збереження істнуючих памяток, про потребу передавання до музею (на увазї має Церковний Музей у Львові) ріжних забутків нашої церковної старовини, книжки, ризи, то що. Вкінцї спиняєть ся над обрядовою старовиною (нецерковного типу), радить записувати повіря та оповідання, а також не нищити того, що можна схристіанїзувати. *В. Д.*

Історія полїтична і культурна (з церковною включно) до поч. XVII в.

Фр. Ѳ. Вестбергъ — Къ анализу восточныхъ источниковъ о восточной Европѣ (Ж. М. Н. П. 1908, II с. 364—412, III с. 1—52).

Cfr. J. Marquart — Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrh. (ca. 840—940), Липськ 1903, ст. L+557.

Я звязую сї дві працї в оглядї, маючи на увазї тїсний контакт, який істнує між ними. Відложивши свого часу обговореннє працї Маркварта, я вважаю найбільш відповідним зробити се тепер в звязку з останньою працею Вестберґа, але роблю се коротко, бо в ріжних поодиноких питаннях буду мати нагоду спинити ся на поглядах обох авторів в новім обробленню моєї Історії, котрим тепер займаюсь.

Праця проф. Маркварта була розпочата ним давно; як довідуємо ся з передмови, головна частина її була віддана до друкарнї ще 1899 р., але під час друку автор працював далї, додавав, зміняв, робив вставки; так праця сама по собі ріжнобарвна, зложена з ряду осібних студій і заміток, набрала ще більше — сказавши по правдї — хаотичного характеру, ставши збірником заміток нїчим не звязаних, а в додатку, читаючи їх, все треба подивити ся, чи не знайдеть ся далї поправки чи доповнення, де автор бере назад сказане і ставить зовсїм нове обясненнє порушеному питанню. Се дуже утруднює користаннє з книжки. Рекапітуляцію

важнiйших виводiв автор дав в просторiй передмовi, але поза нею лишаеть ся богато.

Так як її маємо тепер, книга складаеть ся з 13 статей, більших і меньших, і з них більша половина о стільки звязана між собою, що займаеть ся головно кольонїзацією й історією східньої Европи від половини IX до пол. X в., переважно на підставі джерел орієнтальних — хоч при тім автор не спиняеть ся перед ріжними екскурсами і в попереднї часи. Се статї: Біла Вежа = Ітиль, Наверненнє Хазарів на жидівство, Найдавнїйші звістки про Мадяр, Напад Мадяр на Царгород 934 р. у Масуді, Звістки Масуді про Словян, Аналїза звісток Джайгані про північні землї, Звістки Масуді про Русь, Походженнє імени Руси, Звістки Джайгані про Словян. Головно займає автора Масуді і ґрупа арабських звісток — ібн-Росте, Кардізі (або як він читає — Ґурдезі), аль-Бекрі, анонїма виданого Туманским і ин., яку він спроваджує до арабського джерела з середини IX в. З екскурсів в попереднє найбільший інтерес могли б для нас мати сторінки посвячені Антам і Дулїбам, ґотській історії безпосередно по нападї Гунів і вивід руського імени. Але на жаль приходить ся сказати — могли би, як би автор був більше обережним і методичним в ставленню своїх гіпотез і орудував більшим запасом історичних відомостей що до Східньої Европи і близшою знайомістю з джерелами і лїтературою по за орієнталїстикою. Він же, без сумніву будучи хозяїном в орієнтальній лїнґвістицї, показуючи велику ерудицію в орієнтальній лїтературі, там, де переходить до історичного коментовання орієнтальних чи инших текстів, хапаеть ся ймень і фактів, які припадком йому попали ся під руку і пускаеть ся в фантазії, дуже дивні в устах методично вишколеного чоловіка. Так книга починаеть ся неправдоподібною ідентїфікацією Білої Вежі з Ітилем, котрої автор потім сам відрікаеть ся; Акацірів автор робить без всякої рації Мадярами, а потім не задаючи собі труду навіть мотивувати сеї зміни перечисляє в Мордву; Масудієва Валїнана стає державою Антів, на тій підставі, що Маджак нагадує авторови антського Мезамира; назва народа Hrōs в сирійськім катальозї дає привід авторови звязати Русь з Розомонами Йордана і Герулів представити як першу Русь на Чорноморю і т. д. Багато з своїх виводів, зроблених в текстї, він попростував потім в додатках; такі зміни поглядів, розуміеть ся, самі по собі не мають нїчого не доброго, але тут вони тільки ще більше підчеркують довільність і фантастичність авторових виводів і остерігають читача, щоб не звіряти ся на автора навіть там, де він справдї у себе дома — в текстуальній аналїзї й інтерпретації східнїх авторів. Се тим більше шкода, що крім безперечної ерудиції нїяк не можна відмовити авторови дотепу, бистроти його виводам, і деякі з них варті всякої уваги. Але кінець кін-

цем прочитавши, чи перегризши сю велику, з таким накладом ерудиції й праці, а при тім так тяжко і хаотично написану книгу, не можна не відчути розчаровання, особливо по тих шумних похвалах і надіях, які вона розбудила в німецькій літературі, де її витали як bahnbrechendes Werk, як нове обявленнє для заплутаних питань східньо-европейської історії — так мало дає вона в дійсности.

Чималий вплив на ріжні зміни, які прийшло ся Маркварту поробити в своїх виводах, мало його познайомленнє з працями Вестберґа, а потім — десь в р. 1900/1 — кореспонденція з ним по ріжним питанням. Для Маркварта, дуже слабко обзнайомленного з історіоґрафією східньої Европи, Вестберґ, розмірно незле очитаний в росийській історичній літературі, став оракулом в історичних питаннях, він давав йому опорні точки для його виводів, до певної міри впливав на самий напрям їх, справляючи їх на норманістичну дорогу. Вплив сей власне був тим некористний, що замикав Марквартів дослід в клітку норманістичної доґми ще більше, ніж се могло бути з ним незалежно від сього впливу. Ні Вестберґ ні тим меньше Маркварт не були в курсї роботи над найдавнійшою літописею, особливо останнїх кільканадцяти літ. Їм зіставало ся незвісним, наскільки неавторитетною, довільною, конвенціональною стала в очах історика вся історична схема Повісти, що була канонїчною мірою можливого і неможливого для старшого поколїння норманїстів і зістаєть ся для їх епіґонів в роді Вестберґа. Він — а з ним і Маркварт, зістали ся вповні на позиції пок. Куніка (учителя Вестберґа в сїй сфері), для якого тільки те було допустиме, що згоджувало ся з історично-хронольоґічною схемою Повісти. Згоджуєть ся даний вивід з фактом приходу перших Норманів Аскольда і Дира до Київа — placet! Ні, значить — „этотъ фактъ не можетъ существовать“, говорячи словами одного Чеховського персонажа. Але се, розуміеть ся, робить дуже сумне вражіннє на історика, коли він бачить, що замість кинути з орієнтальних джерел світло на східно-европейські відносини IX в., самі орієнтальні звістки укладають ся на прокрустове ложе наперед повзятої хронольоґічної схеми канонїзованої Повісти.

Новійша праця Вестберґа, що служить продовженнєм його ранійших анальоґічних Beiträge zur Klärung der orientalischen Quellen über Osteuropa (1899), власне має на меті, як і та попередня серія, підігнати арабські звістки IX—X вв. під норманську теорію, котрої виводи вони були захитали або нарушили. Маємо тут 28 невеличких статей, з котрих переважна часть присвячена Словянам і Руси арабських джерел IX і X віків: ібн Хордадбега, Ібн-Росте і ґрупи анальоґічних з ним звісток, ібн-Фадлана, Масуді, Якубі, Ібрагима ібн-Якуба й ин. (От важнійші з статей: Сакалиба у восточныхъ писателей, Русь ибн-Хордадбега,

Русь Iосиппона и Ибрагима ибн-Якуба, Русы Бекри, Масуди и Якуби, Походъ Русовъ послѣ 300 гиджры, Балтiйское море у Масуди, Найтасъ и Майотасъ у Масуди, Три племени Русовъ у вост. писателей, Русы ибн-Фадлана, Походъ Русовъ въ 969 г. у ибн-Хаукаля, Жупанъ и Святополкъ Хвольсона, Древнѣйшее свидѣтельство о Русахъ, Мнимая Черноморская Русь). Основні тези його такі: звістки про Русь перед часами Аскольда належать до північної Руси, а на полудню, па Чорноморю Руси не було; цілий ряд пізнійших звісток, X в., як орієнтальні походи, як звістки про напади Руси на північи, належать до Руси норманської, північної; ті тексти, які зачисляють Русь до Словян, уживають назву Словян в ширшім значінню — взагалї північних народів білої краски: на тій підставі вичеркує автор і арабські звістки про словянську кольонїзацію на Дону.

Не можна відмовити дотепу і комбінаційного хисту авторови і вартости його поміченням, але як я вже сказав, їх усї ставить під знаком запитання односторонність дослїдника. Приміром він в давнїйших розвідках своїх викидав з тексту звістки, що Русини належать до словянського племени, бо вони ставали впоперек його теоріям; тепер він знайшов инший вихід — що Словяне тут значать взагалї білих людей, включно Нїмцїв і Скандинавів, і реабілїтує вже текст Хордадбега; за те вимазує з тексту Кардізі (Ґурдезі) згадку, що Мадяри нападали на Русь, в Масуді звістку, що по Чорному морю плаває тільки Русь — бо сї звістки йому не підходять. З такими методами можна перевернути все до гори погами, і приходить ся тільки повторити те, що автор пише — розуміеть ся на адресу антинорманїстів: „Неразборчивое и ненаучное отношеніе къ показаніямъ восточныхъ писателей породило ужасную путаницу, въ которой погрязнетъ еще не мало ученыхъ, занимающихся по древне-русской исторіи“.

Дїйсно, орієнтальні звістки, на котрі свого часу покладано стільки надій, кінець-кінцем стали чимсь в роді мяча, котрим перекидують ся норманїсти і антінорманїсти, препаруючи їх ad libitum. По характеру свому — через те, що ми в величезній силї тут маємо не записки сучасників, писані на підставі сучасного стану річей, а компіляції, де в суміш, механїчно комбінують ся звістки з ріжних авторів, з ріжних столїть, — орієнтальні тексти самі по собі вимагають незвичайно старанної текстуальної і історично-лїтературної аналїзи. Тим часом вона не тільки не переведена, а і неможлива по нинїшнїй день, бо величезна маса текстів не видана, звісна в витягах, або в кепських виданнях. А в таких обставинах натягання їх то на одну то на другу колодку стає нарештї явищем просто незносним для людей, які хотїлиб користувати ся орієнтальним матеріялом.

М. Грушевський.

E. Täubler — Zur Geschichte der Alanen (Klio, 1909 ст. 14—28). Се інтересна аналїтична робота, якими взагалї убога лїтература сього питання. Зложена вона з трьох студій; перша уставляє найдавнїйшу звістку про Алянів в античній традиції у Йосифа Фляфія з 35 р., але з театру малоазійського, з Партії: в римських кругах Аляни стають звісні між 63 і 65 р., у Люкана. Друга аналїзує звістки про алянський похід 72 р., нам неінтересний. Цікавійша третя студія: мандрівка Алянів в звязку з азіатсько-европейским рухом народів. Автор розбирає звісну традицію хинську і слїдить за поступами на захід алянської орди, чи властиво алянського імени (сї два процеси — рух на захід орди і розширеннє нового, алянського імени в степах автор не відріжняє доста ясно), та за флюктуаціями кочової хвилї то в напрямі римської границї, то в закавказькі сторони, коли на заходї орда стрічала забору. *М. Грушевський.*

В. П. — З історії военної штуки (Учитель, 1909, ч. 1, ст. 13—16; ч. 3—4, ст. 51—53). Се перекав деяких частин звісної працї проф. берлїнського унів. Ганса Дельбріка, Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte, 3 части, Берлїн, 1900—1907, де відомий вчений бистроумною критикою розбиває ріжні леґенди, якими так богата военна історія. В своїм коротенькім рефератї автор наводить кілька прикладів критичної аналїзи Дельбріка, завважаючи в однім місци, що й до української та польської історії добре б було ужити методи берлїнського професора. *В. Д.*

Tadeusz Korzon — Organicja wojskowa Litwy w okresie jagiellońskim, (Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie. 1908, стор. 1—16). Статя, призначена для видання „Encyklopedya polska", дає тільки найзагальнїйші данї про військову орґанїзацію В. кн. Литовського і се лиш до пол. XVI в.; при кінцї подана лїтература. *І. Крч.*

Dr. Majer Balaban — Dzielnica żydowska, jej dzieje i zabytki (Biblioteka lwowska V i VI.) Львів 1909, стор. 100.

Книжочка є здебільша повтореннєм і популяризацією книги того самого автора „Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII w.", що вийшла вже другим накладом і була в своїм часї реферована в наших „Записках"; тепер доповнена тільки історія львівських Жидів по 1648 р. на основі нових матеріялів. У Львові було в тих часах дві жидівські громади: в містї і на краківськім передмістї; автор займаеть ся тут тільки громадою в містї, опис краківського передмістя відкладає на пізнїйше. В кількох роздїлах книжки описаний сам зверхний вигляд улицї,

доми, синаґоґи, щоденне житє і рух в тім жид. ґето; дальше присвячені замітки громадським відносинам Жидів, особливо їх боротьбі з маґістратом. Сї замітки дуже інтересні, а вартість книжки підносять гарно дібрані ілюстрації; шкода тільки, що в деяких місцях (стор. 8, 13) автор впадає в пересадний патос і робить ся занадто банальний...

Ів. Крипякевич.

М. Грушевський — Байда Вишневецький в поезії й історії (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі III ст. 108—139).

В своїй розвідцї автор торкаєть ся дуже цікавої постати нашої історії, що й досї живе в народній пісні, кн. Байди Вишневецького. Розглянувши характеристику Вишневецького в ріжних поетичних утворах (народної пісні, польського поета Л. Семеньского, Куліша і Чупринки), він переходить до даних історії і подає дуже гарну оцінку діяльности і значіння ориґінальної фіґури сього українського маґната, князя, спадкоємця староруських традицій князівсько-дружинного укладу, що став духовим батьком огнища нової української плебейської републїки. В бурливій діяльности князя-основателя Запорожської Сїчи виступає центральна ідея, один плян: оборона України від Татарської руїни через приборканнє і задавленнє кримської орди силами України і сусїднїх держав сї широкі замисли не здійснили ся, та проте внесли вони в українське житє багато нового, трівкого змісту і дуже сильно вплинули на дальшій розвій його. Мусїли вони невмірно піднести серед козачини свідомість своїх сил, відкрити перед нею широкі полїтичні горизонти. Та найтїснійше звязуєть ся діяльність Байди з повстаннєм Запорожа. Він являєть ся немов би історичним патроном Сїчи. *В. Дорошенко.*

О. Левицький — Невінчані шлюби на Україні в XVI—XVII ст. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі. III ст. 98—107).

Се вже не перша праця шан. автора на вказану тему. В нинїшнїй своїй студії він уґрунтовує давнїйші свої висновки новим матеріялом, зачерпненим з Центрального Архіву в Київі. Висновки ж, як відомо, були такі: в XVI—XVII ст. на Україні церковне вінчаннє не мало рішаючого значіня в шлюбній справі, навіть в очах духовенства. „Не вінчаннє встановляло момент дійсного маґженства, а тілько весїллє“ (ст. 107). *В. Д.*

Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego. Tom II (1580 - 1582). Wydał Dr. Józef Siemieński. Варшава 1909, стор. XXXIV+448.

Сей другий том кореспонденції Яна Замойского обіймає не тільки листи самого канцлєра, але також письма його кореспондентів та ріжні

документи, що близше освітлюють діяльність Замойского. Акти були вже в частині видані Кояловичом (Дневникъ послѣдного похода Стефана Баторія), але тут вперше видані критично і в повнім тексті, а крім того значно розширені. Листи належать головно до московської війни, в меншій мірі до инших сучасних справ. До української історії інтересного небагато. Про козаків, що брали участь в московських війнах, маємо дуже скупі відомости: раз тільки згадуєть ся „низове рицарство", — Замойский хвалить козаків дуже за їх заслуги і притім заявляє, що він великий „miłosnik ludzi riczerskich" (с. 64). Поза тим є згадки про „козаків" взагалї, але тяжко рішити, чи тут іде мова про українських козаків; як звичайно йдуть скарги на козацьку своєволю в війску (с. 125—128, 283, 292, 300, 313); раз закидаєть ся козакам зрада: купа, зложена з 800 козаків, хоче перейти в московську службу. З инших справ варто зазначити характеристику релїґійних відносин в Галичині 1581 р.; Замойский жалуєть ся на духовенство, що дає підупадати католицтву на Руси і дає ширити ся всяким єресям (с. 18—21, 51). В близьких зносинах з канцлером стоїть „апостол Руси" Бенедикт Гербест, що ширить католицьку пропаґанду з новооснованого Замостя (с. 144). *Ів. Крипякевич.*

Jan Sygański — Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce Wazów (Przewodnik naukowy i literacki, 1909).

Праця основана на записках Юрія Тимовского, купця з Нового Санча (1607—1631); частину тих записок використав вже автор в книжцї Analekta sandeckie do XVI i XVII w. (Львів 1905), ся розвідка дає доповненя до тамтих матеріялів. Описане тут передовсім урядженє мешкань, шляхотські убрання, щоденне житє; дальше торговля, застави, процеси; богато є про релїґійне житє (між иншим про Аріян), дещо про освіту. Матеріяли реферовані хаотично, але дають багато інтересного до освітленя галицького житя в XVII в. *Ів. Крипякевич.*

Історія полїтична і культурна XVII—XIX в.

Alfred Jensen — Mazepa. Historiska bilder fräu Ukraina och Karl·XII-s dagar. Лунд, 1909, ст. 241.

З усеї лїтератури, що появила ся з нагоди 200-лїтнїх роковин великої історичної події — битви під Полтавою — книжка нашого шведського приятеля дра А. Єнсена належить без сумніву до найповажнїйших. Се твір не виключно історичний; автор (сам він історик лїтератури) мав на метї дати головно образ культурного житя старої України у тїсній звязи з теперішним її становищем. Хоч мав на оцї широкі круги шведського громадянства і тому дбав, щоб бути популярним

у формі і дати доволї ілюстрацій, все ж таки праця має характер поважний, науковий. Перед її написанем відбув автор наукову подорож по Україні, головно перебував у Львові, Київщині, Полтавщині й Чернигівщині, студіюючи літературу та збираючи все те, що вяжеть ся з походом Шведів на Україну 1708/9 р. „В сій культурно-історичній монографії про Мазепу — читаємо у передмові — не мав я зовсім претенсії, щоб розвязати непевні проблеми що до походу Карла XII у Росію і не можу дати ніякого есенціонального нового причинку до богатої літератури, яку вже маємо що до полтавської битви, її причин і наслідків. Відокремлені подробиці з історії війни, які тут подибують ся, мають хиба не велике значінне для історичної науки. Та щоб дати як можна вірнійший і повнійший образ козацького союзника Карла XII, користував ся я безпосередно шведськими історичними дослідами, щоб пояснити неодно, що досі було нам незвісне або неясне“. Поясвивши популярний характер своєї книжки, додає автор: „Особливо в роцї, коли обходимо 200-літню память полтавської битви, книжка про Мазепу повинна б знайти дорогу до всїх приятелїв історії Карла XII, далеко поза обмеженим овидом ріжних наших знавців-спеціялїстів тої воєнної доби. До того історія Мазепи обіймає заразом образ політичного упадку цїлого народу“. І треба признати, що д. Єнсен здобув свою цїль як не мож краще, вийшовши навіть поза скромні межі, означені в передмові.

Цїла книжка дїлить ся на вісїм глав: I — український край і нарід (1—31); II — політична каріера (32—51); III — любовні пригоди (52—78); IV — „зрада“ (79—115); V — товариш нещастя Карла XII (116—153); VI — у Бендери (154—173); VII — великі сподівання (174—200); VIII — Мазепа у штуцї і поезії (201—241).

В першій главі маємо найголовнійші ґеоґрафічні відомости про Україну, пояснене назви „Україна“ і „Русь“, число української людности (за проф. Грушевським), етноґрафічні межі, короткий погляд на історію України, початки козацтва і його конфлікти з Польщею; докладнійше спиняєть ся при Запорожській Січи й її устроєм і культурним житєм, при тім подає виписки про Україну й Запорожців з Петреюса, Нордберґа, Адлерфельта, Літа й Боплана; дальше говорить про зносини Ґустава Адольфа з Запорожцями, війни Хмельницького, шведсько-український союз, та замикає сю частину образом „руїни“ після Хмельницького.

В другій главі містить ся житепись Мазепи, на основі дотеперішних дослїдів; автор подає голоси сучасників як Нордберґа, Крмана, Паска про гетьмана до того часу, коли признанено йому титул „князя римської держави“.

В третій главі обговорює автор знані анекдоти, звязані з молоді-

стю Мазепи, як їх подали: Пасек, Бонан, Отвіновский, Крман, Вольтер, зазначуючи, що в сих оповіданнях годї знайти якесь певне зерно історичної правди; згадавши далї инші звістки любовних афер гетьмана (за Каманїним) переходить автор до оповідання справи з Кочубеївною (подає листи гетмана до Мотрі) й ворожнечі з Кочубеями, доносів й кари.

Дальше обговорено історію „зради“ Мазепи й подано погляди сучасників на полїтичні мотиви сеї справи (Нордберґа, Адлєрфельда, Бонака, Ґордона, Прокоповича й ин.); при тім автор констатує, що документально провірити завязок Мазепиного пляну поки що дуже трудне при теперішнїм станї науки, та що найважнїйшим жерелом остає лист Орлика до Яворського; на основі його й оповідає дальше автор події аж до сполучення гетьмана з Шведами. В окремім виступі розбирає автор поняте „зради“ Мазепи з правно-полїтичного пункту погляду й зазначає, що тут про „зраду“ у звичайнім значінню сього слова годї говорити, бо ж не Українцї зломили умову з Московщиною. Догадками, які могли б бути наслїдки вдатної спілки козацької, кінчить ся глава.

В пятім роздїлї переповіджені головні події на Українї від приходу Шведів, боротьба манїфестами межи партією шведською й московською, сама полтавська катастрофа й памятки звязані з нею.

Коли до того часу автор користував ся загально-звісним матеріялом, то в двох дальших главах бере богато відомостей з рукописей, перехованих у шведськім державнім архиві, як ось: листи кошових Богуша й Кириленка до Карла XII й ріжні письма Орлика. При тім одначе робить автор похибку, приписуючи оповіданнє про смерть Мазепи Орликови (ст. 164—167), коли його автором є по всїй імовірности Сольдан. „Великі сподївання“ — се житє українських еміґрантів в Туреччинї, у Швеції та їх безсильні змаганя створити велику европейську коалїцію против Росії. Автор ілюструє їх богатьома виписками з ориґінальних листів Орлика, Войнаровського, Запорожцїв й ин. Не стану тут переказувати їх змісту, бо переважна їх частина появила ся в попереднїм томі нашої часописи, а деякі появлять ся незабаром. Поглядом на скасованнє панщини та зруйнованнє Січи і вплив сих подій на українське письменство кінчить автор цїкаву сьому главу своєї книжки.

Остання глава дїлить ся на три частини: 1. Мазепа у штуцї (201—213); 2. Мазепа в народній поезії (214—226); 3. Мазепа у штучній поезії. В другій частинї маємо переклади українських т. зв. народних пісень про Мазепу, Палїя й Запороже; у третій читаємо вибір характеристик Мазепи з творів: Байрона, Гіґо, Рилєєва („Войнаровський“), Чайковского, Руданського, Залєского, Словацкого, Боґданка, Майса (Mays), Мітцельбурґа, Ґотшаля, Соммелїюса, Валлїна, Гейденстама й ин.

Окрему частину останньої глави присвячує автор портретам Ма-

зепи. Репродукує він ось такі: Норблена, київо-лаврський, дереворит з „Die Europäische Fama“ 1704 (взято посередно з „Przyjaciel-a lud-y“ 1835), оба з петербурської академії художеств, катеринославський, підгорецький, з ґалерії Ґріпсгольма, Крашевского (з „Ateneum“); окрім того обговорює кілька инших (з музеїв Тарновського, київського і Красіньских), не кажучи про два новочасні зображеня Мазепи, репродуковані також автором. Все те одначе не дало д. Єнсенови можности сказати щось повне, котрий саме портрет представляє Мазепу, бо щоб вони всї належали до одної людини, про се не може бути й мови. Маємо отже вже малу літературу про Мазепинї портрети і час би вже зійти до якогось позитивного висліду. Треба признати, що шан. автор був на добрій дорозї, пишучи про портрети, тілько що збив ся з неї непотрібно. Такою дуже доброю вихідною точкою є погляд автора, що Мазепа не носив довгої бороди, бо се вже a priori мало правдоподібне. Другий одиноко оправданий методичний крок автора лежить у збираню записок сучасників про вигляд Мазепи. Автор приточує характеристику Нордберґа, Адлерфельта, Крмана й Ґолїкова. З них тілько свідоцтво Адлерфельта і Крмана має історичну вартість, і в їх словах міг би автор знайти посереднє потвердженнє своєї догадки про обголену бороду гетьмана (один говорить про польські вуси, другий про звичайне козацьке лице). В обох сих свідоцтвах замкнений ще один характеристичний рис лиця Мазепи: хмарність і суворість, а се треба розуміти так, що гетьман зовсїм не був гарний. Під впливом оповідань про любовні пригоди Мазепи виробило ся чомусь idée fixe, буцїм то він був якийсь незвичайний красун, хоч таким не треба зовсїм бути, аби легко здобувати жіночі прихильности. Я можу вказати ще одно свідоцтво сучасника, який сам видів Мазепу, а воно тілько потвердить характеристику Адлерфельта й Крмана. В записках учасника походу 1708/9 р. принца Віртемберґського, виданих ще 1742 р., читаємо (ст. 295): Mazeppa au reste étoit un personne de peu d' apparence. Il étoit petit, maigre et avoit des cheveux crépus et frisés suivant la mode de Pologne. Quoiqu'il eut alors plus de 60 ans, il conservoit beaucoup de feu et une ambition capable des plus grandes entreprises.

Отже коли маємо три згідні свідоцтва очевидцїв (я певний, що знайшло сь би їх більше), то котрий із знаних нам портретів підходить найблизше під сю спільну характеристику? На мою думку, найбільше той, що досї не знаходив майже нїякого признаня, що його Уманець (а за пим инші, також і д. Єнсен) охрестив образом якогось дикого гайдамаки.. Очевидно — ся інтерпретація т. зв. Нікітінського портрета зовсїм несправедлива.

С. Томашівський.

Arthur Stille — Carl XII:s fältägsplauer 1707—1709 med karta utarbetad af Carl Bennedich. Лунд 1908, ст. 246, з мапою.

Дуже поважна лїтература про війну 1707/9 збільшила ся новою книжкою знаного военного історика А. Стілле. Ся війна здавна притягала увагу істориків і вчених стратеґів не так задля свого високого історично полїтичного значіння, як радше з огляду на її сильно драматичний хід та особливо з огляду на неясність в її найважнійших хвилях, як би оповиту містицизмом головного її героя Карла XII. Ті самі причини зродили й сю книжку. Се зовсїм поважний науковий твір, можна сказати — останне слово історіоґрафії на сю тему. Автор використав богату шведську лїтературу, важнійше з росийської й европейської, та притягнув богато архивного матеріялу з ріжних кінців Европи. Він бажав не те, щоб дати більшу масу подробиць, як радше, щоб прояснити провідну ідею смілого підприемства Карла XII, щоб відтворити „плян" його, переміни сього пляну і ті сили, що приводили до таких перемін. Основна ідея праці осередкуеть ся головно у доказуванню, як Карл XII був примушений тяжкими обставинами (тактикою Петра В.) переміняти свій первісний плян походу на Москву через Смоленськ і змагати до тої самої мети з Сіверщини через Калуґу та знов збити ся (наслїдком нездарности ґен. Лаґеркрони) із шляху і пробувати нової дороги на Москву через Курськ.

Що до українсько-шведського союза, то автор стілько дае більше від своїх попередників, що використовуе велику мемуарну лїтературу, яка вийшла в останній десятції лїт. Про неї писали ми на иншім місци. Тут тілько висловимо погляд, що було б добре перекласти на українську мову ті частини праці, що належать до подій на Україні.

С. Томашівський.

Alessandro Amira — Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, scritta dal suo primo interprete... e publicata da N. Jorga, professore all' universita di Bucarest. Букарешт 1905, ст. 98.

Аміра, се один з тих проворних Греків, що в характері драґоманів уміли здобувати собі імя і впливи в полїтичнім житю балканського світа. Як товмач Карла XII мав докладні відомости про найважнійші полїтичні справи, звязані з його побутом у Бендерах, й опісля списав їх по грецьки. Сей твір був зараз переложений на румунську й італійську мову. Перший переклад вийшов друком ще 1872 р. в Букарештї у збірцї Cronicï, вид. Kogălniceanu[1]), та сим ще сей мемуар не став загально приступний.

[1]) Пор. виписки Кочубинського у моск. „Чтеніях" 1876 р.

Що-йно тілько італійське виданне проф. Йорґи вводить його в европейську історіоґрафію, а й наші історики зможуть що-йно тепер оцінити вартість сеї „автентичної історії“ для історії Мазепинщини.

Правду сказати, тепер її вартість невелика. Найновійші збірки документів до того часу, які вийшли або незабаром вийдуть (шведські видання й наші Єнсена, Молчановського, Ґолїйчука), дадуть без порівнання богатший і певнійший матеріял до історії української еміґрації в пополтавській добі. Все, що автор оповідає про час перед приходом Шведів й Українців у Бендери, повне похибок і без вартости; від того часу відомости загалом певні, хоч східним звичаєм оповіджені не дуже старанно. Про Українців згадуєть ся в кількох місцях: число козаків в Бендерах подане на 4.000 (ст. 14); згадка про смерть Мазепи й вибір Орлика (ст. 15); пустошенне України Татарами на невдоволенне Орлика, Карла XII і Потоцького (ст. 20); зміст трактату Орлика з ханом (ст. 24—25); зміст трактату російсько-турецького над Прутом, ст. 32—33); поворот Орлика з Швеції у Туреччину (ст. 76—77). Поза тим безпосередних звісток про українські справи майже нема, тілько що в оповіданню (далеко ширшім) про Шведів і Поляків читаємо богато подій, які більше або менше впливали на долю наших переселенців.

Видавець дав під текстом богато дописок, які часом можуть не пояснити, а затемнити справу (ст. 15 і 24—25), й долучив додаток з 16-ти документів, листів і реляцій з рр. 1710—1715. *С. Т.*

В. Данилевич — Нові дані для біоґрафії Івана Сірка. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі. Ш, ст. 140—148). Автор висвітлює одну темну сторінку з біоґрафії славетного кошового — се його полковництво в Харкові. В кінці до своєї статі додає чотири документи, що говорять про полковництво Івана Сірка. *В. Д.*

В. Липинський — Данило Братковський, суспільний діяч кінця XVII ст. (ЛНВістник, 1909, II ст. 326—338). Се нарис життя і діяльности шляхтича — українського патріота - демократа, що головою наложив за свою прихильність до простого люду. До статї додано переклад 35-ти найхарактеристичнїйших віршів Братковського з його книги „Swiat po częsci przeyrzany“. Переклад зладив д. В. Доманицький. *В. Д.*

Ол. Грушевський — З життя української старшини XVIII в. I. Земельні маєтки п. Леонтія Свічки (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі. Ш, ст. 149—158).

На підставі видання фамільних актів роду Стороженків („Стороженки. Фамильный архивъ“, тт. 2, 3, 4 і 6) автор дає дуже цікавий на-

рис господарування козацької старшини, показуючи, якими способами збивала вона собі маетки. Видавець Фамильного архиву Стороженків гірко нарікае (в передмові до VI т.) на покійного Лазаревського, що він чорними фарбами малював діяльність укр. панства. Зґруповані д. Грушевським факти з діяльности Л. Свічки, зачерпнені з того таки самого VI тому, як найвиразнійше промовляють, що покійник історик не помиляв ся в своїм осуді. *В. Д.*

В. И. Савва — Матеріалы изъ архива нѣжинскихъ греческихъ братства и магистрата. Выпускъ первый (Сборникъ Истор.-Филолог. Общества при Инстит. кн. Бездородко въ Нѣжинѣ, 1909 р. т. VI. ст. III+53).

В сїй збірцї уміщені такі матеріяли до історії чужинців на Україні: 1) „1769 года апрѣля 3 дня вѣдомость, сколко пріезжающихъ въ городъ Нѣжинъ постранних греков і домами наемно живущихъ, и какими товарами торгуютъ"... се е друга частина „Вѣдомости", надрукованої М. Плохинським в додатках до його розвідки: „Иноземцы въ старой Малороссій" („Труды XII Археологическаго Съѣзда", II, 210 і далї). „Вѣдомость" вложена була ніжинським грецьким брацтвом на домагане маґістрату і містить спис не лише грецьких купців, але й болгарських і волоських; 2) переповідка на основі документальних данних цікавої судової справи між трьома купцями: Тухаевим, Станевичем і Можайтиновим, яка малюе нам відносини і колївії між грецьким брацтвом і полковою нїжинською старшиною; тут же уміщені і виписки з торговельних книг купецької компанії, цінних тим, що се одинокі, знані досї книги в „росийській" (справедливійше — „росийсько-українській") мові, які заховали ся до сього часу; вони дають відомости про торговлю сеї компанїї в Росії і за кордоном; 3) Поясненя нїжинських купців з р. 1780 у відповідь на запитаня „Комиссіи о коммерціи" в справі „приведенія в лутшее состояніе производимой ими... торговли" з Туреччиною. *О. Н.*

Dr Bronisław Pawłowski — Lwów w 1809 r. (Biblioteka lwowska. III). Львів, 1909, ст. 82.

1809 р. записав ся в історії Львова цікавим епізодом. Наслїдком операцій Наполеона над Дунаем — з одного боку й получених з ним польських і росийських війск на галицькім тереңі — з другого — столиця Галичини знайшла ся в протязї одного півроку (27 V — 15 XII) по черзї в руках австрійських, польських, росийських і знов австрійських, переживаючи хвилї найбільшого (польського) піднесення — коли місто, яке перед тим опустила австрійська залога, заняло 16 польських уланів

і стало усувати скрізь емблеми австрійського панованя, а закладати польсько-французські, — і незабаром найбільшої може депресії і зневіри, коли польське військо мусїло опустити місто, а його місце заняло російське, а вкінці австрійське. Російське військо, опускаючи Львів, забрало як воєнний трофей міські ключі, які нинї находять ся в казанськім соборі...

Книжка — оперта між ин. на архівних жерелах — написана живо, гарним, легким стилем — для ширшого загалу. В текстї — 20 ілюстрацій, між ними портрет митропол. А. Ангеловича (ст. 20).

Ів. Кревецький.

Szymon Askenazy — Senat rewolucyjny (Kwartalnik historyczny 1909, кн. 1—2, стор. 126—142). Статейка дає доповненя до історії революційного польського сойму 1830—31 р.; для нас інтересні згадки про участь в повстаню унїятського холмського епископа, Шумборського (с. 139). *Ів. Крч.*

Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849. Von Joseph Alexander Freiherrn von Helfert. Zweiter Band. Фрайбурґ і Відень, 1909, велика 8⁰, ст. XV+382.

Перший том сеї просторої працї пок. вже нинї австрійського історика був обговорений мною в „Записках“ т. LXXVI. В половинї минулого року вийшов другий том, що обіймає події від половини цвітня до початку червня 1848 р. Сей том що до наукового оброблення матеріялу можна поставити троха висше від першого, бо коли там переважав ґазетний матеріял, тут переважають сучасні брошури. Як там, так і тут порушені многочисленні події представлено зовсїм не повно і навіть доступний авторови, особливо австрійсько-славянський матеріял, далеко не вичерпаний, не говорячи вже про архівні жерела.

Спеціяльно для історії Галичини в 1848 р. сей другий том, на жаль, дає дуже мало. Перший розділ на 24 сторонах подає відомости про невдале повстанє Поляків у Кракові, заведенє стану облоги в Кракові і виступ польської депутації у Віднї, та все се досить побіжно; більша і докладнійша половина єго розділу обговорює польське повстанє в Познанщинї. Решта розділів присвячена переважно не-галицьким справам, головно австрійській війнї в Льомбардії, подіям у Віднї, Неаполї, Туринї та Будапештї. В додатку до сего тому (ст. 293—297) подано в повнім текстї протест галицької депутації проти прилучення Галичини до Австрії, поданий д. 27 цвітня, другий протест

тоїж депутації без дати, внесений кілька день пізнїйше, проти заряджень львівського ґубернатора ґр. Рудольфа Стадіона, далї відповідь Стадіона мінїстрови на жалоби Поляків, писана у Львові д. 3 мая 1848 р. і нарештї недатований Стадіонів проєкт відручного цїсарського письма в галицьких справах, яке би цїсар мав вручити мінїстрови Піллерсдорфови як дірективу для дальшого поступуваня. Сї чотири документи взагалї, а три остатнї в цїлости являють ся новинками, що в отсїй публїкації у перве надруковані в повнім текстї. *Іван Франко.*

О. М. — Материяли до історії буковинської Руси (Руслан 1909, чч. 1, 2, 4—19 і 21—11). Подана тут (головно) переписка Івидора Воробкевича (Д. Млаки) з д. Ол. Барвінським являєть ся цїкавим матеріялом для історії буковинської України останнїх часів. Листи сї торкають ся історії видавництва альманаха „Руська Хата“, історії черновецької „Руської Бесіди“ в рр. 1876—1884, діяльности Онишкевича та важнїйших творів самого Д. Млаки. *В. Д.*

Гнат Михайлович — Відродженє литовского народу (Руслан 1909 р. чч. 1—4, 7 8, 10 -11, 13). Автор подає спочатку огляд етноґрафічної теріторії литовської, число людности, коротко спиняєть ся на историчнім минулім сих племен, потім переходить до руху лїтературного і дає загальний огляд литовського відродження, з коротеньким нарисом економічного становища. В другій части статї широко розглядає литовсько-польські церковні відносини. Статя має головно інформаційний характер. *В. Д.*

Др. Ст. Томашівський — З історії державної середньої школи в Галичинї (Наша Школа, 1909, I—II, 11—13). В сїй книжцї „Н. Ш.“ автор подає лише вступну частину своєї статї, в котрій хоче показати, „який величезний вплив мала прилюдна школа на весь розвиток національно-полїтичних і культурних відносин нашого краю“. Далї автор спиняєть ся значінню національної школи і кидає побіжний погляд на історію нашого шкільництва. Продовженнє статї має становити історію державної середньої школи в Галичинї. *В. Д.*

А. Ярошевич — Памяти П. П. Чубинського (Рада 1909, ч. 12). Се великий фелєтон, присвячений оглядови діяльности покійного вченого етноґрафа й економіста. *В. Д.*

Д. Д. — Павло Чубинський (Рада 1909, ч. 10). Коротенька замітка в приводу 25-лїття смерти. *В. Д.*

Маг—ін. — Микола В. Ковалевський (Спомини). (ЛНВістник, 1909, II і III, ст. 371—379 і 537—541). Сї коротенькі спомини про

видатного українського діяча, приятеля Драгоманова, характеризують заразом цілу сторінку з історії українського громадянства 1880—90 рр. *В. Д.*

Мова.

Е. Ѳ. Будде, Очеркъ исторіи современнаго литературнаго русскаго языка (XVII—XIX вѣкъ). — (Энциклопедія славянской филологіи. Изд. отд. русск. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ. Подъ ред. И. В. Ягича. Выпускъ 12, Спб. 1908, ст. XIV+132, ц. 70 коп.).

Се перший, що появив ся, випуск заповідженого ще перед кількома роками великого видання Спб. Академії. Обчислено воно на 25 випусків, котрі виходитимуть в світ не в порядку проґрами, а в міру того, як надходитимуть статї. 12-й випуск присвячений історії російської лїтературної мови. Заголовок трохи ширший від змісту, бо автор стежить головно за долею великоруської лїтературної мови XVIII в. і першої чверти XIX-го. Але в указаних рамках виконав він своє завданнє старанно, зужиткувавши масу лїтературного матеріялу, в значній части рукописного — оріґінали писань тогочасних російських письменників, що зберігають ся по ріжних книгозборах. Вплив церковно-слав. мови, вплив чужостороннїх елементів, просяканнє елементу тубильного, взагалї розвій лїтературної мови від часів Петра I кінчаючи Пушкіном, вплив індівідуальний ріжних письменників (збогаченнє мови наданнєм істнуючим словам нових значінь та відтїнків і твореннє нових слів), а також справа ортоґрафічна в XVIII в. представлені докладно. Можна б дещо закинути, нпр. малу увагу до мови XVII ст. (читач з нарису д. Будде буде не дуже мудрий про неї), таку саму неувагу до впливу, правда, не дуже значного української книжної мови (кілька заміток роскидано у автора в ріжних частях студії, але лїпше було би виділити сѐ питаннє в окремий розділ: справдї стільки говорить ся про наш вклад в лїтературну російську мову, що треба би було спинити ся над сим і показати, що саме внесено Українцями і чи прищіпило ся до лїтературної рос. мови[1]). Далї, автор докладно спинив ся на мові Карамзіна, але мало висвітлив його діяльність, особливо той вклад, який він зробив в рос. літ. мову. Д. Будде в противність иншим не надає Ка-

---

[1]) Пора вивести сей „вклад“ з темряви леґенди, якою його утушковують ріжні обєдинителї, на світ божий правдивого наукового досліду. Проф. Будде почасти зачепив се питаннє. Впливали Українцї в XVIII в. на лїтературну рос. мову головно в области вимови. Сей „вплив“, як і вплив церковно-слав. вимови тримав ся серед тодїшнього освіченого

рамзину великого значіння в справі уформовання літературної мови, кажучи, що все, що зробив К. для неї, зводить ся до того, що він „дав російській мові новий сінтактичний лад і ріжнородність значінь слів, а не форм“ (13). Але коли б і на се пристати, то все ж треба було спинити ся, не скажу — ширше, а глибше на епохальній, як не як, роботі Карамзина, тим більше, що до послуг автора могла бути спеціяльна розвідка про Карамзина Я. Ґрота.

Але сї недостачі не уймають значіння праці д. Будде. Для нас ся праця особливо цікава. Перше тому, що вона вичерпуючо доводить, що рос. літературна мова від давна вже опиралась на живій народній мові, переважно на південно-великоруській (в основі її лежить „мішане московське наріче“, вплив котрого помічаємо ще в XIV в. і далї, спершу в ріжних ділових актах, а потім і в лїтературі), а в розвитку своїм що раз більше йшла дорогою демокративації, аж поки в наших часах не переняла ся цілком живою народньою великоруською стихією. „Коли ми, каже проф. Будде, в лексикольоґії сучасної нам літературної „русскої“ мови виділимо окремо розмірно невелику ґрупу слів, які служать для вислову так званих „культурних“ понять, цілком чужих простому народови, то матимемо ту „русску“ мову, склад котрої і що до фонетики, і що до морфольоґії, і що до сінтакси буде сливе цілком ідентичний зі складом мови московського та підмосковського простого люду“ (ст. 1).

Друге, цікава ся праця як паралель. Ми бачимо, як розвивала ся літературна мова найблизших нам сусідів, які стадії вона переходила в своїм розвитку, аж поки не вийшла на широке плесо народньої мови. Російська мова усталила ся і зміцнила в останніх трьох чвертях минулого віку. Перебула вона ріжні впливи чужі, пережила цілий вік сформовання і нарешті побідно вилабудала ся з них. Сучасна літ. мова російська значно одійшла від колишньої. Зостаєть ся їй ще скинути з себе мертву одежину, скамянїлу, пережиту ортоґрафію, котра, як каже проф. Будде, „не має жадної ціни з погляду інтересів практичних потреб краю, в котрім ще не досить розвинена грамотність, потреби котрого під сим оглядом можна би було скорше заспокоїти, як би ортоґрафія знову наблизила ся до живого звуку розговірної мови. Хто має на увазї, каже далї Будде, не лиш наукові теоретичні інтереси, а й потреби практичного життя, той не може не спочувати справі упрощення сучасної відсталої ортоґрафії“ (ст. 130). Справа зміни ортоґрафії поставлена вже на порядку дневнім у Росії, але на жаль розвязаннє її за-

суспільства лише для того, що воно уникало простонародньої вимови, аби не впасти в „підлість“, і згодом під натиском живої великоруської стихії цілком щез, не доживши до наших часів.

тримує не стільки рутина і страх перед новістю, скільки обєдинительні тенденції сучасних керуючих кругів: стара ортоґрафія, як відомо, становить поважний елемент обрусіння Українців і Білорусинів. Та повна демократизація держави і сю справу, як колись справу літ. мови, виведе на новий шлях.

Якаж наука для нас? Російська літ. мова протягом 2—3 поколінь цілком обновила ся. Велику вагу в її розвитку мав той факт, що була і є вона мовою державною, і сей саме момент висувають проти нас, вказуючи на всю марність наших змагань при відсутности його у нас. Але найголовнійше значіннє в розвитку літ. мови має не се, а власне вище згадана демократизація. Ціла вага держави не перешкаджала рос. мові аж до XIX в. і далї перебувати в клїщах схолястики і поволї, з великими зусилями з неї вибавити ся. Розвій нашої мови йде далеко нормальнійше. Стративши під впливом російської державности нашу стару книжну макаронїстичну мову, ми тим легше могли обернути ся до живого джерела народньої. Коли б не обірвана була у нас традиція нашої книжної мови, ми мусїли б переживати так само період боротьби старого з живим і приладження традиції до нових течій, — перетвореннє її. Тепер же ми стоїмо на ґрунтї живої мови і творимо свою літ. мову виключно на сїм ґрунтї, далеко більше беручи звідси, нїж Великоросияне (лишень у Галичинї живій мові довело ся довго бороти ся з рутиною).

В сїм запорука нашої будучности. Темп розвитку літ. мови у нас швидший і нема сумніву, що усталить ся вона у нас скорше, як у Росиян. *Вол. Дорошенко.*

І. Огієнко — Історичний словник української граматичної термінольоґії (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, IV, ст. 49—89). З ріжних джерел зібрав д. Огієнко чисельний засіб нашої граматичної термінольоґії, розмістивши їх в азбучнім порядку (після російської термінольоґії). Під відповідним російським словом наводить українські терміни в хронольоґічнім порядку їх повстання. Словар матиме вартість практичну. Шкода, що не скрізь подав автор відповідну латинську термінольоґію. *В. Д.*

К. Михальчук і Є. Тимченко — Проґрама до збирання діялектичних одмін української мови (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, V, ст.. 1—48, VI, ст. 49—96 в додатку). З 5-ої книжки „Записок“ розпочато друком (в додатку, з окремою паґінацією) проґраму для збирання відмін нашої мови. Частину сеї проґрами зробив був д. Михальчук і передав її до Академії Наук. Тут же друкуєть ся праця спільна: Михальчука і Тимченка. Останній зредаґував початок проґрами на під-

ставі чернеток д. Михальчука і докінчив при його участи решту її. В книжках, що лежать перед нами, надруковано саме початок (фонетичний відділ) про звуки голосові. *В. Д.*

Богородицкій В. — Опытъ физіологіи общерусскаго произношенія въ связи съ экспериментально-фонетическими данными. (Записки И. Казанскаго Унив. 1909 р. кн. 3, 4, ст. 1—32, в табл.).

Студія, цікава з методольоґічного погляду і як приклад праці, якої ще чекають діалєкти української мови. Дослідник, уважаючи, що „обясненне фонетичних явищ кождої мови опираєть ся на саму природу звуків, з яких складаєть ся говірка („рѣчь“)“, — займаєть ся головно фізіольоґією звуків мови, основуючи ся головно на спостереженях, зроблених дорогою експериментально-фонетичного досліджeня. Предметом своєї праці автор вибрав т. зв. „общерусскую“, себто літературну російську мову в „живомъ произношеніи“, уважаючи се останнє більше одноманітним від ріжних місцевих діалєктів, а фізіольоґічне його дослідженє за вихідний пункт для вияснення відмін людових діалєктів і инших споріднених мов в їх літературнім уживаню. Але з поглядом автора на одностайність „живого произношенія“ літературної російської мови ніяк не можна згодити ся. *О. Н.*

М. Левицький — Де-що до справи про вкраїнську письменницьку мову (ЛНВістник, 1909, VIII, ст. 238–251).

Літературна наша мова що йно творить ся, виробляєть ся. Тож нема чого дивувати ся, коли повно в ній недокладних речень, слів, чужих варваризмів і своїх провінціялізмів, та невдалих неольоґізмів. Автор читаючи сучасні наші видання (книжки і ґазети) на Україні російській відмічав те, що здавалось йому не добрим і добру купу сього сміття виносить нам на розгляд разом зі своїми увагами. Уваги сі в великій своїй більшости цілком треба признати за справедливі. Деякі уваги до статї д. Левицького подав „Учитель“ в ч. 14 і 15 (1909 р.) (див. „З часописей і журналів“, ст. 230–231). *В. Д.*

І. Огієнко — Як селяне читають і пишуть по вкраїнськи (Матеріяли до питання про вкраїнський правопис) (ЛНВістник, 1909, VI, ст. 505—514). Автор робив спостереження в Радомисльському повіті (на Київщині) над тим, як селяне читають сучасну нашу фонетичну („українську“ і „галицьку“) правопись. Відомости його цікаві, але не дуже їх багато. Тому, певне, не зробив автор ніяких висновків. Проте ми їх можемо зробити: коли селянам розтолкуєм нашу правопись, то вони добре і читають і розуміють. *В. Д.*

Проф. М. Сумцов — Фільольоґічна вага перекладу Потебні „Одисеї“ (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, VI, ст. 84—87). В своїй коротенькій замітці проф. Сумцов згадує про маловідомий нашій публиці переклад 3 і 8-ої пісні „Одисеї“, вистачений Потебнею. Автор не вдаєть ся в фільольоґічні подробиці, тільки наводить деякі вирази перекладу, які на його думку можуть мати практичну вагу при розвязанню певних спірних питань сучасної нашої літературної мови. Годить ся згадати, що переклад Потебні видруковано року 1905 в книзї „Изъ записокъ по теоріи словесности“, виданне М. Потебньової. *В. Д.*

Др. М. Пачовський — Становище й наука українсько-руської мови як викладової в наших ґімназіях (Наша Школа, 1909, I—II, ст. 33—61).

Стаття представляє реферат, який виголосив д. Пачовський на з'їздї галицьких і буковинських українїстів. Складаєть ся вона з трьох частин. В першій, говорючи про „Становище нашої мови“, підчеркує автор потребу одностайности нашої лїтературної мови і правописи і ставить деякі пропозиції з погляду всеукраїнського. В другій з приводу мінїстерського розпорядку в справі науки річ іде про те, як треба вчити нашої мови, а в третій „О скілько можна використати найновійший плян для німецької мови при науцї нашого викладового язика“ — чого саме належить вчити. *В. Д.*

П. Молодий — Розвиток нашої мови і „кованість“ слів (Рада 1909, ч. 25). В невеличкій статї доводить автор (видко, справдї молодий) неминучість творення неольоґізмів у мові, котра розвиваєть ся. *В. Д.*

С. Русова — Рідна мова на з'їздї „Ліги образованія“ (Рада 1909, ч. 5). Авторка брала участь в згаданім з'їздї і як наочний свідок оповідає про всї ті спори, які вивязали ся коло питання про рідну мову. Стаття становить цікавий причинок до характеристики відносин російського освіченого суспільства до української мови. *В. Д.*

Н. — Чому рідна мова має бути викладовою в початковім научуваню? (Руслан, 1909, ч. 28). В тяжкій по стилю статї наводить автор педаґоґічні докази того, що „правдива освіта і природний розвій сил духа можливий є тілько веденем науки в рідній мові дїтий“. *В. Д.*

Лїтература.

Moritz Steinschneider: Rangstreit-Literatur. Ein Beitrag zur vergleichenden Literatur und Kulturge-

schichte (Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss. in Wien. Philos.-Hist. Kl., 155 B, 4 Abhandl., 1908, стор. 87).

В середновічних літературах Европи велику популярність здобули собі твори, що в формі діяльоґа подавали спір про першенство між двома річами або між двома персоніфікаціями абстрактних понять. У прованських трубадурів вони звали ся tenson, в Італії — contrasti; найчастійше-ж називано їх всюди по латинськи: altercatio, certamen, colloquium, conflictus, contentio, disceptatio, disputatio. З погляду на діяльоґову формулу тих творів ріжні учені дивили ся на них як на завязки драми, а дошукуючи ся джерела їх, вказували передовсїм на подібні продукти арабської поезії. Штайншнайдер інвентарізує ті твори по предметам, які грають в них ролю, в альфабетичнім порядку. Інвентар його обіймає 146 номерів і представляє неоцінений скарб для порівняної історії літератури і фолькльористики.

Много тем з літератури спору про першенство виказаних Штайншнайдером подибуєть ся ще в XVII—XVIII вв. в шкільних діяльоґах західної Европи, а навіть в українських драматичних творах з того часу і в ранїйших ще повістях Прологів. Передовсїм для історії притчі про сліпця і хромця, знаної в нас і з Прологів і з проповіди Кирила Турівського, а досліджуваної в останнїм часї д-ром Ів. Франком, дає Штайншнайдер дещо нове при обговорюванню теми спору душі з тілом. Він стверджує жидівське походженнє притчі [Babyl. Talmud Traktat Aboda Sara f. 71] та вказує деякі нові шляхи, яким вона могла йти на захід.

Зазначуючи потребу моноґрафії про тему самого спору душі з тїлом, Штейншнейдер, на жаль, не знає, що така моноґрафія Батюшкова є вже від 1891 р. Паралелї до наших діяльоґів Рицаря зі Смертю знайдуть ся при обговоренім діяльоґу XV в. п. з. Ie contrasto del Vido e del Morto. В звязку з нашими старими драмами стоять такі теми, як небесний спір Милосердя і Мира з Правдою і Справедливостю та спори всяких чеснот з пороками. Штайншнайдер виказує їх кілька. Ми стрічаємо їх особливо в наших девоційних драмах з кінця XVII і початку XVIII в.

Додаткового обговорює Штайншнайдер дві стариннні книги байок, які сильно споріднюють ся з темами спору про першенство: Speculum Sapicutiae еп. Кирила і Dialogus Creaturarum Николая Перґамена. *В. Щурат.*

Ю. А. Яворскій, Два замѣчательныхъ карпато-русскихъ сборника XVIII в., принадлежащихъ университету св. Владиміра. Описаніе рукописей и тексты. Кіевъ 1909, велика 8°, ст. 1—95.

Окремою відбиткою із „Университетскихъ Извѣстій“ київського університету вийшла сими днями отся праця. Головна часть її (ст. 35—95),

се сирий матеріял, пісні і оповіданя із двох карпаторуських рукописів XVIII віку, за яких точне опублїковане наука мусить бути вдячна авторови. Можна хиба пожаліти, що публїкуючи той матеріял він при кінці своєї розвідки (ст. 20—21) задовольнив ся тілько показанем паралельних текстів у инших виданях, не вдаючи ся бодай при деяких інтереснїйших текстах в докладнійший розбір того, що нове вносять публїковані ним тексти в дотеперішнїй стан наших відомостий. При кінці сеї рецензії подам деякі свої уваги до сих матеріялів, особливо до тих, що відповідають опублїкованим мною матеріялам і науковим публїкаціям.

Головний зміст того, що можна назвати духовою працею самого автора в отсїй публїкації, містить ся на її перших 20-и сторонах і займає ся в повні науковою суперечкою, яку викликала відома пісня про взяте козаками Варни, опублїкована з разу в „Русалцї Днїстровій“ 1837 р., а потім Жеґотою Паулї в його збірцї „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ 1839 р. Ся суперечка, в якій головне слово забирав Головацький, виложена мною в Записках у моїх „Студіях над народнїми піснями“ (ст. 96—106 окремої відбитки) і я не потребую повторяти її тут. Скажу тілько, що д. Яворському пощастило знайти в унїверситетській бібліотецї київського унїверситету оба рукописи, передані для неї Головацьким через Антоновича, і в обох тих рукописах по одному варіянтови сеї пісні. Докладне опублїковане обох сих варіянтів, — се головна заслуга д. Яворського в сїй спірній справі. Оба варіянти ріжнять ся значно між собою, але декуди доповнюють або поправляють себе обопільно, і хоча перший варіянт, декуди з вини записувача, а в однім місцї з вини того, що обрізував рукопис, значно попсований, то проте він дає підставу до ліпшої реконструкції деяких рядків пісні, ніж се було можливе з порівнаня обох найстарших друкованих варіянтів, себто Русалки Днїстрової і Жеґоти Паулї. Тому, що така реконструкція не входила в плян Яворського, я позволю собі тут подати пробу такої реконструкції, на основі того, що було зроблене мною в „Студіях“, (ст. 97—98), приймаючи на увагу той новий матеріял, який дають оба варіянти опублїковані д. Яворським.

Кляла цариця, вельможная[1]) [пані
Чорноє море проклинала:
„Да бодай[2]) море не прокви- [тало[3]),
Вічними часи висихало[4])

[1]) В обох доси опублїкованих варіянтах і в вар. II. Яворського: вельможна, так і в мене.
[2]) Рус. Дн. Бодай-же, Ż. P. Bodajże.
[3]) Рус. Дн. і Ż. P. процвитало.
[4]) Яв. I... хало, Яв. II. сей рядок vac,

Що моєго сина одиначка[1]),
Одиначка в себе взяло[2]).
Ци би я войску не заплатила
Червоними золотими
Да білейкими[3]) талярами?
Ци би я войска не приоділа[4])
Червоною китайкою
За услужейку[5]) ковацкую?"

А в неділейку по ранейку[6])
Збирали ся громадойки[7])
До ковацкої порадойки[8]).
Стали ради доставати[9]),
Отколь Варни міста достати[10]),
І всїх Турков в ней вабрати.
Ой ци в поля, ци ли в моря,
Ци ли[11]) в тої річки невелички?
Послали посла аж[12]) под Варну.
Поймав же посел Турчанина[13]),
Старейкаго ворожбита; [14])
Стали ся[15]) его випитовати,
Откол Варни міста достати [16])
І всїх Турков в ней вабрати:
„Ой ци в поля, ци ли в моря,
Ци ли в тої річки невелички?"
„Анї в поля, анї в моря,
Іно в тої річки невелички".[17])

А в неділейку по ранейку[18])
Бігнут,[19]) плинут[20]) човенцями,
Поблискуют весолцями.[21])
Вдарили разом в самопалов,
Седми пядий от вапалов,[22])

---

[1]) Я. I. одинач..., Я. II. се слово vac., Р. Д. єдиничика, Ż. P. jedyniczka.

[2]) Яв. I сей рядок обрізаний, Яв. II два рядки стягнені в один: Що моего сина в себе взяло.

[3]) Так у Яв. I, Р. Д. Да біленькими, Ż. P. Ta biłejkymy, Яв. II слова „би" і „да" vac.

[4]) Так у Яв. II, Р. Д., Ż. P. wojsko, Яв. I войску не заплатила.

[5]) Так Яв. I і Ż. P. і Р. Д. услугу, Яв. II ваcлугу.

[6]) Так Яв. I і II. і Ż. P., а Р. Д. неділеньку по раненьку.

[7]) Так Яв. I., Р. Д. Збирали ся громадоньки, Ż. P. Zebrały sia hromadojki, Яв. II Збирала ся громадойка.

[8]) Так у всїх текстах, тілько Яв. II. козацкая поройка.

[9]) Р. Д., Ż. P. і Яв. II додавати.

[10]) Так Яв. I, Яв. II і Р. Д. міста vac. Ż. P. miasta; Яв. II доставати. Яв. II має далї ще один рядок: I всїх Турков в ней вабрати, який тут вставляю в текст. Далї в тім текстї нема рядків 19—20.

[11]) Яв. II Ци іс; Ż. P. Cy ły s toj.

[12]) Ż. P. aż pod; Р. Д. як під.

[13]) Яв. II Поймали Турка старейкого.

[14]) Яв. II ворожбита турецкаго.

[15]) „ся" є тілько у Яв. I.

[16]) Яв. II додає далї ще раз рядок: I всїх Турков в ней вабрати, який знов вставляю тут у текст.

[17]) Сих двох рядків нема у Яв. I, але є у Яв. II, у Р. Д. і у Ż. P.

[18]) Р. Д. неділеньку по раненьку.

[19]) Так Яв. I, і Ż. P., Яв. II і Р. Д. Бігут. [20]) Р. Д. пливут.

[21]) Так Яв. I і Р. Д., Яв. II і Ż. P. веселцями.

[22]) Сей рядок у перших виданях неясний: в Р. Д. Седми пядес... от вапалов, а у Ż. P. W sedmi piadesiat zapałow, Яв. I має: Седъми

Як полсодою[1]) із гармати.
Стали усї коза[чей]ки[2])
До неї ся добивати,
Стали Турки утїкати.[4])
Стали Варни доставати,[3])
Стали Турки нарікати,
Тую річку проклинати:
„Бодай річка не проквитала,
Вічними часи висихала,[5])
Що нас Турков в себе взяла![6])
[Бодай тії козачейки поздихали,
Що] нас Турков в ней забрали!“[7])
Била Варна, била Варна,[8])
[Била вона] з давна славна;
Славнїйшії козачейки,
Що тої Варни міста достали
І всїх Турков в ней забрали.[9])

Ся реконструкція переконує нас, що пісня первісно що до свойого діялєкту мала бойківський характер, а принаймі в одязї того діялєкту дійшла до нас найстарша її версія. Поправки еньки, оньки замість ейки, ойки мусимо признати пізнїйшими, зробленими може Маркіяном Шашкевичем.

Порівнюючи тексти, опублїковані д. Яворським, з текстами Русалки Днїстрової і Жеґоти Паулї, можемо переконати ся довідно, що Жеґота Паулї не держав ся докладно рукопису коваля Грушатицького (Яв. I), а тим менше того другого рукопису, з якого опублїкував д. Яворський свій другий варіянт. Чи він сам комбінував де в чому свій текст, чи мав може під руками ще якусь копію, не можемо рішити. На ст. 150 першого тому його збірки читаємо ось що з приводу руської вірші про оборону Відня Поляками 1683 р., яку він помістив там під заг. „Odsiecz Wiednia i bitwa pod Parkanami“. Подавши на ст. 148—149 короткий нарис історичних подій того року, він додає: „Duma zaś niniejsza opisująca owe wojenne zdarzenia, znalezioną została w starym rękopisie z r. 1690,

---

п... ѿ запалов, а Яв. II має вовсїм поправний текст: Седми пядий от запалов. Ся лекція лїпша і яснїйша від моєї конектури: Седмипядених запалов, бо виразно означує гармати, в яких від місця запалу до кінця дула було 7 пядий.

[1]) Так Яв. I, Яв. II сего рядка не має; Р. Д. полсодкою, Ż. P. połsotkoju. Очевидно Яв. I. подає найвірнїйший варіянт, але слова „полсода“ не вмію пояснити.

[2]) Яв. I. козаки, Яв. II, сей рядок vac.

[3]) Повний рядок тілько у Яв. II, Яв. I має тілько: Стали... ати.

[4]) Яв. I сего рядка нема, єсть тілько в Яв. II; Р. Д. і Ż. P. Стали Турки нарікати, у Яв. II дальших двох рядків нема.

[5]) Яв. I. сих рядків не має, Яв. II має лише р. 43.

[6]) Так у Яв. II, Р. Д. і Ż. P.

[7]) Се прокляте, взяте в скобки — моя конектура, якої домагаєть ся рядок 47-ий, що з виемком першого слова містить ся в рукописї Яв. I.

[8]) Повторено у Яв. I, де очевидно через пропуск одного або двох слів стягнено два рядки в один. Додаю ті два слова далї в скобках.

[9]) Так Яв. I, Р. Д. і Ż. P. „всїх“ vac.

w obwodzie kołomyjskim przez gorliwego badacza starożytności narodowych: Mirosława z Horodenki". Жеґота Паулї не подав докладнїйшої відомомости анї про того заслуженого мужа, анї про зміст рукопису, в якім збереглася ся в повнї одинока, яка дійшла до нас копія, не жадної народної думи, але вірші львівського епископа Йосифа Шумлянського, що брав особисту участь у віденськім походї Яна Собєского, і в тій вірші потім гірко дорікав заднїпровим козакам, що не захотїли взяти участи в тім походї. Що автором сеої вірші був не хто инший, як Йосиф Шумлянський, се було справджене мною в Записках (т. XXII) на підставі свідоцтва козацького лїтописця Величка, який із сеї пісні або думи зацитував три строфи, не з початку, а з середини. Як бачимо отже, Жеґота Паулї при своїй знайомости з ріжними, східно-галицькими панами міг мати доступ до таких рукописів, про які міг не знати Головацький. Рукопис Грушатицького, в якім містить ся найстарший текст пісні про Варну, Головацький не в повнї передав до бібліотеки київського унїверситету, але віддїлив від нього поміщене на кінцї житіє св. Володимира, яке мав переслати до Праги Шафарикови. Одначе між паперами Шафарика се житіє не знайшло ся. Подаючи в „Записках" в р. 1900 на основі значного числа рукописів характеристику карпато-руського письменства, я згадав на основі уваги Жеґоти Паулї також про рукопис Грушатицького і написав про нього тілько те, що він „мабуть був одним із найстарших збірників нового карпато-руського типу" (ст. 12). На якій підставі д. Яворський закидає менї з сього приводу, що поміщене в тім збірнику житіє св. Володимира, чи може що инше „возбудило преувеличенныя предположенія также и у современнаго галицко-русскаго ученаго И. Я. Франка" (ст. 15 нотка), сього не можу зрозуміти, бо, не бачивши рукопису, я не міг робити нїяких „предположеній" про його вартість.

Другий важний причинок до історії українсько-руської пісні, поміщений у працї д. Яворського, се два варіянти „піснї козацкої" про козака і Кулину, якої найстарший варіянт, друкований у польській брошурі Дзвоновського в Кракові 1625 р. враз із порівняною студією помістив я в „Записках" т. XLVII, додавши пізнїйше деякі причинки, в XVI-ім роздїлї „Студий". Д. Яворський подає між своїми матеріялами два варіянти сеї піснї, один із рукопису ч. 21, який містить варіянт другий піснї про Варну, а другий із свойого власного рукопису, знайденого ним у селї Тиличі і писаного в першій половинї XVIII віку. Оба варіянти визначають ся тим, що текст піснї, первісно чисто драматичний, має епічний початок:

Ой їхав козак з України
Да надибав дївчиноньку при долинї;

Вона стоїть край дороги
Вививає обі ноги.
Козак бачив, конем скочив,
А прибігши з коня скочив:
Стій, стій дївчинонько, не лякай ся,
І зо мною, козаком, привитай ся.

Порівнюючи тексти Яворського з найстаршим текстом, друкованим 1625 р., ми бачимо, як і скрізь у таких випадках, значне псоване розміру, а тут спеціяльно значний зріст цинізму у відношеню козака до дївчини. Оба варіянти д. Яворського мають так само, як варіянти пісні про Варну, язикові прикмети, що давнїйше були мабуть більше розповсюджені, а тепер зберегли ся лише в гірських діялектах, в роді форм: „дївчинойка", „козачейко" і т. и.

Із прозових матеріялів, поміщених д. Яворським у другій половині його праці, заслугує на увагу особливо лист небесний (Ефистолїа по вся неделѣ), винятий із учительного євангелія XVII в., знайденого автором у церкві села Грабського шаршиського комітату на угорській Руси, текст цікавий не так змістом, як правописом, в якім майже правильно замісь у стоїть ж. Апокрифічне оповідане про суд і смерть Авраама заховало ся в рукописї ч. 20 без початку. В тім самім рукописї знайшов автор також цікаву редакцію т. зв. Томиного євангелія, в якій деякі епізоди оповідані досить просторо, а инші зовсїм коротко в порівнаню з тими, що друковані в моїй збірцї апокрифів, т. II. Другу редакцію того самого євангелія знайшов д. Яворський в однім рукописї музея ім. Петрушевича у Львові (ч. 195), а третю в рукописї Великоруса Васки Квасникова, яка своїм язиком виказує також українське походжене. Автор обіцяє присвятити сему євангелію окрему працю.

Апокрифічне „Слово о скончаніи свѣта и вѣка сего", знайдене автором у рукописї ч. 20, являєть ся перерібкою другої части апокрифічного „Слова Методія Патарского", чого автор не зазначив. В тім же рукописї поміщено дуже коротку редакцію відомого апокрифа „Хожденіе Богородицѣ по муках" п. з. „Сказаніе о моукахъ чистьцовихъ". Там же містить ся також коротка редакція апокрифічного житія Адамового. На кінцї збірки поміщено три коротенькі редакції про Адамово рукописанє, яким він записав діяволу себе і своє потомство. *Іван Франко.*

Проф. Е. Бобровъ — Изъ исторіи русской литературы и просвѣщенія в XIX столѣтіи. I—XII. Варшава 1909, ст. 68, 8°.

В сїм збірничку „дрібничок" (характеру „miscellanea") до історії российської лїтератури XIX в. подибуємо ширшу статю (VI), яка торкаєть

ся нашого житя і письменства. Се — „Кирило-Методіївці по архівним документам (ст. 19—39). Заголовок — ширший змісту, бо в статї говорить ся тільки про трьох братчиків — М. Гулака, Г. Андрузського та Д. Посяду — Посяденка. Проф. Бобров знайшов в архівах Дорпатського і Казанського унів. офіціяльні документи дотично унїверситетських студій вище згаданих людей. Як відомо, Микола Гулак вчив ся на дорпатськім унїверситетї. Копія метрики його і ріжні документи, дотичні перебування студента на унїверситетї (свідоцтва, подання, вписи) дають змогу виправити ті недокладности, які стрічаємо в нарисї покійного проф. М. Стороженка саме що до унїверситетських років Гулака. Копія метрики подає передовсїм точну дату народження видатного братчика — 25 мая 1821 р. Інші папери свідчать, що фон Гулака від р. 1834 вчив домовий вчитель В. Лїнденберґ, котрий в червнї 1837 р. примістив свого ученика в приватнім закладї Раупаха (лектора італїйської мови на дорпат. унів.). За рік (18 липня 1838 р.) молодий хлопець імматрикулював ся на унїверситетї, який скінчив в р. 1843. На унїверситетї, як свідчать зібрані проф. Бобровим документи, вчив ся Гулак дуже добре, а дісертація його (кандидатська праця писана по нїмецьки) про права чужопідданцїв після права французького, пруського, австрійського та російського була признана видатною.

Андрузського і Посяду після арешту послано було на науку до Казанї, з правом по скінченню унїверситету вступити на державну службу, тільки не на Українї, а в ґуберніях великоросийських. Кожному видано було по 200 руб. на одїж (умундурованне) та на прожиток до якого часу. Андрузський не довго був на унїверситетї: від 7 червня 1847 р. до 6 лютого 1848, коли виступив з найвисшого дозволу. Місцем перебування вибрано було для нього Петрозаводськ. Але про побут Андрузького в Петрозаводську документи унів. архіву нїчого не говорять. Метрика каже, що Андрузький був сином майора і родив ся 26 марта 1827 р. в Вечорках Пирятинського пов., ґімназіяльне свідоцтво, що вчив ся в Київі в 1-й ґімназії від 1 серпня 1839 р. до червня 1845. В 1845/6 акад. роцї був на юридичнім факультетї київського унів., а в цвітнї 47 р. увільнено його звідти за „невзносъ платы". Посяда був родом з міщан Зїнькова на Полтавщинї, род. 9 цвітня 1823 р., вчив ся від осени 1836 р. в зїньківськім „уѣздномъ училищѣ", а потім в полтавській ґімназії. (Ґімназіяльного атестата не знайдено в унів. архіві). На київськ. унїверситет вступив в 1843/4 акад. роцї казеннокоштним на 1-й відділ фільософічного факультету і вчив ся, як каже „отзывъ" Попечителя округу, добре. Засланий в Казань вчив ся Посяда добре й тут. 15 грудня 1848 р. затверджено його кандидатом, а на другий рік послано на службу в Рязань.

Ось все, що дають нам замітки проф. Боброва. *В. Дорошенко.*

В. Истринъ — Греческій оригиналъ болгарскаго перевода хроники Георгія Амартола (Визант. Врем. т. XIII 1907, ст. 36—57).

З нагоди нового видання Амартоля ак. Істрін порівняв тексти перекладів сербського і т. зв. болгарського і доводить, що текст сербського перекладу вповні відповідає Коаленевому кодексу, положеному в основу видання de Boor'a, але переклад т. зв. болгарський ріжнить ся і від нього і від Синодального кодексу, положеного в основу видання Муральта, а підходить найближше до Ватиканського 153, не виданого, а звісного тільки з варіантів. *М. Грушевський.*

Т. Сушицький — До питання про літературну школу XII в. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, IV, ст. 3—19). В своїй статї д. Сушицький порівнює „Слово о Полку Игоревѣ" з „Словами" Кирила Туровського і на підставі свого порівнання вказує на близькість книжної манери К. Туровського до „Слова о Полку Игоревѣ", яка свідчить про істнуваннє на Київщині певної літературної школи в XII віці. *В. Д.*

Dr. Stanisław Turowski — Samuel ze Skrzypny Twardowski i jego poezya na tle współczesnem. (Przewodnik naukowy i literacki 1909, вип. 1—6). Самуіл Твардовский — звісний автор поем з часів Хмельниччини; др. Туровский подає житєпись письменника, зміст його творів і літературну характеристику; праця дає деякі причинки до оцінки шляхотського житя XVII в., хоч для нас не приносить нічого нового. *Крч.*

Ол. Грузинський — „Elegia Alexii" Т. Прокоповича. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, IV, ст. 20—40).

Зазначивши, що не вважаючи на багато дослідів, присвячених літературній діяльности Т. Прокоповича, все деякі твори його зостають ся недослїдженими, а само його латинські вірші, автор займаєть ся далї одним з таких віршів, „Elegia Alexii", котру Прокопович написав наслідуючи Овідія. В своїй розвідцї подає автор сю Елеґію, рівняє її з відомими досї „Житіями" св. Олексія і вказує на малу подібність їх змісту зі змістом „Елеґії про Олексія". Прокоповича Елеґія нїщо инше, як переробка елеґії Овідія на християнський лад. Порівняннєм вірша Прокоповича з елеґіями Овідія (3 і 4 першої книги „Tristium") і оглядом наслїдувань Прокоповича кінчить д. Грузинський свою розвідку. *В. Д.*

О. Лотоцький — Безвістний поет демократ (ЛНВістник 1909, I, ст. 77—96). На підставі незнаних досї рукописів знайомить нас автор з літературною діяльністю українського віршописця К. Пузини (1790—1850). Цікавий він не тільки тим, що писав по українськи,

а й тим, що до Шевченка не мав він рівного собі серед укр. письменників по тій експресії виразів, якими малював тяжке становище кріпаків і збиткування над ними панства. *В. Д.*

М. Грушевський — Юбилей Миколи Гоголя (ЛНВістник 1909, III, ст. 606—610). Невеличка, але цінна статя. Автор не викидає Гоголя з історії нашого громадянства. Гоголь цілком належав до покоління „українофілів“ свого часу і має своє місце в історії нашого національного руху. *В. Д.*

С. Просвітянин — Гоголівські свята і українська пісня. (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 30—30). З приводу відкриття памятника Гоголя в Москві автор наводить погляди Гоголя, Л. Жемчужникова, Ґлінки, Сєрова, Л. Толстого на укр. пісню, говорить про пісню по школах на Україні (нікчемні московські) і кладе на обовязок рос. суспільности подбати, або школа на Україні не нищила укр. пісні. *В. Д.*

М. — Т. Шевченко (з нагоди 48-их роковин його смерти) (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 3—5). В коротенькій замітці автор вказує на орґанізуюче і виховуюче значіннє кобзаря Шевченка *В. Д.*

М. Грушевський — В сорок восьмі роковини Шевченка. (ЛНВістник 1909, IV, ст. 3—6). Коротенька статя — промова. Автор бачить вагу поезії кобзаря в тому, що роскрила вона очі приспаному українству і розєднані части України звела в одну національну сімю. *В. Д.*

Др. В. Щурат. — Шевченків „Іван Підкова“ (Учитель, 1909, ч. 5—6, ст. 66—68, ч. 7, ст. 98—103).

Автор, розглянувши коментарі Огоновського, Доманицького і Романчука, вказує, що історичність героя поеми не підлягає найменшому сумнївови. Розглянувши саму поему, доводить, що Шевченко малює в ній картину дисціплінованої козацької громади, неначе пояснюючи, на чім полягала уміліcть козацького панованя. Піднісши її високий артизм, автор констатує, що „поема дала те, що мала дати“, що вона скінчена, зауважаючи, що „поза заголовком в цілій поемі ані сліду якого небудь звязку поетичної фікції з Іваном Підковою“. *В. Д.*

М. Сріблянський — Трагічна постать памяти П. Куліша (Україн. Хата, ч. 3—4, ст. 140—147).

Автор високо цінить діяльність Куліша, налягаючи в своїй статі на працю для народу, яку робив ціле життє і якою жив видатний наш письменник. На жаль автор не пояснив нам ніби збочень, тої ніби зради, яких допустив ся Куліш востаннім періоді своєї діяльности. Високо ці-

нючи Куліша, автор не зміг оцінити його історично. Колиб він простежив діяльність Куліша як слід, то можеб „зради“ і не добачив. Меньше з тим, чи симпатичні нам думки письменника, важно показати, як вони виникали і розвивали ся, важно простежити се, а не добачувати раптові зміни, катастрофи в розвитку ідейнім письменника. На початку своєї статї спиняєть ся автор на біоґрафії Куліша, а далї дає перегляд поглядів ріжних дослїдників на „крайности“ та „питання“ його. Свого погляду, як ми вже сказали, автор не дав, вдоволяючись констатованнєм величи Кулїшевого духа і ґрандіозности зробленої ним працї. *В. Д.*

Г. Барвінок — Спогади про знаємість Кулїша з домом Білозерських (Будучність 1909, ч. 3, ст. 33—36). Старечі спомини дружини Кулїша про приїзд його до Білозерських на кутю 1845 р. та про закоханнє авторки в ньому. Спомини написані в белєтристичній, троха наївній формі. *В. Д.*

М. Євшан — М. Драгоманів як лїтературний критик (Будучність 1909, ч. 3, ст. 40—43, ч. 4, ст. 60—61). Автор підкреслює суспільний характер оцїнки Драгомановом лїтературних творів. *В. Д.*

Ів. Личко — Л. Яновська, критичні замітки (ЛНВістник 1909, III, ст. 618—628). Автор відносить письменницю до dii minores нашої лїтератури. З сим можна згодити ся, та не можна пристати на думки автора що до позичання тем Яновською у Ібзена та Аннунціо — тут уже критик задалеко сягнув. Аналїз творів нашої письменницї, поданий критиком, не вистарчає, та й мало матеріялу притяг він до того аналїзу. *В. Д.*

М. Євшан — Пісня про Мойсея (Студія над твором І. Франка). (Будучність 1909, ч. 1, ст. 8—10, ч. 2, ст. 24—27). Високо ставляючи артизм поеми і ориґінальність концепцій, д. Євшан уважає „Мойсея“ словом до укр. народу, пророкуваннєм його долї. Ширше спиняєть ся автор на ідеях твору. З приводу сеї студії умістив др. Ів. Франко в ч. 3 лист до редактора „Будучности“, де простує помилки д. Євшана. *В. Д.*

М. Євшан — Михайло Яцків. Лїтературна характеристика (Украін. Хата, 1909, ч. 3—4, ст. 157—165). В своїй характеристицї автор вказує на широку сферу мотивів в творчости письменника, на богацтво її, зазначає в творах його протест проти плиткого песимізму, проти сучасного гнилого суспільного ладу. У Яцкова бачить д. Євшан самотну душу, а в творах його, на думку критика, щирість, безпосередність, глибину в почуваннях. Взагалїж, по думцї д. Євшана, „маємо ми в особі Яцкова письменника незвичайного“. Але се не перешкаджає критикови бачити і деякі дефекти. *В. Д.*

О. Л. — Нові оповідня М. Яцкова. (Учитель 1909, ч. 3—4, ст. 56—60). Се дуже прихильна рецензія останньої збірки М. Яцкова, Чорні крила (Львів 1909). Автор рецензії каже, що Яцків „дав свіжий доказ, що талант його росте“. *В. Д.*

І. Личко — Спиридон Черкасенко (Критичний нарис). (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 26—29, ч. 2, 63—66). Спинившись на „дрібних поезіях“ і схарактеризувавши їх як пісні боротьби, автор переходить до драми „В старім гнїзді“, рівняючи їх з Чеховським „Вишневымъ Садомъ“. Черкасенко на думку автора трактує тему цїлком ориґінально, вплив Чехова на нього лише зовнїшний, формальний. *В. Д.*

С. Єфремов — Українське письменство року 1908-го. (Рада 1909, ч. 2). Статя містить в собі короткий огляд лїтературної продукції на Україні росийській. Можна тут висловити свій жаль, що автор в своїх оглядах обминає Галичину — невже для нього Україна тільки кінчить ся на росийськім кордонї? *В. Д.*

М. Сріблянський — Українське письменство 1908. (Україн. Хата, 1909, ч. 1, ст. 18—24). Се побіжний огляд лїтературної продукції на Україні росийській в роцї 1908. Автор зазначає, що зміст укр. книжок, виданих того року, „поглибшав; обхопив ширші обсяги з поля наук, а також покращала форма викладу і широта трактування предмету“. Статя поверхова. *В. Д.*

М. Євшан — Де-що про українське письменство в Галичині за 1908 рік. (Україн. Хата 1909, ч. 2, ст. 82—87). В своїй „замітцї“ автор оглядає укр. белєтристичну продукцію в Галичині в р. 1908 (збірку М. Яцкова, Чорні крила і кілька збірок поезій ріжних авторів). Висновок такий: „Крім збірки Яцкова не появила ся ні одна книжка понад звичайну, пересічну міру“. Осуд, як бачимо, суворий, але в серединї статї він змягчаєть ся прихильною оцінкою деяких збірок поезій (Лепкого, Поезиє, розрадо одинока, Підгірянки, Відгуки душі). *В. Д.*

Г. Хоткевич — Лїтературні враження (За минулий рік) (ЛНВістник, 1909, І—II, ст. 131—146 і 396—411). Огляд нашої лїтературної продукції за 1908 рік, але неповний. Деякі замітки і уваги автора влучні, але нераз він тенденційно-несправедливий. Псує статю крім того ще тон подразнений і злосливий. До пари йому й стиль — сорокатий, пересипаний жарґонними виразами і слівцями, часто майже „нецензурний“. *В. Д.*

С. Просвітянин — Лїтературні Герострати українства (Укр. Хата, 1909, ч. 3—4, ст. 166—191). В своїй досить широ-

кій і неменьш хаотичній статї вводить д. Просвітянин рахунки з критиками „Ради“ дд. Д. Дорошенком і С. Єфремовим. Сучасна наша критика літературна і її хиби, безсумнївно, добра тема для статї, але д. Просвітянин не зумів поставитись, як слїд, до своєї теми і дав не лїтературно-критичну розвідку, а пристрастний памфлет. Статя вийшла і в окремій відбитцї. *В. Д.*

Видання й статї обговорені в сїм томі:

Наукова хронїка.

A. Prochaska — Król Władysław Jagiełło, I–II, 1907.

Преісторія, археольоґія, історія штуки.

K. Rhamm — Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde, II, 2, 1, 1910.
R. Meringer — Wörter und Sachen, I—V.
E. v. Stern — Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meeres in Lichte archäologischer Forschung, 1909.
В. Бабенко — Древне-Салтовскія придонецкія окраины Южной Россіи, 1905.
А. Покровскій — Верхне-Салтовскій могильникъ, 1905.
В. Бабенко — Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ, 1907.
Ѳ. Браунъ — Шведская руническая надпись, найденная на о. Березани, 1907.
Хв. Вовк — Палеолїтичні знахідки в с. Мізині на Чернїгівщинї, 1909.
К. Мельник-Антонович — Майданові городища на Українї, 1909.
Л. Добровольський — Забуті межі давньої Київщини, 1909.
М. Біляшевський — Про український орнамент, 1909.
І. Свенціцкий — Дещо про церковну старину, 1909.

Історія полїтична і культурна (з церковною вкл.) до поч. XVII в.

Фр. Вестбергъ — Къ анализу восточныхъ источниковъ о восточной Европѣ, 1908.
J. Marquart — Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 1903.
E. Täubler — Zur Geschichte der Alanen, 1909.
В. П. — З історії военної штуки, 1909.
T. Korzon — Organicja wojskowa Litwy w okresie jagiellońskim, 1908.
M. Balaban — Dzielnica żydowska, jej dzieje i zabytki, 1909.
М. Грушевський — Байда Вишневецький в поезії й історії, 1909.
О. Левицький — Невінчані шлюби на Українї в XVI—XVII ст., 1909.
Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego, 1909.
J. Sygański — Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce Wazów, 1909.

Історія політична і культурна XVII—XIX вв.

A. Jensen — Mazepa. Historiska bilder frău Ukraina och Karl XII-s dagar, 1909.

A. Stille — Carl XII:s fältägsplauer 1707—1709 med karta utarbetad af Carl Bennedich, 1908.

A. Amira — Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, 1905.

В. Данилевич — Нові дані для біоґрафії Івана Сірка, 1909.

В. Липинський — Данило Братковський, суспільний діяч кінця XVII ст., 1909.

Ол. Грушевський — З життя української старшини XVIII в., 1909.

В. Савва — Матеріалы изъ архива нѣжинскихъ греческихъ братства и магистрата, 1909.

B. Pawłowski — Lwów w 1809 r., 1909.

S. Askenazy — Senat rewolucyjny, 1909.

J. Helfert — Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849, II, 1909.

О. М. — Материяли до істориї буковинської Руси, 1909.

Г. Михайлович — Відроджене литовского народу, 1909.

Ст. Томашівський — З історії державної середньої школи в Галичині, 1909.

А. Ярошевич — Памяти П. П. Чубинського, 1909.

Д. Д. — Павло Чубинський, 1909.

Маг—ін — Микола В. Ковалевський (Спомини), 1909.

Мова.

Е. Будде — Очеркъ исторіи современнаго литературнаго русскаго языка (XVII—XIX вѣкъ), 1908.

І. Огієнко — Історичний словник української граматичної термінольоґії, 1909.

К. Михальчук і Є. Тимченко — Проґрама до збирання діялектичних одмін української мови, 1909.

В. Богородицкій — Опытъ физіологіи общерусскаго произношенія въ связи съ экспериментально-фонетическими данными, 1909.

М. Левицький — Дещо до справи про вкраїнську письменницьку мову, 1909.

І. Огієнко — Як селяне читають і пишуть по вкраїнськи, 1909.

М. Сумцов — Фільольоґічна вага перекладу Потебні „Одисеї“, 1909.

М. Пачовський — Становище й наука українсько-руської мови як викладової в наших ґімназіях, 1909.

П. Молодий — Розвиток нашої мови і „кованість“ слів, 1909.

С. Русова — Рідна мова на з'їзді „Ліги образованія“, 1909.

Н. — Чому рідна мова має бути викладовою в початковім научуваню? 1909.

Література.

M. Steinschneider — Rangstreit-Literatur. Ein Beitrag zur vergleichenden Literatur- und Kulturgeschichte, 1908.

Ю. Яворскій — Два замѣчательныхъ карпато-русскихъ сборника XVIII в., принадлежащихъ университету св. Владиміра, 1909.

Е. Бобровъ — Изъ исторіи русской литературы и просвѣщенія въ XIX столѣтіи, 1909.

В. Истринъ — Греческій оригиналъ болгарскаго перевода хроники Георгія Амартола, 1907.

Т. Сушицький — До питання про літературну школу XII в., 1990.

S. Turowski — Samuel ze Skrzypny Twardowski i jego poezya na tle współczesnem, 1909.

Ол. Грузинський — „Elegia Alexii" Т. Прокоповича, 1909.

О. Лотоцький — Безвістний поет демократ, 1909.

М. Грушевський — Юбилей Миколи Гоголя, 1909.

С. Просвітянин — Гоголівські свята і українська пісня, 1909.

М. — Т. Шевченко (в нагоди 48-их роковин його смерти), 1909.

М. Грушевський — В сорок восьмі роковини Шевченка, 1909.

В. Щурат — Шевченків „Іван Підкова", 1909.

М. Сріблянський — Трагічна постать (памяти П. Куліша), 1909.

Г. Барвінок — Спогади про знаємість Куліша в домом Білозерських, 1909.

М. Євшан — М. Драгоманів як літературний критик, 1909.

Ів. Личко — Л. Яновська, критичні замітки, 1909.

М. Євшан — Пісня про Мойсея, 1909.

М. Євшан — Михайло Яцків, літературна характеристика, 1909.

О. Л. — Нові оповіданя М. Яцкова, 1909.

І. Личко — Спиридон Черкасенко, 1909.

С. Єфремов — Українське письменство року 1908-го, 1909.

М. Сріблянський — Українське письменство 1908 р., 1909.

М. Євшан — Дещо про українське письменство в Галичині за 1908 рік, 1909.

Г. Хоткевич — Літературні вражіння, 1909.

С. Просвітянин — Літературні Герострати українства, 1909.

(З браком місця перенесені до другої книжки розділи: Суспільний устрій і право, Етноґрафія, Економічне і суспільне житє, Некрольоґія).

ПОКАЗЧИК

до тт. LXXXVII—XCII Записок Наукового Товариства ім. Шевченка [1])

(рік XVIII).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріяли.

Антоновича Волод. три листи до Антонія Міодушевского (з передмовою Мих. Грушевського). LXXXIX, с. 144—151.

Барвінський Виктор. Матеріяли до історії суспільного та економічного побуту Лівобережної України в XVIII столітю. XC, с. 25—32.

Бучинський Богдан. Студії з історії церковної унії. II. Митрополит Григорій. III. Місаілів лист. LXXXVIII, с. 5-22; XC, с. 5—24.

Возняк Михайло. Буквар Ос. Ловинського з 1838 р. XCI, Misc. с. 160—164.

Возняк М. До історії видання Номисової збірки: „Українські приказки, прислівъя и таке инше“, Спб. 1864. LXXXVIII, Misc. с. 159—180.

Возняк М. До історії українського театру в Галичині. (Лист С. Паливоди-Карпенка до Юліяна Лаврівського з дня 3 мая 1865 р.). XC, Misc. с. 168—178.

Возняк Михайло. Студії над галицько-українськими граматиками XIX в. I. Вступ. II. Граматики Паславського Петра й Лаврівського Ів.; значінне Ів. Могильницького в відродинах Гал. України, ґенеза й замір видання його грам. III. Грам. Могильницького. IV. „Вѣдомѣсть ѡ Рꙋскомъ Ꙗзыцѣ“ Мог. передмовою до грам.; ґенеза сеї розвідки й аналїза основних думок. V. Жерела, термінольоґія і мова грам. Мог.; її становище в історії укр. фільольоґії. VI. Передмова Лучкая до своєї грам. Вплив її на пізнїйші грам. — Укр. мова в грам. Лучкая. VII. Перша друкована в Галичині

---

[1]) Скорочення: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліографія. Н. хр. = Наукова хроніка.

фини Уваровой, т. I—III. Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ 1905 г., т. I—II. XC. Н. хр. с. 179—212.

Зубрицький Михайло. Відклик австрийського уряду за добровільними жертвами на війну. (В 50-літну річницю битви під Маджентою). XCI, Misc. с. 164—166.

Зубрицький Михайло. Деканальні й парохіяльні біблїотеки перемиської епархії. XC, с. 119—136.

Зубрицький Михайло. Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820 до 1853 р. LXXXVIII, с. 118—150.

Inhalt der I—LXXXVI Bände der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. (Jahrgang I—XVII). LXXXVII.

Кміт Юрій. Причинки до історії руського духовного семінаря у Львові від 1837—1851 р. XCI, с. 151—158.

Кревецький Іван. Галичина в другій половині XVIII ст. Огляд нових видань. (X. Władysław Chotkowski — Historya polityczna kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy (1772—1780); Historya polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicyi 1773—1848; Dr. Wacław Tokarz — Galicya w początkach ery Józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1773; Władysław Szumowski — Galicya pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego pierwszego protomedyka 1773—1783). XCI, с. 33—94.

Кревецький Іван. До психольоґії 1848 року. (Справа Ст. Гошовского). XC, с. 137—157.

Кревецький Ів. Нові видання по біблїоґрафії українсько-білоруських стародруків. (А. И. Миловидовъ. Описаніе славяно-русскихъ старопечатныхъ книгъ Виленской Публичной Библіотеки. — Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія изъ западно-русскихъ типографій XVI—XVIII вв. И. С. Свѣнцицкій, Опись музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ. — Каталогъ книгъ церковно-славянскои печати I). LXXXVIII, Н. хр. с. 181—197.

Кузеля Зенон. Етноґрафія в західно-европейських часописях за 1906 р. 5. Часописи територіяльні (Landeskunde) й історичні. 6. Часописи історично-лїтературні, фільольоґічні і педаґоґічні. 7. Часописи мішаного змісту (етноґрафія, ґеоґрафія, історія, фільольоґія, історія культури). 8) Часописи присвячені студіям релїґії і теольоґії. 9) Збірники (видання наукових товариств) і біблїоґрафія. 10. Музеї. LXXXVII. Н. хр. с. 102—165.

Липинський Вячеслав. Ґенерал артилерії в. кн. Руського (з архива Немиричів). LXXXVII, с. 37—47.

Маковей Осип Др. Кілька документів з Гуцульщини з другої половини XVIII-ого столїтя. LXXXVII, с. 64—69.

Огляд часописей за р. 1908. LXXXIX. (Часописи українські). Н. хр. с. 160—183; инші — XCI, Н. хр. с. 167—203.

Пеленський Йосип. З руїн Галича. XCI, Misc. с. 159—160.

Показчик до тт. LXXXI—LXXXVI Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (рік XVII). LXXXVII, с. 218—232.

Реваконич Титко. Панщинні повинности у Верховині. Misc. LXXXVIII, с. 157—159.

Ревакович Титко. Татарський дзвінок. LXXXIX, Misc. с. 152—153.

Созанський Ів. До історії відносин австрійської бюрократії в Галичині до українського національно-політичного руху в 1849—50 рр. LXXXIX, Misc. с. 154—158.

Созанський Іван. До статї М. Зубрицького „Урядові заходи против холери в р. 1831“. LXXXVII, Misc. с. 96—97.

Созанський Іван. Кілька документів до історії 1848—1849 рр. ХС, Misc. с. 158—165.

Томашівський С. З донесень австрийського посла Плейера в Москві 1708 і 1709 рр. XCII, Misc. с. 242—244.

Томашівський Стефан. Із записок Каролинців про 1708/9 р. XCII, с. 66—92.

Томашівський Стефан. Листи Петра Великого до А. М. Сінявского. XCII, с. 194—238.

Томашівський С. Мазепа й австрийська полїтика. XCII, Misc. с. 244—245.

Франко Іван Др. Причинки до історії 1848 р. LXXXVIII, с. 94—117.

Франко Іван. Теорія і розвій історії літератури. LXXXIX, с. 5—45.

Щурат Василь Др. До біоґрафії і писань Івана з Вишнї. І. Родове прізвище Івана з Вишнї. II. Писання Івана з Вишнї в підгорецькім рукописнім збірнику. LXXXVII, с. 48—63.

II. Рецензії й реферати (Наукова хронїка й Бібліоґрафія).

Abhandlungen der historischen Klasse der bayerischen Akademie d. W. 1905/1906, XXIII, 3 часть. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Abhandlungen der sächsischen Gesellschaft. Hist. phil. Kl., Leipz. 1906. т. 24. *З. Кузеля*. LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Abhandlungen und Vorträge zur Geschichte Ostfrieslands hrg. v. Wachter, 1905, 1906 (III, IV). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 102.

Abraham Władysław. Jakób Strepa, arcybiskup halicki (1391—1409), Краків, 1908, стор. 116+7 таблиць, 16°. *Ів. Крипякевич*, XCI, Бібл. с. 211—213.

Айналовъ Д. В. Очерки и замѣтки по исторіи древне-русскаго искусства. I. Два примѣчанія къ Слову Даніила Заточника (Извѣстія отд. рус. яз. 1908. I ст. 352—365). II. О дарахъ русскимъ князьямъ и посламъ въ Византіи. III. О нѣкоторыхъ серіяхъ миніатюръ Радзивилловской лѣтописи (ib. II ст. 290—323). *М. Грушевський*, ХС, Бібл. с. 219—220.

Acta germanica. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Альбовскій Е. Валки, украинный городъ Московскаго государства, Харків, 1905, ст. 1—45 (відбитка з XVI т. Сборника харків. іст.-філ. тов.). *М. Залїзняк*, LXXXVII, Бібл. с. 185—193.

Alemannia, 1905, 1906 (XXIII, XXIV). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. Хр. с. 139—140.

Allgemeines Literaturblatt, XV,

1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Altpreussische Monatschrift, Königsberg, 1906, XLIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Altbayerische Monatschrift, V. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 102.

Analecta Bollandiana, 1906, XXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Anglia, 1906, XXIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Anglistische Forschungen hrg. v. Hoops. Heidelberg, 1906, XVIII, XIX, XX, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Annalen des historischen Vereins f. den Niederrhein, 1905 (LXXXVII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Annalen des Vereines für nassauische Altertumskunde u. Geschichtsforschung, 1906, XXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Анучинъ Д. Н. О черепахъ изъ кургановъ и могильниковъ Изюмскаго у., Харьковской губ. изъ раскопокъ В. А. Городцева, лѣтомъ 1901 г. (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 506—514 +1 таблиця, М. 1905). *М. Залїзняк*, XCI, Бібл. с. 208—211.

Ardalić Vladimir. Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji. Komentare napisao dr. Đuro Polivka (відбитка в XIII/2 „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena"). Загреб, 1908, ст. 72. *В. Гнатюк*, LXXXVIII, Бібл. с. 235—236.

Archivalische Zeitschrift, 1906, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104.

Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, 1905, 1906 (XXXIII, зош. 1—4). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103—104.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, Braunschweig, 1906, 116, 117. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125—126.

Archiv für katholisches Kirchenrecht, 1906, LXXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Archiv für Kulturgeschichte, 1906, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140.

Archiv für Landes- und Volkskunde der Provinz Sachsen nebst angrenzenden Landesteilen, 1905 (XV), 1906 (XVI). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140.

Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, 1906, XIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Archiv für österreichische Geschichte, Wien, 1905, 1906/7. (XCIII, XCIV, XCV). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Archiv für Religionswissenschaft, Leipzig 1906, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 148—150.

Archiv für slavische Philologie, т. XXX. *I. С.*, XCI, Н. хр. с. 194—195.

Archiv zur Geschichte der Diözese Linz, 1906, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Ateneum Polskie, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 188—189.

Aus Aachens Vorzeit. Mitteilungen d. Vereins f. Kunde der Aachener Vorzeit, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906 (XV—XIX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104.

Baltische Studien, 1904, VIII, 1905, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104—105.

Basler Zeitschrift f. Geschichte und Altertumskunde, 1906, VI. 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Bausteine. Zeitschrift für neuenglische Wortforschung. Berlin, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Bayerland Das, 1905, XVI *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Bebels Heinrich Schwenke. Zum ersten Male in vollständiger Übertragung herausgegeben von Albert Wesselski. Монахів і Липськ, 1907, т. I, ст. XXVII+212; т. II, ст. 212, мал. 4⁰. *Вол. Гнатюк*, LXXXIX, Бібл. с. 229—233.

Beihefte (часописи „Beiträge zur alten Geschichte“). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Beihefte zur Zeitschrift f. rom. Phil. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 132—133.

Beiträge zur alten Geschichte, 1906, V, 3. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Beiträge zur Assyriologie und semitischen Sprachwissenschaft, 1905, 1906, V, вош. 2, 3, 4, 5; VI, вош. 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121—122.

Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 105.

Beiträge zur Landes u. Volkskunde von Elsass—Lothringen, Strassburg, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140—141.

Beiträge z. Literaturgeschichte hrg. v. H. Graef, Leipzig, 1906, I, II, III, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 126

Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte für 1905, Leipzig, 1906, Hft. 19, *З. Кузеля*. LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Бережницька Ол. Ґимназія як середник висшого образовання жіноцтва (Звіт дирекції української прив. жіночої ґимназії сс. Василіянок у Львові, ва рр. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Berichte über die Verhandlungen der K. Sächs. Ges. d. Wiss in Leipzig. Philolog.-histor. Klasse. 1903 5. Томи 55, 56, 57. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Berliner Beiträge zur germanischen und romanischen Philologie, 1906, XXX. Germ. Abt. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Бжола, 1908. *І. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 182—183.

Biblioteka Warszawska, 1908. *Кр.* XCI. Н. хр. с. 188.

Biblische Zeitschrift, Freiburg i. Br. 1906, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 150—151.

Бѣдновъ В. А. Изъ прошлаго Екатеринославской епархіи, Катеринослав, 1907, стор. 84. *М. Залїзняк*, LXXXVII, Бібл. с. 193—195.

Бѣдновъ В. А. Православная церковъ въ Польщѣ и Литвѣ (по Volumina legum), Катеринослав, 1908, ст. XVIII+512. *І. Крипякевич*, XC, Бібл. с. 224—225.

Byzantinische Zeitschrift. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141.

Blätter für das Gymnasial-Schulwesen, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Бобровъ Владимиръ. Народныя пѣсни русскаго населенія Лифляндской губерніи (Відбитка зі „Сборника Учено-Литературнаго Общества при Имп. Юрьевскомъ Университетѣ“), Юрїв, 1908, ст. 20. *В. Гнатюк*, XCI, Бібл. с. 224—225.

Der Böhmerwald, 1905, VII.

З. Кузеля, LXXXVII, Н. хр. с. 105—106.

Богословскій Вѣстникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 181.

Богумилъ Александръ. Начальный періодъ народничества въ русской художественной литературѣ (XVI в.—1812 г.), К., 1907, VIII+497 ст. 8⁰. *І. Свенціцкий*, LXXXVII, Бібл. с. 195—198.

Български народни пѣсни отъ Єлена В. Янкова. Записалъ и издалъ полковникъ Г. Янковъ, Пловдив, 1908, ст. XVI+266, 8⁰. *В. Гнатюк*, XCI, Бібл. с. 225—226.

Bonner Beiträge zur Anglistik, 1905, XVIII, XIX, XX, XXI, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133—134.

Борусовський Ів. Мефістофель у Ґетовім „Фавсті" і Люціфер у Байроновім „Каїні" (Звіт дирекції ц. к. ґімназії Франц-Йосифа І. в Тернополї за р. 1906/7). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 241.

Brandenburgia, 1905, XIV, 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Braunschweigisches Magazin, 1904, X, 1905, XI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Breslauer Beiträge zur Literaturgeschichte, Leipzig, 1905, 1906, VII, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 126—127.

Brückner A. Eintritt der Slaven in die Weltgeschichte (Ullsteins Weltgeschichte, herausgegeben von Prof. Dr. v. Pflugk—Hartung, Geschichte des Mittelalters, Берлїн, 1909, ст. 559 - 639). *С. Томашівський*, XC, Бібл. с. 216—217.

Буковина, 1908. *Ол. Н.* LXXXIX, Н. хр. с. 180—181.

Wadowski Ambrozy Jan. Kościoły lubelskie. Краків, 1907, накладом Академії Наук, ст. 598. *І. Крипякевич*, LXXXVII, Бібл. с. 179—180.

Варшавскія Университетскія Извѣстія, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 179—180.

Вахнянин Анатоль. Спомини з житя (Посмертне виданнє). Зладив Кирило Студинський, Львів, 1908, ст. 138+портр. *Ів. Кревецький*, XCI, Бібл. с. 220—224.

Wesselski Albert. Mönchslatein. Erzählungen aus geistlichen Schriften des XIII Jahrhunderts. Липськ, Heims 1909, ст. LI+264, 8⁰. *І. Свенціцкий*, XC. Бібл. с. 220—224.

Wiener Beiträge zur deutschen und englischen Philologie hrg. von R. Heinzel, J. Minor und S. Schipper, 1886, I, 1887, II, 1888, III, 1904, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Wiener Beiträge zur englischen Philologie, 1906, XXIII, XXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Wiener Studien, Wien, 1906, *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125.

Wiener Zeitschrift f. die Kunde des Morgenlandes, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121.

Вѣстникъ Европы, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 177.

Вѣстникъ „Народного Дома", 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 176.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 170.

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908, *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 174.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landeskunde, 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne, 1908. *М. Г.* XCI, Н. хр. с. 192.

Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704, utgifna af Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, genom Carl Hallendorff (Historiska Handlingar, del. 19, № 2), Стокгольм, 1908, X+272, 8°. *С. Томашівський*, LXXXIX, Бібл. с. 192—204.

Hannowersche Geschichtsblätter, 1904, VII. 1905, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108—9.

Die Heimat. Monatsschrift zur Pflege der Natur- und Landeskunde in Schleswig-Holstein, Hamburg, 1905, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Hermaea, 1905, I, II, III, 1906, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Hermes, 1906, XLI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Hessenland, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Hirt Herman. Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. I—II, Strassburg, 1905-7, ст. 771+4 мапи. *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 204—205.

Historische Monatsblätter für die Provinz Posen. Posen, 1905, 1906, VI, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110—111.

Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Historische Vierteljahrsschrift, 1906, IX (4 зошити). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110.

Historische Zeitschrift, 1906, XCVI, XCVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110.

Historisch-politische Blätter, 1905, CXXXV, CXXXVI, 1906, CXXXVII, CXXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109—110.

Гнатишак Л. Вплив „Історії Руссов“ на українсько-руську романтичну поезію (Звіт дирекції ц. к. II. ґімназії в Коломиї за р. 1904/5). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 239—240.

Голубовскій П. Интересный юридическій случай конца XI в. (К., 1907, ст. 10). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 185.

Голубовскій П. В. Историческая карта Черниговской губ. до 1300 г. (Труды XIII археологич. съѣзда т. II, 1908, 4°, ст. 1—50 +мапа). *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 211.

Гординський Яр. Причинки до студій над „Енеїдою“ Котляревського, I—II (Звіт дирекції ц. к. II. ґімназії в Коломиї за рр. 1906/7—1907/8). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 240—241.

Городцевъ В. А. Матеріалы археологическихъ изслѣдованій на берегахъ Донца, Изюмскаго уѣзда Харьковской губерніи (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 226-340). *М. Залїзняк*, XCI, Бібл. с. 208—211.

Городцевъ В. А. Результаты археологическихъ изслѣдованій въ Бахмутскомъ уѣздѣ, Екатеринославской губерніи, 1903 г. Дневникъ археологическихъ изслѣдованій (Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда, т. I, ст. 211—365). *М. Залїзняк*, XCI, Бібл. с. 208—211.

Городцевъ А. В. Результаты археологическихъ изслѣдованій въ Изюмскомъ уѣздѣ Харьковской губерніи 1901 года (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда, т. I, ст. 174—225. Москва, 1905). *М. Залїзняк*, XCI, Бібл. с. 208—211.

Грушевскій А. С. Къ характеристикѣ взглядовъ „Исторіи Руссовъ“ (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности академіи наукъ, 1908, т. XIII, кн. 1, ст. 396—427). *М. Залїзняк*, ХС, Бібл. с. 229—230.

Das humanistische Gymnasium, 1906, XVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Gątkiewicz див. Z archiwum Drohobycza.

Germanistische Abhandlungen v. Vogt, 1906, XXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Gesellschaft für romanische Literatur, 1903, VI, 1904, VII, VIII, IX, 1905, X, XI, XII, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Geschichtsblätter für Stadt u. Land Magdeburg, 1906, XLI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Der Geschichtsfreund, 1905, LX, 1906, LXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Gymnasium, 1906, XXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Giornale Storico della Letteratura Italiana. 1906, XLIX—LI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Globus, Braunschweig. 1906, т. 89, 90. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 142—145.

Даниловъ Владиміръ. Матеріалы для біографіи Н. И. Костомарова (Україна, 1907, кн. XI—XII, с. 225—274). *Ів. Джиджора*, LXXXVII, Бібл. с. 200—203.

Даниловъ Вл. Ненародныя пѣсни въ украинскомъ фольклорѣ (Сборникъ Харьк. Ист. фил. Об-а. Т. XVIII, ст. 279—285 і окрємо). *В. Гнатюк*, ХС, Бібл. с. 237—8.

Даниловъ Владиміръ. П. А. Кулишъ и „Кіевская Старина“ подъ редакціей Ѳ. Г. Лебединцева (Україна, 1907, VII—VIII, с. 202—211). *Ів. Джиджора*, LXXXVII, Бібл. с. 200—203.

Данковская Р. Малороссійскія обрядовыя печенья Курской губерніи (Этнограф. Обозрѣніе, 1909, № 1, ст. 21—34). *В. Гнатюк*, ХС, Бібл. с. 236—237.

Darstelluug und Quellen zur schlesischen Geschichte. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Дашкевичъ Н. Смѣна вѣковыхъ традицій въ отношеніяхъ народовъ Запада къ Русскимъ (Сборникъ статей посвящ. В. И. Ламанскому, II ст. 1375—1415). *М. Грушевський*, ХС, Бібл. с. 217—219.

Deutsche Geschichtsblätter, 1905, VI, 1905/6, VII. 1906/7, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 107.

Джердж Д. Поясненнє проводження звука в ґазах на основі кінетичної теорії ґазів (Звіт дирекції ц. к. II. ґімназії в Коломиї за р. 1905/6). *Ів. Кревецький*, ХС, Бібл. с. 240.

Дѣдицкій Б. А. Своежитьевыи записки. Ч. II: Взглядъ на школьное образованіе Галицкой Руси въ XIX. ст. (Відбитка з „Вѣстника Народного Дома“, 1908), Львів, 1908, стор. 98, 8⁰. *Ів. Кревецький*, XCI, Бібл. с. 216—220.

Дїло, 1908. *І. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 173—176.

Дорошенко Д. Білоруси і їх національне відродження, Київ, 1908. Ст. 32. *Ів. Кревецький*, ХС, Бібл. с. 230—233.

Dresdner Geschichtsblätter, 1905, XIV (№ 2—4), 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106—107.

Дубровський В. Українсько-російський Словник. Редакція І. Стешенка. Видавництво „Час“ у Київі. Київ, 1909, ст. 1—8, 1—

313, 8⁰. *В. Доманицький*, LXXXIX, Бібл. с. 218—228.

Екатеринославскія Епархіяльныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Економіст, 1908. *Ів. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 181—182.

Englische Studien, 1905/1906, XXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Ethnographia, 1908. *С. Томашівський*, XCI, Н. хр. с. 201—202.

Этнографическое Обозрѣніе, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 188.

Euphorion, 1906, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Живая Старина, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 185—187.

Жуковичъ П. Н. Проф. Новые матеріалы для начальной исторіи сеймовой борьбы съ церковной уніей (Христіанское чтеніе. 1908, VI). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Первое вмѣшательство западно-русскихъ козаковъ въ сеймовую борьбу съ церковной уніей (Христіанское чтеніе, 1907, I—III). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Первый польскій сеймъ послѣ убійства Іоасафата Кунцевича (Христіанское чтеніе, 1908, I і III). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Передъ козацкимъ разгромомъ (варшавскій сеймъ 1625 года) (Христіанское чтеніе, 1908, VIII—IX). *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Сеймовая борьба православнаго западно-русскаго дворянства съ церковной уніей (съ 1609 г.), выпуски I—IV, Спб., 1903—8, ст. V+148, IV+121, VIII+203, V+173+31. *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Убійство Іоасафата Кунцевича (Христіанское чтеніе, 1907, IX). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Журналъ Министерства Народного Просвѣщенія, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 179.

Заболотскій П. А. Очерки русскаго вліянія въ славянскихъ литературахъ новаго времени, т. I, кн. 1. Русская струя въ литературѣ сербскаго возрожденія. Варшава, 1908, ст. 2+430, 8⁰. *І. Свенціцкий*, LXXXIX, Бібл. с. 209—214.

Записки Императорскаго Харьковскаго Университета, 1908. *М. З.* XCI, Н. хр. с. 167—168.

Записки Українського Наукового Товариства в Київі, 1908, кн. I—II. *І. Д.* LXXXIX, Н. хр. с. 160—164.

Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów, dekretów granicznych, lustracyi, memoryałów i t. p., wydał prof. Gątkiewicz, Дрогобич, 1906, ст. 407. *К. Ш.* LXXXIX, Бібл. с. 186—190.

Застирець Й. Петро Біляньский, епископ львівський, галицький і Каменця Подільського 1781—1798 р. (Звіт дирекції ц. к. ґімназії Франц-Иосифа I. в Тернополї за р. 1907/8). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 241.

Zachorowski Stanisław. Węgierskie i polskie osadnictwo Spiżu do połowy XIV w. (Rozprawy Akademii Umiejętności, wydział historyczno-filozoficzny, serya II, tom XXVII, ст. 191—283).

Краків, 1909. *С. Томашівський*, LXXXVIII, Бібл. с. 206—210.

Źródła dziejowe. T. XVII, część I. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VI. — Podlasie, opisane przez Aleksandra Jabłonowskiego. Варшава, 1908, ст. 222+LII. *М. Терлецький*, XC, Бібл. с. 225—227.

Ивановъ П. В. Жизнь и повѣрія крестьянъ Купянскаго уѣзда, Харьковской губерніи (Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества, т. XVII). Харків, 1907, ст. 216+X. *Вол. Гнатюк*, LXXXVIII, Бібл. с. 232—235.

Извѣстія Императорской Археологической Коммиссіи, вип. 26—28. *М. З.* XCI, Н. хр. с. 181—182.

Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, т. XIII. *І. С.* XCI, Н. хр. с. 177—179.

Иконниковъ В. С. Опытъ русской исторіографіи, т. II, кн. 1 і 2, К., 1908, ст. X+1955+XXXII+V+IX+113+XXIX+XI. *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 200—204.

Ильинскій Г. Значеніе Аѳона въ исторіи славянской письменности (Журн. Мин. Народн. Просвѣщенія 1908, ноябрь, ст. 1—41). *І. Свєнціцкий*, LXXXVII, Бібл. с. 178—179.

Indische Forschungen in zwangslosen Heften hrg. von Hillebrandt за 1906 і 1907 р. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Indogermanische Forschungen, 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Иностранцевъ К. А. О древне-иранскихъ погребальныхъ обычаяхъ и постройкахъ, Спб., 1909, ст. 27 (з Журнала Мин. Народ. Просв.). *М. Грушевський*, Бібл. LXXXVIII, с. 199.

Историческій Вѣстникъ, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 183.

Carinthia, 1906, XCVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Кархут Сп. Коротка історія заснования української прив. жіночої гімназії СС. Василіянок у Львові (Звіт дирекції української прив. жіночої гімназії сс. Василіянок у Львові, за рр. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Der Katholik, 1906 (86, N. F. 33). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154—155.

Kwartalnik Historyczny, 1908, *Ф. С.* XCI, Н. хр. с. 190—191.

Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven u. Bibliotheken, 1905, VIII, 1906, IX, 1, 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker, 1875—1907. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146—147.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 169—170.

Kieler Studien zur englischen Philologie, N. F. Kiel, 1905, I, II. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Klapper I. Dr. Das Märchen von dem Mädchen ohne Hände als Predigtexempel. (Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde, Heft XIX, ст. 29—45. Breslau, 1908). *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 211—212.

Knortz Karl Prof. Der menschliche Körper in Sage, Brauch und Sprichwort, Вірцбурґ, Kabitzsch, 1909, ст. 240. *М. Ч.* LXXXVIII, Бібл. с. 240 - 242.

König Emil. Das Leben, sein Ursprung und seine Entwickelung auf der Erde. 2 Auflage. Berlin, Franz Wunder, 1905, стор. 498, 6 Mk. *З. К.* LXXXVII, Бібл. с. 166.

Korrespondenzblatt des Gesamtvereines der deutschen Geschichts und Altertumsvereine, Berlin, 1906, LII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 111—112.

Krohn Kaarle. Der gefangene Unhold. (Sonderabdruck aus den Finnisch-Ungrischen Forschungen, VII, ст. 129—184). *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 209 - 211.

Kubala Ludwik. Oblężenie Lwowa z r. 1655 (Lamus, 1909, II, 185—216). *С. Томашівський*, XCI, Бібл. с. 215.

Кубанскій Сборникъ, 1909 г. Труды кубанскаго Областного Статистическаго Комитета, подъ редакціею Л. Т. Соколова. Т. XIV. Катеринодар, 1908, ст. 500+64 +10 цинкоґрафій на окремих листах, ціна 2 карб. *М. Гехтер*, LXXXVIII, Бібл. с. 229—231.

Kultur, 1906 (VII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 145—146

Künstle Karl Dr. Die Legende der drei Lebenden und der drei Toten und der Totentanz, nebst einem Eskurs über die Jakobslegende im Zusammenhang mit neueren Gemäldefunden aus dem Badischen Oberlanden. Фрайбурґ в Б., 1908. таб. 7+116. *І. Свєнціцкий*, LXXXVIII, Бібл. с. 212 —215.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 173 - 174.

Левицкій Іаковъ, свящ. Городъ Путивль (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, т. III, стор. 111—164). *М. Залїзняк*, LXXXIX, Бібл. с. 190 —192.

Левицкій Іаковъ, свящ. Историческое прошлое города Сумъ, харьковской губерніи (Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ, т. II, ст. 79 —114). *М. Залїзняк*, LXXXIX, Бібл. с. 190—192.

Lehrproben und Lehrgänge, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Literarhistorische Forschungen v. Schick u. Waldberg, 1903, XXVIII, 1904, XXIX, XXX XXXI, 1905, XXXII, 1906, XXXIII, XXXIV, 1907, XXXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127—128.

Лїтературно-Науковий Вістник, 1908. *І. Д.* LXXXIX, Н. хр. с. 164—173.

Łoziński Władysław. Życie polskie w dawnych wiekach (wiek XVI — XVIII); перше виданнє, Львів, 1907, стор. VIII+232; друге виданнє, Львів, 1908, стор. VIII+248. *Ів. Крипякевич*, XCI, Бібл. с. 213—215.

Lud, т. XIV. *В. Г.* XCI, Н. хр. 192 - 193.

Magdeburger Geschichtsblätter, 1905, XL. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Макаренко Николай. Памятники украинскаго искусства XVIII ст., Спб., 1908 (відб. з часописи „Зодчій“). *В. Щербаківський*, LXXXVIII. Бібл. с. 216 - 218.

Макарушка Е. Граматика Мелетія Смотрицького (історичнокритична студія). (Звіт дирекції української прив. жіночої ґімназії сс. Василіянок у Львові, за рр.

1907/8). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234—235.

Малевичъ С. Бѣлорусскія народныя пѣсни. (Сборникъ отдѣленія рус. языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. Т. LXXXII, № 5, ст. 194, 8⁰). Спб., 1907. *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 206—9.

Mannheimer Geschichtsblätter, 1905, VI, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Mansfelder-Blätter, 1905, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Мануляк Ів. Причинок до рістні Карпат ч. I. (Звіт дирекції ліцея українського Інститута для дівчат в Перемишлї, за р. 1904/5). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 235.

Marburger Studien, 1906, XI, XII. *З. Кузеля*, LXXXVII. Н. хр. с. 135.

Масловъ С. И. Описаніе рукописей Историческаго Общества Нестора Лѣтописца. К., 1908, ст. 50+58. *В. Перетц*, XC, Бібл. с. 228—229.

Maurer Friedrich. Völkerkunde, Bibel u. Christentum. I. Teil: Völkerkundliches aus dem Alten Testament. Липськ, A. Deichert Nachf. (Georg Böhme), 1905, ст. 254, 8⁰. *З. К.* LXXXVIII, Бібл. с. 198.

Meyer Eduard. Geschichte des Altertums. Zweite Auflage, т. I, половина I і II, Штутґарт, 1907 і 1909, ст. 250+XXVII+894. *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 207—208.

Miesięcznik Heraldyczny, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 192.

Миловидовъ А. И. Описаніе славяно-русскихъ старопечатныхъ книгъ Виленской Публичной Библіотеки (1491 - 1800 гг.). Вильно, 1908, ст. 160, 8⁰. *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 181—188.

Миловидовъ А. И. Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія изъ западно-русскихъ типографій XVI—XVIII вв. (Чтенія въ имп. Общ. Ист. и Древн. Росс. при Моск. Университетѣ, 1908, кн. I, ст. 1—27). *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 181—188.

Мин. Торг. и Пром. Статистика несчастныхъ случаевъ съ рабочими въ промышленныхъ заведеніяхъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи за 1905 г., Спб., 1908, ст. 30+435. *М. Гехтер*, LXXXIX, Бібл. с. 236—238.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 174—175.

Mitteilungen aus dem Städtischen Museum für Völkerkunde, Leipzig, 1905, I. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 1095, XLV, 1906, XLVI. *З. Кузеля*, LXXXVII. Н. хр. с. 113.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, 1908, VII. *І. С.* XCI, Н. хр. с. 195—196.

Mitteilungen der literarischen Gesellschaft Masovia, Lötzen 1901, XI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Mitteilungen der vorderasiatischen Gesellschaft, 1904, 2-5, 1905, 1—4, 1906, 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122—123.

Mitteilungen des Altertumsvereins für Zwickau u. Umgegend, 1905, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Mitteilungen des Altertums-

Münstersche Beiträge zur englischen Literatur hrg. von O. Jiriczek, I, II, III, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Münstersche Beiträge zur neueren Literaturgeschichte hrg. von Dr. Schwering, 1906, 1907, I, II, III, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 128.

Наука (Унґвар), 1908. *І. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 183.

Научно-литературный Сборникъ, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 175—176.

Neue Heidelberger Jahrbücher, 1906, XIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Neue kirchliche Zeitschrift, 1905, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155—156.

Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, 1906, XVII, XVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123—124.

Neues Archiv für ältere deutsche Geschichte, 1906, XXXI, 2, 3. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Neues Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg u. der rheinischen Pfalz, 1906, VII, зош. 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 115—116.

Neues Lausitzisches Magazin, 1905, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Neujahrsblätter der badischen historischen Kommission, N. F. Heidelberg, 1904, VII, 1905, VIII, 1906, IX, 1908, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

A. M. Nemzeti Muzeum Ertesitöje, 1908. *С. Томашівський*, XCI, Н. хр. с. 202

Нива, 1908. *І. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 182.

Niederdeutsches Jahrbuch. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, 1906, XXXII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Niedersachsen, 1904, IX, 1905, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Nord und Süd, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146.

Oberschlesien, 1905/1906, IV, 1906, V, 1907, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116—117.

Oberschlesische Heimat, 1905, I, 1906, II. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Описаніе рукописей, хранящихся въ Архивѣ Святѣйшаго Правительств. Синода. Томъ II, вып. 1. Спб., 1906, ст. XI+546+8 табл. *В. Перетц*, LXXXVIII, Бібл. с. 215—216.

Oriens Christianus, IV, 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Ost und West. Berlin, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146.

Отчетъ Харьковской Губернской Земской Управы губернскому Земскому собранію очередной сессіи 1908 года по переселенческому отдѣлу. Харків, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с 227—232.

Pädagogische Studien, Dresden, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138—139.

Palaestra, 1905, XLIX, L, 1906, XLIII, XLV, XLVII, LII, LIII. LIV, LIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135—136.

Парашкевовъ П. Погребалнитѣ обичаи българитѣ (Извѣстия па семинара по слав. филология, кн. II, 1907, ст. 371—410). *З. Кузеля*, LXXXIX, Бібл. с. 228—9.

Переселенія крестьянъ Харьковской губерніи. Выпускъ I. Харків, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Петровъ А. Предѣлы угрорусской рѣчи въ 1773 г. по оффиціальнымъ даннымъ. (Матеріалы для исторіи Угорской Руси, VI_2). Спб. 1909, ст. 6+7 мап. *С. Томашівський*, LXXXIX, Бібл. с. 206—209.

Петровъ Н. О новооткрытой кіевской монетѣ XIV вѣка, Харків, 1908, ст. 8 (з XVIII т. Сборника Харків. Іст.-філ. тов.). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 185—186.

Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie, spolszczył Edward Porębowicz. Львів, 1909, стор. 38+192. *Вол. Гнатюк*, LXXXVIII, Бібл. с. 236—240.

Письма Тургенева къ Марко Вовчку („Минувшіе Годы", 1908). *В. Доманицький*, LXXXVIII, Бібл. с. 225—229.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 175.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н хр. с. 171—172.

Pommernsche Jahrbücher, 1905, VI, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр с. 117.

Православная Подолія, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Православный Собесѣдникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 181.

Prager Studien, 1906, II, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136.

Przegląd historyczny, 1908. *Крч.* XCI, Н. хр. с. 191—192.

Przegląd Narodowy, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 189.

Przegląd Powszechny, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 189—190.

Przegląd Polski, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 190.

Przegląd Prawa i Administracyi, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 192.

Probefahrten. Erstlingsarbeiten aus dem Seminar in Leipzig, 1904, I, II, III, 1905, IV, V, VI, VII, VIII, 1906, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136.

Рада, 1908. *М. З.* LXXXIX, Н. хр. с. 176—177.

Rheinisches Museum für Philologie hrg. v. Bücheler u. Brinkmann, 1906, LXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125.

Reinhardt Ludwig. Der Mensch zur Eiszeit in Europa und seine Kulturentwickelung bis zum Ende der Steinzeit. München, E. Reinhardt, 1906, стор. 504. *З. Кузеля*, LXXXVII, Бібл. с. 166—168.

Revue historique, Paris, 1906, XCI, XCII, XCIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Revue de philologie française et de littérature, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Revue des questions historiques, 1906, 79, 80. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Revue des langues romanes, 1906, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Revue celtique, 1905, XXVI, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 128.

(Rolle) J. Antoni Dr. Do dziejów Kamieńca Podolskiego. (Przewodnik naukowy i literacki, 1907, ст. 1, 116, 225, 322, 427, 534, 636, 732, 803, 905). *Іван Крипякевич*, LXXXVII, Бібл. с. 180—182.

Romania, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131—132.

Romanische Forschungen, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Романовъ Б. А. Смердій конь и смердъ (по Лѣтописи и „Русской Правдѣ"). (Извѣстія отд. рус. языка, 1908, III, с. 18—35). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 184—185.

Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde u. für Kirchengeschichte, 1905 (XIX), 1906 (XX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Рудницький Ст. Кілька гадок про ґеоґрафічні екскурсії в середніх школах. (Звіт дирекції українського прив. жіночого семінара у Львові, за рр. 1903 4—1904/5). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Руслан, 1908. *Ол. Н.* LXXXIX, Н. хр. с. 177—180.

Русская Старина, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 183.

Русскій Архивъ, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 182—183.

Русскій Филологическій Вѣстникъ, т. LIX—LX. *І. С.* XCI, Н. хр. с. 183—184.

Ritter von **Sax** Carl. Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts und die Phasen der „orientalischen Frage" bis auf die Gegenwart, Віденъ, 1908, ст. XX+543, 8⁰. *С. Томашівський*, XC, Бібл. с. 227.

Sauer Aug. Dr. Literaturgeschichte und Volkskunde. Прага, Calve 1907, 2 к.+42 ст. *І. Свєнціцкий*, LXXXVIII, Бібл. с. 204—205.

Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества. Томъ 16-й. Труды харьковской коммиссіи по устройству XIII археологическаго съѣзда въ г. Екатеринославѣ, изданы подъ редакціей проф. Е. К. Рѣдина. Харків, 1905, стор. 762. *М. Залізняк*, LXXXVII, Бібл. с. 213—216.

Свѣнцицкій И. С. Каталогъ книгъ церковно-славянской печати I. (Выдавництво Церковного Музея во Львовѣ), Жовква, 1908, ст. 6+213, 8⁰. *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 189—197.

Свѣнцицкій И. С. Опись музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ. Львів, 1908, ст. XI+248, 8⁰. *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 189—197.

Свистунъ Ф. Крил. о. Никита Ижакъ яко ценворъ галицко-русскихъ изданій въ 1852—1857 гг. (Вѣстникъ „Народного Дома", 1907, стор. 70—76, 90—94). *Ів. Кревецький*, LXXXVII, Бібл. с. 198—199.

Святицький Іл. Др. Відродженє білоруського письменства, Львів, 1908, ст. 58. *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 230—233.

Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der ksl. Akademie d. W. Wien, 1906, CLIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Sitzungsberichte der philosophisch histor. Klasse der Kgl. Preuss. Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1903—1904, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156—157.

Sitzungsberichte der philosophisch philologischen u. d. historischen Klasse der Akademie d. W. München, 1906 (M. 1907). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Словарь української мови. Зібрала редакція журнала „Кіевская Старина". Упорядкував, з додатком власного матеріялу Борис

Грінченко. Том I. А—Ж. У Київі, 1908, I—XL, ст. 1—495, 4⁰. *В. Доманицький*, LXXXIX, Бібл. с. 218—228.

Sobieski Wacław. Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610. Краків, 1907, ст. 271, 8⁰. *І. Д.* LXXXVIII, Бібл. с. 210—211.

Sobieski Wacław. Zabiegi Dymitra Samozwańca o koronę polską (Rozprawy Akad. um. Wydz. histor.-fil. s. II, t. XVIII, ст. 1—60). *І. Д.* LXXXVIII, Бібл. с. 211—212.

Созанський Ів. Олександер Духнович (Угро-руський автор народних учебників і публїцист), Львів, 1908, ст. 24. *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 233—236.

Статистико-экономическій обзоръ Херсонской губерніи за 1905 годъ. Годъ девятнадцатый. Составленъ Статистическимъ Отдѣленіемъ при Херсонской Губернской Земской Управѣ. Изданіе Херсонской Губернской Земской Управы. Херсон, 1908, ст. 278+256. *М. Гехтер*, LXXXVIII, Бібл. с. 231—232.

Статистико-Экономическій обзоръ Херсонской губерніи за 1906 годъ, Херсон, 1909. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Статистическій Ежегодникъ Полтавскаго губернскаго земства на 1908 годъ. Полтава, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Статистическія свѣдѣнія о результатахъ примѣненія закона 2 іюня 1903 года о вознагражденіи пострадавшихъ отъ несчастныхъ случаевъ на фабрикахъ и заводахъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи за трехлѣтіе 1904—1906 гг. По порученію отдѣла Промышленности составилъ фабричный ревизоръ В. Е. Варваръ. Изданіе отдѣла промышленности Министерства торговли и промышленности. Спб., 1908, ст. 24+102. *Я. Міхура*, XCI, Бібл. с. 232—235.

Стороженко А. В. Изъ переписки Запорожья XVI в. съ польскими вельможами (Чтенія київські XIX т., с. 67—72). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 190.

Стороженко А. В. Новыя подробности къ біографіи запорожскаго гетмана Яна Орышовскаго (Чтенія київські, XIX т. с. 73—80). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 190.

Странникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 181.

Strassburger Beiträge zur neueren Geschichte, hrg. von M. Spahn, 1906, I. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Zisterzienorden, 1906 (XXVII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte, 1905, V, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 128—129.

Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis eperjesiensis pro anno domini 1908. Пряшів, 1908, ст. 318, 8⁰. *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 203—206.

Таврическій Церковно-Общественный Вѣстникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Theologische Quartalschrift, 1906, LXXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Theologische Studien u. Kritiken, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Theologisch-praktische Monatschrift, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte, 1905, XLV, 1906, XLVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Thüringer Monatsblätter, 1904, XII, 1905, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Teutonia. Arbeiten zur germanischen Philologie, 1902, I, 1903, II, 1904, III, 1906, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136—137.

Tokarz Wacław Dr. Galicya w początkach ery Józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1773. Akademia Umiejętności. W Krakowie, 1909, ст. 400, 8°. *Іван Кревецький*, XCI, Бібл. с. 33—94.

Tokarz Wacław. Piewsze dezyderaty szlachty galicyjskiej (1773). (Studya historyczne wydane ku czci prof. W. Zakrzewskiego, 1908, ст. 357—369). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 204—206.

Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ 1902 г., подъ редакціей графини Уваровой, т. I—III, 1905 (т. I, ст. IV+751+1 мапа + 25 таблиць. Москва, 1905, т. III, ст. V+425+49. М. 1905). *М. Залїзняк*, XC, Н. хр. с. 179—212.

Труды Кіевской Духовной Академіи, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 169.

Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ 1905 г., т. I -II, 1908 (т. I, ст. 434+14 таблиць. Москва, 1907. Т. II, ст. VIII+533+173 +14 таблиць, М. 1908). *М. Залїзняк*, XC. Н. хр. с. 179—212.

Україна, науковий та лїтературно-публїцистичний журнал — огляд статей і матеріалів по етнографії. *Вол. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 212—213.

Ukrainische Rundschau, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 193—194.

Umschau, 1906, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 147—148.

Университетскія Извѣстія, Київ, 1908, р. XLVIII. *М. З.* XCI, Н. хр. с. 167.

Untersuchungen zur neueren Sprach- und Literaturgeschichte, hrg. v. Walzel, 1906, IX, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 129.

Ученыя Записки Казанского Университета, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 180.

Ученыя Записки Юрьевскаго Университета, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 180.

Учитель, 1908. *І. Кр.* Н. хр. LXXXIX, с. 181.

Der **ferne** Osten, 1905/1906, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141.

Veröffentlichung d. Vereins f. Geschichte der Mark Brandenburg, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Филевичъ И. П. Проф. Изъ исторіи Карпатской Руси. Очерки галицко-русской жизни съ 1772 г. (1848—1866). Варшава, 1907, ст. 162. *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Бібл. с. 222—225.

Филологическія Записки, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 184—185.

Finnisch-ungrische Forschungen nebst Anzeiger, 1905, V, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141—142.

Флоринскій Т. Славянское племя (Университетскія Извѣстія київські, 1907). *М. Залїзняк*, Бібл. LXXXVII, с. 168—171.

Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols, 1906, III. *З. Кузеля*, Н. хр. с. 107.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, Leipz. 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 107—8.

Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, 1906, XVI, 3, 4. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 142.

Forschungen zur Geschichte Bayern, München, 1905, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Forschungen zur neueren Literaturgeschichte, 1906, XXXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments hrg. von W. Bousset u. H. Gungel, Göttingen. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 151.

Philologus, 1906, LXV (N. F. XIX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 124—125.

Philosophische und historische Abhandlungen der Kön. Preussischen Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1903, 1904, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 157.

Történelmi Tár, 1908. *С. Томашівський*, XCI, Н. хр. с. 200—201.

Франчук Ів. Женщини у Гомера (Звіт дирекції ц. к. II. ґімназії в Коломиї за р. 1903/4). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 239.

Frobenius Leo. Geographische Kulturkunde. Eine Darstellung der Beziehungen zwischen der Erde und der Kultur zur Belebung des geograph. Unterrichts. Липськ, Фр. Брандштеттер, 1904, ст. XIV+[II]+923, вел. 8°. *З. К.* LXXXVIII, Бібл. с. 199-200.

Charmatz R. Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907. I. Die Vorherrschaft der Deutschen; II. Der Kampf der Nationen (Aus Natur u. Geisteswelt, 242, 243), Липськ, 1909, ст. 140+175, 16°. *С. Томашівський*, XCI, Бібл. с. 215—216.

Хвойко В. В. Городища средняго Приднѣпровья, ихъ значеніе, древность и народность (Труды двѣнадцатаго археологич. съѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 93—104). *М. Залізняк*, XC, Бібл. с. 213—216.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Холмская Церковная Жизнь, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 174.

Chotkowski Władysław. Historya polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicyi 1773—1848. Z zasiłkiem Akademii Umiejętności. Kraków, 1903. Ст. XV+431, 8°. *Іван Кревецький*, XCI, с. 33—94.

Chotkowski Władysław X. Historya polityczna kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy (1772—1780). Z zasiłkiem Akademii Umiejętności. Kraków, 1909. Т. I, ст. XXIII+444; т. II, ст. XI+532, 8°. *Іван Кревецький*, XCI, с. 33—94.

Христіанское Чтеніе, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с.180—181.

Хроніка ц. к. ґімназії Франц-Йосифа I. від р. 1899—1905 (I. Звіт дирекції ц. к. ґімназії Франц-Йосифа I. в Тернополї за р. 1905/6). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 241.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen, 1906, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinsche Geschichte, Kiel, 1905, XXXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 1906,

LX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122.

Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, 1905, XXVII, 1906, XXVIII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 120.

Zeitschrift des allgemeinen deutschen Sprachvereins, 1906, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Zeitschrift des westpreussi schen Geschichtsvereins, 1905, XLVIII, 1907, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark, Graz, 1906, V. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift d. histor. Vereins f. Schwaben u. Neuburg, XXII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift d. deutschen Vereins f. die Geschichte Mährens und Schlesiens, 1906, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 159.

Zeitschrift des Oberrheins, Heidelberg, 1905, LIX (N. F. XX), 1906, LX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift des Ferdinandeums, Innsbruck, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, Breslau, 1906, XL. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift d. Vereins f. thüringische Geschichte, 1905, XXIII, 1906, XXIV. *З. Кузеля*. Н. хр. LXXXVII, с. 119.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1908. *З. Кузеля*, XCI, Н. хр. с. 197—198.

Zeitschrift f. ägyptische Sprache und Altertumskunde, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121.

Zeitschrift für Assyriologie u. verwandte Gebiete, 1905, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122.

Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie, Leipzig, 1906, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 151—152.

Zeitschrift f. deutsche Mundarten, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137—138.

Zeitschrift für deutsche Philologie hrg. v. H. Gering u. F. Kauffmann, Halle 1906, XXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Zeitschrift f. d. alttestamentliche Wissenschaft, 1906, XXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 150.

Zeitschrift für den deutschen Unterricht, 1906, XX, 1—6. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 139.

Zeitschrift für deutsche Wortforschung, 1906, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Zeitschrift f. d. Geschichte u. Altertumskunde Ermlands, 1905, XV, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft u. d. des Urchristentums, Giessen, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 152—153.

Zeitschrift f. Ethnologie, 1908. *Крч.* XCI, Н. хр. с. 199.

Zeitschrift f. katholische Theologie, 1906, XXX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 196—197.

Zeitschrift für Realschulwesen, 1905, XXVI, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 139.

Zeitschrift für romanische Philologie, Halle, 1906, XXX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 132.

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 1906, XL. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Zeitschrift für celtische Philologie, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 129—130.

Целевич Ол. До релїґійних відносин перемисько-самбірської дієцезії в рр. 1616—1674 (Звіт дирекції лїцея українського Інститута для дївчат в Перемишлї, за рік 1905/6). *Іван Кревецький*, LXXXIX. Бібл. с. 235.

Чайківський К. Дещо з музикальної акустики (Звіт дирекції лїцея українського Інститута для дївчат в Перемишлї, за р. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 235.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 172—173.

Чечулинъ Н. Д. Очерки по исторіи русскихъ финансовъ въ царствованіе Екатерины II. Спб., 1906, стор. 380. *М. Залїзняк*, LXXXVIII, Бібл. с. 218—222.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 182.

Századok, 1908. *С. Томашівський*, XCI, Н. хр. с. 199—200.

Schau ins Land, 1906, 1907, XXXIII, XXXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н хр. с. 147.

Шахматовъ А. А. Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ, Спб., 1908, ст. 20+687 (в XX т. Лѣтописи археограф. коммиссіи). *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 200—204.

Schrader O. Sprachvergleichung und Urgeschichte. Linguistisch-historische Beiträge zur Erforschung des indogermanischen Altertums. T. I—III. Єна, 1906—7, ст. 235+559—XII. *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 205—7.

Schriften des Naturwissenschaftlichen Vereins für Schleswig—Holstein, XIII, 1906 [за р. 1905-6]. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 157.

Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees u. seiner Umgebung, 1905, XXXIV, 1906, XXXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Szumowski Władysław. Galicya pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego, pierwszego protomedyka 1772—1783 (Archiwum naukowe. Wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej. Dz. I, t. IV, Z. 1). We Lwowie, 1907, ст. (портр.) +361+1, 8⁰. *Іван Кревецький*, XCI, с. 33—94.

Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich hrg. v. Dr. G. Loesche, Wien, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte u. Altertumskunde, 1905, XVII, 1906, XVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 111.

Jahrbuch der Grillparzer Gesellschaft, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134—135.

Jahrbuch der jüdisch-literarischen Gesellschaft, 1905, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 145.

Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums, XIII, XIV, 1905—

1906, Czernowitz, 1908. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Jahrbuch des deutschen Gebirgsvereines für das Jeschken- und Isergebirge, 1905, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 111.

Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Literatur Elsass-Lothringens, Strassburg, 1904, 1905, 1906 (XX—XXII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 145.

Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, hrg. v. Weigand, 1904, XI, 1906, XII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130—131.

Скорочення авторських імен:

В. Г. — Володимир Гнатюк, **М. Г.** — Михайло Грушевський, **О. Г.** — Олександр Грушевський, **І. Д.** — Іван Джиджора, **М. З.** — Микола Залізняк, **І. Кр.** і **Кр.** — Іван Кревецький, **Крч.** — Іван Крипякевич, **З. К.** — Зенон Кузеля, **О. Н.** і **Ол. Н.** — Олекса Наварів, **І. С.** — Іларіон Свєнціцкий, **Ф. С.** — Федір Срібний, **М. Ч.** — Микола Чайківський, **К. Ш.** — К. Шпаковський.

Inhalt der I—XCII Bände

DER MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

Jahrgang I—XVIII.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Sewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer", mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276, 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus" in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševśkyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorworf (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinśkyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovśkyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratśkyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars", ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenśkyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Ἀντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynśkyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bemodernen Kaukasiern, von M. Hruševśkyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegenc von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševśkyj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovśkyj zu Polen in den Jahren 1657 -8, von D. Koreneć, 1—20; 3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyśkyj von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyśkyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyćkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševśkyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukididеischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryćkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zue Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens von J. Verchratśkyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wiesenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 2 Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Halusčynśkyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelśkyj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende. von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jah- 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševśkyj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terlećkyj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragoedie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytećkyj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozynśkyj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševśka, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinśkyj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—5; 3 Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyćkyj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia", von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozyńskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinśkyj, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersucbungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortzetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—śkyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen" des Herrn N. Kr—śkyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S Tomašivśkyj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinśkyj, V. Hnatjuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen" Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgl), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlachst, getheilt von M. Teršakoveć, S. 1—48; 3. Miscellanca: Hilfarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryćkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivśkyj und Iv. Krevećkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Biblographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussishen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh, mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäichen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S, 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovśkyj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydžora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzelei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovśkyj und M. Hruševśkyj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dołęga-Chodakowski), von B. Domanyćkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger" ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, I. Sozańskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens", ein Nachtrag von M. Hruševśkyj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius Ilnyćkyj, mitgetheitt von I. Sozańskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 6. Wissenschaftltche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivškyj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynškyj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielewicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivškyj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa. Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82, 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveć, S, 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševškyj, S. 1—9: 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševškyj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhytmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S. 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydžora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševškyj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132. S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevećkyj, I. Franko, I. Sozanškyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht eine litteratur-historische Studie von Dr I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševškyj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevećkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryćkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167, 7. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krypjakevyč, I. Sozanškyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik· Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh,, von V. Peretz, S. 5—21· 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II. Entwicklung der Rhytmik in der ukrainischen Volksdichtung, S, 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydžora, S. 134—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševškyj, F. Holijčuk, I. Krevećkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegiels), mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S 9—79; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntakiische Fuss, S. 80 - 111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanśkyj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyćkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krevećkyj, I. Krypjakevyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65 — 118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneć (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryćkyj, S. 119 - 124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale" Nationalgarde in Stanislau, von I. Krevećkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh., mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, B. Zaklynśkyj, I. Sozanśkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydžora und I. Krevećkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševśkyj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovśkyj (mit 28 Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševśkyj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj. Aktensammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovśkyj, von Michael Hruševśkyj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševśkyj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727, mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevećkyj, W. Močulśkyj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynśkyj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltverzeichnis des XV Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Geselschaft der Wissenschaften (B. LXIX LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mitheilungen (deutsch), S. 236—246; 12. Annonce, S. 247—248

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung" und des Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss folgt), S. 5—33;

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VII—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynśkyj, S. 117—142; 6. Aushilfstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevećkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypśkyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenchaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkün digung" und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5 Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevećkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgetheilt von Michael Zubryćkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftiche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russichen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševśkyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyć, IV—V, S. 26 50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnyćkyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymśkyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevećkyj, M. Hruševśkyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Etnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypjakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševśkyj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšanec, Bez. Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Sviencizkyj, Al. Hruševśkyj, S. 155—164; 8 Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševśkyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscelanea, von B Januš, S. Tomašiwśkyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240

Inhalt des XCI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Hetmanennest, Oertlichkeiten und Ueberlieferungen des Dorfes Subotiv, gesammelt in d. J. 1897-9 und mitgeteilt von Marko Hruševśkyj, S. 5—32; 3. Galizien in der 2. Hälfte des XVIII Jhrh. Eine Uebersicht der neuen Publikationen, von Ivan Krevećkyj, S. 33—94; 4. Ein Liederbuch der Familie Levyćkyj von Chocen, mitgeteilt von Vladimir Hnatjuk, S. 95—125; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak, VIII—IX (Fortsetzung folgt), S. 126—150; 6. Beiträge zur Geschichte des ruthenischen gr.-kat. Seminars in Lemberg in den J. 1837—1851, von Georg Kmit, S. 151—158; 7. Miscellanea, von I. Pelenśkyj, M. Voznjak, M. Zubryćkyj, S. 159—166; 8. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908 (Schluss), S. 167—203; 9. Bibliographie, S. 204-237; 10. Annoncen, S. 238—240.

Inhalt des XCII Bandes. 1. Vorrede, S. 1; 2. Inhalt des Bandes, S. 3-4 3. Porträt Mazepas, S. 5—6; 4. Schwedisch-ukrainischer Bund vom J. 1708, von Michael Hruševśkyj, S. 7—20; 5. Hłuchiv und Łebedyn (1708—1709), von Alexander Hruševśkyj, S. 21-65; 6. Aus den schwedischen Memoiren über die J. 1708/9, von Stephan Tomaśivśkyj, 66—92; 7. Orłyk in Schweden, von Alfred Jensen, S. 93—169; 8. Die Familie Vojnarovśkyj in Schweden, von Alfred Jensen, S. 170—193; 9. Briefe Peters des Grossen an Adam Sieniawski, von Stephan Tomašivśkyj, S. 194—238; 10. Miscellanea: Drei Briefe Mazepas an Sigmund Gałecki, mitget. von A. Jensen; b) Aus den Berichten des österreichischen Abgesandten Pleyer in Moskau in den J. 1708 und 1709, mitget. von S. Tomašivśkyj; c) Mazepa und die Politik Österreichs, mitget. von S. Tomašivśkyj, S. 239—245; 11. Zu Mazepas Porträt, mitget. von M. Hruševśkyj, S. 246-248; 12. Annoncen, S. 249—254.

PUBLIKATIONEN

der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Supinśkyj-Gasse, 17.

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigirt von Prof. Michael Hruševśkyj, bis jetzt erschienen Bde I—XCIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. Dreizehn Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) B. I—IV u. VI—XIII enth. Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševśkyj (I. Teil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahrh., III—IV bis zum J. 1340, VI—VII bis zum J. 1569, VIII—IX Verfassung und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jhrh., X—XI Oekonomische, kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jhrh., XII—XIII Ukrainische Kosaken bis zum J. 1625). Preis I, II B. à 7·50 III u. IV B. 7·50 VI u. VII B. 7·50, VIII u. IX B. 7·50, Bd. X—XI 7·50 Kr., Bd. XII—XIII 8 Kr., Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 4 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Ukrainisch-ruthenisches Archiv I Band: Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dom in Lemberg, — 3 Kr. II Band: Materialen zur Geschichte des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII—XIX Jhd.. — 4 Kr. III Band: Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt der Ruthenen in Galizien 1830—1840, — 5 Kr. IV Band: Materialien zur Geschichte des ruthenischen Schulwesens in Galizien, — 3 Kr.
4. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
5. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde à 3 Kr.
6. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. à 2 u. 3 Kr.
7. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt I Bd. Preis 3 Kr.
8. Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 1 Bd. Preis 6 Kr.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 12 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I und IV Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Konyśkyj, Preis à 3 Kr. Bd. II u. III Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Teil). Preis à 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lemken, von I. Verchratśkyj, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII u. X: Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Literatur von Michael Dragomanov (Zweiter Teil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX u. XI—XII, Die Korrespondenz d. J. Holowaćkyj, Preis à 7 Kr. Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämtliche Werke von J. v. Fed'kovyč, Bd. I. Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Teil, Preis 3 Kr., 2 Teil, Preis 3 Kr. Bd. VI—VII: Gedichte von Taras Ševčenko, Preis à 3 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publizierte bis jetzt 13 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abteilungen, jede unter einer besonderen Redaktion; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratśkyj und Vlad. Levickyj, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abteilung 2 Kr. Bände IX—XIII à 5 Kr.

D Die Archaeographische Kommission publizierte bis jetzt folgende Werke: 1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570); Bd. VIII (Akten zur Gesch. der ukr. Kosaken 1513—1630). Jeder Bd. kostet 4 Kr., III Bd. 5 Kr.

2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV. Eschatologische Apokryphen. Bd. V. Denkmäler der religiösen Polemik aus dem XVI—XVII Jh. Bd. I u. V. Preis 4 Kr., Bd. II III u. IV à 5 Kronen.
3. Kotljarevśkyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.
4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, Preis 3 Kr.

E. Die Ethnographische Kommission publiziert:

1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 27 Bände. Bd. I enthält: M. Kramarenko, Weihnachtsfeier bei den Kosaken am Schwarzen Meer; M. Rozdolśkyj, Galizische Volksmärchen aus Berlin, Bez. Brody; J. Šymčenko, Volksanekdoten aus der Ukraine; Programm zur Sammlung der Materialien über das ukrainisch-ruthenische Land und Volk . . . . 3 Kr.
Bd. II, enthält: V. Hnatjuk, Die Leiermänner, ihre Lieder, Gebete, ihr Jargon usw. aus dem Bez. Bučač; G. Žatkovyč, Ethnographische Skizzen aus Ungarisch-Ruthenien; M. Dykariv, Volksmärchen und Anekdoten der Kosaken am Schwarzen Meere . 3 Kr.
Bd. III und IV enth.: V. Hnatjuk, Ethnographische Materialien aus Ungarisch Ruthenien (Legenden, Novellen, Märchen, Fabeln, Sagen, Anekdoten) 2 Bde . . . . . 6 Kr.
Bd. V, enthält: M. Dykariv, Volksgerüchte über die Zarenkrönung; M. Jendyk, Aus den Volkserinnerungen über die Fronarbeit; I. Franko, Huzulische Beschwörungen; Philaret Kolessa, Volksglaube im Dorfe Chodovyči, Stryjer Bez.; I. Franko, Volksglaube im Vorgebirgslande; R. Kaindl, Folkloristisches Material aus dem Munde der galizischen und der Bukovinaer Ruthenen, und andere kleinere Beiträge . . . . . . 4 Kr.
Bd. VI enthält: V. Hnatjuk, Volksanekdoten der galizischen Ruthenen . . . 4 Kr.
Bd. VII enthält: J. Rozdolśkyj, Galizisch-ruthenische Volksmärchen . . . 2 Kr.
Bd. VIII enthält: J. Rozdolśkyj, Galizisch-ruthenische Volksschwänke (Novellen) 2 Kr.
Bd. IX enthält: V. Hnatjuk, Ethnographische Materialien aus Ungarisch- Ruthenien, Bd III (I. Materialien aus den Komitaten Zemplin, Šaroš, Zips; II. Volkslieder aus der Bačka) 3 Kr.
Bd. X enthält: Galizisch-ruthenische Volkssprichwörter, gesammelt, geordnet und erklärt von Ivan Franko (Bd. I, Heft 1: A — vidaty) . . . . 4 Kr.
Bd. XI enthält: Ivan Kolessa, Galizisch-ruthenische Volkslieder aus dem Dorfe Chodovyči, Bez. Stryj, mit Noten . . . . 5 Kr.
Bd. XII—XIII enthält: V. Hnatjuk, Galizisch-ruthenische Volkslegenden, 2 Bde . 6 Kr.
Bd. XIV enthält: V. Lesevyč, Ukrainische Volkserzählungen . . . . . . 4 Kr.
Bd. XV enthält: V. Hnatjuk, Materialien zur galizisch-ruthenischen Dämonologie 4 Kr.
Bd. XVI enthält: Galizisch-ruthenische Volkssprichwörter, gesammelt, geordnet und erklärt von Ivan Franko (Bd. I, Heft 2: Vidaty—djity) . . . . 5 Kr.
Bde XVII—XIX enthalten: V. Hnatiuk, Kolomejken (2 oder 4-zählige Volsklieder) à 4 Kr.
Bd. XX erscheint im Jahre 1910.
Bde XXI—XXII enthalten: St. Ljudkevyč, Galizisch-ruthenische Volksmelodien, T. I—II à 6 Kr.
Bde XXIII, XXIV, XXVII enthalten: Galizisch-ruthenische Volkssprichwörter, gesammelt, geordnet und erklärt von Ivan Franko (Bd. II, Hefte 1—2: Djity—Pjatj, Bd. III, Heft 1: Rabunok—Čas) . . . . 11 Kr.
Bd. XXV enthält: V. Hnatjuk, Ethnographische Materialien aus Ungarisch-Ruthenien, Bd. IV. . . . . 3 Kr.

2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen. Bd. III, 4 Kr. Neue archäologische Funde, Volkskalender, aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Korporationen der Dorfjugend in der Ukraine. Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Teil). Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Teil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Teil) 6 Kr. Bd. VIII—IX Das Kind in der ukr. Volkskunde, 4 Kr. und 3 Kr. Bd. X (enthält Abhandlungen über anthropologische Messungen des ukrain. Volksstammes Huzulen, samt XII Taf. und 1 Karte, über die Kleidung der Bojken (samt XXXII Taf.) und 5 neue Aufzeichnungen von ukrain. Hochzeitsbräuchen und Liedern). Bd. XI (Enthält Abhandlungen über die Bauernbauten und Volkstrachten der Bojken (mit Illustrationen) und neue Beiträge zur Dämonologie der Huzulen), 2 Kr. Bd XII. Die Osterlieder mit Melodien, 5 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschdaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—39 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, 10 vorrätig.

